

KARLSTADS BRAND 1865

och stadens senare historia

*Utgifven
af*

C. E. NYGREN

KAPTEN

20

KARLSTADS BRAND 1865

OCH STADENS SENARE HISTORIA

UTGIFVEN

AF

C. E. NYGREN

KAPTEN

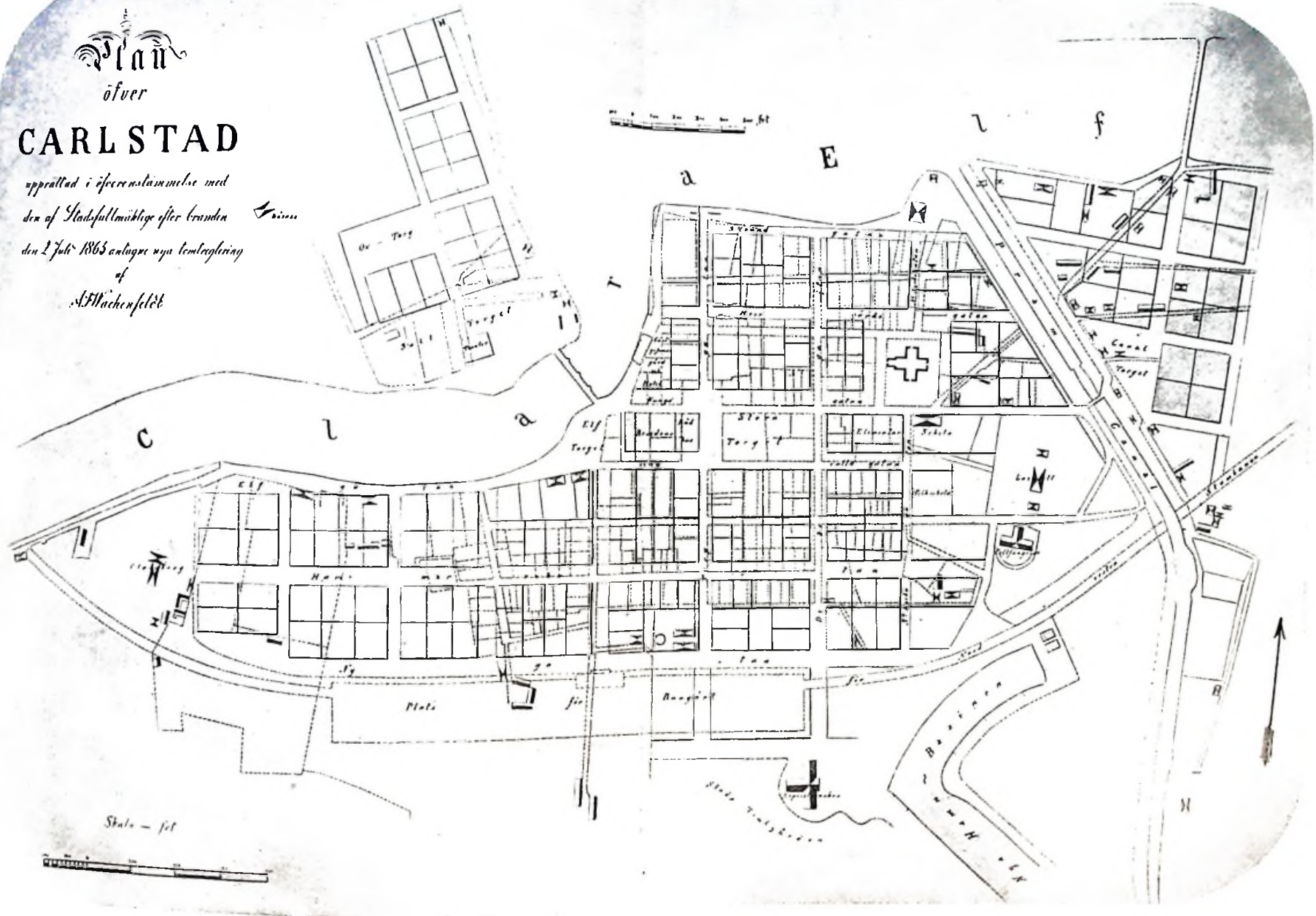
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.
GÖTEBORG 1915

öfver

CARLSTAD

upprättad i öfverensstämmelse med
den af Stadfullmäktige efter branden
den 2 juli 1863 antagne nya temtegränning
af
S. Fläckenfeldt

- a. Residenset
- b. Domkyrkan
- c. Rådhuset (Post o. Telegrafstation.)
- d. Frimurare Logen
- e. Stadshotellet
- f. Jernvägens Stationshus
- g. Domkapitlet, Bibliotek o. Museum.
- h. Elementarlärarverket.
- i. Gymnaslihuset.
- j. Elementarlärarverk för flickor
- k. Folkskoleseminarium
- l. Folkskolan
- m. Biskopsbostället
- n. Rektors o. Koministersboställe
- o. Länsläzaretet
- p. Gefångnisset
- q. Hypoteksföreningen
- r. Wernlands Ensk Bank
- s. Sparbanken.
- t. Gasverket
- u. Expositionshuset.
- v. Apoteket
- x. Hotel Kristiania
- y. Bruuns o. Badlins öfning.

FÖRORD

Till 50-årsminnet af branden den 2 juli i år hade jag för afsigt att utgifva några blad innehållande en skildring af den stora olyckshändelsen, dess omedelbara följder, samt hur staden sedan byggdes upp på nytt. Lika lätt som första delen af ämnet visade sig vara att begränsa, lika svårt var det att finna någon slutpunkt för den sista afdelningen. Jag beslöt då att söka föra fram skildringen af den egentliga staden, »staden mellan broarne», intill våra dagar, men att, hvad de nya stadsdelarne beträffar, endast teckna deras historia, till den tidpunkt, då de genom stadsplanernas fastställande började få modern prägel.

Planen för denna del är densamma som för den förra, i det att framställningen så mycket som möjligt ansluter sig till tomterna och gårdarne af samma orsaker, som framhöllos i förordet till föregående del. Den, som flyktigt genomögnar boken, har nog därför svårt att finna sig tillrätta i uppställningen, men vill jag i sådant fall hänvisa till registren, genom hvilka enhvar utan svårighet torde hitta, hvad som sökes.

Tabellariska uppgifter har jag sökt undvika, enär sådana verka tröttande, och enär jag velat gifva sådan form åt mitt arbete, att det utan alltför stora ansträngningar skall kunna läsas af ett för staden intresserad flertal. Rektor A. E. Dahlmans förtjänstfulla historik: »Karlstads stadsfullmäktiges verksamhet och stadens utveckling under de senast 50 åren,» upptager synnerligen

IV

intressanta, årliga sifferuppgifter för perioden 1863—1913, och ett förnyadt offentliggörande af dylika har därför ansetts behöfligt.

Fullständiga längder öfver stadens kommunala ämbets- och tjänstemän åren 1815—1915 hafva uppgjorts. Då möjlighet torde förefinnas, att stadshistorien blir slutförd ned till 1584, har jag ansett, att med dessa förteckningars meddelande bör anstå, till dess att de blifvit fullständigade från äldsta tid.

Till boktryckare A. Forssell, född och fostrad här i samhället, och som på grund af sin verksamhet å olika områden inom det samma varit i tillfälle att under den sista 50 årsperioden följa utvecklingen i alla dess former, får jag framföra mitt bästa tack för hans oafslåtlige intresse för arbetet och för alla de goda råd och upplysningar han lämnat.

Styrelsen för Wermlands ensk. bank har äfven till denna del af arbetet lämnat i understöd ett anslag å 500 kr. Ett af mig hos herrar Stadsfullmäktige sökt anslag å 2,000 kr. till hjälp för tryckningskostnadernas täckande är visserligen ännu ej beviljadt, men den vänlighet, hvarmed frågan mottagits, gifver mig godt hopp, att jag äfven från detta håll röner tillmötesgående.

Till båda dessa institutioner vill jag härmed på detta sätt få framfördt mitt värdsamma tack.

Slutligen vill jag uttala min erkänsla till Wald. Zachrissons Boktryckeri A.-B. för en aldrig svikande beredvillighet vid samarbetet och för det synnerligen förtjänstfulla sätt, hvarpå tryckningsarbetet utförts.

Karlstad dec. 1915.

C. E. Nygren.

INNEHÅLLSREGISTER.

	Sid.		Sid.
Branden den 2 juli 1865	1, 8	Bryggeri, Färjestads	200
Dess orsaker	21	» Karlstads	198
Vakthållning	21	» Växnäs	357
Förhör ang. branden	22	Bränvinsbrännings hist ..	319
<i>Situationen efter branden</i>	27	Elektricitetsverk	172
Tryckerierna	28	Epidemisjukhuset	143
Understöd och hjälp.....	29, 33	Fabriks- och handtverksför-	
Lefnadsförhållanden efter bran-		ningen	178, 185
den	30, 35, 39, 41	Fabriks-, understöds- och pen-	
Beskrifning af den brunnna sta-		sionsföreningen	186
den	31, 41	Fattigvårdsinrättningen	135
Nödhjälpskommittén	33, 34	Fiskodlingsanstalt	168
Brandförsäkring	35	Flickskolor	101, 195
Barackbyggnad	36	Flickpensioner	99
Sjukdomar	41, 42, 55	Folkskolor	106
Planer och åtgärder för stadens		Frimurarelogen	121
återuppbyggande	42	Garfverier	333, 334
Stadsfullm. stadsförslag.....	48	Gasverket	169
Värderingsnämnd	50	Glasbruk, Karlstads	347
Byggnadsförordn.	51	Godtemplarorden.....	299
Tomtpriser	54	<i>Gårdarnes beskrifning</i>	174
Byggnadsverksamheten 52, 54, 55		Gästgifverihållningen....	118, 284
Stadsbeskrifning	56	Haga	332
Arbetsföreningen	286	Hamnen	159
Bad- och brunnshus	164	Handelsförening, Karlstads..	289
Berget	350	Handelsinstitut och praktisk	
Biskopsgården	65	skola	177
<i>Bokhandel, Hj. Petersson & Co.</i> 232		Handelskammaren, Karlstads	251
» H. Anderssons ..	125	Herrgården	343
Brandtska goss-skolan	277	Herrhagen	342
Brandväsendet .. 3, 4, 5, 81, 230		<i>Hotell, Stadshotellet</i>	116

	Sid.		Sid.
<i>Hotell »Carlstad»</i>	229	Prästerskapet	96
» »du Nord»	303	Residenset	67, 260
» »Grand»	290	Riksbauken	282
» Järnvägshot.	314	Rådhuset	73
» Stieglers hot.	318	Seminarium (folksk-lär.-) ..	113
» »Drott»	318	Seminarium (småskole-)	108
» »Kung Karl»	319	Sparbanken	214
Hypoteksföreningen	263	Spisbrödsfabr., Karlstads	347
<i>Järnvägarna:</i>		Sprittförsäljn.-akt.-bolag, Karl-	
Nordvestra stambanan	147	stads	322
Karlstads—Munkfors järnv.	158	Stadsträdgården	350
Karlstads—Skoghalls järnv.	159	Tandläkare	230
Klara	351	Teatern	126
Kommunisters- och rektors-		Tekn. söndags- och aftonsko-	
gård	94, 237	lan	185, 330
Kyrkan	56	Telegrafverket	77, 79, 267
Kyrkklockorna	59	<i>Tidningar:</i>	
Kyrkogården	63	Karlstads-Tidn.	236
Köpmännens understödskassa	293	N. Wernl.-Posten	28, 235
Lungsiktige (bostad för)	147	N. Wernl.-Tidn.	28, 217, 224
Länslasarettet	139	Värmlands Dagbl.	202
Läroverket, högre allm.	81	Värmlands Folkblad	181
• (gymnasium)	88	Värmlands läns Tidn.	202
• (högre, för flickor)	99	Tobaksfabrik, Brattströms ..	279
• (nya, för flickor)	193	Tobaksfabrik, Olséns	345
Manufakt.-handl.-förening ..	289	Tullholmens ångsäg	348
Marknader	6, 7	Tvättthus	167
Mattfabriken (Karlstads spin-		Tändsticksfabriken	339, 347
neri- och väfveri a.-b.)	275	Vattenledningsverket	161
Mejeri, Wahlberg'ska	192	Wennbergs, C. J., mek. verk-	
» Wallmanska	204, 331	stad	202
Mek. verkstad, Karlstads ..	341	Vernl. ensk. bank	249, 265
Missionen, inre	196	Viken	350
Orgelfabrik, (J. P. Nyströms) ..	187	Yhnellska teatern	130
Orrholmens ångsäg	348	Yllefabrik, Karlstads	252
Pastor expeditionen	96, 263, 292	Ättkanten	343
Polisväsendet	3, 4, 81		

ILLUSTRATIONER.

	Sid.		Sid.
»Barnkrubban»	325	Järnvägsbron, västra	155
Bilder från branden n:r:s .. 1, 3—11		Järnvägsstationen, västra	153
Brunssalongen	166	» .. östra	158
Bryggeri, Karlstads	198	Karlstadskonferensen	125
Engholmska villan	346	Klara, det gamla	355
»Fattigbaracken»	137	Klara, det nya	355
Fattigvården	37	Kyrkan och skolplanen	56
Fitinghoffska villan	272	Kyrkogården, plan öfver	64
Flickskolan (gamla)	102	» .. med Meta	64
» .. lärarinnekåren	103	Kommun.-gården den äldre	83
» .. (nya)	105	Kommunisters- och rektorsgården	95
Folkskolehuset 1872,	109	Kvarter vid Hamnarviksgat. ..	11
» .. (Tjädern)	110	» .. vid Skeppargatan	10
» .. (nya Herrhags-) ..	112	Länslasarettet, (gamla)	40
Folkskollär.-semin.	114	» .. nya	138, 141
Forssells, A. villa	200	» .. nya, söderifrån	141
Frimurarlogen före ombyggn. ..	121	Lärarkåren 1891	93
» .. efter	126	Läroverkshuset, uppf. 1868—	
Garfvarådran	168	69	84, 214
Gasverket (gamla)	171	Läroverkets första studenter ..	90
» .. (nya)	172	Läroverket (det nyaste)	95
Gymnasiehuset	88	Mariedal	338
Hamnen, inre	160	Mek. verkstaden	339
Haga, västra vid	332	Parti fr. södra delen af Dikesgat. ..	14
» .. tomt 10 A	335	Plan och fasad af residenset	69
Handskmak. Skogs hus	83	Planer af läroverket	86
Herrhagen, (O. Nygrens hus) ..	342	Rektors- och kommunistergården	95
» .. västra, mell. del ..	346	Residenset	68, 260
Hybelejens kvarn	352	Restaurang (fru Möllers)	40
Häktberget	166	Riksbanken	281
Järnvägsbron, östra	151	Rådhuset, planer	75

VIII

	Sid.		Sid.
Rådhuset	79, 246	Tomt n:r 110, 113	290
Salttorgsmagasinen	17	» 111	253
»Schatullet»	211	» 113—116	291
Sinnesslöanstalten	146	» 118	240
Skolkapell från 1874	212	» 118, 119	295
Sparbanken	215	» 122	234
Spritholagets hus	324	» 129	301
Stadshotellet	117	» 132	326
Stadsplan, förslag till ny	49	» 134—137	308
Stora klockan	61	» 138	133
Teatern, Karlstads	135	» 138—140	276
Teatern, plan af Yhnellska	132	» 156	315
» exteriör af d:o	133	» 157	315
Tomt n:r 2	174	» 158	317
» 3	176	» 159, 160	317
» 5	177	» 162	318
» 8, 9, 10	183	» 166	324
» 14, 15	188, 206	» 168	326
» 15, 16,	190	» 169, 170, 171	327
» 22, 23, 25	193	» 173, 174	331
» 29	202	Tvättstugan (gamla)	169
» 35, 36	206	Utsigt öfver älven från Haga ..	332
» 46, 47, 48	214	»Wallerstedts»	255
» 44, 46—49	220	Varnbadhuset (gamla)	16
» 49	226	» (nya)	167
» 51	232	Vattenledn.-maskinhus å Sand-	
» 60 A	234	grund.....	162
» 62	237	Vattentornen å Herrhagen och	
» 64, 65	240, 295	Kvarnberget.....	164
» 67	245	Wernl. ensk. banks gamla hus ..	265
» 68, 69	246	» » » nya »	230
» 72, 73	253	Vestra bron, utsigt däråf 1870 ..	352
» 73—78	256, 260	Vretmon	5
» 77	281	Vy från kyrktornet med Näbben,	
» 79—83	265	Stora baracken m. m.	38
» 94—97 A	274	Vy af v:a älfgrenen m. residenset	68
» 100	275	Vy af gymnastikhuset, gymnasiet	87
» 102, 103, 104	276	Våxnäs bryggeri	357
» 107—110	281	Våxnäs (lilla)	353
» 108	284	Värml. reg:tes kasärner.....	258

PERSONREGISTER.

(Kursiverade siffror angifva de sidor, där biografiska eller genealogiska meddelanden lämnats. Siffror med P angifva, hvar porträtt återfinnas).

- Adde, A. W., sysslom., sid. 137.
 Adler, A. & H., stråhattfabr., 259.
 Adler, Amanda, fröken, 126.
 Adler, J. E., adj., bild 33.
 Adelsöhn, L., grossh., 240.
 Adlersparre, Ida, f. Broms, 123.
 Agardh, teaterdir., 6, 20, 21.
 Agardh, C. M., f. Lindskog, änkebiskop, 189.
 Agardh, C. A. biskop, 82, 196.
 Agardh, Hulda, frkn., 100. P. 101.
 Ahluuark, C. O., öfv., 262. P. 261.
 Ahlmark, K. A., grossh., 262. P. 261.
 Ahlmark, O. F., grosshandl., 155, 202, 203, 260, 262, 357.
 Ahlström, J., handl., 336. P. 336.
 Ahlström, O., hand.-bitr., 337.
 Allert, K., redaktör, 236, 238, 313.
 Almgren, J., t. f. tel.-kom., 268.
 Alvinzi, J. S., i prov.-läk., 328. P. 329.
 Ander, E., direktör, 226.
 Anderberg, A., arkit., 134.
 Andersson, A., landskamrer, 16, 28, 54, 190.
 Andersson, A., snick., 204.
 Andersson, A., snick., 276.
 Andersson, A., laudtbr., 284.
 Andersson, A., f. riksd.-m., 285, 299.
 Andersson, A., änka, 312.
 Andersson, A. G., fabr., 208.
 Andersson, A. G., kommissionär, 243, 311, P. 244.
 Andersson, A. G., kommissionär, 274, 275, 276. P. 278.
 Andersson, A. J., barb., 185, 305.
 Andersson, A. L., stat.-insp., 157.
 Andersson, A. P., konduktör, 313.
 Andersson, Alma, åkeriägna, 119, 193, 201.
 Andersson, Anna, husäg., 210.
 Andersson, B. F., f. handl., 219, 258. P. 219.
 Andersson, B. G., kopp-slag., 313.
 Andersson, B. R., stadsfiskal, 9, 22, 180.
 Andersson, C., kapten, 4, 338.
 Andersson, C. E., gårdäg., 301.
 Andersson, C. F., stadsbyggm., 328. P. 329.
 Andersson, C. G., järnhandl., 227.
 Andersson, C. O., byggmäst., 228.
 Andersson, G. A., fabrikör, 26, 60, 330, 378 o. f. P. 340.
 Andersson, H., bokhandl., 125, 126.
 Andersson, J., godsäg., 292, 328.
 Andersson, J. O., kyrkvakt., 208, 210. P. 209.
 Andersson, J. O., länsman, 180. P. 181.
 Andersson, K., gasmäst., 316.
 Andersson, L., arb., 26.
 Andersson, L., åkare, 312.
 Andersson, Lina, landskamr.-ska, 102, 123.
 Andersson, Maja, änka, 26.
 Andersson, N., gästgiv., 12, 263, 264.
 Andersson, N., hotelläg., 287.
 Andersson, O., snick., 204.
 Andersson, O., arb., 208.
 Andersson, P., disp., 252.
 Andersson, P., adj., bild. 33.

- Andersson, P. G., folksk.-insp., 106, 311. P. 107.
 Andersson, S., fiskhandl., 274.
 Andersson, S., hamnfogde, 313.
 Andersson, W., färgare, 180, 198, 227, 228. P. 227.
 Arnell, se Andersson, 243.
 Appelberg, K. O. G., ing., 163.
 Asker, A., landshöfd., 191. P. 190.
 Asperén & Jönsson, firma, 259.
 Aspegrén, E., handl., 258.
 Asplund, K. W., adj., bild. 33.
 Austrin, A., bankdir., 200, 251. P. 251.
 Backman, C., handl., 170.
 Bagge, C. A., bokhandl., 232.
 Barthelsson, slaktare, 336.
 Bauer, C. G., körsnär, 54, 258, 354.
 Bauer, J., pianist, 178.
 Beckman, B. A., kapten, 126, 127, 178, 230. P. 179.
 Bergqvist, J., stenhuggeri, 335, 336.
 Beijer, G., bokhandl., 54, 217, 221, 232.
 Belfrage, O. F., kapten, reg.-skrifv., 43, 52. P. 53.
 Bengtsson, Elisab., änkefru, 274.
 Berg, A. F., distr.-landtm., 275.
 Berg, C. F., handl., 293. P. 293.
 Berg, C. J., kons. statsråd, 156.
 Berg, C. O., gen.-konsul, 300.
 Berg, J., byggm., 316.
 Berg, J. W., urnak., handl., 20, 54, 211, 248.
 Berg, Krist., änkefru, 275.
 Berg, L., f. Hallman, 249.
 Berg, Sofi, skolförest., 103, 104, 195. P. 103.
 Bergendal, J. P., kyrkoh., 116. P. 115.
 Bergendal, J. P., lektor, 183.
 Bergenholtz, A. A., bag.-mäst., 273, 303. P. 304.
 Bergenström, F., adj., bild. 33.
 Berger, A., godsäg., 149.
 Berger, O. F., adj., 208, bild. 33. P. 209.
 Berggraf, J., bag.-gesäll, 22—26.
 Berggren, C. J., bruksp., 197. P. 197.
 Bergholtz, K. G. & C:o, gjuteri, 61, 62.
 Berglund, A., sågare, 180.
 Berglund, C., färgare, 227, 228. P. 227.
 Bergman, A. F., f. rådman, 27, 121, 186, 210, 288.
 Bergman, K., smed, 26, 177, 220.
 Bergson, B. & Söner, 258.
 Bergström, E., vagnmak., 177, 178. P. 179.
 Bergström, J. W., fabrikör, 170.
 Bergström, P. B., statsråd, 156.
 Berner, C., f. d. norsk stortingspre- sid. P. 125.
 Bertholff, C. G., tel.-kom., 268.
 Billman, M., frkn, 298.
 Björkhagen, W., journalist, 236.
 Björkman, L. M., kak.-mak., 212.
 Blanche, Aug., förf., 132.
 Blomdahl, Elin, f. förestånd., 146.
 Blomstervall, N., guldsmed, 23.
 Blum, A., major, 48, 123, 154, 309. P. 310.
 Bonnier, rättas till Beijer, 217.
 Bonnevier, E., fabr.-chef, 347.
 Borgström, L., apot., 218, 232.
 Brandell, Anna, f. Lagerstedt, 100.
 Brandt, C., bokb.-mäst., 277.
 Brandt, C. J., bagare, 289.
 Brandt, J. F., skolman, 277. P. 278.
 Bratt, Anna, lär., 103.
 Bratt, C., öfverste, 123.
 Brattberg, A. T., handl., 119, 130, 134, 254, 255, 328, 343. (Å sid. 319 skall B. ändras till Broman.)
 Brattström, A. J., tob.-fabr., 279, 311.
 Brattström, J., fannj., 180.
 Brinck, C. A., bryggmäst., 198, 199. P. 199.
 Brink, J., här.-skrifv., 258.
 Brink, J., f. Hage, 258.
 Brockmann, C., guldsmed, 185, 243, 276.
 Broddelius & Åkerman, firma, 33.
 Brodersson, E., klädeshandl., 289.
 Broman, P. F., grossh., 33, 37, 309, 319 (obs! tryckfelet P. J. i st. för P. F.)
 Bromander, C. V., kyrkoh., 99.
 Broqvist, J. A., här.-skrifv., 181. P. 182.
 Brunzell, C. J., byggm., 319.
 Bruzell, G. A., käll.-mäst., 125.
 Bäckström, A. och M., 258.

- Börjeson, J. B., lekt., bild 33.
 Börresen, C. W., barb., 287.
- Cæsar, N., ritlär., förest. 185.
 Camitz, A. O., kapten, 299. P. 299.
 Carlmark, B. G., kapten, 262. P. 261.
 Carlsson, C. A., stadsträdg.-mäst., 350. P. 350.
 Carlsson, F. F., eccles.-min., 87.
 Carnegie, D., grosshandl., 33.
 Cederblom, E., f. Blix, 354.
 Cederström, R., kanmarherre, 123, 155, 157.
 Christensson, A., snick., 84.
 Christman, E., handl., 73, 76, 77, 253, 280, 283, 354.
 Claréus, O. M., landtmät., 224. P. 225.
 Clarholm, F., bankdir., 34, 35, 43, 116, 156, 157, 266, 267, 357.
 Clarholm, P. O., las.-läk., 142. P. 142.
 Clarqvist, C., arb., 318.
 Collvin, C. H., handl., patron, 318.
 Collvin, H., handl., 326.
 Cronholm, C. M., tunnbn., 303, 334.
 Dahl, C. G., 335, 348.
 Dahl, C., slakt., 314.
 Dahlberg, A., f. skinnhandl., 311.
 Dahlberg, K. P., chark.-handl., 307. P. 308.
 Dahlberg, O., käll.-mäst., 125.
 Dahlgren, A., ing., 163, 165, 299, 345. P. 165.
 Dahlgren, A., laudtbr., 345. P. 344.
 Dahlgren, A., åkare, 26, 312.
 Dahlgren, B. E., grossh., 33.
 Dahlgren, H., f. Lindgren, 268.
 Dahlgren, K., disp., 334.
 Dahlgren, L., korgmak., 212.
 Dahlgren, P. W., förvalt., 268. P. 269.
 Dalin, C. G., bokbind., 277, 309.
 Dahlman, A. E., rektor, 97, 96, 177, 184, 196, bild 33. P. 92.
 Dahlman, C. E., kartograf, 345.
 Dalman, O., kamrer, 322.
 Danielsson, Anna, skolförest., 104.
 d'Aubigné, A., bokförl., 232, 252.
 de Frese, T. G., öfverjägarmäst., 245.
 Devold, G. A., disp., 275.
 Dickson, J., grossh., 33.
 Dyring, C., gift Rundin, 241.
 Dyring, J. F., bleckslag., 23, 25, 241. P. 242.
 Dyring, O., fabr., 247. P. 242.
 Dyrrsen, G., landshöfd., 72, 111, 251. P. 72.
 Eckerbom, Hilma, lär:a. P. 103.
 Echstedt, J. G. v., major, 193. P. 194.
 Edlund, E., mönst.-skrifv., 348. P. 348.
 Edman, F., fotogr., 316.
 Edman, G. A., järnhandl., 227.
 Egnell, A., disp. 200.
 Egnell, T., direktör, 199.
 Ehinger, O. B., kapten, 52. P. 53.
 Ehrensward, A. C. A. I., landshöfd., 33.
 Ekelöf, Hilda, gift Nilsson, 289.
 Ekelöf & Svensson, firma, 289.
 Eklund, J. A., biskop, 67, 111. P. 66.
 Ekstam, A., mål.-mäst., 274, 285.
 Ekstrand, E. G., fabr., 111.
 Ekström, C. R., landshöfd., 13, 20, 29, 70, 154.
 Ekström, C., tunnbind., 161.
 Ekström, P. L., f. kons.-not., 240.
 Ekström, se Forsgren.
 Ekwurtzel, G. E., man.-handl., 126, 314.
 Elfving, L. M., byggmäst., 58, 67, 73.
 Elg, C., e. lär., bild 33.
 Elgh, C. A., handl., 282.
 Elowson, G., lektor, 328.
 Eneström, P. A., las.-läk., 147. P. 142.
 Eneström, W., fabr., 141.
 Engholm, J. J., fältläk., 121, 143, 212, 266.
 Engholm, O. A., bruksp., 347.
 Engström, C., skom.-mäst., 356.
 Envall, N., husmodersk.-förest., 273.
 Ericson, W., redaktör, 226.
 Ericsson, J. E., landtbruk., syslöm., 136, 192, 230. P. 136.
 Ericsson, J. O., handl., 246, 247. P. 247.
 Eriksson, A., 255.
 Eriksson, B. J., här.-skrifv., 234.
 Eriksson, E., postilj., 316.

- Eriksson, J., landtbruk., 296.
 Eriksson, L. G., landtbruk., 201.
 Eriksson, N., stockmak., 313.
 Eriksson, P. A., landtbr., 231.
 Eriksson, P. J., bag.-mäst., 8, 9, 22—25.
 Evers, S. V., vin- och charkuteri-handl., 41, 228, 229, 309.
 Fahlberg, J., godsäg., 228.
 Fahlgren, C. A., boktryck., 185, 218, 224, 277. P. 219.
 Fahnehjelm, Agnes, f. Nilson, 183.
 Falk, C. H., öfv., 262. P. 261.
 Falk, H., mag.-sekr., 155, 201, 298.
 Falk, K. A., fabr., 245.
 Falk, G. A., fabr., 243, 245, 259.
 Falk, J. P., garfv.-mäst., 27, 54, 83, 243, 245, 333, 334.
 Felländer, N., grossh., 309, 333. P. 310.
 Ferlin, J., red.-sekr., 287.
 Fern, E. G., folksk.-lär., 108, 108, 108, 196, 299. P. 107.
 Fernlund, H., redaktör, 236. P. 237.
 Fitinghoff, B., f. Lanner, 272, P. 271.
 Fitinghoff, L. N., grossh., 197, 270. P. 271.
 Fjellstedt, P., missionär, 196.
 Flach, Betty, fröken, 26, 268.
 Fleetwood, Chr., öf.-löjtn., 230.
 Flornan, A., borgmäst., 118.
 Flornan, G., löjtn., 155, 223.
 Forsgren & Ekström, byggm.-firma, 105, 192, 318.
 Forslund, J. A., prov.-läk., 305. P. 306.
 Forssell, A., boktryck., 200, 235, 236, 238. P. 235, 237.
 Forssell, C., boktryck., 21, 43, 230, 234, 235, 236, 322.
 Forsell, K. B. J., lekt., bild 33.
 Forster, G., bryggare, 275.
 Frank, M., änkefru, 325.
 Franke, E., bryggmäst., 198.
 Fredriksson, F., kyrkoh., 98.
 Friberg, L. P., skomak., 219.
 Frykholm, L. M., kronof., 356. P. 356.
 Frykholm, M., lektor, 224.
 Fryxell, A., lektor, prost, 16.
 Fröding, Anna, gift Schröder, 102. P. 103.
 Fröding, G., skald, 100, 135, 236, 331. P. 237, 330.
 Fröding, H., kyrkoh., 97, 98, 99. P. 97.
 Fröding, J., bruksp., 164, 170.
 Gahn, N. A., lär., 177.
 Gegerfelt, M. v., lektor, 59, 121, 230, 287.
 Geijer, A., v. här.-höfd., 241.
 Geijer, C. F. O., sekter, 201. P. 201.
 Geijer, C. W., auditör, 202, 298.
 Geijer, G. E., bruksp., 213.
 Geijer, H., järnh., 180, 196, 227.
 Geijer, S., f. Holmgren, 298.
 Geijer, K. W., bruksp., 263. P. 263.
 Geijer, O. L., bruksp., 241. P. 243.
 Geijersstam, S., af, 264. P. 264.
 Gellerstedt, A. T., skald, 93.
 v. Gerdten, C. U. C., änkegräfa, 26, 28, 34.
 Gillblad, H., handl., 224, 255.
 Gillén, N., kommu., P. 90.
 Gjörcke, J. F., magister, 291.
 Gjörcke, Sara M., änkefru, 170.
 Godenius, C. F. T., kapten, 51, 52.
 Graflund, N. F., past., 103.
 Granroth, Frida, f. Agardh, 175.
 Granroth, H., kamrer, 175. P. 175.
 Grell, J. A., handl., 258.
 Gripenberg, C. G., sparb.-kamrer, 216. P. 216.
 Grohman, J. F., vinhandl., 248. P. 249.
 Grund, F., spegelfabr., 303, 336.
 Grundström, A. F., rådmän, 77, 198, 305.
 Gulbrand, J. G., läk., 245. P. 244.
 Gullberg, G., kronof., 291. P. 292.
 Gullstrand, O., snick.-fabr., 203, 280, 285. P. 203.
 Gullström, S., apot., 224.
 Gunnelius, O. A., folksk.-insp., 206.
 Gustafsson, G. A., folkskollär., 98.
 Gustafsson, K. J., rönätsförmän, 175, 231.
 Gustafsson, L. P., gjutare, 300.
 Gustafsson, S., handl., 80.

- Gustrin, E. F., kansliråd, 97, 96. P. 92.
 Gyllenram, G. H. W., landshöfd., 70. P. 71.
 Göransson, K., adj., bild 33.
 Göthberg, C. F., vinhandl., 248, 249. P. 249.
 Göthlin, E. J. läk., 143.
 Haak, C. A., fördeln.-läk., 123, 127, 134, 141, 154, 164, 201, 272. P. 273.
 Hagander, J. T., här.-höfd., 123.
 Hage, Josefine, se Brink.
 Hage, H. v., handl., 54, 258.
 Hagelqvist, J. G., handl., 221.
 Haldin, Math., lära, 103.
 Hallander, C. C., förvalt., 238, 239. P. 238.
 Hallén, B., redakt., 218.
 Hallgren, E. E., tel.-kom., 268.
 Hallström, A., lekt., bild 33.
 Hamberg, C. F., sparb.-kamr., 216.
 Hamberg, P. G., byggmäst., 189, 285.
 Hamilton, H., statsråd, 149.
 Hammargren, E. T., kyrkoh., 93. P. 94.
 Hammarhjelm, C. F., landshöfd., 345.
 Hammarshjöld, H., statsmin., P. 125.
 Hardin, S., adj., sysslom., 16, 208.
 Hedberg, Hedvig, fru, 112.
 Hedberg, J. A. F., kapten, 243. P. 244.
 Hedborg, L., reg.-läk., 176.
 Hedqvist, A. G., förvalt., 330.
 Hedstrand, C. O., kronof., 208. P. 209.
 Heintz, A. F., här.-skrifv., 208.
 Heintz, E., f. Hallgren, 208.
 Hejdensleben, G., repslag., 354.
 Hellberg, M., redaktör, 236, 238. P. 237.
 Hellner, A., skrädd., 246.
 Hellström, A. P., järnhandl., 262.
 Henning, C. H., mus.-dir., 87, 178, 277.
 Henriksson, C. E., trädg.-mäst., 141.
 Henriksson, H., arb., 206.
 Herin, C., bryggmäst., 357.
 Herlenius, A., kab.-kammarh., 252.
 Herlenius, E. J., f. Malmberg, 123.
 Herlenius, J., bruksäg., 123.
 Hillbom, G. P. J., komm., 97.
 Hjelm, Pauline, fot., 330.
 Hoffman, modellör, 73.
 Hofström, G. A., hattmak., 257.
 Hofvander, A. W., handl., 221. P. 222.
 Hollander, J. E., mamsell, 345.
 Hollberg, Hellm., folkskollära, se Roth, 108.
 Holm, A., skom.-mäst., 307. P. 307.
 Holm, H. T., direktör, 342.
 Holmberg, C. F., handl., 257, 309, 326.
 Holmberg, O., mus.-dir., 178, 312.
 Holmgren, A., f. disp., 273.
 Holtz, Anna, gästgifverska, 118.
 Hultgren, S. A., kronohjederid., 320.
 Hultman, C. G., räntmäst., 59, 241, 270.
 Hultman, S., skrädd., 294.
 Huss, J. H., bruksp., 252, 357.
 Huzell, A., järnhandl., 54, 260, 298.
 Hülphers (Lindström-), C. E., läns-veterinär, 296. P. 297.
 Håkansson, A., f. Bodin, 316.
 Håkansson, A. E., urnmak., 221, 245. P. 244.
 Håkansson, P. T., kassör, 266, 267. P. 266.
 Högström, A., läk., 147.
 Högström, M. C., f. Carlsson, 313.
 Högström, M. O. T., stadsark., 108, 121, 122, 127, 313.
 Höjer, J. P., kyrkoh., 10, 12, 13, 14, 27, 56, 60, 96, 98, 203.
 Hörngren, Carol., restaur., 125.
 Höök, C. M., räntmäst., 203, 345.
 Jacobsson, byggmäst., 73.
 Jacobsson, F. C., tandl., 230.
 Jacobsson, C. J., past.-adj., 99.
 Jakobsson, C., dompr., 98. P. 98.
 Jansson, A. K., f. Andersson, 219.
 Jansson, J., traktör, 218.
 Jansson, J. E., f. disp., 345.
 Jansson, K., mål., 335.
 Jensen, N. C., grossh., 349.
 Jensen, N. Chr., träv.-akt.-bol., 350.
 Jeurling, A. F., redaktör, 125, 236. P. 124.

XIV

- Jansson, N., gårdsäg., 314.
 Johansson, A., arkitekt., 282.
 Johansson, A., käll.-mäst., 291.
 Johansson, C., f. Jonsson, 288.
 Johansson, C. M., järn-, läderhandl., 54, 127, 257.
 Johansson, J., slakt., 220, 288, 291, 316.
 Johansson, J. A., byggmäst., 111.
 Johansson, J. E., buntmak., 288. P. 287.
 Johansson, J. G., grundlägg., 282, 284, 290, 318.
 Johansson, L. J., byggmäst., 73, 84, 289, 305, 306.
 Johansson, W., smed, 178.
 Jonsson, A., destill., 356.
 Jonsson, C. hotellförest., 229, 284.
 Jonsson, Carol, glashandl., 276.
 Jonsson, E., poliskonst., 314.
 Jonsson, L., folkskollär., 108. P. 107.
 Jonsson, L., arbetskarl, 26.
 Jonsson, J., åkare, 119.
 Jonsson, J., byggm., 313.
 Jonsson, J., kypare, 330.
 Jonsson, J. G., åkare, 312.
 Jonsson, Laur., possess., 288.
 Jonsson, Lov., mams., 288.
 Jonsson, P., agent, 192, 284, 328. P. 194.
 Jonsson & Pettersson, byggn.-firma, 111.
 Majser, L. O., apotekare, 50, 54, 102, 136, 203, 204, 221, 223, 253, 322, 339. P. 222.
 Kamph, Emelie, frkn, 99. P. 100.
 Kamph, Lov. Ullr., änkefru, 99.
 Kamph, Joseph., frkn, 99.
 Kamph, Therese, 99. P. 100.
 Karlsson, A. F., adj., bild 33.
 Kastman, C. A., rekt., kansliråd, († 1912, ej 1901), 101, 102, 114. P. 115.
 Key, G., 157.
 Kihlström, F. O., skom.-mäst., 220.
 Kilén, C. F., fabr., 219.
 Kindberg, C. M., f. Kjellin. P. 222.
 Kindberg, N. C., lektor, 221.
 Kindberg, P. C., handl., 221. P. 222.
 Kjellin, C., boktr., 195, 218, 219, 232.
 Kjellin, E., f. Larsson, 219.
 Kjellman, A. F., adj., bild 33.
 Kjerling, A., fot., 298, 330.
 Klingberg, A. G., lektor, 103, 184. P. 184.
 Klein, L., grossh., 239, 240, 258. P. 239.
 Kræmer, A. R. v., landshöfd., 149.
 Kronberg, K., skrädd.-firma, 258.
 Kruckenberg, J. A., grossh., 13, 54, 224, 229, 241, 303.
 Kullgren, Th., & Osc., disp. 252.
 Kuylenstjerna, Cariu, fru, 132.
 Kuylenstjerna, J., f. kapten, 316. P. 316.
 Kylander, P. F., f. stadsfiskal, 287.
 Lagergren, B. S. M., mansell, 221.
 Lagergren, Sofia, folkskollär., 108.
 Lagerlöf, Hedv., lär., 103.
 Lagerstedt, N. G. W., f. lärov.-råd. P. 90.
 Lagerstråle, H. G., statsråd, 29, 156.
 Lamm, A., gjut.-firma, Sthlm, 73.
 Lagergren, C. P., snick., 354.
 Lagerstedt, J. A. V., landtbr., 354.
 Landmark, S. A., järnhandl., 262.
 Landsort, G. A., guldsmed, 218, 228, 305. P. 228.
 Lanner, O., handl., 230.
 Larson, B., folksk.-insp., 112.
 Larsson, A. F., repslag., 356. P. 356.
 Larsson, A., arb., 26.
 Larsson, A., grossh., 228.
 Larsson, A., mur., 312.
 Larsson, E., f. Nyström. P. 336.
 Larsson, G., skom.-mäst., 313.
 Larsson, J. A., frukth., 287, 288.
 Larsson, J. P. från Nyed, 25.
 Larsson, Karin, handl., 80.
 Larsson, K. P., snick.-fabr., 270, 299, 310.
 Larsson, L., 41.
 Larsson, L. M., lektor, 298.
 Larsson, P., kopp.-slag., 337. P. 336.
 Laurell, L., 1 landtmät., 27, 238.
 le Bell, J. A., tandl., 230.
 Lemke, J. H., öfv., 77, 186. P. 78.
 Lennartson, C. H., bruksp., 260.
 Lennström, N. J., handl., 254, 255. P. 254.

- Lexell, J. F., stat.-insp., 157.
 Lewenhagen, J. W. N., bokb.-mäst., 240, 241.
 Lidback, släkten, 63.
 Lidberg, C. F., not., rådman, 10.
 Lidberg, C. F., rådman, 80.
 Lidboin, G. C. W., byggnäst., 48, 116, 127, 241.
 Lidman, A. G., handl., 76, 77, 125, 220, 305.
 Lignell, A., t. f. tel.-kom., 268.
 Lignell, E., f. tel.-kom. 268. P. 267.
 Lilja, Fredr., f. Renhult, 112.
 Lilliehöök, A. F., öfv., 263. P. 263.
 Lilliesköld, K. A., här.-höfd., 328. P. 329.
 Lilljebjörn, H., f. kapten, 342. P. 343.
 Lind, C., sem.-adj., 269. P. 269.
 Lind, Ch., f. Cedergren, 269.
 Lindberg, J. H., grossh., 213, 246, 247, 248.
 Linder, J., v. past., 98, 184. P. 182.
 Linderöth, G. W., urfabrikör, 58.
 Lindgren, A., hofintend., 62.
 Lindgren, J. A., garfv., 257, 335, 334.
 Lindgren, P., garfv.-mäst., 195, 208.
 Lindh, A. F., skrädd., 246.
 Lindholm, Aug., f. lär:a, 195.
 Lindholm, K. J., borgmäst., 198. P. 197.
 Lindholm, M. C., änkefru, 186.
 Lindholm, P., skrädd.-mäst., 311.
 Lindmark, J. F., förestånd., 176, 177.
 Lindmark, O. S., f. här.-skrif., 26.
 Lindroth, se Linderöth.
 Lindström, C. G., barb., 219.
 Lindström, E., bandl., 259.
 Lindström, I., kyrkoh., 90.
 Lindvall, J. A., källarmäst., 119, 125. P. 119.
 Ljungdahl, L., stadsträdg.-mäst., 350.
 Ljunggren, C. T., bag.-gesäll, 22—26.
 Ljungqvist, K. O., disp. 236.
 Lodin, journalist, 157.
 Lundborg, C. A., disp., 275.
 Lundberg, J., murare, 26.
 Lundberg, E., boktr., 236.
 Lundberg, J., boktr., 217.
 Lundberg, L., enkefru, 11, 239, 240.
 Lundberg, P., handl., 294.
 Lundberg, Stina, mur.-änka, 275.
 Lundblad, A. B., rektor, 116. P. 115.
 Lundberg, C., statsminister. P. 125.
 Lundell, C. P., vågmäst., 296. P. 297.
 Lundgren, A., f. Lidström, 189.
 Lundgren, A. W., disp., 189, 341. P. 340.
 Lundgren, J., bokb.-mäst., 241, 303, 354.
 Lundberg, K. N. K., reg.-läk., 280. P. 281.
 Lundell, M., sågv.-arb., 349.
 Lundgren, K., slakt., 254, 285. P. 254.
 Lundgren, S., fru, 254.
 Lundin, J. F. (ej C. F. å sid. 9), fabrikkör, 9, 26, 28, 39, 192, 333.
 Lundin, J. H. N., landskamrer, 305. P. 306.
 Luppert, C. I., ing., 262.
 »Länge Petters», se Svensson, P.
 Löf, E., tullv.-mäst., 275.
 Löfgren, G., adjunkt, 178.
 Löfgren, J. A., adj., bild 33.
 Löfgren, K. P., snick.-fabr., 180, 265, 291.
 Löfgren, N., hökare, 307. P. 308.
 Lönnergren, A., t. f. lektor, bild 33.
 Löthner, C. L., här.-höfd., 181.
 Löwenhielm, Agnes, gref:na, 123.
 Löwenhielm, C. O., godsäg., 51.
 Löwenhielm, C. G., gen.-löjtn., 70, 270.
 Löwenhielm, G., f. kamrer, 330.
 Lövland, J., f. d. norsk utr.-min., 125.
 Mæchel, F. F., v. här.-höfd., 43, 154, 155, 213, 264.
 Mæchel, J., kamrer, 264.
 Magnusson, Carolina, restauratr., 125, 154.
 Magnusson, C. J., gårdsäg., 212.
 Magnusson, J., i Gråberg, 26.
 Malmberg, E. A., landshöfd., 72. P. 72, 352.
 Malmberg, O. A., gen.-löjtn., 351.
 Malmeu, J., taudl., 230.
 Malmrot, E., redaktör, 226.
 Malmstedt, Emilia, lär:a, 103. P. 103.
 Malmstedt, Julia, f. lär:a, 101, 103, 104. P. 103.

- Malmsten, A., byggmäst., 121, 127.
 Martin, L., handl., 208, 213, 255, 258, 285.
 Meijster, C. T., kak-mak., 339. P. 340.
 Melander, B., restauratrice, 230.
 Melander, L. P., käll-mäst., 125.
 Meissner, E., f. Ekström, skådespel:a, 285.
 Melén, A. P., slakt., 337.
 Mellqvist, A., verk-mäst., se not 133. P. 134.
 Mentzer, A. v., kapten, 230. P. 231.
 Meurling, Anna, lär:a, 101.
 Michal, V., bilj.-äg., 230.
 Michelsen, H., f. d. norsk statsmin. P. 125.
 Millén, A., bisk., 90.
 Mitander, R., notarie, 77. P. 78.
 Moberg, A. G., grossh., 295. P. 294.
 Moberg, A. W., grossh., 164, 295, 318, 326. P. 326.
 Moberg, C. O., borgmäst., 180. P. 179.
 Modén, M., rektor, bild 33.
 Modin, G. A., handl., 54, 218, 326.
 Molinder, H., lär:a, P. 103.
 Mollstedt, A. E., urmak., 221.
 Montan, Aug:a, Wilh:a, f. Borgström, 176.
 Montan, E. C., fabriksör, 100, 175, 185, 186.
 Munck, E. F. V., f. d. öfv., postmäst., 205, 258, 321.
 Myrén, N. G., handl., 285.
 Myrin, B. J., vågmäst., 295, 296. P. 297.
 Myrin, P. R., godsäg., 319.
 Myrin, R., kamrer, 267, 319.
 Myrtin, A. M., här-höfd. 150.
 Möller, Math., restauratris, 33, 40, 255. P. 124.
 Nerman, A., bokhandl., 224, 232, 277, 354. P. 233.
 Nerman, Å., bokhandl., 232.
 Neumann, S. W., disp., 211, 296, 333.
 Nilsson, Agnes, gift Fahnehjelm, 178, 183.
 Nilsson, B. G., f. handl., 181. P. 182.
 Nilsson, F., skomak., 318.
 Nilsson, G., länsman, 296.
 Nilsson, G., länsman, 326.
 Nilsson, J., gårdsäg., 296.
 Nilsson, J., skrädd., 311.
 Nilsson, J. A., mus.-dir., 57, 88, 178.
 Nilsson, N., arb., 311.
 Nilsson, O., bag.-lärling, 22—26.
 Nilsson, Olof W., artist, 250.
 Nilsson, S. M., handl., 288, 289. P. 288.
 Nilsson, W., gelbgjut., 313.
 Nilsson & Stockman, firma, 76.
 Nisbeth, C. H., öfv.-löjtn., 102, 296. P. 297.
 Nissen, C., arkitekt, 111.
 Norberg, R. E., riksb.-fullm., 228, 283. P. 282.
 Norbäck, P., patron, 277, 296. P. 278.
 Nordenanckar, C., kapten, 181. P. 182.
 Nordenanckar, E. J. C., f. Clarholm, 181.
 Nordenfelt, C. H., borgmäst., 123.
 Nordensvan, C. O., generalmaj., 192, 359. P. 192.
 Nordin, R., fil. dokt., 226.
 Nordlöf, A. P., handl., 37, 335. P. 335.
 Nordlöf, M., frkn, 336.
 Nordvall, F., past.-adj., 97, 99.
 Noreen, A. L., kopp.-slag., 313.
 Norell, E., frkn, 328.
 Norén, F., skom.-mäst., 305. P. 306.
 Norrbom, C. N., patron, 259.
 Norsten, Agn. Lov., 99.
 Norström, A., landtmät., 51.
 Nyberg, Charl., fot., 330.
 Nyfors, E. A., tandläk., 229, 230.
 Nygren, A. F., rådmän, 23, 100, 180, 198.
 Nygren, C. S., kyrkoh., 94, 96.
 Nygren, E., f. Magnusson, 183.
 Nygren, G. f. bryggare, f. lifv.-insp. 198, 199. P. 90. P. 198.
 Nygren, J. A., senior, järnhandl., 123, 170, 200, 227.
 Nygren, J. A., jun., handl., 227.
 Nygren, N., handl. P. 90.
 Nygren, O., f. fänggevald., 305, 306, 342.

- Nygren, O., järnhandl., 9, 180, 230, 243, 248.
 Nygren, O. E., fältintend., 183, 216.
 Nygren, Sara, f. Strandberg, 123.
 Nyman, C., sparb.-bokh., 208. P. 209.
 Nymän, L., folkskoll., 185. P. 107.
 Nyman, V., här.-skrifv., 208.
 Nymansson, C., guldsmid., 224. P. 225.
 Nymansson, K., handl., 221.
 Nyström, C. W., direktör, 187. P. 187.
 Nyström, E., handl., 211.
 Nyström, J. P., orgelfabr., 187, 208. P. 187.
 Nyström, O. L., klädeshandl., 76. P. 76.
 Nyström, R., kamrer, 264. P. 264.
 Nyström, S., snick., 208.
 Nyvall, C. J., predik., 196.
 Nyvall, J., skomak., 196.
- Odén, F., direktör, 120.
 Oldevig, H. P., landshöfd., 149, 151, 196.
 Olsson, Anna, fot., 223. P. 222.
 Olofsson, O., riksd.-man, 149.
 Olsén, F., fabr., 127, 132, 293, 345.
 Olson, A. G., stadskamrer, 121, 267.
 Olson, K., urmak., 224, 305. P. 304.
 Olsson, A., kassör, 274.
 Olsson, A., hamnfogde, 37, 313, 314. P. 314.
 Olsson, A., rektor, 116.
 Olsson, Alfa, frkn, 305.
 Olsson, A. G., byggmäst., 208, 255, 285.
 Olsson, A. G., fabrikör, 347.
 Olsson, B. J., byggmäst., 176.
 Olsson, C. G., garnhandl., 257.
 Olsson, D., redaktör, 226. P. 225.
 Olsson, E., köll.-mäst., 291.
 Olsson, G. L., t. f. postmäst., 205. P. 205.
 Olsson, K., träv.-handl., hand.-bol., 259, 285, 319.
 Olson, O., adjunkt, 300.
 Olsson fr. Blekinge, »klockbotare» 61.
 Otterström, J. L., stud., handl., 89.
 Oxelhufvud, C. G., öfv., 178. P. 179.
- Pahnke, A. E., stat.-insp., 157.
 Palin, C., restauratrice, 345. P. 344.
 Palin, L. O., köll.-mäst., 345. P. 344.
 Pallin, E. A., adjunkt, 298.
 Palm, F. O., patron, 51.
 Palm, Laura, gyn.-dir., 103. P. 103.
 Palmgren, A., räntmäst., 241, 242.
 Palmgren, P., skrifv., 8, 9.
 Palmgren, R. F., handl., 123, 314. P. 124.
 Pedersen, C., disp., 337.
 Persson, A., byggmäst., 108.
 Persson, D., arb., 313.
 Persson, G., fänggev., 312. P. 312.
 Persson & Lindholm, bokb.-firma, 259.
 Petersson, A., folksk.-lär., 108.
 Petersson (Kinberg), Hj., bokförlägg., 231, 232.
 Pettersson, G., gymn.-snick., 87.
 Pettersson, I., traktör, 307.
 Pettersson, M., enka, 307.
 Pettersson, M. C., mamsell, 203.
 Pettersson, O., deläg. i expr.-byrån, 284.
 Pettersson, P., klockgjut., 59, 60—62. P. 60.
 Pettersson, P., bagare, 354.
 Pettersson, P. M., deläg. i exp.-byrån, 284.
 Pettersson, S. O., handl., 221. P. 222.
 Pettersson, Wilh.:a, mamsell, 273.
 Pihlgren, A. J., här.-höfd., 26, 170, 268, 269, 322.
 Pollack, J., disp., 342.
 Presto, O. A., tel.-kom., 268.
- Qvarnström, J., handl., 351. P. 351.
 Qvick, H., f. hotellförest.a, 275.
- Rahlén, Math., se Rahlén & Co.
 Rahlén & Co., pelsvaruaffär, 126, 258.
 Ramström, A. P., prov.-läk., 189, 218, 248.
 Ramström, Sofia, dokt.:na, 132, 241.
 Randel, A., reg.-past., 97.
 Rapp, byggmäst., 285.
 Renborg, Hild., förest.a, 104.
 Rendahl, C. W., mus.-dir., 103, 189, 259. P. 190.

XVIII

- Rendahl, J., kläd-handl., 80, 258.
P. 257.
- Renström, S. grossh., 33.
- Resare, C. A., byggmäst., 135, 180, 282.
- Reuterström, A., skrädd., 316.
- Richter, J., länsträdg.-mäst., 350.
- Ringqvist, J. H., skrädd.-mäst., 76, 347. P. 76.
- Robertsson, C., ind.-idk., 341.
- Robsahm, C. S., länsman, 212.
- Robsahm, J., f. grossh., 296.
- Roman, J. A., poss., 206. P. 205.
- Roman, L. J., agent, 206, 330.
- Romell, O. R., landtmät., 48.
- Roos, T., bag.-mäst., 8, 26.
- Rosen, A. E. v., gr., öfv., 149.
- Rosen, Caroline, v., gref:a, 145.
- Rosen, Hedda von, gift v. Rosen, 123.
- Rosendahls fabr.-akt.-bol., Gbg, 33.
- Rosensvärd, J. H., landshöfd., 70. P. 71, 149.
- Roth, C., v. här.-höfd., disp. 273.
- Roth, Hellm., f. Hollberg, 108.
- Roth, O. H., adj., 108, 188, bild 33. P. 187.
- Rothman, H., redaktör, 236, 238.
- Rudberg, J., snick., 23.
- Rudebeck, G. M. U., landshöfd., 123, 180, 241. P. 242.
- Rudebeck, Louise, f. Lagerbring, 123.
- Rundgren, Charl., biskop:na, 66. P. 65, 102.
- Rundgren, C. H., biskop, 65, 101, 102, 109, 149. P. 65.
- Rune, E., handl., 257.
- Ruus, Vict., manssell, 106.
- Ruus, J. N., reg.-skrifv., 118.
- Rydberg, J., snick., 23, (kallas så i mag.-prot. men heter enl. kyrk-boken Rudberg).
- Rydberg, P. A., rådman, 238, 239, 298.
- Rydberg, S. R., f. Avelin, 298.
- Rydstrand, J. W., hattmak., 233.
- Ryman, V., här.-höfd., 77. P. 78.
- Rölss, W., firma, Gbg, 33.
- Rönning, G., f. Alsterlund, P. 302.
- Rönning, J. J., vagmak., 301. P. 302.
- Sandberg, 48.
- Sandberg, H., löjtn., 150.
- Sandelin, E. Ch., manssell, 210.
- Sandelin, Ellen, lär:a, 103.
- Sandelin, G., skomak.-mäst., 11.
- Sandwall, A. bankdir., 251. P. 251.
- Schöele, A. F. v., bergmäst., 4.
- Schenson, C. O., adj., 184, 354, bild 33.
- Schröder, Anna, f. Fröding, 102.
- Schröder, A. O., stadsläk., 77, 247. P. 247.
- Schultzberg, A., artist, 250.
- Schön & Brattström, tob.-fabr., 130, 133, 309.
- Segerborg, K. H., ritlär., 311, bild nr 33.
- Segerstedt, A. J., sen.-adj., 101, 131, 177, 185, 218, 236, 286. P. 286.
- Segerström, C. A., tandl., 230.
- Selander, H., teat.-dir., 135.
- Sellman, J., redaktör, 226.
- Severin, H., läk., 144.
- Silfverstolpe, G. A., bokhandl., 232.
- Sirén, C. J., handl., 123, 314. P. 124.
- Sjöberg, A., handl., 254.
- Sjöberg, M., bokbind., 54, 202, 259, 270, 360. P. 257.
- Sjögren, K., gjutare, 300.
- Sjöholm, L. A., kyrkoh., 96, 98. P. 97.
- Sjöstedt, C., kassör, hos O. F. Ahlmark, sedan grossh., 262.
- Skog, S., handskmak., 83, 354.
- Skoglund, C., handl., 252.
- Skogström, E. J., gårdsäg., 298, 298, 331.
- Smedberg, K. F., konditor, 310.
- Smitt, J. F., teat.-dir., 128, 330. P. 128.
- Sohlman, A., redaktör, 157.
- Sommar, G. S., tel.-kom., 268.
- Sparre, E. A. W., major, 52. P. 53.
- Sparre, F. J., landshöfd., 148.
- Staaf, K. A., f. d. statsmin., P. 125.
- Stawe, S., grossh., 292, 327.
- Stenbäck, A. F., landtmät., 354.
- Stenhammar, E. ark., 249.
- Stenström, Nicoline, gift Fahlgren, 218.
- Stenström, O. E., förest., 186.

- Stenström, P., rådman, 186.
 Stiegler, A., f. Larsson, 318.
 Stiegler, M. C., f. Hasselqvist, 318.
 Stiegler, C. R., landskanslist, 236, 318.
 Stjerne, O., journ., skald, 236, 238.
 Stockman, A., handl., 253.
 Storjohann, C., disp., 252.
 Strömberg, J. P., hattmak., 233.
 Sundberg, A. N., ärkebiskop, 57, 65, 88, 149, 151, 154.
 Sundberg, C. F., stadsarkitekt, 52.
 Sundblad, L. A., krou.-fogde, 239. P. 239.
 Sundelius, A., sot.-mäst., 356.
 Sundin, Chr., mamsell, 26, 28, 268.
 Sundius, P. G., arkitekt, 48, 57, 81.
 Sundler, T. O., f. bruksp., 208. P. 209.
 Sundström, W. T., handl., 80.
 Sundström, J. E., verk-mäst., se Sundström.
 Sundström, W., v. auditör, 265.
 Sundström, W. T., handl., 258.
 Sunström, J. E., br.-förv., 211.
 Svanberg, J., fattigv.-syssl.-man, 136.
 Svanbona, A., ing., 189, 343.
 Svanström, A., major, 310. P. 311.
 Svartengren, Y., redaktör, 236.
 Svensson, A., klädeshandl., 289.
 Svensson, C., f. poliskonst., 311.
 Svensson, Carol., (se Ekelöf & Svensson), 263, 289.
 Svensson, C. J., handl., 126.
 Svensson, E. J., förvalt., 233, 234. P. 235.
 Svensson, F. R. M., här.-skrifv., 208.
 Svensson, G. A. E., tandläk., 221.
 Svensson, H., handl., 327.
 Svensson, Hanna, restauratrice, 179, 255. P. 119.
 Svensson, J. A., sockerbag., 218.
 Svensson, J. W., lekt., bild 33.
 Svensson, N. W., sad.-mak., 307.
 Svensson, P., husägare, 26.
 Svensson, P., arb., 354.
 Svensson, S., f. Eriksson. P. 235.
 Svensson, , aktör, 20.
 Sæve, T. A., rektor, 91, 96, 184. P. 92, bild 33.
 Söderberg, C., mål.-mäst., 26.
 Söderberg, J. C., lektor, 217.
 Söderbergh, G. A., F., öfverläk., 142.
 Söderström, L., auktionist, 219.
 Tenow, S. V., rektor, 303. P. 304.
 Thallin, O. P., såg.-äg., 207, 213, 285, 349. P. 207.
 Thavenius, Fr., kapt., boktr., 204.
 Thelander, A. F., bankdir., 283. P. 283.
 Tholin, P., domkyrkosysslom., 232.
 Thorburn, A. E., konsul, 252.
 Thorkildsen, K., fisk.-insp., 300.
 Thorsell, F. P., kommun., 311.
 Thudin, se Andersson, 287.
 Tideblad, E., mål.-mäst., 337.
 Tidholm, J. A., repsl.-mäst., 26, 262.
 Tidström, J. O., ing., 210.
 Tingborg, Anna, lärar., 103. P. 103.
 Tjeder, I. L., f. apot., 311.
 Tjeder, N., bankbokh., 205, 267, 319.
 Tjerneld, L. O., bankdir., 190, 201, 267. P. 266.
 Tjerneld, R., sparb.-dir., 216.
 Torell, A., handl., 243.
 Torssell, Chr., änka, 311.
 Torssell, Em. och Maria, frkr., 311.
 Troili, U., major, 96, 277.
 Trägårdh, R., landssekr., 77.
 Törnblad, O., folksk.-insp., 184. P. 184.
 Uggla, A. E., öfv., 359. P. 359.
 Uggla, G. R., reg.-intend., 270, 273.
 Ugglas, K. S., af, landshöfd., 149.
 Ullman, H., f. stat.-insp., 236. P. 237.
 Undén, V., apot., 224. P. 225.
 Wachenfeldt, A. F. v., landtmät., 27, 50, 54, 188, 189.
 Wachtmeister, F., univ.-kanslär., P. 125.
 Wadman, J. A., snick., 84.
 Wærn, C. F., statsråd, 149, 150, 156.
 Wahlberg, A., mejerist, 192.
 Wahlström, B. H., kyrkoh., 236, 241, 274.
 Wahlström, L. E., grossh., 265.
 Wahlund, C. C., fil. kand. P. 90.

- Waldenström, A. A., borgmäst., 20, 43, 123, 154.
 Waldenström, H., f. Wadström, borgmästarna, 123.
 Wall, G. A., gästg., 349.
 Wall, G. A., bruksp., 37, 349, P. 348.
 Wallberg, I. F., disp., 347, P. 340.
 Wallenius, B. A., vinhandl., 41, 228, 229.
 Wallerstedt, A. W., handl., 134, 255, 256, 343.
 Wallerstedt, E., handl., 256, 274, 327.
 Wallerstedt, W., handl., 257.
 Wallin, C. F., handl., 234.
 Wallin, F., rektor, 91.
 Wallinder, Auga, f. Gillblad, 123.
 Wallinder, J. A., rektor, 82, 88, 91, 96, 322.
 Wallman, A. G., mejerist, 204, 298, 331, P. 204.
 Varenius, C. E., landssekr., 156, 190, 270, P. 270.
 Warnström, J. F., kondit., 335, 343, P. 344.
 Wassen, C. F., gårdsäg., 307.
 Wedholm, H., se Rahlén & Co.
 Weinberg, A., förvalt., 265.
 Weinberg, C. J. C., kron.-fogde, 189.
 Weinberg, C. G., lagman, 26, 28, 265.
 Weinberg, E., f. Pihlgren, 189.
 Weinberg, F., f. löjtn., 212, P. 212.
 Weinberg, Therese, änkefru, 99.
 Wejdling, C. E., apot., 221.
 Welin, E. A., landtbr., 274.
 Welin, W., handl., 289.
 Wendel, A. C., f. Nilsson, 285.
 Vendel, A. V., lektor, 251, 252, bild 33, P. 252.
 Vendel, P., bagare, 285.
 Wendel, S., bag.-mäst., 285.
 Wendt, Betty, skolförest., 195, P. 194.
 Wendt, C. M., garfv.-mäst., 195, 333.
 Wendt, Charl., lärar., 195.
 Wendt, Christ., f. Pettersson, 195.
 Wendt, Emma, lärar., 195.
 Wendt, J. P., major, 81, 230, 231, bild 33, P. 231.
 Wennerberg, C. J., fabrikör, 285, 302, P. 302.
 Wennerberg, O., handl., 176, 189, 230, 290, 354.
 Wennergren, C., handl., 257.
 Wennergren, E. R., grossh., 347.
 Wennergren, J., garfv., 204, 333.
 Wennergren, N., garfv., 192, 333.
 Wennergren, T., handl., 205, 221.
 Wennerlund, B., f. Nygren, 248.
 Wennerlund, J., skrädd.-mäst., 246.
 Wennerstjerna, C. E., frkn, 99.
 Wennerström, G., husäg., 255.
 Wennsten, L. G., f. handl., 77, P. 78.
 Wennsten, A., handl., 77, 268.
 Wernell, A., redaktör, 236.
 Werngren, C. P. F., bag.-mäst., 303, P. 304.
 Wessman, K. O., adj., 211.
 Westberg, J. G., bokbind., 245, 277, 309, P. 278.
 Wester, A., gårdsäg., 303.
 Westergaard, C. J., arkitekt, 57, 58, 81, 84, 87, 216.
 Westerlund, A., f. Freidenfelt, 354.
 Westernmark, A., teaterdir., 130.
 Westman, J., mus.-dir., 3.
 Wettergren, B., norsk prest, 335.
 Vibeli, O. af, landsh., 207.
 Wibelius, J. G., här.-skrifv., 206, 207, P. 207.
 Vicken, F. O. v., sekr., 51.
 Wickman, G., arkitekt, 141.
 Wide, R., poliskonst., 181.
 Widmark, H. A., landshöfd., 70, 145, P. 71.
 Widmark, H., e. o. hofr.-not., 226.
 Wigert-Lundström, H., redaktör, 226.
 Wigfors, J., redaktör, 226.
 Wiklund, E. G., bruksf., 211.
 Wiklund, Hilda, f. Lundberg, 211.
 Wikström, C. J. B., auditör, 51.
 Wikström, Emilie, Carol., f. Cederström, 123.
 Wimmell, J. A., f. d. öfv.-löjtn., 123.
 Wingren, P. C. J., rektor, 114.
 Winroth, E. A., öfv., 270, P. 271.
 Viotti, A. G., kyrkoh., 114, P. 115.
 Vogt, V., f. d. norsk statsråd, P. 125.
 Vy-Bromander, A. P., bokh.-lär.
 Wahl, F., landtbr., 284.
 Ydén, G. M., adjunkt, 328, bild 33, P. 329.

- Yhnell, P. F., kond., 127, 130, 224,
254, 309. P. 131.
- Zachau, A. E., disp., 252.
- Zetterberg, A., hattmak., 8.
- Zetterberg, C. A., postmäst., 292.
P. 292.
- Zetterlund, C. E., bankvaktn., 275.
- Zetterstedt, P. L., landskamrer, 191.
P. 190.
- Zetterström, Eva, Lov., restauratr.,
127.
- Zetterwall, L. M., garfv.-mäst., 333.
- Ziegler, H., f. kapten, 323, 347. P.
323.
- Ziegler, J. P., handl., 170, 262.
- Åbom, J. F., byggmäst., 121.
- Ågren, P. E., kapten, 231.
- Ågren, P. M., handl., 256, 287, 326,
327.
- Åhgren, C. J., sparb.-kassör, 263.
- Åhlin, G. F., järnhandl., 243.
- Åstrand, H. W., stat.-insp., 157. P.
157.
- Åström, A., bokhandl., 232.
- Åström, V., urnak., 296, 305.
- Ödmann, J. F., handl., 26, 50, 54,
293, 298, 326, 334, 335.
- Örbom, S., bankbokh., 268. P. 267.
- Örn, E., f. reg.-läk., 310. P. 311.
- Örtenblad, skrädd., 8.
- Östling, E. E., lektor, 224.

Foto, efter teckning af F. de Glines)

Bild från det bruna Karlstad

Branden 2 juli 1865.

Karlstads samhälle har under sin snart 350-åriga tillvaro varit utsatt för många, svåra olyckor, som i betydande mån hindrat denna af naturen så gynnade stads utveckling. Främst bland dessa olyckor stå de fordomdags så ofta uppkommande farsoterna, hvilka på grund af stadens sankt läge hade utmärkta tillfällen att utveckla sig och göra rikare skördar än annorstädes, samt de gång efter annan inträffande eldsolyckorna, hvilka äfven de tidtals synas haft epidemisk karaktär. Ej mindre än 8 gånger har nämligen staden till större delar förstörts och däraf 4 gånger så godt som fullständigt. Den raskt framskridande staden var knappt mer än trettioårig, under hvilken tid den ryckt upp till det första 10-talet af Sveriges städer, då år 1616 hela dess vestra del nedbrann, vid hvilket tillfälle äfven den oansenliga kyrkan å nuvarande stadshotellsannexets tomt förstördes. Att olyckan drabbade djupt förstår man däraf, att staden med ens sjönk ned till den 40:e i ordningen. Förutom att en svår »pestilentia» år 1642 hemsökt staden, var den under drottning Kristinas regering utsatt för två större eldsvådor, af hvilka den första afbrände en gata »när med kyrkan», den andra lade 50 välbyggda gårdar i aska. 1700-talet har åter att uppvisa två hemska eldsolyckor. År 1719 brann kyrkan återigen, hvarvid kvarteren i vestra delen af staden äfven då delade hennes öde, och år 1752 förstördes staden för tredje gången helt och hållet. Förödelsen var så fullständig, att riksdagen för att bringa samhället på fötter måste bevilja ej mindre än sex års frihet från kronotonde och från skyldighet att erlägga mantalspengar för legoknektar. Olyckornas rad fortsätter under 1800-talet. År 1804 brann det kvarter, som begränsades

af Tingvalla-, Pumpkälle-, Södra Torg- och Salttorgsgatorna, eller fyra välbyggda tomter. År 1827 brann det stora kvarteret, som begränsade forna Hamntorget (n. v. Residenstorget), och ej mindre än 7 gårdar blefvo då lågornas rof. Och år 1865 drabbades staden återigen af eldsolycka, den sista af de större men också den mest omfattande.

Elden var det, som öfver allt annat var mest fruktadt i Karlstad. De täta eldsvådorna gjorde, att man aldrig hann att helt glömma bort rysligheterna och ångesten från den senast timade, och man gick som i en ständig ängslan, att den »röda hanen» skulle slippa lös bland alla dessa hopgyttrade små tråkåkar och uthus, som i sådan mängd voro uppförda å gårdstomterna, mellan hvilka de smala, trånga gatorna togo sig ut som korridorer. Enhvar kände med sig att sluppe elden lös på rätt ställe och under gynsamma omständigheter, kunde eller skulle med all säkerhet en katastrof inträffa af ööfverskådlig räckvidd. Men, då nu så var förhållandet, hvarför träffades då inga anstalter för att söka förhindra detta, då alla hade kännedom om faran? Hvarför utvidgade man ej stadens område och skaffade sig nya tomter och nya kvarter, i stället för att ideligen alltefter folkmängdens tillväxt, med åsidosättande af all säkerhet inkräkta på den redan öfverbebyggda platsen? Ja, orsaken var nog ytterst brist på företagsamhet. Redan i slutet af år 1782, då folkmängden knappt uppgick till 2,000 personer, bragtes frågan på tal att utvidga stadens område söderut, men saken fick förfalla, så att ännu 1857, då innevånareantalet mer än *fördubblats* (4,220 personer), var man fortfarande hänvisad till samma trånga gränser, som hertig Karl för nära 275 år sedan utstakat.

Då man nu slutligen insåg, att en utvidgning måste företagas var det helt andra orsaker, som gäfvo anledning härtill. Uti en rapport af 6/, 1858 påpekade doktor Lagerstedt den oroväckande ökningen i dödlighetsprocenten under de senaste åren. Saken väckte stor och berättigad uppmärksamhet och föranledde till sättandet af en komité för att undersöka orsakerna. Denna gick

grundligt tillväga, och dess detaljerade skildring öfver läget öfverbevisade stadens fäder om de stora vådorna af att längre förhåla tiden. Följden blef också den, att sex nya kvarter söderut utsågos till byggnadsplatser. Men då var det allaredan försent.

Brandväsendet var här liksom i alla dåtida svenska småstäder föga effektivt, fastän man tidvis, isynnerhet efter hvarje inträffadt eldsvådettillbud, sökte åstadkomma förbättringar. Enligt 1813 års brandordning skulle högsta värden af brandväsendet handhafvas af en brandmästare.¹ Vakthållningen sköttes af tre nattvakter, hvilka mellan kl. 9 e. m. till 4 f. m. skulle vandra omkring på gatorna och i hörnen utropa nattens timmar. Därjämte utbeordrades hvarje kväll en brandpatrull på två man, hvilka uttogos turvis bland tomtägarne inom stadens 10 rotar, och som skulle åtfölja brandmästaren på hans inspektioner. Någon frivillig brandkår kan man näppeligen tala om, åtminstone förekommo ej några öfningar. En indelning gjordes dock, och en brandrulla uppsattes, efter hvilken innevånarne fördelades på de olika sprutorna. År 1827 i juni utkom, på grund af den stora branden samma år, ny brandordning, enligt hvilken antogos fyra tornväktare samt tre nattvakter, hvilka på sina promenader skulle åtföljas af en tomtägare.² Nattpatrulleringen ombestyrdes af en patrull på 5 man, uttagen bland alla mantalsskrifna, till tjänstehjon ej hörande personer, ämbetsmän och läkare undantagna. Två hästar anskaffades till eldsläckningsbruk på så vis, att tomtägarna efter tomternas storlek turvis skulle hålla två hästar i beredskap uti spruthuset vid »corps de garde» i rådhuset fr. 9 e. m. till 6 f. m.

Fyra år senare antogs nytt reglemente, enligt hvilket polis-³

¹ Den förste var musikdirektören J. Westman.

² Dessa gingo dock sällan personligen utan skickade sina gesäller eller drängar.

³ Uttogs efter samma grunder som brandvakten. Ordinarie aflönade poliser voro endast de två stadstjänarne. Befälet vid »corps de garde» inlehnades af 3 st. »corporaler», hvilka få betraktas såsom något slags extra poliser.

och brandvaktmanskap slogs ihop — således ett slags äldre »Karlstadssystem». Af denna vakt, som bestod af 7 man, och som till ett tecken på sin myndighet buro märken i hattarne och voro försedda med s. k. »saxar», skulle af korpralen utses *en* man att åtfölja brandmästaren, *en* skulle alltid befinna sig i högvakten och de öfriga patrullera på gatorna.

Det var först på 1830-talet, som en frivillig brandkår bildades af den initiativkraftige Chr. Andersson, som trädde i spetsen för företaget. Under en målmedveten ledning syntes kåren, hvars medlemmar besjälades af det största intresse för saken och uppmuntrades från alla håll, blifva af stor betydelse. Uniformer, bestående af bredskyggiga hattar och blaggarnsblusar, anskaffades, öfningar företogs esomoftast på Stora torget och Salttorget, där brandredskapen provvades, och där man marscherade, hoppade från tak och genom säck, alltunder det att hela staden strömmade till och lifligt lade i dagen sin belåtenhet. Men så småningom slappnade man utaf, och förnämsta orsaken härtill var, att brandkåren ej fick tillfälle visa, hvad den kunde. Eldsvådorna hade totalt uteblifvit. Redan 1847 måste kåren organiseras på nytt, hvilket skedde vid en sammankomst på frimurarlogen i närvaro af landshöfdingen, bergmästare v. Schéele m. fl. framstående personer. Sedan dess förekommo årliga öfningar, men intresset och energien vexlade naturligtvis alltefter dugligheten hos de olika ledarne.

Då polisväsendet 1862 helt och hållet omorganiserades, tillsattes som nattvakter 16 st. extra poliskonstaplar med hvardera 175 rdr i lön. Och därmed försvunno de gamla nattväktarropen från Karlstads gator.

Vid branden 1865 funnos två spruthus, ett vid Norra Torggatans öfre ände, ett vid kyrkan, hvarjämte ett var inredt i magasinet vid norra residensflygeln. I dessa spruthus förvarades stadens gemensamma brandattiralj, hvilken var liksom all dåtida af mycket ofullkomlig beskaffenhet. De svaga sprutorna, tre till antalet, förmådde knappt med sina strålar nå upp till taket af ett tvåvå-

ningshus, och de vattenmängder, som de kunde leverera, voro i proportion därefter.¹

Var sålunda brandväsendet mindre effektivt, så sökte magistraten genom en mångfald förordningar och förbud att på allt sätt förekomma eldsolyckor. Och för hvarje gång en sådan inträffat, skärptes bestämmelserna och ökades vaksamheten på ett sätt, som ofta går till betydande öfverdrifter. Så t. ex. var det förbju-

2. En s. k. vretmon.

det vid 3 rdr 16 sk. vite att röka å stadens gator. Men förbudet gällde ej alla dessa eldfarliga bakgårdar, där faran var vida större. Vidare var »stark eld» förbjuden i blåsväder. Ingen bakning eller bykning fick då förekomma, och förbud häremot angafs genom en från kyrktornet uthängd röd flagga. Att en sådan förordning var omöjlig att efterleva är ju tydligt, och den vållade också många trakasserier, innan den slutligen togs bort. De s. k. vretmonerna,

¹ Om brandkårens följ. historia, se gården nr: 50.

det vill säga det obebyggda område, som förefanns mellan hvarje gård, och som fyllde samma uppgift som våra dagars brandmurar, skulle hafva en bredd af 4 alnar, hvaröfver man vakade med stränghet. Så snart till magistraten inlämnats ansökan om tillstånd till uppförande af ett nytt hus, granskades ritningarne af nämnda myndighet, och ej sällan finner man i protokollen, att magistraten gör uppehåll i förhandlingarne för att begifva sig bort och taga byggnadsplatsen i ögonsigte, så att ingen öfverträdelse skulle begås mot byggnadsförordningen. Hvad vederbörande myndighets vaksamma åtgöranden beträffar, finns intet att anmärka däremot, utan var felet, såsom vi sett, att söka på annat håll.

Året 1865 syntes blifva ett godt år. Våren hade gifvit riklig nederbörd, och efter en jämförelsevis kall maj hade den vackra juni månad kommit den blifvande skörden på Karlstadsbornas åkrar, ängslyckor och källand att raskt skjuta i höjden. Det strålande midsommarvädret hade såsom något alldeles säkert ställt i utsigt, att »Olle skulle ge kaka», och helt visst skulle skörden kunna börja åtminstone någon vecka tidigare än föregående år. I den vägen var allt sålunda väl beställt, och det betydde ju ej så litet för staden, där ju de flesta af gårdsägarna hade sina utägor att sköta.

Belåtenheten var också allmän, hvartill bidrog, att årets stora händelse, Persmessommarknad, skulle begynna med all sin handel och rörelse och sist, men ej minst, med alla sina nöjen af mångahanda slag. En hel mängd af dessa den tiden kringresande förlustesällskap, s. k. marktschreier, hade anländt med sina fordon och packlass, och tälten på Fagerströmsgården och Frankes tomt utlofvade nöjen af mångahanda art. Men konstnjutning i den högre stilen skulle ej heller komma att saknas, i det att det gamla Thaliastemplet vid St. Herrgårdsgatan förhyrts för 14 dagar af direktör Agardhs utmärkta teatertrupp.

Öfverallt hade därför i slutet af juni rådt den största verksamhet såväl inomhus för att ställa i ordning de till marknadsfolket uthyrda rummen som utomhus, där det gällt att timra upp de många salustånden på Stora torget. En hel del affärsmän, både säljare och köpare, hade redan anländt och med sina vagnar och fordon gifvit intryck af ökad lif och rörelse på gator och torg, liksom härtill äfven de Nässkutor bidrogo, hvilka kommit uppför älfven och med sin last af mestadels kycklingar lagt sig vid kajen nedanför Vestra bron i afvaktan på att få aflasta sina varor på Hamntorget.¹

Söndagen den 2 juli ingick med söndagssol och sabbatsfrid. Klockan 9 ljödo kyrkklockorna, kallande första gången till gudstjänst, som denna söndag skulle blifva af mer än vanlig högtidlighet, enär årets nattvardsungdom skulle gå fram till Herrens bord. Under närmaste timmen² såg man därför stora helgdagsklädda skaror röra sig uppför kyrkbacken, familjefäderna iförda sina rakbrättade höga hattar, bonjourer och väldiga fadermördare, fruntimren i vida, rikt veckade kjolar öfver de omfångsrika krinolinerna, med sidenschaletter öfver skuldrorna och små näpna parasoll till skydd för solen, som redan började blifva besvärande. Här och hvar framskynitade några hvitklädda flickgestalter, som genom sin dräkt tillkännagävo, att de tillhörde konfirmandernas skara. —

¹ Denna marknad liksom februari- och novembermarknaderna hade dock redan nu börjat aftaga i betydelse på grund af de underlättade kommunikationerna och framför allt genom den mängd af landthandlande, som efter borttagande af städernas handelsrättigheter växte upp öfverallt på landsbygden. Från att hafva varat i tre veckor afkortades Persmessan allt mer och mer, tills den i slutet af 60-talet förminskats till lika många dagar, som den förut varat i veckor.

² Man måste infinna sig i god tid i kyrkan för att få plats, nu då familjerna ej längre hade hvar och en sin bänk, dit man mot erläggande af bänkhyra hade egen nyckel. Bänkhylan togs bort genom beslut af 24 jan. 1863. Församlingarne (stads- och lands-) åtog sig att från 1864 betala 400 rdr årligen, för att bänkarne skulle stå »gratis till publikens förfogande.» (N. Werml. Tidn.)

Kl. 10 ringde klockorna samman. Djupt och högtidligt dallrade ut öfver den fridfulla staden storklockans djupa, dofva toner, harmoniskt ackompanjerade af de mindres. Ingen anade att de ljödo för sista gången, liksom ingen af de andäktiga kyrkobesökande hade en tanke på, att flera af dem aldrig mer skulle återinträda i sina trefna hem. Och hvad skulle också bringat någon på en sådan otrolig tanke! Däruppe på kyrkbacken låg ju det väldiga, vackra templet så lugnt, tryggt och välkomnande, med tornet krönt af sin vackra lanternin, ofvanför hvilken reste sig den massiva järnstången, hvars trenne förgyllda klot och kollosala tupp glänste som guld i strålarne af den vackraste sol uti landet »solen i Karlstad». Och rundt omkring den ärevärdiga kyrkan lågo de små rödmålade hemmen, pyntade och fina, med farstusvalarna prydda af det från midsommar ännu gröna löfvet och med detta halft landtliga, fridfulla lugn och denna helgdagsmättade stämning öfver sig, som med eller mot ens vilja alltjämt tränger sig på en, då man en söndag vistas uti någon af våra äldre små svenska städer, som bevarat den gammaldags skapnad de fått från långliga tider tillbaka.

Klockan hade för en stund sedan slagit 11, då skrivaren F. Palmgren och bagaremästaren Thure Roos kommo under samspråk promenerande utför Skepparegatan i riktning mot Dikesgatan. Utanför hattmakare Zetterbergs gård¹ sammanträffade de med två andra af stadens borgare, skräddaren Örtenblad och bagaren P. J. Eriksson, som ägde bredvidliggande hus, där han inåt gården dref sin bagerirörelse. Sedan hälsningar vaxlats, blef det lilla sällskapet stående i lifligt samspråk, som med ens afbröts

¹ N:r 150 (se kartan i förut utgifna del). Bagare Erikssons gård var n:r 149 och hade till året före branden varit förenad med n:r 150.

af en från Erikssonska gården¹ utrusande kvinna, som i högsta förskräckelse ropade: »Elden är lös! Gör i Jesu namn och kom tillbaka! Det blir aldrig väl!» De samtalande skyndade i största hast in på bagerigården, där de varseblefvo svart rök och eldslågor vältra sig fram ur bagerifönstren. Den öfverhängande faran torde hafva stått i klar, hemsk dager för alla de tillskyndande. Men hvar skaffa hjälp på de folktomma gatorna? Eriksson skyndade sig hals öfver hufvud upp till sin bostad i våningen öfver bageriet, men inseende det omöjliga att berga något af sina tillhörigheter hade han i största hast åter måst skynda ned för att rädda sig undan lågorna, som med förfärande hast grepo omkring sig. Palmgren skyndade sig upp till den i bredvidliggande hus boende stadsfiskalen B. R. Andersson. Denne, nyss hemkommen, sprang så fort sig göra lät ned till brandplatsen, men elden hade då — således på några få minuter — nått takåsen. I största hast under rättades nu borgmästare Waldenström och landshöfding Ekström, hvarjämte frivilliga brandkåren allarmrades.

Det bud, som sändts till borgmästaren, mötte honom på utgående, enär han af fabrikören C. F. Lundin redan blifvit underrättad om olyckan, och han gaf genast order om klämtning och brandattiraljens framförande.² Kl. 11,45 var han framme vid olycksplatsen. Elden hade nu nått äfven Zetterbergska gården, hvarför någon annan tanke än att begränsa elden ej fanns. De tätt hopbyggda uthusen, dit elden så godt som omedelbart nått, därvid underhjälp af en på gården liggande hög af hopstaplade bräder och hyfvelkasor, som en snickare Rydberg låtit kvarligga öfver söndagen efter en reparation af residenset, stodo snart allesammans i lågor. Hettan var outhärdlig och gatan kunde endast med svårighet passeras. Vattentillgången var ytterst ringa,

¹ Den var belägen vid Pumpkälle- eller Skeppargatan ungefär i norra delen af nuv. Olsénska gården vid Drottninggatan.

² En del af denna hade redan på enskildt initiativ förts fram till brandplatsen. Den först anlända sprutan dithördes af nuv. järnhandlaren Osc. Nygren.

3. Kvarter vid Skeppargatan.

hvilket ej var att förvåna sig öfver, då närmaste hemtningsställe var hambassinen, dit langningskedjor bildats. Arbetskrafter saknades ej, enär folk strömmat till från alla håll, och i stora flockar hade småningom det högtidsklädda kyrkfolket infunnit sig, underrättade om den stora olyckan först genom kläntslagen och sedan af predikanten, v. pastor Höjer.

Skildt från bagare Erikssons hus af några få alnars vretmon låg det gamla korrektionshuset, nu tillhörigt notarien C. Lidberg. Att ens söka göra ansträngningar för att rädda det gamla hörnhuset var fruktlöst. Äfven med bättre brandattiralj och med rikare vattentillgång hade hettan omöjliggjort alla sådana försök. Man såg hur väggen kolnade allt mer och mer, huru små lågor flammade upp här och hvar för att åter försvinna, tills med ett hela huset stod i ljus låga, och de tre gårdarne utgjorde nu ett enda flammmande bål, som kastade gnistor vida omkring, och som tvang rädd-

ningsafdelningarne att skyndsamt draga sig tillbaka. Ansträngningar gjordes att begränsa elden till de öfriga husen i kvarteret, först koncentrerade på det Tillgrenska lilla envåningshuset, sedan på magasinerna å baktomten nr 153, men förgäfvades. Från Hammarviksgatan sökte man medelst pytsar och handsprutor afhålla elden från uthusen, men hvad spelade vretmoner på 4 alnars bredd här för rol, helst som de voro fyllda med allt slags

4. Kvarter vid Hammarviksgatan.

bråte och affall? Gynnad af den svaga nordostliga vinden var elden snart härskare i gårdarne på kvarterets södra sida, så att hela detta kvarter måste lämnas åt förödelsen.

Midt emot de först antända husen lågo enkefru Lundbergs och skomakaremästaren Sandelins välbyggda gårdar, redan tidigt starkt hotade af den intensiva hettan och de tätt fallande gnistorna. Man tvangs att inifrån gårdarne söka öfvergjuta väggarne med vatten, men den outhärdliga hettan gjorde ansträngningarne omöj-

liga. För såväl husägare som hyresgäster stod snart klart, att det var hög tid att berga, hvad bergas kunde. Tre kvarts timme efter eldens början antändes båda husen med en väldig smäll, och nu blef förvirringen ytterligare ökad. Trots landshöfding Ekströms lugna, energiska ingripande, endast vikande fot för fot för elden och alltjämt sökande nya positionspunkter för ytterligare kamp mot elementet, glesnade räddningsmanskaps ledet allt mera. Det var den ångestfulla tanken på, att faran snart nog skulle nå det egna, kära hemmet, förutom insigten om det hopplösa i den förtviflade striden, som kommo många att desertera, och snart fylldes gator och gränder med män och kvinnor af alla åldrar och samhällsklasser, som med genom förtviflan mångdubblade krafter sökte bringa något af sina tillhörigheter i säkerhet.

Kl. ¼1 säger v. pastor Höjer i sin skildring¹ af branden, var gudstjänsten och konfirmationen slut, och med skälfvande hjärtan hade de små hvitklädda flickorna likt en hop skrämde fåglar ilat ut för att söka nå sina hem. Elden hade, säger han, »redan sprungit öfver 2:ne gator ifrån det kvarter, der den började, så att 3:ne kvarter redan då voro angripna.» Dessa kvarter voro de, som lågo söder om stora torget. Enligt uppgift af en utaf konfirmanderna, hvars hem låg i södra stadsdelen, kunde hon vare sig på Dikesgatan eller Södra Torggatan nå hemmet, utan måste taga omvägen ned öfver Salttorgsgatan. Hela Skeppargatan brann. Gästgifvare Anderssons gård nr 126 med sina lador och logar tjänstgjorde nästan som ett språngbräde för elden från patron Huss gård vid nämnda gata öfver till frimurarlogens väldiga byggnad vid torget. Huruvida ännu någon ringa möjlighet skulle hafva förefunnits att här stäfja elden, är naturligtvis nu svårt att afgöra. Under vanliga förhållanden skulle gifvetvis torget i ej ringa mån underlättat ansträngningarna, men denna öppna plats gaf nu elden ytterligare fart. De härstädes nyss uppsatta salustånden voro alla af ytterst brännbart material: tunna bräder,

¹ Den finns återgifven i en af honom upprättad inventarieliförteckning för domkyrkan och är intagen i »Karlstads stifts julbok 1913.»

ribbor, tältduk, m. m., så att, då elden med en skur af gnistor och flammor bröt fram genom logefönstren, det var som om en våg af eld vräkt sig mot de angränsande husen. Ingen af det sotiga, nedsvärtade räddningsmanskabet kunde för hettans skull annat än från angränsande gator söka nå fram till detta eldhaf. Stadens stora märkvärdighet, Kruckenberg's trevåningshus, brann snart som fnöske och inklämdt mellan två eldhärdar, fastän länge nog skyddadt genom sitt skiffertak, stod snart också residenset och de öfriga husen vid torget i lågor. Därmed var hela »nordstan's» öde besegladt, fastän man dock med förtviflans mod och krafter ännu sökte värja hus och hem.

Redan innan lågorna nått stora torget hade de kastat sig öfver till de närmaste husen vester om S. Torggatan, som snart brann efter hela sin längd. Från den stora Fagerströmska gården, hvars bakgård var kringbyggd med stora magasin, lador och uthus, grep elden vidt omkring sig, och ansatt därpå från två sidor stod snart äfven det stora tvåvåningshuset i lågor. Härmed hade den rasande elden nått fram äfven till vestra delen af Tingvallagatan, och på en bred front, som sträckte sig från och med skolbacken ned mot gamla Hammtorget, gick dess härjande tåg oemotståndligt vidare norrut, allt under det att paniken bland de dödströtta och skräckslagna människorna för hvarje timme stegrades. Några tidsbestämningar för eldens framfart hafva ej af vittnen till branden kunnat angifvas,¹ hvilket ju är helt naturligt, då hvarje tanke gick ut på kamp mot lågorna och på bergningsarbetet. Af pastor Höjers berättelser får man dock någon upplysning i detta hänseende, hvarjämte man erhåller en autentisk berättelse om kyrktornets

¹ Landshöfding Ekströms telegram till regeringen lämna emellertid ett par tidsmeddelanden. Det första afsändes kl. 2.35 från stadens telegrafstation i rådhuset och är af följande innehåll: »Staden brinner sedan två timmar. Räddning synes knappast möjlig. Sprutorna gått sönder, landskontoret brinner». Det andra afsändes kl. 9 e. m. till Kristinehamn för att därifrån vidare sändas och meddelar: »Hela staden nedbrunnen — elden rasar ännu förfärligt. Biskopsgården, länsfängelset och lasarettet räddas antagligen — kyrkan brinner — tillståndet förtvifladt.»

5. Från södra delen af Dikesgatan.

och kyrktakets afbrännande. Han säger: »Vid min, Höjers, hemkomst från kyrkan, började sålunda min bostad att hotas, så att räddning begyntes; men därmed kom jag till föga mer än hälften, då elden fattade huset, och endast en hastig flykt återstod. Ännu likväl icke anande, att elden äfven skulle nå kyrkan, fördes Pastorsexpeditionens Böcker och handlingar, äfvensom det ömtåligaste af mina egna tillhörigheter dit; men äfven detta förgäfves. Ungefär kl. 4 e. m. (såvidt tiden efteråt kunnat beräknas) fattade elden först Kyrktornets öfversta spets, såsom det tydligen syntes endast genom den upphettade luften. Då Sysslomaunen Hardin var frånvarande, måste jag jemte Kyrkvaktaren nu söka att rädda Kyrkans tillhörigheter såvidt möjligt var, hvilket ock skedde. Silfret, Böcker och handlingar utburos, så fort våra redan medtagna krafter medgäfvo, samt fördes ner uti en temligen rymlig potatishage, som på denna tid var belägen nedanför östra sidan af Kyrkogårdsplanen. Öf-

ver Kyrkans och mina egna öfverblifna tillhörigheter vakade vi der hela natten och andra dagen, uppgifna af trötthet och hunger samt genomvåta af det under senare delen af natten ymnigt fallande regnet, hvilket denna natt förstörde en god del af det vi kunnat rycka undan elden. Under denna fasans natt runno mig ofta dessa Herrens ord i sinnet: »beder att Eder flygt ej sker om vintern.» Hade denna flygt skett under en kallare årstid, så hade säkerligen många människor förgåtts här denna natt.

Under tornets brand hade nästan allt hopp hos mig försvunnit, att något af den gamla helgedomen skulle undgå förstörelse. Spiran föll slutligen och träffade med spetsen först södra sidan af Kyrkans tak och derefter marken, hvarvid den upphettade, tjocka jernstängen som gick midt genom spiran och uppbar tuppen böjdes nästan i form af ett S. Kyrktaket antändes likväl icke ännu. Detta skedde först flera timmar senare, sedan branden kringgått planen och hunnit till Landskamrer Anderssons och Syssloman Hardins på norra sidan belägna hus. Då elden hunnit ned till klockstolarna hördes slutligen vid stora klockans fall liksom ett doft men starkt skott, och hon befanns sedan liggande med ena sidan öfver ett större hål, som hon slagit i hvalfvet öfver vapenhuset, utan att dock hafva fallit alldeles igenom. Detta stycke var det enda af alla klockorna, som icke hade uppsmält.

Då elden, såsom sagdt, hunnit nära kringgå Kyrkan, uppstod en mycket stark hetta genom de nämnda stora och närbelägna husens brand. Detta var just i skymningstiden, och sedan alla människor blifvit nästan förlamade af trötthet både till kropp och själ, och sedan brandredskapen till en del, kringränd af elden, hade uppbrunnit, samt hettans intensitet gjorde det omöjligt att komma dessa punkter nära. Först syntes då likasom 2:ne hastiga blixtar utefter kyrktakets hela längd, och ögonblicket derefter stod hela taket i ljus låga ».

Ungefär samtidigt som kyrktaket fattade eld eller vid 7-tiden torde lågorna hafva nått de nordligast liggande kvarteren med de många garfverierna. Det stora Frankeska huset hotade länge

det bredvidliggande biskopshuset. På dess södra del stodo en hel del lummiga almar (af hvilka några kvarstå ännu), hvilka genom sina lummiga kronor, fuktade af de nu fallande regnskurarna, blefvo gårdens räddning.

Alla kvarteren öster om Salttorgsgatan voro då ödelagda jämte de två kvarteren vester om samma gata och söder om Skeppar- eller Pumpkällegatan. Kvarteret norr därom blef ändtligen delvis skonadt, i det att man lyckades hindra lågorna att kasta sig öfver det jämförelsevis nya, af sten byggda hypotekshuset. Men rundt omkring smög sig elden, brände nämnda gårds uthus, kastade sig sedan öfver uthusbyggnaderna tillhöriga lagman Weinberg, som själf ledde släckningsarbetet å boningshuset, och som också genom frikostiga penningebelöningar lyckades få detta räddadt. Doktor Engholms uthus brunno likaledes, och härifrån spred sig elden till hans vackra, välbyggda boningshus, som brann ned till grunden med allt sitt dyrbara lösöre. Kvarteret vester härom var det enda som blef räddadt tack vare de planteringar, som här funnos, delvis lämningar efter lektor Fryxells en gång i världen så storartade trädgårdsanläggning.

Vestra bron, som ju är af trä, var mycket starkt hotad. Skulle denna, som utgjorde enda nordvestra förbindelseleden från den brinnande staden, hafva brunnit, hade nog olyckan fått större räckvidd. Hettan var så stark, att det stod som en rök öfver brobanan, och endast genom täta begjutningar med vatten, hvarvid de ännu brukbara sprutorna, hvilka nu voro obehöfliga på annat håll, här kommo till god användning, kunde bron hindras att fatta eld. Redan vid 7-tiden på kvällen var bron räddning säkerställd, och de på kvällen fallande regnskurarna afvärjde faran alldeles.

Det var ett fasansfullt, oförgätligt skådespel, som den forna staden erbjöd, då skymningen föll på. Allt syntes som ett enda stort eldhaf, hvars högsta flammor tycktes försvinna först i de hemskt glödfärgade, regnmättade molnen. Det var som både himmel och jord brunnit. Långväga sträckor fördes gnistorna

Biskopsgården

o. Kvarteren mellan St. och L. Herrgårdsgatorna

Kyrkan

7. Trakten kring vestra bron med Salttorgsmagasinen och
»Hybelejens kvarn».

från de eldkaskader, som sköto upp, då väggar och murar ramlade tillhopa, och milsvidt hade den hemiska reflexen på aftonhimlen fört budskapet kring, att Värmlands gamla residensstad ej mera existerade.

Natten, som följde torde nog heller ingen af deltagarne i detta drama glömma. Hungriga och uttröttade af sinneströrelser och ansträngningar hade de slagit sig ned bland spillorna af sitt räddade lösbo. Salttorget och Sandbäcksägorna voro nog de platser, dit de flesta hade sökt sin tillflykt såsom varande de säkraste, skilda som de voro från elden genom älven. Men för öfrigt hade alla stadens omgifningar tagits i anspråk af de husville, som till ett antal af bortemot 5,000 personer måste tillbringa natten i det fria. Hade natten varit vacker, hade ju svårigheterna ej varit stora. Men de redan vid skymningen tätt fallande regnskurarne hade blifvit allt tätare, tills slutligen ett våldsanligt hållregn gjorde allt, som ej var under tak, genomvått, hvarjämte stora förluster ytterligare tillskyndades, därigenom att

8. Ruiner på stadshotellets nuv. tomt. Vägen.

9. Ruinen af den s. k. Bazaren.

hvad som med otrolig möda räddats undan elden, nu blef fördärfvad af vatten. Allt hvad uthus heter togs i anspråk i och för inkvartering, och hur tacksam kände sig ej mången familj, om den för *den* natten kunde få disponera en spilta eller vedskjul. Till stor välsignelse kommo nu de gamla utdömda magasinerna på Salttorget, hvilka åt många — först och främst åt barnen — skänkte tak öfver hufvudet.

Först på måndagsmorgonen vid 4-tiden tycktes branden ändtligen vara slut, ej på grund af det myckna regnet, utan därför att allt brännbart var förtärdt. Dramat var utspeladt efter att hafva varat i 16 timmar, hvilka timmar med allt sitt elände, all sin hopplöshet och förtviflan hos alla efterlämnade ett outplånligt intryck. »Det var hjärtslitande att se staden i all maklighet brinna ned», skriver N. Wernul. Tidn., »utan att armar eller medel funnos tillgängliga att möta den vilde härjaren, och vi sakna ord att skildra den nöd och det elände, de förfärliga scener, som denna oerhörda tilldragelse framkallat öfver vårt i grus och spillror liggande samhälle». Att intet människolif gick förloradt är synnerligen märkligt, och förhållandet blir så mycket märkligare, då man söker göra en sammanfattning af ännu lefvande vittnens muntliga skildringar om katastrofen. Det hela blir en bild af vildaste oreda och upphetsning. Man tycker sig se de trånga, brinnande gatorna och gårdarna, fyllda med flämtande människor och djur, hvilkas skrik och läten blandade sig med lågornas dån och brak af störtande tak och murar, hur ångestfyllda föräldrar sökte sina barn och släktingar sina anförvanter, alltunder det att andra släpade med delar af sitt bohag eller sökte drifva de skräckslagna kreaturen bort från lågorna. Allt blef kaos och förvirring, hvilket bäst skönjdes i det sätt, hvarpå »bergningsarbetet» bedrefs uti hotade hus. Där kastades ut genom fönstren eller vältes ned utför trapporna allt, som var löst, utan åtskillnad: glas och porslin, stolar, speglar, böcker, utan tanke på annat än att få ut så mycket som möjligt, sak samma, om det krossades, blott man fick ut det ur huset. Det bedrägliga hoppet, att elden skulle

kunna hejdas, gjorde också, att man förde det bergade endast till den närmast belägna öppna plats, som syntes säker för ögonblicket, tills man efter en hel del dylika transporter plötsligen såg sig omhvärfd af lågorna och tvangs hals öfver hufvud lämna allt i sticket.

Många handlingar af både hjältemod och upppoffring utfördes, af hvilka många gömts men de flesta glömts. Nyssnämnda tidning framhåller i synnerhet kvinnornas uppträdande: »kvinnorna af alla stånd och klasser voro de mest ihärdiga och upppoffrande vid bergningen», heter det. Landshöfding Ekström och borgmästare Waldenström namngifvas särskildt, likaså teaterdirektören Agardh och aktören Svensson. I ett följande nummer läses: »Vid tal om branden härstädes, böra vi icke underlåta att omnämna de faror, som jämte eldens härjning stadens innevånare voro blottställda för, men genom försynens nåd undgingo. Så var t. ex. gasklockan nära att explodera — elden antände brådtaket — och om antändning skett, hade en förfärlig explosion egt rum, som skulle till lif eller till lemmar skadat den mängd af människor, som på planen till gasverket räddat sin lösören undan branden. Verkets föreståndare, hr Hallberg, ådagalade här en sjelfupppoffring, som är sällsynt; ty han sysselsatte sig med gasverkets bevarande, oaktadt elden härjade hans eget hus och dyrbara *icke* försäkrade atelier — i en annan del af staden. — I ett af de tidigt på eftermiddagen antända magazinerna nära fattighuset, hade ett handelshus upplagt en betydlig quantitet krut. Händelsevis var betjeningen i staden, som kände till, att krutet fanns, och hade nycklarna till magazinet. Krutfjerdingarna blefvo således lyckligt räddade. Hundratals människor ingo och stodo dock i närheten af detta krutnederlag, utan att ana faran». — Som bevis på att kvinnorna visade raskhet meddelar Aftonbladet att »ur handlanden Bergs hus utbars och räddades en tung kassakista af tvenne behjertade fruntimmer tillhörande den bättre samhällsklassen».

Men liksom det förefanns månget bevis på rådighet och be-

hjärtenhet, gafs äfven månet sådant på motsatsen. Den förestående Persmessan hade såsom alltjämt förut till staden samlat en hop löst folk, tattare, hästskojare och andra, som intet hade att förlora, men så mycket mera att vinna. En mängd stölder begingos och anmälades, men huru många flera ägde ej rum, som aldrig ens observerades, enär de flesta skedde vid bergningsarbetena. Någon vakthållning kunde ju svårigen anordnas vid de räddade effekterna, om nu ägaren någonsin tänkte på, att han i sin olyckliga belägenhet äfven skulle kunna bestjälas.¹ Bristen på handräkningsfolk gjorde också, att många först efter affordrande af oskäligt hög betalning kunde förmås att lämna en om ock obetydlig hjälp. N. Wernl. T. omnämner just ett sådant fall: »Ett bland de sällsynta profven på infam hjertlöshet fick direktör Agardhs fru erfara. Under det husen vid vestra bron brunno och folkmassan der var sammanträngd, tog fru A. med en börda sin tillflykt från teatern till Sandgrund och ville derifrån skynda till elfvens andra sida vid ångbåtskontoret, där familjen fått ett tillfälligt tak öfver hufvudet i ett uthus, och bad en i en båt sittande karl — som skall vara hemma här i staden — att hjälpa sig öfver den smala och lugna elfgrenen; men denne usling vägrade den obetydliga tjensten, så framt ej hederlig betalning erlades!» — En hufvudstadstidning berättar, att för transport af en barnsängskvinna man ej var oblyg nog att begära — 20 rdr.

Gör man en hastig sammanfattning af de omständigheter, under hvilka ödeläggelsen ägde rum, finner man, att allt så att

¹ Det blef sedermera nödvändigt att hålla vakt äfven vid ruinerna, hvar till hjälp erhöles genom kommenderingen från Värmlands regemente. Den 29 juli inbjuder boktryckare Forssell behjärtade män och medlemmar af skarskyttekåren till ett sammanträde den 30 s. mån. på Åttkanten i och för bildande af frivilliga nattpatruller till skydd under vintern för marodörers påhålsningar i stånd och uthus. Kallelsen rönt liflig anslutning och omkring ett 150-tal anmälde sig.

säga sammansvurit sig till stadens undergång. Karlstads så mycket omtalade sol hade sedan veckor tillbaka gjort allt trämateriel torrt som fnöske, och särskildt hade dagarne närmast förut varit ovanligt varma. Så godt som alla gårdarne voro ju, som känt är, ytterst eldfarliga, då endast få hus voro byggda af sten, men mest riskabla af dem alla torde hafva varit tomterna n:ris 150 och 149, i hvilken senare elden begynte, enär gårdsutrymmet därstädes så till det yttersta blifvit anlitadt, att man hade svårighet att taga sig fram bland de många byggnaderna.¹ Kom så därtill, att olycksdagen var en söndag med folktomma gator och särskildt högtidlig gudstjänst, som församlat en stor del af folket till kyrkan, så att hjälp ej stod att erhålla, förrän det var för sent. Och till alla dessa olyckliga omständigheter får väl också läggas den, att på grund af marknaden Stora torget var uppfyllt af salustånd, hvarigenom denna öppna plats, i stället för att hejda elden, ytterligare underlättade den.

De förberedande undersökningarne till förhöret om orsaken till eldsolyckan bedrefvos af stadsfiskalen Andersson så raskt, att till första sammanträdet, två dagar senare, som hölls i domsalen å länsfängelset, dit rådhusrätten och magistraten flyttat sina cessioner, ej mindre än 15 vittnen kallats. Hufvudvittnena utgjordes af bagaren Eriksson själf och de i hans tjänst anställda gesällerna Jörgen Berggraf och C. F. Ljunggren samt lärlingen Olof Nilsson. Eriksson, som befunnit sig på väg att äta frukost, hade såsom ofvan berättats ute på gatan fått underrättelse om, att elden utbrutit, och hans uppgifter voro därför ej af synnerligen vikt med undantag af,² att man får en inblick i det groft vårdslösa

¹ »Det inskränkta gårdsutrymmet liknade,» skrifer Werml.-Posten, »mera en korridor än en gårdsplats, hvilket olyckliga förhållande nästan uteslutande kunde gälla för hela staden». Gården är beskrifven i »Karlstads historia före branden».

² Man får också genom den beskrifning, som lämnas af det olycksdiga huset, en inblick i, huru trångbodd man var i det gamla Karlstad. Nedre bottens östra del upptogs åt gårdssidan af bagerilokalen och bagerifolkets rum samt åt gatan af bageributiken; i dess vestra del låg åt gårdssidan snic-

sätt, man använde för att torka den för bakningen afsedda veden. Denna inlades nämligen på lördagsaftonen i den ännu heta ugnen, *där den kvarlig öfver hela natten till söndagen*, då den uttogs och lades direkt på trägolfvet. Detta sätt synes hafva praktiserats allmänt af stadens bagare¹ och mer än underligt är, att ej olyckor härigenom långt förut uppstått. Af gesällernas och läropojken berättelser framgå närmare detaljer om olyckan.

Gesällen Berggraf anmälde »att han deltagit i bakningen sistl. lördag, då eldningen i bageriet upphört klockan 4 e. m., hvar- efter något finare bröd bakats utan annan eld än s. k. lysved, hvilken bakning upphört klockan 6 om aftonen, då Berggraf gått in för att hvila sig i det närbelägna, af Ericsons arbetare bebodda rummet, hvarest gesällen Ljunggren och lärlingen Olof Nilsson redan gått till hvila; att Ljunggren, förrän han gått till hvila, lagt in i ugnen den ved till ett par små fång, som för nästa veckas behof skulle torkas att sedermera begagnas till lysved; att Berggraf känt efter ugnens beskaffenhet, då han gått ut från bageriet; att bageriet endast haft brädgolf utom framför bakugnen, där det funnits en stensatt fördjupning; att på golfvet funnits bredvid den intill ugnen för uppvärmning af vatten befintliga pannan ett rätthål och längre fram på golfvet ett annat sådant, utaf hvilka hål Berggraf för- märkt för omkring 14 dagar sedan, att eld kommit i det först- nämnda hålet, hvilken eld då släcktes samt att, såvidt Berggraf mindes, Ericson blifvit underrättad därom, hvarefter han om- besörjt att en plåt slagits öfver hålet framför pannan, men någon

kare Rydbergs verkstad, samt åt gatan guldsmeden Blomstervalls butik och boningsrum. I våningen ofvanför hade bleckslagaren J. F. Dyring sin verkstad (ofvanpå bagerilokalen) och sina boningsrum. Ofvanför snickare- verkstaden bodde snickaren Rydberg, som ägde half del i huset, och åt ga- tan låg »salen», där bagare Eriksson själf bodde. Husets utrymme var så- lunda väl tillvarataget.

¹ Rådman Nygren, som dref bagerirörelse, anmälde dock, att han sedan flera år tillbaka lät torka veden på järnplåtar enär han insett, hvilken eld- fara det andra sättet medförde.

åtgärd för tillstoppande af det andra hålet hade icke blifvit vidtagen.

Bagaren Ericson härom tillspord, erkände att, han blifvit underrättad för åtta dar sedan om de anmärkte hålen å golfvet och jämväl föranstaltat om, att det ena hålet genast blefve betäckt med plåt, men icke ansett behöfligt att plåtslå det andra i anseende till dess längre afstånd från bakugnen.

Gesällen Berggraf, hörd vidare, berättade, att han uppvaknat, då Ljunggren kommit in från bageriet sistlidne afton, men kunde icke angifva tiden närmare, och ej huruvida Ljunggren under påföljande natt varit ute i bageriet för att se till bakugnen; att Berggraf vid pass klockan åtta sistlidne söndag varit inne i bageriet, för att tvätta sig, men då icke förmärkt någon rök, eller ens att den torkade veden varit ur ugnen uttagen; att Berggraf sedermera ställt sin klädsel i ordning och efter omkring två timmars förlopp kommit tillbaka till bostaden, då Ljunggren för honom uppgifvit, att han uttagit den torkade veden och lagt densamma framför pannan; att Berggraf ytterligare en gång omkring en timmas tid före eldens utbrott varit inne i bageriet och därvid sett den torkade veden till ett antal af minst tjugo träd var uttagen ur ugnen och kastad bredvid hvarandra framför pannan på golfvet; att vedträden varit något bruna af hettan eller »brunskade», utan att det dock förmärktes någon rök från eller eld i dem; att Berggraf dragit sig tillbaka till boningsrummet och där förblifvit tills eldens utbrott, då jämväl Ljunggren befunnit sig i rummet; att någon rök icke förmärktes i rummet förr, än de erhållit underrättelse om eldens utbrott, då Berggraf skyndat till bageriet med en pyts vatten, men i anseende till eldens framfart nödgats skynda sig därifrån; samt att Berggraf, som ej kunde bestämma, hvar elden börjat i bageriet, därunder bemärkt att Ljunggren kommande från bageriet in i gesällrummet därifrån sökt sin räddning ut genom fönstret;

Olof Nilsson, anställd som lärning hos bagaren Ericson sedan fyra månader tillbaka: att brödbakning verkställts under sist-

lidne lördag till frampå eftermiddagen, därefter bakning af småbröd verkstälts till inemot aftonen klockan 6 eller 7, då all bakning upphört, hvarefter Olof Nilsson på tillsägelse burit in två fång ved i bageriet eller tillhopa 13 å 14 träd samt lagt denna ved intill bakugnen, därifrån Ljunggren sedermera upptagit densamma och lagt in den i ugnen, hvarefter såväl Ljunggren som Berggraf och Nilsson begifvit sig till hvila in uti det af dem bebodda, på andra sidan om gången belägna rummet;

att Olof Nilsson vidare vid pass klockan 10 f. m. sistlidne söndag efter tillsägelse burit in i bageriet den ved om tre fång, som under namn af förved skulle inläggas i bakugnen för torkning till bakning nästa natt, därvid Ljunggren då 'hade uttagit ur ugnen den torkade veden och lagt densamma vid sidan af pannugnen på golfvet; att veden, som då syntes något brun men ingalunda kolad eller åstadkommande något »ovanligt os», förblifvit liggande om hvartannat på trågolfvet på en och en half alns afstånd från väggen; att Ljunggren sedermera lemnat bageriet och gått in i boningsrummet, hvaremot Olof Nilsson hämtat vatten till bageriet, därtill åtgått tio minuter; äfvensom burit in vatten i boningsrummet och sedermera vistats dels ute på gården och dels i trappan till Dürings bostad, där han sammanträffat mellan klockan 10 och 11 med bleckslagare Dürings son Oskar och Jan Petter Larsson från Nyed; att bleckslagare Düring som haft sin verkstad i öfre våningen ofvanpå bageriet samt sitt boningsrum i samma våning ofvanuppå det af Ericsons arbetare bebodda, strax efter det Nilsson uppkommit i trappan, kommit ut åt gången samt frågat om anledningen till den rök som uppträngde i våningen från bageriet; att bemälda Larsson och Olof Nilsson skyndat ned i bageriet, till hvilket dörren då varit tillläst, men hastigt öppnades, och funnit elden redan så utspridd, att man ej kunde upptäcka någon viss fläck, utan rummet uppfyllt af rök och flammor; att Ljunggren kommit ut i samma stund från boningsrummet endast iklädd skjorta och kalsonger; att Olof Nilsson, sedan vattenholken i rummet blifvit tömd,

sprungit ut på gatan och ropat på hjälp samt sedermera vänt tillbaka till gården, där han ytterligare sett Ljunggren, samt att Olof Nilsson, som ej mindes, huru Ljunggren kommit ut, därefter under dagens lopp deltagit i släckningen ».

Öfriga vittnen hade intet nytt att förtälja och intet af viget förekom heller på ransakningen två dagar senare, då ytterligare 15 vittnen hördes. Af förhöret framgick tydligt, att den oerhörda olyckan vållats genom den mest uppenbara vårdslöshet. Lärpojen Nilsson, som ansågs vara den, hvarpå största skulden låg, förklarades redan efter första förhöret häktad och fick försona sin förseelse med fängelsestraff.

De tomter och gårdar, som helt eller delvis undsluppit elden, voro: Biskopsgården, tomterna n:r 1, 2, 3; den s. k. Hagströmegården; Gamla häktet; Västra Hyttan, litt. A; Gymnasiehuset; Domkyrkan, hvarå torn och tak skadats; enkegreffvinnan von Gerdtens gård n:r 85; Hypoteksföreningens hus n:r III, 120, lagmannen C. G. Weinbergs boningshus n:r 112, 113, 114, Lars Jonssons sterbhus tillhöriga egendom n:r 170; f. häradsskrifvaren O. S. Lindmarks egendom n:r 171, 178; mamsell Sundins egendom n:r 172, 173, 177; fröken Flachs egendom n:r 174, 175; häradshöfdingen A. J. Pihlgrens egendom n:r 176; repslagaren Tidholms n:r 179; smeden K. Bergmans n:r 180; bagaren Roos' n:r 181; muraren Lundbergs sterbhus n:r 182; målaren Söderbergs n:r 205; Maja Anderssons n:r 230; Anders Dahlgrens n:r 232; Anders Larssons och Lars Anderssons n:r 233; Petter Svenssons n:r 234; Johannes Magnussons i Gråberg, litt. H; Warholmska gården; Badhuset vid Vestra Tullen; f. d. Vestra tullhuset; Sjötullen; Klaraborg; Folkskolan; assessorskan Löwenhjells sterbhus tillhöriga litt. G; Nygård, tillhörig T. O. Sundler; J. F. Ödmans hus vid nya hamnen; Lasarettet; Länsfängelset; Mariedal, tillhörigt fabrikören G. A. Andersson; Carlslund, tillhörigt snickaren Lundin; garfveriet vid Östra älfven, tillhörigt

J. P. Falk; Slussvaktarestugan vid kanalen; lägenheten Gustafsberg; Östra hyttan, ett under byggnad varande hus emellan gymnasiihuset och kanalbron, tillhörigt verkmästaren Sundström; ett dito vid kanalen, tillhörigt kommissionslandtmätaren v. Wachenfeldt; smärre lägenheter på Herrhagen, Galgberget samt Landerierna, Expositionshuset samt den i stadsträdgården varande byggnaden; staden tillhöriga så kallade Kottstugan; magasinerna på Salttorget och vid Nya hamnen, stadens spruthus och spruthuset vid kyrkan; en del uthus på tomten litt. F. jemte rådman Bergmaus derintill belägna magasin samt förste landtmätaren Laurell tillhörige husbyggnad på en kålgård.

Af alla andra gårdar funnos endast ruinerna kvar.

I samband härmed må nämnas, att länsstyrelsens arkiv blef till oersättlig förlust lågornas rof, med undantag af ränteriet, hvars handlingar och kassa befunnos i oskadadt skick i den för detta ändamål på residensgården uppförda lilla stenbyggnaden. Magistratens och rådhusets arkiv räddades efter stora ansträngningar. Kyrkoarkivet blef som ofvan nämnts bragt i säkerhet af pastor Höjer. Domkapitlet lyckades få sina arkivalier öfverförda från sina lokaler i det forna »spettal'n» (hospitalet) till gamla skolan, och posttjänstemännen hunno likaledes i yttersta stund rädda undan postkontorets handlingar. Wernlands ensk. banks värdehandlingar och deposita funnos oskadade i dess kassahvalf, och sparbanken led ej heller någon förlust i det hänseendet, fastän de flesta äldre räkenskaper, protokoll m. m. gingo förlorade.

Situationen tiden närmast efter branden.

Det var på arbete och bekymmer rikt uppfyllda dagar, som nu förestodo Karlstadsborna, hvilka så plötsligt sågo sig beröfvade allt. Det gällde att för enhvar skyndsammast möjligt skaffa mat för sig och de sina och tak öfver hufvudet, huru provisorisk och bristfällig än bostaden blef. Men framför allt gällde det

för de offentliga ämbetsverkens och inrättningarnas tjänstemän att anskaffa lokaler, så att maskinerierna åter kunde börja funktionera, och man måste beundra den kraft och skyndsamhet, hvarmed dessa svårigheter undanröjdes. Länsstyrelsen erhöll tre rum i gamla skolan och hit förlades landskansliet. Landskontoret erhöll lokal i grefvinnan v. Gerdens hus vid Älfgatan.¹ Domkapitlet och apoteket förlades likaledes till gymnasiehuset, pastorsämbetet till det snedt emot liggande »schatullet» (tomt litt. G.), magistratens och rådhusrättens cessioner till domsalen å cellfängelset. På måndag — dagen efter branden — öppnades postkontoret i lagman Weinbergs gård, och följande dag begynte Wermlandsbanken sin expedition uti Hypotekshuset. Sparbanken fick lokal på nedra botten i mamsell Sundins hus vid Älfgatan, och telegrafverket kunde den 6 juli börja sin verksamhet i biskopsgården. Efter någon vecka var polisvaktkontor och arrestlokal ordnad i den staden tillhöriga s. k. Kottstugan vid Nya hamnen.

Stadens båda tryckerier hade genom branden blifvit illa åtgångna, isynnerhet N. Werml. Tidningens, som icke ens hunnit berga en enda ordentlig press. Det uppsattes först å N. Sandbäckens för att kort därefter inflytta i den forna Tjäderska brickfabriken vid Dalmers. Ehuru Werml. Posten fått sina tillhörigheter fullständigare bergade, så ledo de dock stor skada *efter* branden. Detta tryckeris första tillflyktsort blef den Ödmannska gården nere vid Nya hamnen, där tryckpressarne inhystes i ett vagnsskjul, och ett tält fick tjänstgöra som »kontor», till dess att en någorlunda dräglig lokal erhöles i Lundinska gården vid Ö. Tullen. Den förstnämnda tidningens första nummer efter branden utkom den 7 juli, den sistnämndas påföljande dag.

¹ Gumman v. G. motsatte sig likväl detta på det bestämdaste och rummen »beslagtogs» trots hennes protester. Det berättas, att hon i vredesmod häröfver yttrade, att hon aldrig mera komme att sätta sin fot inom tröskeln till ett hus, där en man med ett så simpelt namn logerat (hvarmed hon åsyftade d. v. landskamrer Andersson).

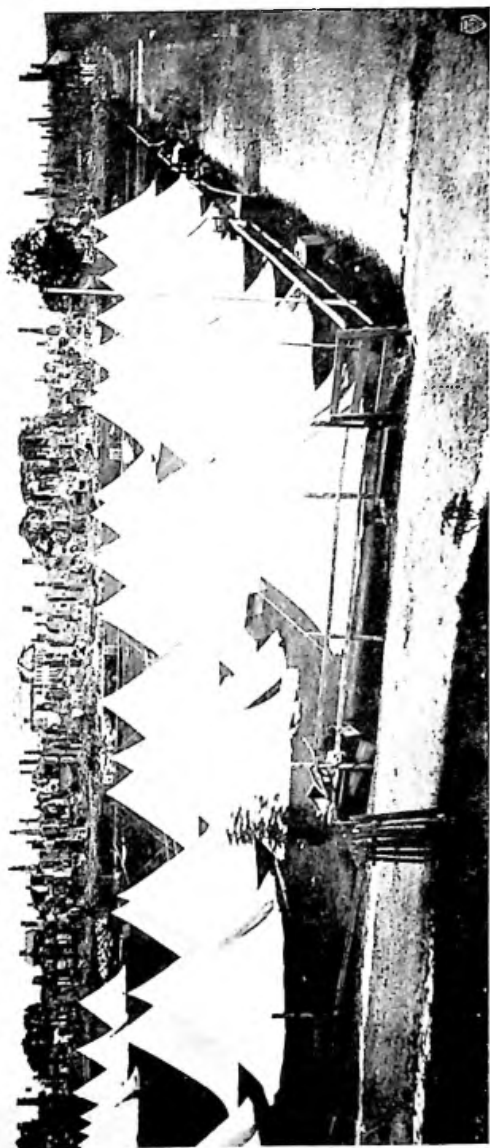
Stadens innevånare hade emellertid, så snart de något så när hunnit hämta sig från den dystra beklämningen, börjat på att ordna för framtiden. Tanken på föda var den, som var den viktigaste, enär mången på måndagen ej fått en smula till lifs sedan frukosten föregående dag. Det väckte därför den största glädje hos alla då det tillkännagafs, att ett ångfartyg anländt till hamnen med en hjälpsändning från grannstaden Kristinehamn. Och ändå kanske det dock ej var maten, som väckte den allmänna förtjusningen, utan fastmera vissheten om, att man ej vore ensam och öfvergifven i denna förskräckliga belägenhet. Emellertid var det ej småsmulor, som de goda Kristinehamnsborna hopbragt på några få timmar. Lasten utgjordes nämligen af:¹ bröd 2,420 skålp., $\frac{1}{2}$ fot, 5 tunnor, 14 tjog och 112 limpor, div. bröd, fläsk och ost 268 skålp., fläsk 1,186 d:o, färskt kött 1,926 d:o, salt kött 232 d:o, kött, fläsk och korf 310 d:o, paltbröd 1 tjog och 68 skålp., rågmjöl 1 påse och 2,600 skålp., hvetemjöl 1,200 d:o, ost 65 d:o, smör 67 d:o, ister 10 d:o, potatis 18 t:r, örter 11 $\frac{1}{2}$ fot, 1 låda kött, fläsk m. m. samt 1 ankare mjölk. Dessutom hade medsändts en del kläder såsom ett 50-tal täcken, filtar, madrasser m. m., hvarjämte medfördes talrika inbjudanden från Kristinehamn, som förklarar sig vilja mottaga alla dem, som ville gästa deras stad. Telegrafien bragte snart meddelanden om, att Karlstadsbornas sorgliga belägenhet väckt genljud landet rundt. Från högsta ort ingick telegrafisk order att konungen, som väntade detaljer på Beckaskog, önskade, att alla möjliga åtgärder skulle vidtagas till lindrande af nöden. Civilminister Lagerstråle meddelade, att regeringen medgifvit utanordnande af 4,000 rdr från ränteriet till understöd af nödlidande och meddelade tillstånd att rekvrirera tält från regementet. Sådana hade också af landshöfding Ekström rekvrirats från Trossnäs, hvilka medfördes af den på måndagen anländande kontingenten och uppsattes dels

¹ Måttuppgifterna synas vexla alltefter det sätt, hvarpå provianten i hast emballerats.

på Salttorget dels vid Nya hamnen och å ägorna söder om staden, hvarigenom bostadsbristen i någon mån afhjälptes.

Dessa första bevis på välvilja gjöto nytt mod i sinnena på mångt håll. Tanken på närmaste framtiden var visserligen full af bekymmer, men ansträngningarna att skaffa tak öfver hufvudet och mat åt sig och de sina hjälpte till att förskingra de dystra tankarne. Alla voro till ytterlighet hjälpsamma, och alla voro mer än tacksamma för hvarje yttring af tillmötesgående och välvilja. Olyckan verkar ju enande och sammanhållande, men med så starka gemensamma band hade nog Karlstadsborna — så hög som låg — vare sig förr eller senare varit förenade. Man makade ihop sig så godt sig göra lät i de trånga bostäderna. De större lokalerna afdelades med skärmar, gardiner, teaterkulisser eller med hvad som fanns att tillgå, så att samma rum tjänade som bostad åt flere familjer. Människor, som förut endast känt hvarann till namnet, funno sig nu plötsligt boende så godt som sida vid sida, delande allting, sorg och glädje, husrum, mat och dryck, samtidigt med att man under detta patriarkaliska lif upptäckte hos hvarann allt flera nya, goda sidor. Vänskapsband knötos och förtroenden vexplades. Grannsämjan stod i omvänt förhållande till utrymmet, och kommunistiska åsigtter hyllades öfverallt. Den, som ägde något ätbart, ansåg sig som själfskrifven värd för dem, som ville göra huset den äran. Man var ej så noga med dukningen, som merendels skedde på någon packlåda eller på bottnen af en upp- och nedvänd silltunna, och ett stycke rent, hvitt papper som bordduk ansågs som en ej obetydlig lyx. Fordringarna nedsättas då bostaden utgöres af ett tält eller ett hörn af ett uthus! Det var särskildt på Salttorget i de gamla magasinien,¹ som detta nybyggarlif utvecklade sig mest typiskt. Hit hade största delen af de husvilla tagit sin tillflykt, och hit hade också det mesta af det räddade bohaget sanilats. Här öppnades redan under första veckan en del affärer som, allteftersom nya

¹ Dessa, som voro utdömda redan före stadens brand, refvos 1874 på våren.

11. En bild från den tältande staden, tagen sydöst om staden.

lager hunno hemförscaffas, gjorde de gamla magasinerna till stadens affärscentrum.

Uti samtida tidningar återfinnes en hel del skildringar af såväl den afbrända staden, som om huru alla de så plötsligt husville hade det de första dagarna, hvilka skildringar — upptecknade på platsen — torde hafva ett större värde, än hvad som nu — femtio år efter tilldragelsen — kan hopsamlas från berättelser af ännu lefvande, som »voro med». Så skrifver Aftonbladets korrespondent i en artikel, tryckt redan den 6 juli: »Går man nu Kungsgatan, så stannar man stum af häpnad och betraktar denna skog af öde stående skorstenar, hemska vålnader, fasansfulla påminnelser från en försvunnen lycklig tid. Här ser man ett hvalf, där åter nakna skorstenar och vid dessa i en eller flera våningar liksom i luften hängande kakelugnar. Man fruktar under sin vandring, att dessa gröna, hvita eller gula värmeapparater jämte skorstenar skola rasa ned (flera hafva äfven rasat), och för åkande är det rent af lifsfarligt att färdas mellan dessa sviktande pelare. På gator och torg ligga enorma kvantiteter af järn och skrot kringspidda; man kan endast med möda komma fram utan att skada sig. På ett ställe träffar man ett helt upplag af förbrända spikar, m. m., lemningar efter en järnkramhandel; på ett annat hela rader af glasskifvor, som fordom voro smakfullt uppställda i en glasbod, under det här och där framskymtar en Bolindersspis, förbrända kreatur, några grytor, kassakistor, gasrör, m. m. Vid mörker ser man ännu tydligt lågor och om dagen, hur det ryker öfverallt; hvar man går osar det brandrök. Härigenom sprides en ofantlig hetta, och detta i förenig med en under några dagar rådande stark värme gör, att en rond i staden är ganska besvärlig».

Samma dag innehåller Dagl. Allehanda en del iakttagelser, som en af dess medarbetare gjort om förhållandena på platsen, och han berättar, huru Karlstadsborna efter råd och lägenhet inrättat sig. »Vid Salttorget», säger han, »ligga magasinerna, som intaga tvenne sidor af platsen. Här ha köpmannafamiljer slagit

upp sina bopålar, och man ser samma personer, som fordom sutto och tittade genom hvita, franska glasrutor, nu sticka ut sina hufvuden genom magasinsgluggarne. Det största obehaget hafva de inkvarterade af de närgångna rättorna; eljest finna de sig rätt väl i sin olycka. Går man utom staden, ser man ännu besynnerligare bostäder. Så finner man t. ex. en dörr till en uthusvind stå öppen. Dit upp för en ruskig trappa. Rummet — såsom det kallas — är ej stort eller väl ombonadt, men man har tillräcklig plats, och utanför prydes platsen af en hel rad af lindar och lönnar. Där bo blott två fruntimmer. De sitta med strumpan i hand och framför dem står den i sorg och glädje outhärliga kaffekoppen. Jag hör ej hvad de säga, man deras tankar synas dock vara upptagna af annat än eld och brand. — När man går öfver Vestra bron träffar man strax på ett vackert ställe, Våxnäs, tillhörande generalen Malmborgs arfvingar. Här bor landshöfdingen, och dessutom hafva flera familjer här fått tak öfver hufvudet. Längre bort ligger Sandbäcken. I sjelfva egendomen hafva så många som möjligt blifvit inkvarterade och åtnjuta de, som på andra ställen, största omvårdnad. På ett under Sandbäcken lydande torp, beläget norr om herrgårdsbyggnaden, har en snickarefamilj slagit sig ned, och midt emot i förstugan har man inredt det tryckeri, hvarifrån N. Wermlands-Tidningen utges. I några hus därifrån bor en kakelugnsmakare, som ej försummat att sätta ut sin skylt, skrifven på papper. Alla gå framtiden modigt tillmötes, alla vilja arbeta, och en befolkning, som gör detta, förtjänar den största uppmuntran. Jag såg ingen verkligt modfälld, hörde ingen klagan. Det förundrade mig, att jag efter en sådan olyckshändelse ej såg en enda gå omkring och tigga eller begära hjälp i sin nöd. Rörande inkvarteringen är det för en åskådare ovillkorligen mest omväxlande att gå omkring och se de hushåll, som fått sig platser i tälten vid expositionsbyggnaden. Där råder ett verkligt folkli, fast truppen är något olik den, man finner på lägerplatserna. Utanför tälten ligga barn och leka; husmodern lagar maten, pigan

10. Kyrkan. Kommunistergården. Hospitalen. Skolan.

håller på att tvätta, allt går till som de voro hemma i sitt hus. Äfven en och annan företagsam person har här etablerat rörelse. Vid ena ändan af tältgatan har en barberare öppnat fält-skärsstuga, som här gör mer skäl för namnet än fordom i staden. Han har skickat hustru och barn ut på landet, men själf stannat kvar. Man rakas och klippes lika väl i detta tält som i Stockholm. Kunder fattas ej där, och mannen tyckes vara vid godt mod. Hvar och en, hvars yrke sådant medgifver, har börjat på nytt och genom annonser underrättas man, hvar den eller den träffas. Annonser uppspikas på Hypotekshuset. Där bedjes om uppgift, hvar den herr eller den frun bor; där står att läsa: »Undertecknad X bor tills vidare på Nya Häktet; Y träffas alla dagar på lasarettet», etc. Det råder minsann ingen overksamhet, ingen lägger armarna i kors. Som bevis härpå kan äfven nämnas, att fru Möller på Frimurarlogen, som själf vid eldsvådan var på Trossnäs fält och fått större delen af sina mobilier uppbänd, redan kommit sig i ordning i varmbadhuset vid Västra bron. Hon har utanför på gården uppslagit tält och de, som nödgas uppehålla sig i Karlstad, kunna där få allt hvad de önska i mat och dryck. Äfven utanför staden finnas tvenne värdshus, »Herrgården» och »Ättkanten», där man serveras väl till billigt pris. På det förra stället är kanske den största inkvarteringen: jag hörde uppgifvas, att omkring 100 personer bo där».

Landet rundt hade, såsom nämnts, den stora olyckan väckt deltagande och öfverallt, äfven i de fattigaste socknar, igångsattes insamlingar. Konungen skänkte 10,000 rdr, änkedrottningen 500, och å såväl börsen i Stockholm som den i Göteborg¹ tecknades 10,000 rdr. Redan dagen efter branden hade en nödhjälpskomité bildats med landshöfdingen som ordförande, hvilken

¹ 10,000 rdr tecknades af Göteborgarne på det sammanträde, som under grefve Ehrensvärds ordförandeskap hölls den 8 juli å börsen med anledning af stadens brand. Firmorna Röhss och Carnegie tecknade 1,000 rdr hvar, Rosendahls fabr. a-b., David Carnegie, James Dickson, B. E. Dahlgren, Broddelius & Åkerman, Sven Renström hvardera 500 rdr etc.

omhändertog alla inströmmande kontanta bidrag¹ och dem i natura. De senare upplades i s. k. utdelningsmagasin, med lokaler i expositionshuset och i grefvinnan v. Gerdstens gård. De höllos öppna de första veckorna dagligen både för- och eftermiddagarne,² och att efterfrågan var stor och att många munnar funnos att mätta bevisas af, att dagligen utdelades flera tusen portioner. Penningebidragen fördelades efter noggrann pröfning och till en början med största försigtighet; hvilket var helt naturligt, då man ej visste, huru stora belopp man hade att förfoga öfver. De drivande krafterna inom komitén voro ordföranden, grosshandlaren F. Clarholm, och handlanden P. F. Broman. Det omfattande arbetet var ytterst kräfvande, i första hand gående ut på att i stort sedt så godt som dagligen göra en öfversigt af de inströmmande naturabidragen, ordna med deras förvarande och uppgöra planer för portionernas utdelande samt därjämte, hvad de kontanta understödsmedlen beträffar, hjälpa alla dem, som haft sina ägodelar oförsäkrade och på grund af olyckan blifvit ställda på bar backe. En sannerligen icke lätt uppgift! För att i någon mån underlätta arbetet och ernå rättvisa vid fördelningen af kontanterna fick hvar och en till komitén inlämna ansökan med uppgift på de lidna förlusterna, hvilka ansökningar sedan granskades af komiténs medlemmar.³ Det

¹ Redan den 22 juli uppgingo dessa till cirka 80 å 90,000 rdr. Någon slutsumma har förf. ej lyckats erhålla, enär nödhjälpskomiténs handlingar ej kunnat påträffas. Den sist redovisade listan återfinnes i N. Wernl. Tidsn. för den 28 febr. 1866 och slutar på en transportsumma af 187,721:28.

² Från den 12 aug. höllos magasinerna öppna endast 2 gånger i veckan: måndagar och torsdagar.

³ Vid fördelningen följdes en uppgjord reduktionstabell, så att till personer, hvilkas förlust uppgått till 25 rdr lämnades full ersättning, vid förlust af 25—50 rdr 90 %, vid 50—100 80 %, vid 100—200 66 $\frac{2}{3}$ %, vid 200—300 50 %, vid 300—500 35 %, vid 500—1,000 25 %, vid 1,000—2,000 20 %, och vid 2,000—10,000 16 %. Allt som allt utbetalade komitén i brandskadeersättning 64,767: 25 rdr däraf för lösegendom 54,322: 25. I reshjälp åt från staden utflyttande lämnades 712 rdr. Ej mindre än 12,401 rdr utlämnades i lån åt personer, som ville bygga. Barackerna

skulle hafva varit en omöjlighet, att i alla dessa fall tillfredsställa alla, och många ansågo sig också förhållna i sin rätt såsom vanligt är i alla frågor, där det ekonomiska och penningen spelar roll. Trots dessa klagomål får man dock skänka komitén det största erkännande, att den med en sådan arbetsbörda bredvid sina enskilda bestyr kunnat lösa dessa ömtåliga och samvetsgranna frågor på ett så tillfredsställande sätt.

Utsigterna för framtiden började sålunda att te sig ljusare för hvarje dag som gick. De försäkringsbolag, som voro engagerade, sände ombud till staden för att skyndsanimast möjligt kunna betala ut försäkringssummorna. Allmänna försäkringsbolaget, som var engageradt för ej mindre än 1,942,040: 66 rdr utbetalade 50,000 rdr redan den 11 juli¹ och Skandia (engageradt för 477,000) tillmötesgick genom sin agent i staden, grosshandlaren Clarholm, likaledes försäkringsinnehafvarne på skyndsammaste sätt.

Någon nöd kan man sålunda ej tala om, tack vare den stortartade hjälpsamhet, som kom samhället till del. Men för de enskilda och särskildt för dem, som hade allt sitt oförsäkradt, var oron för framtiden stor. Hvad man mest bekymrade sig för, var vintern. »Här är sol och sommardag», skrifver N. Werml. Tidn., »men till vintern? — ja, då torde utsigterna för de */allige* blifva mörkare. Nu är det ingalunda öfverflöd på arbetare af båda könen; nöden har hos dessa icke ännu riktigt uppenbarat sig». Härefter följer en approximativ beräkning af de lidna förlusterna, hvilka beräkningar, då någon exakt siffra härå ju gifvetvis är omöjlig att erhålla, här må anföras. »Åtskilliga af stadens inne-vånare», säger tidningen, »ha dels icke, dels mycket lågt brandförsäkrat sina gårdar; men vid en jämförelse å ena sidan emellan förlidet års taxeringsvärde å hus och toniter, uppgående till

drogo en kostnad af 76,707: 08. In natura utlämnades 114,493 dagportioner åt 175 personer.

¹ Af återstoden levererades ytterligare 50,000 den 23 aug., 500,000 den 30 aug., 292,040: 66 kontant och 600,000 i 5% fordringsbevis den 7 sept.

2,802,800 rdr,¹ och brandförsäkringssummorna jämte tomternas värde — måhända en half million rdr — ökad med 3 å 400,000 rdr utgörande värdet å de gårdar, som ej brunnit, så kan den direkta förlusten *något så när* uppskattas i penningar. Taxeringsvärdena voro i allmänhet icke synnerligen låga, relativt till husens verkliga värde. Men *största* förlusten ligger i det afbrott af rörelsen, som nu blir en följd af branden, omöjligheten af skolundervisningens fortsättande under flera år måhända, ty ingen lärar nu för tiden spekulera på att bygga hus för att herbergera skolgossar och slutligen, att en mängd personer, som bott i staden och lefvat på sina räntor, lämna den. — Stadens återuppbyggnad i någon större skala beror ytterst på regleringen af den nya staden, på villkoren för byggnadernas uppförande; på den rättvisa, kloket och ekonomi, som vederbörande auktoriteter ådagalägga vid stadens allmänna angelägenheters förvaltning; och att ej enskildtes intressen och spekulationer tillåtas att spela en alltför stor roll på de allmänna intressenas bekostnad. Vederbörande böra ihågkomma, att det ej är ett nödtvång för handlaren och näringsidkaren att slå ned sina bopålar i staden, och att hela landsbygden står dem öppen. »Stadens stakett» begränsar icke vidare ett privilegieradt område; och då Carlstad nu ligger i aska, böra de gamla traditionerna därmed vara glömda, ty här är fråga om att bilda ett nytt samhälle — visserligen på det gamlas ruiner, — men som för att blifva blomstrande ej får mottaga alla det fornas vanor och föreställningssätt».

För att bereda bostadslägenheter i största möjliga utsträckning för den kommande vintern beslöt — såsom ofvan nämnts — nödhjälpskomitén att uppföra trenne barackbyggnader, hvilka ursprungligen bestämdes skola innehålla 48 rum hvardera. Till byggnadsplatser utsågos utäggorna nere vid hamnen.² En god

¹ Här dock ej inberäknadt den lösa egendomen.

² Det var de mindre 48 rums barackerna, som kommo att ligga på så sumpig och oländig mark, att de måste förflyttas upp till Herrhagen ofvanför mekaniska verkstaden. Den ena, som nu är rifven, inköptes af nyss-

hjälp vid dessa barackers uppförande fick man från Edsvalla bolag, som genom brukspatronen G. A. Wall skänkte till ändamålet ej mindre än 500 »bakar». I början af september var den första baracken färdig till inflyttning och en månad senare äfven de öfriga två. Den barack, som förlades norr om expositionshuset och stadsträdgården (på nuvarande södra delen af bangården) byggdes, då efterfrågan på bostäder visade sig omöjlig tillfredsställa, i två våningar, hvarigenom den kom att innehålla 96 rum.

Fot. K. Nyström.

12. »Fattigbaracken» på Herrhagen ».

Den uppfördes af korsvirke med enkelstensvägg (teglet togs från rådhusruinen) i nedra och plank i öfra våningen. Utvändigt var den brädfodrad och taket täckt med tegel. Kostnaderna för denna byggnad belöpte sig till cirka 35 000 rdr.¹ Belåtenheten var stor. »Den (först färdiga) tyckes blifva både bättre

nämnda bolag och användes som arbetarbostäder. Den andra kvarstår ännu (i närheten av det nybyggda skolhuset). Den bortarrenderades af staden för 800 rdr till handlanden A. P. Nordlöf, som i sin tur uthyrde den till bostäder. Den går under dagligt namn af »fattigbaracken».

¹ Den såldes i maj 1869 för 1690 rdr, och af virket uppförde hamnfogden Olsson huset n:r 161 och handlanden Brattberg magasinbyggnaden å sin tomt n:r 172.

och bekvämare, än hvad man vid företagets början kunde föreställa sig», skrifer N. Wernil. Posten. »Dock saknas ännu nödiga uthus och bekvämligheter, men vi förmoda, att denna olägenhet snart kommer att afhjelpas.» Arbetet med de två öfriga barackerna bedrefs likaledes raskt, och som ingen brist var på ar-

13. »Stora baracken» synes mellan Expositionshuset och Stadsträdgårdens hus.

betskrafter, kunde i midten af nyssnämnda månad den ena och i slutet af samma månad den andra tagas i bruk. Dessa voro dock mindre och byggda uteslutande af plank och bräder.

Många bekvämligheter erbjödo naturligtvis ej dessa baracker på grund af den stora trångboddheten. Glädjen öfver att efter två månaders vistelse äntligen slippa bo i tält eller magasin och uthus var dock både stor och allmän. De allra flesta hade slitit verkligt ondt, i synnerhet uti början af augusti på grund af in-träffad kyla och nederbörd. »Väderleken har nu slagit om», skrif-

ver N. Werml. Posten, »till fullkomlig höst, kall, stormig och regnig. Lägret, dit stadens befolkning tagit sin tillflykt, företer idag (2 aug.) en sorglig anblick. Tälten mer och mindre sönderslitna, en del af sämre beskaffenhet i trasor, fladdra kring och blotta dess eländiga innehåll af sönderfallet husgeråd och halfnakna qvinnor och barn. En icke ringa arbetsstyrka har varit använd såväl under gårdagen som natten och idag — för tältens vård och tillsyn». Missmodet blef dock aldrig af djupare art. Därtill hade mau för mycket arbete för händer. Endast rifning af de gamla murarne¹ och röjningen af tomterna erfordrade stora arbetskrafter och hela hösten gingo ansträngningarna ut på att skaffa så mycket som möjligt ur vägen af de gamla ruinerna. Därvid hade man god hjälp i den arbetsstyrka på 100 man, som rekviderats från Trossnäs fält, och som redan några dagar efter branden begynte med arbetet, förenadt med många både svårigheter och faror. Grus och andra lämningar fraktades till Salttorget, till sumphälorna nedanför cellfängelset och till södra delen af stadsträdgården, hvarigenom denna anläggning betydligt utvidgades. Äfven de gyttjiga, ofrafikabla Garfvarlanden och ån utanför fick mottaga en del lämningar af den gamla staden.

I samma mån som tomterna afröjdes, kom ock byggnadsverksamheten i gång, lifligast i stadens utkanter på de forna kålgårdarne, hvarom mera i samband med skildringen af de härigenom bildade nya stadsdelarne Haga, Klara, Viken och Kvarnberget eller Berget, som det nu heter. Men äfven på de gamla stadstom-

¹ Af staden tillhöriga byggnader kvarstodo mer eller mindre skadade följande byggnader: *rådhuset* (hvilket såsom nämnts refs och användes till barackerna), *komministerbostället*, värderadt till 1,904 rdr, *tullhusbyggnaden*, värderad till 6,000 rdr och *gästgivarergården*, uppskattad till 70 rdr. Af dessa beslöt staden återlösa komminister- och gästgivarergårdarne, men ej tullhusbyggnaden, då den vid en reglering kauske skulle blifva hinderlig. Ännu en byggnad *Vägen* vid det forna Näfvertorget såldes 1866 till spegelfabrikören Lundin, som använde den till huset n:r 21 vid Ö. Torggatan.

terna uppfördes provisoriska byggnader¹ dels för anskaffande af tillfälliga bostäder för vintern dels för handelslokaler. Pengar strömmade ju till i riklig, kanske alltför riklig mängd, och affärlifvet började småningom blomstra upp. Förutom de inströmande brandförsäkringssummorna fingo affärsmännen i de flesta fall sina lager »slutsålda» så att säga på en gång, och då därtill kom, att mången vid de af brandstodsbolagen anordnade auktionerna å brandskadade varor kunde återköpa sina mer eller mindre

14. Fru Möllers restaurang.

skadade lager för en spottstyfver, skapades under dessa dagar mången förmögenhet. Nybyggarlifvet visade sig snart för många vara ett vida trefligare lif, än man från början tänkt sig saken. De myckna kontanterna gjorde sitt till att förgylla tillvaron och ännu torde vara i minne, att det lefdes ett högt och »friskt» lif i många kretsar, hvilket efteråt hade flera ledsamma följder.

N. Werml.-Posten har den 2 sept. en artikel af stort intresse, enär den skildrar, hur det såg ut »bland ruinerna i en nära totalt nedbrunnen stad, omfattande några och fyratio tunnlands areal.»

¹ Några af dessa provisoriska byggnader synas å bild n:r 13. En dylik var äfven den restaurationsbyggnad, som fru Möller lät uppföra å norra delen af residenstomten, och som refs, då residenset började byggas.

»Att börja med», säger den, »äro alla de dystra skorstenarne, ruinerna af rådhuset och bazaren, som figurera på de öfver branden utgifna fotografier och teckningar, jemnade med marken; hvaremot källrarne, som i anseende till markens beskaffenhet i Carlstad, äro byggda ofvan jord, qvarstå och jemte hopar af tegel och grus samt grundmurarne till eldstäderna göra ett sorgligt intryck. Uppå flera tomter, äfvensom vid torget, äro redan uppförda eller under arbete en hel massa provisionella byggnader, ämnade till handelslokaler och boningsrum. En del af dessa byggnader äro ganska kostbara och det är fara värdt, att de flesta måste rifvas, och att byggnadskostnaden för densamma således är alldeles bortkastad — —. Handeln och rörelsen tyckas florera på de ställen, der de tagit sitt tillhåll, eller vid Salttorget och hamntorget; sinnesstämningen vid penningställningen i affärsverlden, der så många slutrealisationer på en gång ägt rum, och de tillflytande millionerna frambringa öfverflöd på mynt, bör naturligtvis vara hög och lifvad. Den massa arbetare, som nu äro sysselsatta mot hög dagspenning, lifvar ock scenen, hvar dan den omhuldade Bachuskulten, som till de vägfärandes glädje och bekvämlighet rest sina tempel vid sjelfva tullporten,¹ ingalunda förlorat något af sitt forna utseende. Hälso tillståndet skall i allmänhet vara godt. För de i tält ännu kvarboende blifva de kyliga och regniga nätterna en svår plåga, men så länge sommarvärmen varade, voro dessa tält vida hälsosammare än de trånga, smutsiga och osunda kyffen, hvaruti arbetsklassen vanligen måste inhysa sig.»

De primitiva bostäderna skulle dock medföra såsom var att förutse en hel del sjukdomar, då hösten kom med sin vexlande väderlek. En elakartad rödsotsepidemi jämte smittkoppor utbröt nämligen i oktober månad och gjorde rika skördar, förnämligast bland de fattigare klasserna. Olyckornas rad tycktes ald-

¹ Vid den vestra, såsom ofvan nämnts, af fru Möller och af vinhandelsfirman Wallenius & Evers, som redan i juli månad öppnat schweitzerirörelse i L. Larssons gård.

rig vilja sluta. Och dock voro dessa sjukdomar ingenting, mot hvad följande år hade i beredskap: koleran, då massor af de här hopade arbetareskarorna borttrycktes. Läger man härtill året 1867, ett af de hårdaste missväxtår i mannaminne, som tvang stadsfullmäktige att påföljande år å tomt nr 123 upprätta offentliga soppkokningsanstalter för att i någon mån kunna mätta de hundratals hungrande munnarne, så finna vi, att pröfningarne för Karlstads samhälle dessa år voro af sådan art, att de endast genom den okufligaste energi kunde öfvervinnas.

Planer och åtgärder för stadens återuppbyggande.

Den viktigaste frågan att afgöra snarast möjligt var frågan om stadens återuppbyggande samt i samband därmed stående spörsmål. Visserligen hade några af de mest förtviflade vid åsynen af all denna förödelse i djupaste missmod låtit alla förhoppningar fara att få se staden uppstå på nytt ur askan. Dessa pessimistiska åsichter hyllades dock af ett fåtal. Flertalet bland de ledande männen hade tvärtom så godt som omedelbart gripit sig an med förhandlingar om bästa och snabbaste lösningen af dessa för stadens framtid så djupt ingripande frågor, fastän helt naturligt härtill krädes både tid och omtänksamhet. Redan tisdagsafton den 4 juli ägde första stadsfullmäktigesammanträdet rum för att förhandla om denna angelägenhet. Förhandlingarne blefvo långvariga, men stadsfullmäktige befunnos »allmänt af den åsigt, att, ehuru hemsökelsen var en af de svåraste, som någonsin öfvergått ett samhälle, hvar och en så mycket mer måste arbeta därpå att så skyndsamt som möjligt få till stånd en reglering, som öfverensstämde med nyare tiders plan och byggnadssätt; och beslöts, att för detta ändamåls vinnande utsätta tvenne pris, det första å 1500, det andra å 500 rdr, och kommer det högre priset att

tillerkännas den, som framlägger ett antagligt förslag». Samtidigt härmed tillsattes en komité i och för ordnandet af dessa angelägenheter med landshöfdingen som ordförande och härads-höfding Mæchel, borgmästare Waldenström, kapten Belfrage och grosshandlare Clarholm som ledamöter.¹

Intresset för stadsregleringsfrågan visade sig mycket stor, därvid de utlofvade prisen äfven torde hafva varit lockande, och många — äfven icke fackmän — voro de, som med lif och lust ägnade både tid och arbete till uppgörande af de mest vexlande förslag, bland hvilka må anföras det, som lifligt förfäktades af ett mindre parti, och som afsåg stadens förflyttande till Herrhags- och Lambergstrakterna eller öster om Pråmkanalen, hvarvid grundtanken utgjordes af sträfvandena att skaffa staden ett sundare läge. Diskussionerna blefvo allt ifrigare. Hvar och en försvarade sitt förslag som det bästa, och snart visade det sig, att den af stadsfullmäktige bestämda tiden för förslagens inlämnande måste förlängas med en månad eller till den 5 sept. Äfven tidningarne togo liflig del af striden, och där gjordes sålunda en hel del påpekanden, som voro väl ägnade att taga vara på. I N. Werml. Posten (utgivare C. Forssell) infördes sålunda en serie artiklar, hvars sakrika innehåll torde i ej obetydlig mån hafva bidragit till det afgörande beslutet. Fastän åtskilliga afvikningar finnas från den slutliga stadsplanen, ha dock artiklarna ifråga såpass mycket af intresse, att en del utaf dem härnadan må anföras, enär de klargöra, efter hvilka grunder de komiterade konstruerat fram sitt förslag.

»Staden har», heter det, »sina naturliga och snart sagdt oöfverstigliga gränser i norr och i söder; i norr genom älven, i söder genom järnvägen, sådan den nu befinner sig, och hvilken vi skola hoppas och tro, att järnvägsstyrelsen välbetänkt drager genom åtminstone en stad, och synnerligast en stad, som eger fördelen af en frisk och liflig sjöfartskommunikation utåt Wenern samt deri-

¹ På detta sammanträde meddelades också, att landshöfdingen rekviderat 100 man från Värmlands regemente i och för rivande af murarne.

från öster och vester ut åt tvenne haf; men ej nog dermed, på Clar-elfven leder sina kommunikationer in i hjertat af provinsen. Åt öster kan staden snart sagdt obegränsadt utvidgas, öster om kanalen, mot Åttkanten och Herrhagen samt Kanikenäset; men mot vester hafva vi åter en naturlig och vacker begränsning i jernvägens krökning, som, i det den vid Sjötullen svänger öfver Clarelfven, liksom tyckes utropa: »hittills skall du gå, men icke vidare, här skola dina stolta böljor sätta sig.»

Låtom oss således nu, sedan vi hafva staden åt 3:ne sidor begränsad, inom dessa gränser planlägga densamma, och sedan, om vi ej få rum med allt inom dem, utsträcka oss åt öster.

Vi befinna oss på kanalbron, vända oss mot vester och vandra upp för Kungsgatan, som endast utvidgad sträcker sig i sin fordna riktning från öster till vester, mellan de båda broarne och slutar mot elfven. Parallelt, men söder om denna gata, ligger den gamla Tingvallagatan, som, äfven den utvidgad, slutar i vester mot elfven, sedan hon börjat vid gamla lasarettsparken. Inneslutna mellan dessa båda hufvudgator, eller ock vid sidorna af dem, förlägga vi, förutom stadens stora torg, alla de offentliga och dyrbarare byggnader, som egentligen skola bära vittne om sina anläggares smak, klokhet och ordningssinne och serdeles böra bevaras mot förstörelse och vanvård, såsom Residenset, Rådhuset, Frimurarlogen, Elementarskolan, Kyrkan, Banken, Stadshotellet, Hypoteket, Lasarettet m. fl. Denna del vilja vi kalla för stadens hjerta; och då hjertat uti organismen alltid af försynen är bevaradt genom starka reffen, skyddande omslutningar, som bibehålla detsamma friskt uti dess fria och luftiga rum, så skola vi antaga, att alla de kvarter, som omslöte denna stadsdel, byggdes af sten, till och med uthusen, samt vore synnerligen väl preserverade mot eldfara.

Mellan gamla garfwarelandet och Kungsgatan gingo fordomdags 2:ne gator, Stora och Lilla Herregårdsgatorna, och indelades således denna del af staden i 3:ne kvarter från söder till norr; men gårdarne och tomterna emellan dessa gator voro för tränga och

för grunda för att vara bekväma, hvarföre vi således nu, borttagande en af Herregårdsgatorna, och endast bibehållande den andra, bilda 2:ne kvarter från norr till söder, d. v. s. norr om Kungsgatan. Det gamla garfwarelandet, på hvilket fordom kåkar och gårdar sköto ut i vild och af lag ohämmad villervalla, jemna vi med en lineal, i det vi förbi Biskopsgården gå öster ut om gamla häktet, med en vacker allé, som vi dragande öfver arrestberget, förena med kanalalléen; och åt andra sidan, svängande vester om biskopshuset, draga söder ut mot den öppna platsen vid vestra bron.

Sjelfva midtelpartiet eller stadens hjerta, som vi nyss kallade det, innesluter stadens salutorg, som på sin östra sida flankerades af Rådhuset, beläget på östra sidan af den gamla nu utvidgade Dikesgatan och i vester af Residensets flygelbyggnader, liggande vid vestra sidan af den gamla Torggatan. I norr låta vi gränsen utgöras af Kungsgatans norra sida och i söder af Tingvallagatans södra. Genom detta arrangement vunnas ett stort vackert torg, skyddadt för kalla och obehagliga vindar genom de omgifvande husen samt lemnande tillfälle att vid de rymliga sidorna anlägga butiker och handelskontor. Residenset, presenterande en statlig fasad mot vestra elfgrenen, komme att ligga fritt och värdigt, Rådhuset högt och på säker grund och torget centralt samt från alla sidor lika tillgängligt. Uti en del af de inlemnade förslagen är torget förlagdt ned mot elfven, öppet för nordliga och vestliga stormar, hinderligt för en fri trafik mellan vestra tullen och jernvägen eller hamnen, och med tvenne felande sidor för handelsbutiker och boningshus. Vi släppa detta projekt och se — det ramlar af sig sjelft!

Öster om Rådhuset hafva vi det gamla skolhuset, tillbyggt till sin dubbla längd och försedt med ett stort midtelparti och vändande sig mot den midt öfver gatan liggande kyrkan. Söder ut bakom skolhusbyggnaderna ligger den rymliga skolhusgården, som sträcker sig mot Tingvallagatan. Om vi gå öster om skolhusets tomt, som på alla fyra sidorna omgifves af gator, så hafva vi rektorsbostället, äfven omgifvet af fyra gator, samt ös-

ter om detta lasarettsparken, och vi befinna oss åter vid kanalbron.

Men låtom oss nu vända oss till den söder om stadens midtelparti belägna delen af staden, hvilken i norr begränsas af Tingvallagatan med dennas fortsättning vesterut eller Elfogatan, i söder af jernvägen och hamnen, i öster af kanalen och i vester af jernvägens krökning öfver elfven. Före branden afdelades denna stadsdel från norr till söder af tvenne mellan Tingvallagatan och de söderut liggande gårderna med förstnämnda gata parallellt gående Pumpkälle- och Hammarviksgatorna, och hvilka sålunda bildade 3:ne kvarter. Af dessa båda gator gick Pumpkällegatan öster från kanalen och Hammarviksgatan öster från den s. k. Näbben vester ut, hvarvid de slutade i den vinkelrätt mot dem båda gående Skutbyggaregatan. Genom att bibehålla dessa gator skulle man visserligen hafva 3:ne kvarter, men då det sydligaste, eller mot jernvägen liggande, kvarteret genom denna anordning blefve väl smalt och endast innehållande en tomt från norr till söder, så torde en Ö. W. gata i denna södra del der kunna bli fullt tillräcklig lika så väl som den är det för den norra stadsdelen, hvarvid också tomterna kunde blifva rymligare, djupare och mera bekväma, ehuru ej så många som med tvenne gator. Skulle utrymmet befinnas otillräckligt för den nya staden, kunde man vester om den gamla Skutbyggaregatan, ända till Sjötullen, exproprieras och utlägga denna sträcka till en ny och vacker stadsdel; men då det ej är antagligt, att staden så hastigt utvidgar sig, så kunde och borde man ovilkorligen till nödig utvidgning begagna den plats, belägen norr om vestra bron, som nu upptages af Salttorget, Wåxnäsvägen, och en del af den kil, som bildas af nämnde väg samt Sandbäcksvägen, och deraf göra en kanske ändå vackrare och trefligare belägen stadsdel, på det sätt, som några af de inlemnade kartorna utvisa, neml. med tomter och med trädgårdar ned mot elfven, allér med vid dem belägne badinrättningar, med ett rymligt torg för kreaturshandel, samt en större öppen plats för kappkörning, exercis och lekar, exproprierad från Wåxnäs.

Öster om kanalen och således utom den egentliga staden, förlägga vi ovilkorligen alla garfverier, slagterier, veterinärstall, färgerier, brygg- och bagerier etc. med ett ord alla sådana inrättningar, som kunna genom lukt eller buller m. m. störa sundheten och trefnaden inom den egentliga staden. Ut mot Herrehags-sidan och söder om den mekaniska verkstaden borde vi äfven förlägga sunda och billiga arbetarebostäder, äfvensom stadens arbets- och fattighus-inrättningar, emedan de här skulle ligga både sundare och billigare än annorstädes.

Vi hafva nu uti ett flygtigt utkast framlagt det önskvärda och möjliga af stadens nyreglering, och vi tro äfven att den allmänna meningen härutinnan skall understödja vår röst och gifva oss rätt.

Då det är alldeles omöjligt att på förhand kunna bestämma stadens utsträckning, så anse vi det klokast, att ej antaga det förslag, som inom de trångaste gränserna hopklämt den nya staden, derföre att det, enligt någras åsigt, skulle blifva det billigaste. Nej, det måste uti ett förslag af denna natur finnas förutseende och anvisning på de enklaste, naturligaste och bästa sätt att i en framtid kunna efter en viss och gifven plan och efter behof, utvidga staden; ty det är ej sagdt att staden, på en enda gång eller från första början, skall utbredas på en så stor yta, som några af förslagen t. ex. upptaga. Börjar man stadens återuppbyggnaden något så när inom den areal, som den gamla upptog, med nödig utbrytning och utgallring af byggnader af sådan natur, att en afhysning ur staden kan för dem anses nödig, så har man uppfyllt allan rättfärdighet, synnerligast då man besluter sig för att, ifall utrymmet blifver för knappt, följa en plan uppgjord så, att alla äskade tillbyggnader blefve ett behagligt och med det redan uppförda väl sammanhängande helt.»

Då tiden för täflingarne utlöpte, befanns, att ett 20-tal förslag inkommit, hvilka under följande vecka utställdes i expositions-huset och togos af allmänheten i beskådande med stort intresse. De flesta af dessa förslag gingo ut på att så litet som möjligt rubba den förutvarande stadsplanen, fastän några utaf dem

voro mycket originella. Af dessa har här reproducerats ett, hvars idé synes mycket tilltalande, och som hade många förespråkare. Särskildt har kyrkans vackra läge på det gamla Lagberget här kommit till sin fulla rätt, med den breda alléprydda gatan framemot älften, hvarjämte tanken på en park å ungefärliga det nuvarande residens- och rådhuskvarteret med fri öfversigt af det vackra älfpartiet onekligen har något tilltalande öfver sig. Tanken på vackra träd efter *hela* älfstranden från Sandgrund ända ned till Klaraborg är här genomförd och visar, hur verkligt vackert detta parti af staden skulle kunna blifva om ett 50-tal år, d. v. s. då brandens 100-års minne firas.

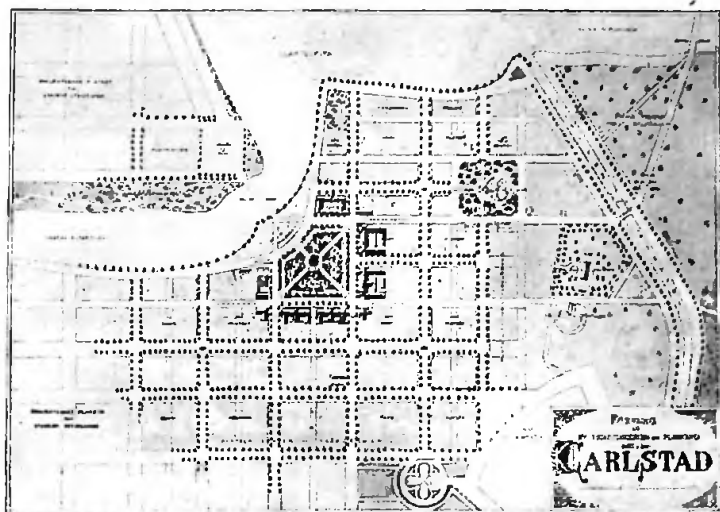
Intet af förslagen ansågs kunna belönas med första priset. Arkitekten Sundius erhöll 500 rdr, hvarjämte herrar Lidbom, Romell, Sandberg, Conseller och Blüm erhöillo 20 dukater hvar. I början af oktober voro komiterade färdiga med sitt förslag, enligt hvilket stadsdelarne skulle blifva tre:

Gamla staden med utvidgning åt öster till prämkkanalen och i vester till närheten af Klaraborg, innefattande, förutom två torg, 27 kvarter med tillsammans 183 tomter;

Området öster om prämkkanalen, omfattande, förutom ett torg, 6 kvarter med 24 tomter samt *området norr om Klarälvens västra gren*, bestående, förutom af ett torg och en plantage vid älften, utaf 5 kvarter med 29 tomter.

Hela stadsplanen omfattande sålunda 38 kvarter, 236 tomter, 4 torg och ett plantage. Stora torget skulle blifva — omgifvande gator ej inberäknade — 425 fot långt och 172 fot bredt med en areal af 73,000 kv. fot (gamla torget innehöll med körbanor inräknade 63,000 kv.-fot); det gamla hamutorget eller nuvarande residenstorget utökades med 18,000 kv.-fot, hvarigenom det erhöill en areal af 60,000 d:o, Kanaltorget (Hagatorget) 61,000 kv.-fot, Oxtorget 92,000 d:o och plantagen (Salttorget) 108,000 d:o.

Hvad gatorna beträffar så behöllos deras forna längdriktning i de fyra väderstrecken. Det var endast gatornas bredd som ökades. De två norr och söder om torget gående gamla gatorna Stora

Fot. K. Nyström.

15-16. Förslag till ny stadsplan.

och lilla Herrgårdsgatorna samt Skeppar- och Hammarviksgatorna sammanslogos till en, hvarjämte genom ett kvarters borttagande Stora torgets längdriktning ändrades till öster och vester, i stället för att det förut varit i norr och söder. Detta var i stort sedt hela förändringen i den gamla stadsplanen.¹ Beträffande gatubreddens föreslog komitén följande:

Kungsgatan skulle blifva 100 fot bred med två trottoarer efter husraderna och 25 fots plantering i midten, Tingvalla-, Hammarviks- (nuv. Drottninggatan), Dikes- (Ö. Torggatan), Norra och Södra Torggatorna (V. Torggatan), Salttorgsgatan (Järnväsgatan), Skutbyggargatan (Fredsgatan), och de tvänne där vester om föreslagna nya tvärgatorna skulle blifva 75 fot breda, Herrgårdsgatan 50 fot och N. och S. Kyrkogatorna 40 fot.

Planen vid kyrkan skulle utvidgas, så att byggnaderna där-omkring ej finge komma närmare än 100 fot.

Hvad tomternas storlek beträffar skulle ingen göras mindre än 10,000 kv.-fot. Den största, residenstomten, skulle innefatta 36,000 kv.-fot.

Först den 13 nov.² godkände stadsfullmäktige i hufvudsak komiterades förslag och bestämde, att rådhus- och residenstomterna skulle förläggas vester om Stora torget. Frågan om plats för skolhus och hotell uppsköts. Stadsplane-förslaget afsändes omedelbart för att underställas Kungl. Maj:ts pröfning, och den 29 nästföljande dec. erhöles fastställelse därå. Den 8 dec. hade val af värderingsmän vid tomtregleringen ägt rum, och hade

¹ Se »Plan öfver Carlstad, upprättad i öfverensstämmelse med den af Stadsfullmäktige efter branden den 2 juli 1865 antagna nya tomtreglering af A. F. Wachenfeldt».

² Den långa tidsutdräkten hade vållat mycket missnöje, hvilket var rätt naturligt, enär oron för vintern tilltog, allteftersom denna naikades. Gång på gång framskymta bekymren i tidningarna och togo sig i början af nov. uttryck i kringvändande af anonyma listor för att få till stånd ett enskildt sammanträde i och för opinionsyttring. Mötet, som hade apotekaren Kaijser och handlanden Ödmann till upphofsmän, ägde rum 4 nov. och torde nog hafva påskyndat ärendets behandling.

af tomtägarne därtill utsetts auditor C. J. B. Wikström (ordförande), kommissionslandtmätare A. Norström och patron E. O. Palm på Mörmon. Stadsfullmäktige valde sekreteraren i Hushållningssällskapet F. v. Vicken, godsägare C. O. Löwenhielm på Malma och kapten C. F. T. Codenius.¹ I värderingsmännens instruktion bestämdes, att taxeringsvärdet ej skulle ligga till *grund* utan blott till *ledning*, men i stället afseende fästas vid den forna tomtens läge, äfvensom byggnadsgrunden, en bestämmelse, som ytterligare kompletterades vid det sammanträde, tomtägarna höllo ofvannämnda datum, därvid gillades, att som grunder för lösen af tomt eller tomtedel, behöflig för stadens behof eller tomtägare sinsemellan, skulle såsom *för all lösen gemensamt* bestämmas, att ersättningen utginge med det belopp, som motsvarade tomtens verkliga värde, eller i allmänhet taxeringsvärdet med 50 % förhöjning, värderingsnämnden dock obetaget att med afseende å läget, grunden m. m. öka eller minska summan. Nämnden trädde, som det synes, omedelbart efter stadsplanens fastställande i verksamhet, och redan den 19 febr. börjades afgörande af de därvidlag uppkomna tvistigheterna. Den 18 april avslutade den sin verksamhet, och handlingarna inlämnades till Kungl. Maj:t. Ny byggnadsordning antogs den 24 april,² och två dagar senare meddelade stads-

¹ Gång efter annan ändrades likväl nämndens sammansättning dels på grund af det ansträngande arbetet dels ock på grund af olika meningar.

² Dess väsentligaste innehåll var följande: Plan och reglering af stadens torg och gator skall upprättas i sammanhang för hela staden och bringas till verkställighet i mån af tillfälle. Sedan tomternas gränslinje bestämts, få de ej klyvas eller styckas till mindre storlek än 5,000 kv.-fot och med minst 50 fots sträckning efter gatan. Vid granskning af ritningar skall noga tillses, att byggnaderna erhålla yttre prydighet i förhållande till tomtens läge och blifva uppförda i smakfull stil till stadens försköande. Tomt, hvarå hus afbrunnit eller afbröjts, skall inom 5 år återbyggas. Vid Kungsgatan, Tingvallagatan, N. och S. Torggatorna samt Dikesgatorna (nu motsvarande Ö. och V. Torggatorna) få ej lägre hus än i 2 våningar med 30 fots medelhöjd uppföras, helst af sten. Höjden på trähus får ej öfverstiga 40 fot. Om trä- eller korsvirkeshus uppföras, skola de kalk- eller stensreveteras åt-

fullmäktige, att de af stadens innevånare, som skulle till staden afträda jord, ägde att inlämna åtkomsthandlingar för utbekommande af lösen, och utbetalades ränta från 18 april, därest köpehandlingarne inlämnades före den 1 juni.¹ Det gällde att vinna tid, och man hvilade ej heller länge på ärendenas afgörande. Men icke alltid lyckades man träffa aftal på »fredlig väg», och mången gång fingo frågorna sin slutliga lösning först inför domstol.

Utstakandet af de nya gatorna och tomterna hade likaledes begynt så tidigt som möjligt var, och redan den 27 januari var detta verkställt, så att uträkningen af arealen kunde vidtaga. Det var åt den i landtmäterikonsten förfarne kaptenen vid Värmlands regemente O. E. Belfrage detta uppdrag hade lämnats, som till sina biträden haft kaptenerna vid jägarne K. F. T. Godenius och (f. 1826, † 1884) O. B. Ehinger. Först i maj ankom från Stockholm nivelleringskarta, hvarefter kaptenen E. A. W. Sparre² började med afvägning af gatorna, hvilkas riktning liksom tomtplatserna utmärktes med genom i marken nedslagna pålar. Frampå nyåret erbjöd den brunna stadsplatsen en

minstone i gatufasaden. Då tomtägare vill bygga hus ända till gränslinjen af sin tomt, så skall han uppföra brandmur, och skall denna mur vara 18 tum tjock och uppmuras till 12 tums höjd öfver taken. Den, som ej vill bygga brandmur, skall lämna 10 fots vretmon. För stadgans öfvervakande skall årligen väljas en byggnadsnämnd bestående af 5 personer.

Samtidigt beslöts antaga en stadsarkitekt för tre år med 1,500 rdr i lön och en bygg- och brandmästare med 1,000 rdrs lön. Förste stadsarkitekt blef C. F. Sundberg, som afgick 1869. Död 75 år gammal 1915 i Ystad som disponent för Ystads varfsakt-bol.

¹ 1866 års riksdag beviljade för detta ändamål staden ett anslag på 50,000 rdr utan återbetalningsskyldighet.

² Fick majors afsked 1878. Den rakryggade, något korpulente gamle ogifte knekten var en välkänd personlighet äfven för det yngre släktet i Karlstad, på hvars gator han syntes skrida fram med värdiga, afmätta steg, ständigt ensam och till synes otillgänglig för allt sällskap. Bodde i många år i »Haakens villa» (se tomt. 89—92) som hyresgäst hos doktor Haak, äfven han ungarl och af originell läggning.

Kapten Olof Erland Belfrage
F. 1821, † 1871.

Kapten Olof Bernhard Ehinger
F. 1814, † 1873.

Majoren Erik Ad. Vilh. Sparre
F. 1821, † 1909.

liflig anblick. Frisk vinter var det, och begagnande sig af det goda föret passade man på att från landsorten infrakta timmer och byggnadsmateriel af allehanda slag, så att vägar och gator voro fulla af rader utaf foror. Körare hade infunnit sig från när och fjärran för de många körsloerna af lämningar efter branden och för framforsling af sten till grundmurar. Massor af arbetare hade också strömmat till, ty arbete fanns det på alla håll och kanter, och då pengar funnos i öfverflöd, blef dagspenningen till full belåtenhet. Här och hvar lades grund och byggdes hus utan afvaktan på, att ens gatulinjerna voro klara. Man resonerade som gubben Kruckenberg, hvilken hade sitt hus färdigt redan 1 nov. 1865, att, »om huset ej kommer så *precis* rätt, så flyttar jag det väl ett stycke», något som han också nödgades göra. Tomtköp och tomtbyten voro lifliga och förresten det allmännaste samtalsämnet. Som det utan tvifvel nog kan vara af intresse höra något om, hvad pris en tomt den tiden betingade, anföres här några som exempel. Apotekare Kaijser gaf för apotekstomten vid stora torget 6,000 rdr, hörntomten vid Kyrkbacken köptes af bokhandlare Beijer för 2,950:—, motsvarande tomt söder om läroverket af handl. Modin för 5,000:—, hörntomten midt emot för 3,000:— af buntmakare Bauer, som 1867 för 8,000:— sålde den till garfvare Falk, Värmlandsbankens nuvarande tomt af handl. Berg för 6,000:— och samma pris gaf handl. Hage för Bazarbolagets tomt (sedan ägd af bokbindare Sjöberg), tomten nedanför (nu tillhörig järnhandl. Huzell) inköptes af läderhandlare Johansson för 3,000:—, handlanden Ödmann tomt vid Ö. Torggatan för 3,000:—, v. Wachenfeldtska norr om kyrkan af landskamrerare Andersson för 1,900:—. Priserna voro sålunda ej så synnerligen höga, äfven om man tager i betraktande dåtida högre penningevärde. Begärligast voro naturligtvis tomterna å ömse sidor om torget.

Då våren kom med värmen och ljusare dagar, ökades arbetsintensiteten. Gator och tomter voro från morgon till kväll fyllda af arbetande människor, än bärande tegel eller blandande mur-

bruk, än under taktfast sång nedhejande pålar i och för grundläggningar. Där bultades, hamrades, spikades och timrades dagen i ända. Och med otrolig hastighet reste sig den ena byggnaden efter den andra. Koleran¹ vållade väl ett afbrott och ett rätt kännbart sådant, enär den dref en hel del arbetare från byggena, men ändå hann man så långt, att /å tomter rundt torget och angränsande gator stodo obebyggda då hösten kom. »Med verklig ifver» konstaterar N. Werml. Tidn. 29 dec. 1866, »hafva byggnadsföretagen inom staden under förflutne sommar och höst gått framåt, och det är i sanning förvånande, att vi hunnit så långt». Till stor skada kunde byggnadsverksamheten, som bedrefs med lika stor ifver i stadens utkanter, ej där hinna kontrolleras eller rättare sagdt, man hann ej med att göra någon tomtreglering för dessa utjordar, och därför blefvo t. ex. Viken och Kvarnberget så illa bebyggda från första början, hvilket i senare tider vållade så stora svårigheter. Men man hade dock öga för, att här begicks en stor försummelse. »Vi kunna icke lämna obemärkt», står det att läsa i nyss anförda tidningsnummer, »att de arbetande klasserna utmärkt sig framför andra att förskaffa sig egna bostäder. På Galgberget äro af arbetsfolk uppförde omkring 50 nya hus och ett stort antal på Herrhagen samt öfverallt, där tomter varit att erhålla för rimligt pris. Hvad vi dock ha' att anmärka häremot är, att ingen byggnadsordning blifvit följd, utan husen ligga som man säger »huller om buller», så att det ofta är en svårighet taga sig fram på Galgberget. Detta hade i rätter tid kunnat afhjälpas, men nu är det för sent».

¹ Farsoten började redan i juli och uppträdde med stor häftighet. Under tiden mellan den 23 juli—17 aug. hade 177 insjuknat, hvaraf 49 återställt, 76 aflidit och 52 kvarlägo dels på sjukhusen dels i hemmen. 5 dagar senare hade sjukdomsfallen stigit till 264, däraf 122 døde, den 29 aug. äro dessa siffror uppe i respektive 384 och 186. I midten af sept. var all vidare fara öfverstånden efter 643 sjukdomsfall och 295 dödsfall. »Jämföra vi denna pröfvotid med förra årets eldsvåda», säger N. Werml.-Posten 29 dec., »var denna senare en småsak, som snart hade sin öfvergång, och vid hvilken ingen människa tillsatte lifvet, då vi deremot i farsoten hade 300 på dödslistan.»

Offentliga byggnader och anstalter.

Kyrkan och kyrkogården.

Fot. K. Nyström.

17. Kyrkan och läroverkets skolplan före 1912.

Förunderligt nog hade kyrkans hvalf motstått den oerhörda frestningen, då det brinnande taket instörtade, ehuru kyrkans inre fylldes af rök och hett stoft, hvarjämte smälta takrester runno ned efter väggarne genom de i taket befintliga lufthålen. Den upphettade luften förmådde dock ej antända trävirket, tack vare pastor Höjers åtgärd att från en vattenbehållare, anbragt i koret, med brandsprutor öfvergjuta bänkar, predikstol och läktare med vatten.

»Utom hvalfvens instörtande», säger pastor Höjer i sin berättelse, »hotades kyrkans inre likväl ännu af en öfverhängande fara

ifrån tornet, hvars inre liknade en fylld masugnspipa. Sedan allt trä var uppbrändt, hade en massa af uppglödgade, nedfallna grå- och tegelstenar, smält jern- och klockmetall, allt i nästan flytande tillstånd, samlat sig öfver det af storklockan bräckta hvalfvet öfver vapenhuset, så att tornet fylldes därpå till hela sin vidd till omkring 2 å 3 alnar i höjden. Hade hvalfvet alldeles brustit och denna eldmassa nedfallit i vapenhuset, hade kyrkans inre utan tvifvel varit tillspilogifvet. Den 3:dje juli på eftermiddagen lät jag derföre uttaga dörrarne mellan vapenhuset och kyrkan samt alldeles igenmura öppningen. Hvalfvet höll emellertid, och kyrkans inre hade följaktligen begått sig utan denna säkerhetsåtgärd för vidare eldfara. Innan man hann att anbringa det provisoriska bräddtakets öfver kyrkans hvalf och tornet, höll dock det ymniga och ihållande regnandet, som föll ett par veckor efter branden, på att förderfva, hvad elden lemnat qvar. Men äfven detta motstods af dessa underbara hvalf. »

Vid en sedermera af arkitekten P. G. Sundius företagen besigtning befunnos hvalfven fullt säkra, och de blefvo sedermera till yttermera visso pröfvade på så sätt, att musikdirektören J. A. Nilsson under en dryg timmes tid påfrestade dem med mäktiga orgelvägor.

De båda närmast efter branden följande söndagarne samlades man till gudstjänst på planen utanför expositionshuset, där Värmlandskommenderingen slagit läger. Dessa gudstjänster voro gripande högtidligheter, bevistade af tusentals husville, som — omgifna af ännu rykande ruiner — med ångslan sågo framtiden an.

Söndagen den 16 juli togs templet åter i anspråk som gudstjänstlokal, och biskop Sundberg predikade den dagen under anslutning af en så stor folkmassa, som helgedomen rymde. Landshöfdingen var ock närvarande, och hade han tagit plats i korgången midt under den stora kupolen.

Under hösten uppgjorde arkitekterna Sundius och C. J. Westergaard ritningar till restaureringsarbetet, hvilka ritningar, sedan de granskats af Öfverintendentsämbetet, som gjorde torn-

Keillerska gjuteriet. Sedan den nedsmälta mahuen af de gamla klockorna uppsökts och uppvägts, hade arbetet med omgjutningen begynts på hösten vid G. Ad. Anderssons mekaniska verkstad vid Mariedal. Mellanklockan väger 25 ctr och 25 $\frac{1}{2}$ skålp. samt har å ena insidan följ. inskription:

Klockgjutare P. Pettersson.

»Efter Carlstads brand den 2 juli 1865 gaf jag det första tecken från Helgedomen. Omgjuten vid Carlstads Mek. Verkstad af P. Pettersson.»
och å andra sidan:

»Jag skall hafva dem igen, till deras (Guds) hus, att de skola vexa och förökas.» Es. 93: 3.

Gjutningen af den stora klockan misslyckades första gången, enär botten i det väldiga gjutkaret brast. Enl. N. W. T. färdiggjöts den först den 18 dec., och enl. Höjer ringdes med henne 1 gången efter Adventssöndagen. Olikheten i uppgifterna torde bero

på, att kläppen smidts för lätt och fick undergå många förändringar, innan den blef nöjaktig.

Dess inskriptioner voro: å ena sidan:

Kommer låter oss glädjas i Herranom och fröjdas för vår salighets tröst. Ps. 95.

Hörer I Himlar och du jord
fatta det med öronen; ty Herren talar. Es. 1: 2.

Me quoties audis animo tu respice coelum
Et reputa quanto præstent æterna caducis.

å andra sidan:

Imperante augustissime rege
Carolo XV
Episcopo diocesis
Dom. Commend. Doct. Ant. N. Sundberg
Gubernatore provincie
Dom. Equ. Carol. R. Ekström
Post rapidissimum Carolstadii incendium
Die II juli MDCCCLXV
Me vocalem reddidit MDCCCLXVI
P. Pettersson.

Denna klocka, som var stiftets största (vägde 82 ctr, 7 skålp.), sprack 1872. Den reparerades dock samma sommar af den bekante »klockbotaren» Olsson från Blekinge och användes första gången efter lagningen 25 aug. s. å. Den drabbades likväl af samma missöde ännu en gång, men kunde trots remnan fortfarande användas till 1913, då den nedtogs för omgjutning, hvilket skedde vid K. G. Bergholtz & C:s konst- och klockgjuteri, Stockholm.

Denna klocka, som väger 3,350 kg., bär på den ena sidan ofvan anförda inskription.

Inskriptionen å motsatta sidan är äfven ungefär samma inskription som förut, d. v. s. att den förtäljer, huru klockan efter branden 1865 omgjorts af P. Pettersson 1866, då Karl XV var

Fot. K. Nyström.

18. Stora klockan, nedtagen 1913 till omgjutning.

konung, Anton Niclas Sundberg biskop och Carl R. Ekström landshöfding, samt att, sedan klockan inom kort förlorat sin röst, denna återskänktes henne af K. G. Bergholtz 1913. Samtidigt med dess uppsättning infördes äfven anordning för ringning med elektrisk kraft.

Lilla klockan gjöts våren 1867, ringdes första gången i en provisorisk träställning nere på kyrkplanen sommaren s. å. samt nyttjades under hela kyrkoreparationen. Väger 12 ctr 35 skålp.

Inskriptionerna å *ena* sidan äro: »Det är en kostelig ting om morgonen förkunna Din nåd, om aftonen Din sanning. Ps. 92: 2, 3.

Voce ego flexanima crebro respiscite! Clamo.

å *andra* sidan: Gjuten vid Carlstads Mek. Verkstad 1867. P. Pettersson.

Den 5 dec. 1868 tog morgon- och aftonringning i domkyrkan sin början »efter gammal sed kl. 5 på morgon och kl. 9 på afton». Morgonringningen är nu förlängesedan borttagen. Endast aftonringningen återstår, sommardag kl. 9, vintertid kl. 8 e. m.

I sommar (1915) undergår kyrkan en välbehöflig reparation och omdaning, till hvilken planen har uppgjorts af hofintendenten A. Lindgren. Hvad kyrkans yttre beträffar, komma alla putsade ytor att aftvättas, och alla äldre lagade ytor borttagas och ersättas med ny puts af välarbetadt kalkbruk. Den inre förändringen består hufvudsakligast i de gamla sidoläktarnes borttagande, och ersättas de med nya sådana af järn och trä med två uppgångar till hvarje, i stället för att det förut endast varit en, hvarjämte de gamla af de många skolpojksgenerationerna illa medfarna och fula bänkarne kasserats. En noggrann uppsatsning af hvalf och väggar utföres, allt synligt trä ommålas såsom panel, bänkar, orgelläktare, »landshöfdingestolen», dörrar, m. m. Alla förgyllda partier renoveras likaledes. Härtill kommer en hel del andra reparations- och omändringsarbeten såsom löstagande af väggpanelen och korskranket i och för lagning och förändring, trägolfvets omläggning och förseende med ny fyllning och nytt

underlag, nya förnsterkarmar, ändring af sidoingångarnes ytterkarmar och dörrar, hvarjämte orgeln skall rengöras och förses med elektrisk drift. Slutligen skall elektrisk såväl belysning som värmeledning införas. Hela det vidlyftiga arbetet är beräknadt blifva färdigt till julen innevarande år 1915.

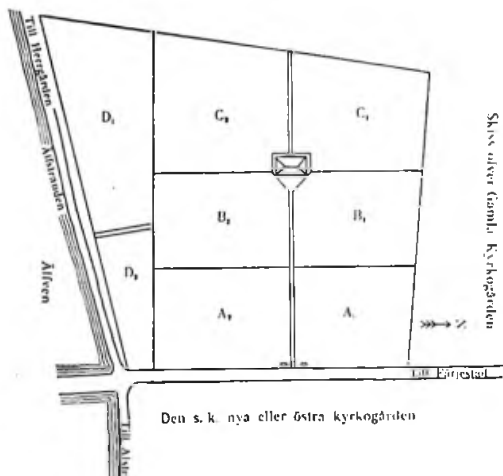
Hvad den s. k. gamla kyrkogården beträffar, anlades den äldsta delen 1804 och dess vidare utvidgning framgår af vidstående skiss, hvaraf synes, att den allra äldsta är den, som ligger efter vägen till Färjestad, den yngsta den som ligger efter vägen till Herrgården.

Den byggnad, Meta kallad, som inrymde grafkapell åt släkten Lidback, är nu sedan 1901 omändrad till begravningskapell. Grafkor för Lidbackska släkten uppbyggdes nämnda år i nordvestra hörnet af kyrkogården.

I början af 90-talet förestod ånyo utvidgning och flera platser voro på förslag. Man stannade slutligen vid beslutet att inköpa mark omedelbart öster om landsvägen till Färjestad, hvilken landsväg följaktligen kom att gå midt emellan den nya och den gamla begravningsplatsen. Tre tunnland inköptes för 6,500 kr., hvilken summa genom fyllningar¹ af området ökades 1894 med 3,500 kr., 1900 med 5,000 kr., 1905 med 5,400 kr. och 1909 med 4,200 kr., så att kostnaderna nu uppgå till sammanlagdt 24,600 kr.

Denna, »nya kyrkogården» som den kallas, invigdes af biskop Rundgren sept. 1895. I och för den utvidgning, som nu återigen skall äga rum, beslutade kyrkostämman i år (1915), att en ny kyrkogård skulle anläggas å hemmanets Ruds ägor, likaledes norr om östra bron. Innan stadsfästelse härå skett, remitterade K. Maj:t ärendet till förste provinsialläkaren, som efter verkställd

¹ Dessa kostbara fyllningar voro nödvändiga, för att begravningsplatsen skulle få tillräcklig höjd öfver Venerns högsta vattenstånd och skedde med ungefär $\frac{1}{4}$ -del af kyrkogården för hvarje gång med början af den $\frac{1}{4}$ -del, som ligger närmast älften.

19. Plan af gamla kyrkogården.

A ₁ A ₂	äldsta delen anlagd	1804.
B ₁ B ₂	tillökning	1830.
C ₁ C ₂		1853.
D ₁ D ₂		1872.

Fot. Anna Olson.

20. Kyrkogården med »Meta» (från östra porten).

undersökning fann, att *högsta platsen* å det föreslagna området kräfde $1\frac{1}{2}$ m. fyllning och de lägre platserna således ännu större, för att de 2 m. djupa grafvarne skola med grafbotten komma att ligga $\frac{1}{2}$ m. öfver Venerns högsta vattenhöjd, hvilka stora kostnader nog staden finner vara för höga.

Biskopsgården.

Biskop C. H. Rundgren
F. 1819, † 1906.

Biskopinnan Charl. Rundgren.
F. 1825, † 1907.

Som denna finnes utförligt skildrad i föregående del sid. 66 o. f., hänvisas dit.

År 1870 blef biskop Sundberg¹ ärkebiskop och hans efterträdare blef öfverhofpredikanten, doktor Claes Herman Rundgren, som år 1872 bosatte sig i den gamla biskopsgården i Karlstad. Rundgren hade förut haft sin verksamhet i Uppsala, Norrköping

¹ Biogr. och portr. se föreg. del sid. 71, 72.

och Stockholm — den tidens brännpunkter för lärdom, industri och politik — och tyckte till en början den aflägsna landsortsstaden vara ganska obetydlig, och lifvet där särdeles färglöst, hvilket gjorde, att han under de första åren föga trufdes i sin stiftsstad. Men omsider blef han fullt acklimatiserad och fann sig då så väl,

Biskop J. A. Eklund.
F. 1863.

att endast ämbetsärenden, t. ex. visitationer och installationer, kunde förmå honom att lämna Karlstad. En tid var han stadens riksdagsman, liksom han förut varit det för Norrköping och tog då liflig del i politiken, gällande för att vara riksdagens mest fruktade debattör med sin strängt logiska bevisföring och sin understundom bitande sarkasm. Kommunala angelägenheter befattade han sig föga med, utan ägnade sig snart uteslutande åt sitt ämbete. Undervisningsväsendet följde han med stort intresse och tog aktiv del i stiftandet af läroverket för flickor. På

grund af sin rika begåfning, sin samhällsställning och sitt ståtliga yttre blef han inom kort en förgrundsfigur i staden och förblef detta ända till sin död, emedan han till sena ålderdomen kunde verka med nästan oförminskade krafter. Och ännu minnes man, hur den gamle verksamme bispnen hvarje dag tog sina ensliga promenader så regelbundet, att man därefter kunde ställa sin klocka.

Hans biskopiinna Christina Elisabeth Charlotta, f. Maule, var äfven en väl bekant person, som med aldrig svikande intresse följ-

de alla företeelser, särskildt på det musikaliska och sociala området. Hon medverkade flitigt i alla föreningar för välgörenhet, t. ex. fruntimmersföreningen, barnkrubban, m. fl., och på dessa sammankomster var man så väl van att se henne, att man tyckte det var något som fattades, då hon ej var tillstädes. Vid soiréerna i biskopsgården förekom på grund af hennes musikaliska intresse rikligt med musik, därvid biträde lämnades särskildt af elementarlärarekåren, som då ägde många ypperliga musikaliska förmågor.¹

År 1907 utnämndes till biskop i Karlstads stift domprosten i Kalmar Johan Alfred Eklund.

Det gamla biskopshuset har under hans tid genomgått en grundlig reparation, särskildt inomhus.

Residenset.

Den tomt, som valts för residenset, var med afseende å läget den förnämsta liksom den också erhållit den största arealen.

Enligt gjorda beräkningar skulle kostnaderna belöpa sig till 192,000 rdr, af hvilken summa Kungl. Maj:t af 1867 års riksdag begärde $\frac{1}{3}$ -del, eller 64,000: —. Riksdagen nedprutade dock totalkostnaderna till 145,000: —. Den 27 nov. 1868 hölls entreprenadauktion å arbetet, hvarvid byggmästare L. M. Elfving åtog sig att uppföra hufvudbyggnaden, två flyglar och vedskjul för 108,400 rdr.

Grunden erbjöd stora svårigheter på grund af den vattensjuka marken. Först på ett djup af $9\frac{1}{2}$ fot lades rustvirket och gräfningsen af dessa ansenliga »kanaler» försvårades i hög grad såväl af den lösa sanden som af det från alla sidor utströmmande vatt-

¹ På 1870-talet bildades i biskopsgården af dess ungdom och deras skolkamrater ett litet litterärt sällskap »Amicitiaföreningen», bestående af 10 medlemmar, som under många år höllo tillsammans och hade sina sammankomster i biskopsgården. Föreningens minne lever ännu ej blott i kvarlevande medlemmars lågkomst, utan ock i de två stipendier, som af denna förening stiftats ett för hvardera läroverket i staden.

net. Sedan rustvirket lagts, nedslogos i hvarje ruta palar af anse-
nliga dimensioner — en del voro 34 fot långa för att nå berg.¹
Ofvanpå detta underlag lades dubbelt plankverk. Enligt dåtida
uppgifter skulle endast grundläggningsarbetet kostat entreprenö-
ren 30,000 rdr.

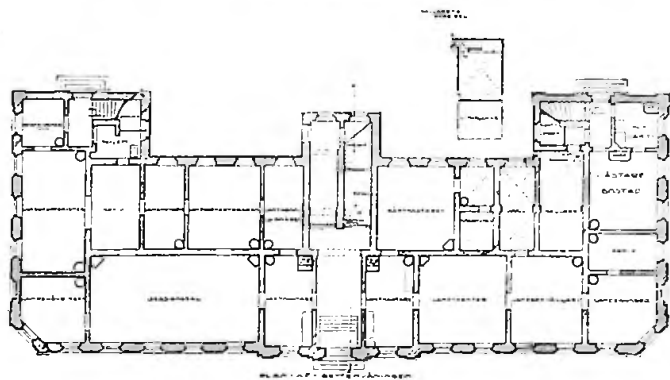
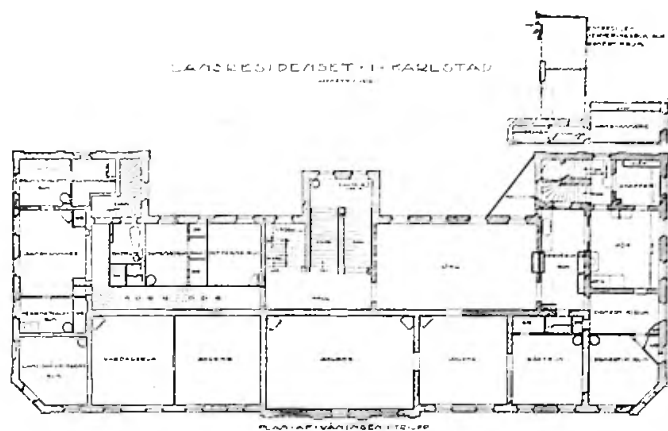

Fot. A. Ohlson.

21. Vestra älfgrenen med residenset.

Residensbygget följdes med det lifligaste intresse af Karlstads-
borna, som likväl kände sig i viss mån besvikna att gårdsplanen
lämnades öppen och ekonomibyggnaderna på grund däraf syn-
liga. Helst hade de sett att byggnaden förlängts med flyglar
österut efter Kungs- och Tingvallagatorna. De många tidningsar-
tiklarne i ämnet medförde dock den fördelen, att det allt annat
än prydliga träplank, som omgaf gårdssidorna, efter ett par år
utbyttes mot ett prydligt järnstaket.

¹ Sådan omsorgsfull grund lades dock ej under stadshotellet. Här
lades endast rustvirke på samma djup som för residensgrunden och öfver
rustvirket dubbelt plankverk, men någon pålning verkställdes ej.

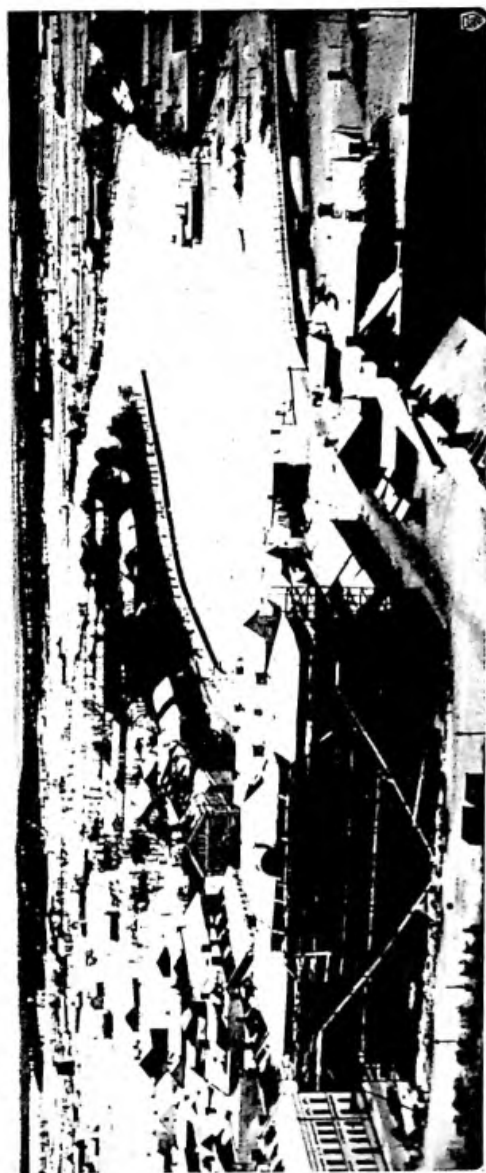
22. Plan och fasad af residenuset.

År 1871 stod byggnaden färdig till det yttre åtminstone, och hållen i en enkel, men värdig stil är den en prydnad för stadens vackraste parti. Det något framskjutande midtelpartiet, tre fönster brett, höjer sig till tre våningars höjd och är öfverst prydt med värmlandsörnen under hertiglig krona, hvarunder de latinska siffrorna MDCCCLXXI angifva byggnadsåret. Väggytorna äro gulhvita, slätrappade. Bottenvåningen, delad af en rymlig hall i två hälfter, utgör lokaler för länsstyrelsen, den norra landskansliet, den södra landskontoret. Öfra våningen är landshöfdingens boställsvåning.

Efter landshöfding C. R. Ekströms (porträtt se föreg. del sid. 64) transport 1870 till Jönköpings län utnämndes dåvarande chefen för Södermanlands regemente, öfverste Johan Henrik Rosensvärd till denna förtroendepost. Landshöfding Rosensvärd var en man, som, om än hans förnäma personlighet och sätt höllo underlydande på afstånd, var en kunskapsrik, beslutsam och kraftfull man, hvilken ingaf förtroende och aktning genom duglighet, rättrådighet och pligttrohet. Han kom dock ej att länge verka på denna post, enär han redan 1873 kallades till generalbefälhafvare i tredje militärdistriktet. Han var svärson till Klaraborgs uppbyggare, grefve Carl Gust. Löwenhielm, och innehade genom sitt gifte fideikommisset Loug.

Hans efterträdare var också en f. d. militär, generalmajoren i armén, landshöfdingen på Gottland Gustaf Henrik Wilhelm Gyllenram, en dugande pligttrogen ämbetsman, som genom sitt sällsynt nobla och älskvärda väsen blef ofantligt uppburen inom Karlstads samhälle, och vid sin afgång från ämbetet 1885 följdes han af allmän saknad.

Landshöfding Henrik Adolf Widmarks rykte som en kapacitet i alla frågor, som rörde ett läns angelägenheter var redan inom provinsen väl bekant, innan hans transport hit från Norrbottens län 1885 blef afgjord, hvarför hans mottagande här i länet blef synnerligen hjärtligt, ett förhållande som ytterligare befästes genom hans rättframma, enkla flärdlöshet. Under de fyra år, han före-

23. Utsigt öfver staden från kyrktornet vintern 1804.
Rådhuset under byggnad.

Landshöfding J. H. Rosensvärd
F. 1816, † 1890.

Landshöfding G. H. W. Gyllenram.
F. 1814, † 1890.

Landshöfding H. A. Widmark.
F. 1833, † 1889.

stod länet, medhann han en massa förbättringar, främst i kommunikationshänseende. Länet lärde han också grundligt känna på dessa få år genom de vidsträckta resor, han ärligen företog, och hans femårsberättelse är ej allenast en redogörelse för länets tillstånd utan ock en kulturhistorisk skildring af högt värde.

Landshövding E. A. Malmberg.
F. 1842, † 1913.

Landshövding G. Dyrssen.
F. 1854.

Adolf Emil Malmberg hade inom armén gjort sin karriär, då han med öfverstes afsked 1889 blef länets höfding. De helt och hållet nya ämbetsförhållandena torde för en man med Malmborgs rent militära läggning åtminstone i början af hans tjänstetid hafva vållat svårigheter, hvilka någon gång äfven ledde till förvecklingar. En plikttrogen, arbetsam och principfast höfding var han likväl och för sin omutliga känsla för rätt och orätt en afhållen förmän. Född Karlstadsbarn ligger han begravnen på härvarande kyrkogård, den siste af sin ätt på svärdssidan.

Sedan 1901 innehas landshöfdingestolen af förre chefen för sjöförsvarsdepartementet Gerhard Dyrssen.

Rådhuset.

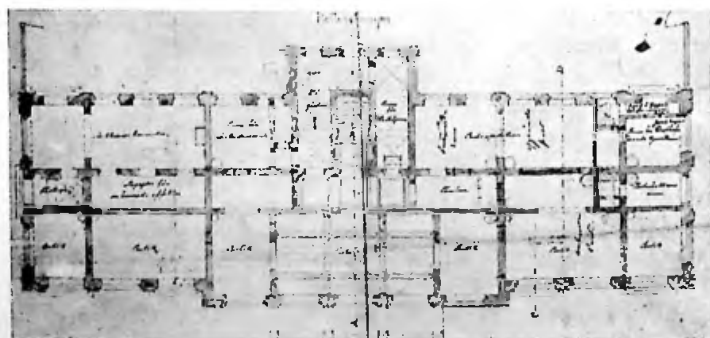
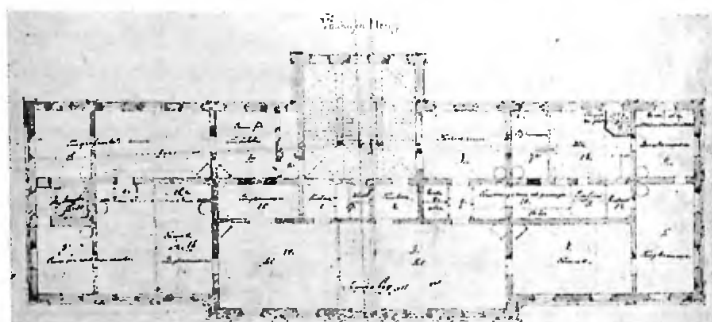
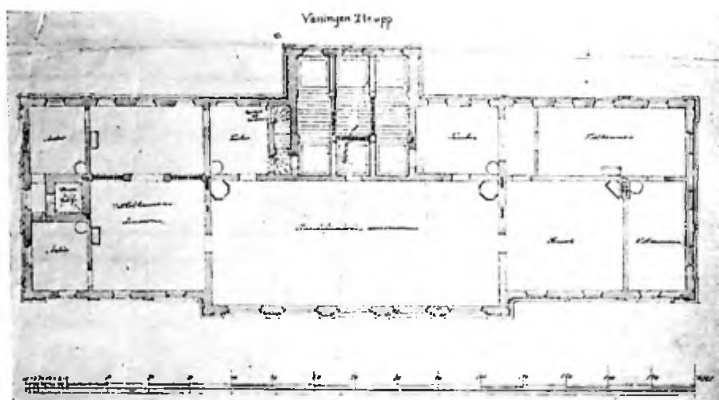
Den 12 okt. 1865 beslöto stadsfullmäktige att uppföra rådhuset på tomten vester om Stora torget och den 26 påföljande april antogs en af arkitekten Jacobsson uppgjord ritning härtill med några små förändringar. Ej förrän den 5 april 1868¹ hölls entreprenadauktion å byggnadens uppförande, hvarvid byggmästaren L. Johansson åtog sig arbetet för 89,000 rdr. Längden var 160 fot och bredden, förutom det utspringande midtelpartiet, 47 fot. Byggnaden skulle vara under tak i november s. å. Samma entreprenör erhöll äfven uppförandet af flyglarne för 32,000 rdr, hvilka likaledes skulle vara färdiga till hösten.

De rätt vidlyftiga arbetena med grunden, omfattande äfven pålning, utfördes af byggmästare L. M. Elfving.

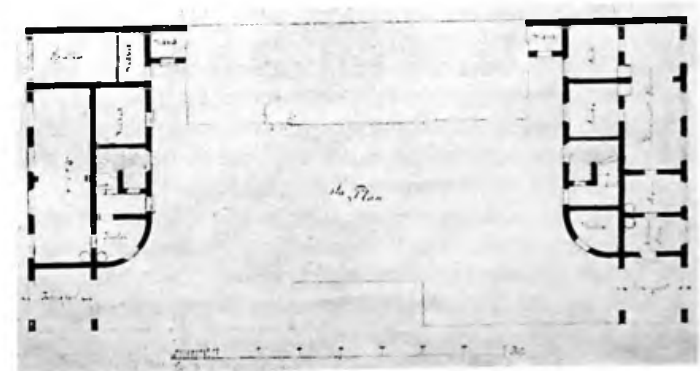
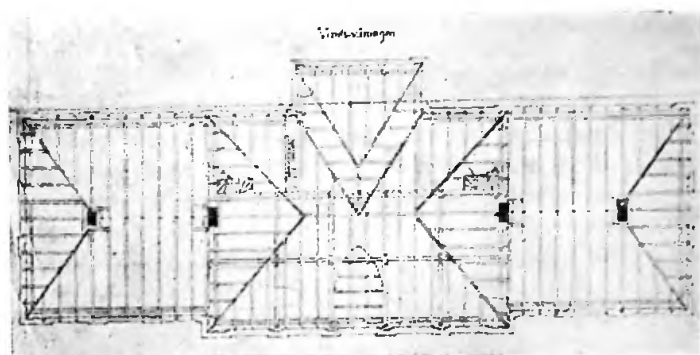
Arbetet skred raskt framåt, så att afsyningen kunde äga rum redan i okt., fastän naturligtvis en hel del anordningar såväl ut- som framför allt invändigt återstodo. Den 22 okt. 1868 beslöto stadsfullmäktige att för 1,000 rdr anskaffa ett ur med transparent tafla, hvilket uppsattes på våren 1869. Ännu den 7 juli nämnda år skrifver N. Werml. Tidn.: »Byggmästare Johansson håller nu på med sista handläggningen af rådhuset i och med uppsättande af de tvenne Wermlandsörmarne å taket mot torget. De äro af tackjern, gjutna af herrar Lamm i Stockholm samt väga tillsammans 40 centner. Modellerna äro af herr Hoffman.» — »Föggelera», som de döptes till på den vackra Karlstadsdialekten, hade anländt i juni månad och voro, där de stodo uppställda å gatan nedanför rådhuset, föremål för en ständig beundran.

Nedersta våningen innehöll 6 st. handelslägenheter, alla belägna åt torgsidan, samt mot gården i våningens norra del lokal för postverket. Handelslägenheterna innehades (genom auktion förrättad 24 april 1868) dels af handlanden E. Christman, som

¹ Dröjsmålet vållades af rättstvister om tomten. Hvad rådhusomtens beträffar afgjordes de först genom Kungl. bref af april 1867, hvori ägarne (se föreg. del sid. 160 o. f.), som begärt handräckning för arbetets inställande, blefvo förständigade att underkasta sig expropriationen.

24. Planer till rådhusets första, andra och tredje våning visande den ursprungliga indelningen.

24 a. Rådhusets vindsvåning och flyglar.

för en hyra af 1,661 rdr fick nr:is 1, 2 och 3 från södra hörnet räknadt, handlanden A. G. Lidman, som dessförinnan hade sin affär i en träkåk på rådshustomten, men nu hyrde lokalerna nr:is 4 och 5 för 875 kr. norr om vestibulen samt af Nilsson & Stockman hörnbutiken för 499:50 rdr. Postkontorets

Klädeshandlare O. L. Nyström.
F. 1838, † 1896.

Skräddaremästare J. H. Ringqvist.
F. 1838, † 1879.

lokaler lämnade i hyra 725 rdr. Gång efter annan har naturligtvis inträffat förändringar, allt för många att här meddelas. År 1875 fick nordöstra hörnbutiken ny innehafvare i skrädderifirman Nyström & Ringqvist, hvilka båda två varit anställda hos E. Christman redan före branden i dennes affär i »Hussens» gård vid S. Torggatan, Ringqvist som tillskärare och Nyström i affären. Ny lokal erhöles då Christman fick sitt nya hus färdigt 1877, då firman flyttade in i lokalen till venster i vestibulen och hörnbutiken öfvertogs af skomakaren Carl Engström. Postloka-

lerna behöfde snart utvidgas, hvarför Lidman fick flytta sin affär till frimurarlogen, hvarjämte han i södra hörnbutiken inrättade en herrekiperingsaffär 1877. Christmans affär i lokalen n:r 2 öfvertogs nyssnämnda år af hans mångåriga allt i allo, L. G. Wennsten, som med sin yngre broder Anton bildade specerifirman »Bröderna Wennsten». L. G. Wennsten var född i Gillberga men var från sitt 18 år bosatt i Karlstad där han idkade en betydande minut- och äfven grosshandel. Utträdde 1886 ur firman, som till 1892 fortsattes af brodern ensam. Ägnade sig sedan åt husaffärer och skötsel af sina gårdar, af hvilka han ägde gårdarne n:ris 11 (innan flickskolan kom till), 30, 84, 96 och 101 samt därjämte en del egendomar. En originell, synnerligen religiös man med starkt rotad hembygdskärlek och med stark känsla för allt, hvad som fordom timat.

En hufvudtrappa i vestibulens midt för genom två halftroppor upp till andra våningen, som då huset byggdes inreddes dels till en privatvåning å 8 rum och kök dels till lokal för telegrafverket och dels till rum för privata hyresgäster. Den förstnämnda innehades från början af landssekreteraren Rudolf Trägårdh (f. 1816, † 1869), en kunnig ämbetsman och sympatisk människa, hvars sorgliga slut väckte allmänt deltagande. Han efterträddes af öfverstelöjtnant Johan Harald Lemke, öfverste i armén 1877, en begåfvad man med ståtligt yttre, som äfven var kommunalt intresserad, i det han åren 1869—74 var stadsfullmäktig, däraf ordförande 1871—74. D. v. länsnotarien, sedan kronofogde Ernst Samzelius bodde här till 1882 som nygift. Åren 1883—99 bodde här häradshöfdingen Victor Ryman, som bl. a. var stadsfullmäktig 1884—92, 99—04, den sista perioden dess ordförande. Bland ungarlar som innehaft privatrummen må nämnas rådman A. F. Grundström (porträtt, se föreg. del sid. 94), doktor A. O. Schröder (se tomt n:r 68) och v. häradshöfding R. Mitander, som i många år var biträdande ombudsman i Hypoteksföreningen.

Tredje våningen var upplåten dels till Rådhusrätten: sessions-

Handlanden L. G. Wennsten.
F. 1840, † 1913.

Notarien R. Mitander.
F. 1812, † 1906.

Öfverste J. H. Lemke.
F. 1824, † 1884.

Häradshöfding F. V. A. Ryman.
F. 1841.

sal samt 2 rum och tambur i norra delen, dels till stadsfullmäktige, som begagnade den stora samlingssalen med de fem åt torget vettande stora hvälfda fönstren, som upptaga hela midtelpartiet, hvilken sal jämväl begagnades för Karlstads härad eller, sedan Karlstads, Grums' och Kils härader sammanslagits till ett, Mellansysslets domsaga, för denna, hvarjämte ett konferensrum samt ett kansli på 2 rum och tambur fanns för domhafvanden i Mellansysslet.

För de kommunala institutionerna hade dock år efter år svårigheterna, hvad lokalfrågan beträffar ökats, så att man slutligen fann sig föranlåten att för detta ändamål taga i användning den åt enskilda uthyrda mellanvåningen. Så skedde ock år 1900. Telegrafverket fick sin lokal nedflyttad till *nedre våningen*, midt emot posten, i *andra våningen* bereddess sessionsrum för: drätselkammaren, hamnstyrelsen och sjömanshusdirektionen samt expeditionsrums för stadskamrerarekontoret, stadsarkitektkontoret, vattenlednings- och belysningsstyrelsen, kronouppbördskontoret och för stadsfullmäktiges sekreterare, hälsovårdsnämndens laboratorium och för arkivet. Tredje våningen inrymmer magistratens, rådhusrättens och stadsfullmäktiges sessions- och expeditionsrums.

År 1912 anslogo stadsfullmäktige 35,000 kr. till förändringar och reparationer i rådhuset. Som såväl post- som telegrafverket sökt tillflykt på annat håll, kunde äfven dessa forna lokaler tagas i användning så, att *nedre våningen* nu inrymmer söderifrån räknadt: Sydsvenska Kreditaktiebolagets afdelningskontor, hamnstyrelsen och sjömanshuset (midtelpartiet) samt vattenlednings- och belysningsstyrelsen. I *mellanvåningen* finnas sessionsrum för beredningsutskottet, drätselkammaren, vatten- och belysningsstyrelsen, hamnstyrelsen och sjömanshusdirektionen samt expeditionsrums för stadskamrerare-, stadsarkitekt- och kronouppbördskontoren samt för stadsfullmäktiges och drätselkammarens sekreterare, hvarjämte ett icke brandfritt arkiv finnes. *Tredje våningen* är oförändrad, hvad beträffar lokalerna, men i öfrigt reparerad.

Södra rådhusflygeln var i nedra våningen inredd till affarslokaler, där handlanden Jacob Rendahl år 1878 — efter att i 13 år varit biträde hos handlanden W. T. Sundström — började en liten manufakturaffär, hvilken efter ett års förlopp flyttades till n:r 74. En af hans efterträdare i rådhusaffären var 1885 handlanden Simon Gustafsson, hvilken efter att hafva varit biträde hos

25. Rådhuset.

Fot. K. Nyström.

Rendahl på 1890-talet sålde sitt lager till fröken Karin Larsson, och som nyårsaftonen 1911 drunknade i sjön Alstern under fruktlösa försök att rädda sin son. — I flygelns vestra ända var spruthus. Öfre våningen var inredd till bostadslägenhet, och där bodde i många år rådman C. F. Lidberg (porträtt, föreg. del, sid. 182), som dog här 1891. Nu är här inredt stadsfogdekontor. I norra flygeln har alltid polisväsendet residerat på nedre botten, och vaktmästaren har haft sin bostad på öfre botten. Innevarande år 1915 har flygeln undergått grundlig reparation, under hvil-

ken polisstationen tillfälligt var flyttad till forna flickskolehuset vid Strandgatan. Nu är den emellertid iordningställd, med lokaler för polis och poliskommissarien samt celler i nedre våningen och expeditjonsrum för stadsfiskalen i den öfre, där äfven samlingssal finnes för poliskåren¹ jämte öfriga rum för denna personal.

Högre allmänna läroverket.

Länge hade man insett att byggandet af ett nytt läroverk endast var en tidsfråga, men därmed var förenadt lösandet af så många svårigheter, att man stannat vid uttalande af önskemål. Då genom branden den största svårigheten — tomtplatsen — hade lösts, trängde sig frågan alltmera i förgrunden. Redan samtidigt som arkitekterna Sundius och Westergaard på hösten 1865 utarbetade ritningar till kyrkans ombyggnad, uppgjorde de äfven tre förslag till skolbyggnad, i gotisk, i byzantinsk och i florentinsk stil. Saken kräde dock betänketid. Stadsplanen var ännu ej fastställd, och på grund däraf fick frågan hvila till sig.

Det torde ej här vara ur vägen att närmare skärskåda de ofantliga svårigheter, hvarmed skolväsendet kämpade dessa första år

¹ Det år 1871 införda s. k. Karlstadssystemet utgjorde vid sin tillkomst en synnerlig lycklig lösning af frågan om förbättrad polis- och brandväsende. Enligt nämnda system bestod den förenade polis- och brandkåren af *stadsfiskalen* såsom chef för poliseu, *brandchefen* såsom chef för brandkåren, 1 v. brandchef, 1 stadssergeant (med befattning vid båda kårerna), 2 korpraler, 1 öfverkonstapel, 4 poliskonstaplar och 16 brandsoldater med tjänstgöringsskyldighet jämväl som extra poliskonstaplar. År 1903 befriades stadsfiskalen från befattningen med polisen, och chefskapet öfverflyttades till brandchefen i egenskap af polisintendent. Nuv. majoren J. P. Wendt blef denna befattnings förste innehafvare.

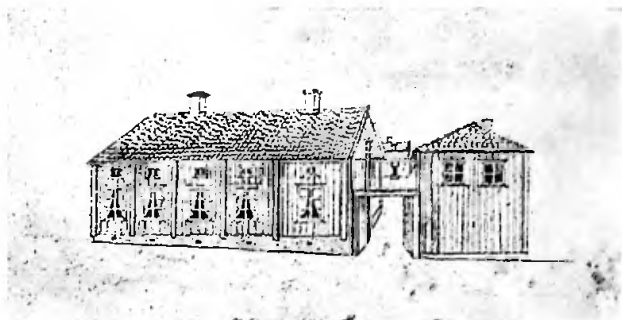
Stadens tillväxt kräde dock snart en homogent sammansatt poliskår, hvarför de båda kårerna åtskildes genom beslut 26 mars 1898. Den nya poliskåren består af: stadsfiskalen (chef), 3 öfverkonstaplar, 1 detektivkonstapel, 25 konstaplar (däraf en rådhusvaktmästare) och 2 distriktskonstaplar. Sedan dess har kåren ökats ytterligare med 1 öfverkonstapel och 6 extra konstaplar. Polismästarens anslag för 1915 är 73,675 kr. (Om brandkåren, se tomt n:r 50).

efter branden. Den gamla Agardhska skolsalen (se f. delen) hade, sedan flera år tillbaka öfvergifven som läsesal, återats till gymnastiklokal, och all undervisning hade som i äldre tider förlagts till gamla gymnasiehuset. Visserligen var utrymmet trångt, men förhållandena voro dock ej svårare, än att man kunde hjälpa sig fram rätt bra, synnerligast som domkapitlet fortfarande residerade i sitt egna hus, det gamla »spettal'n» (hospitalet) och sålunda ej inkräktade på utrymmet.

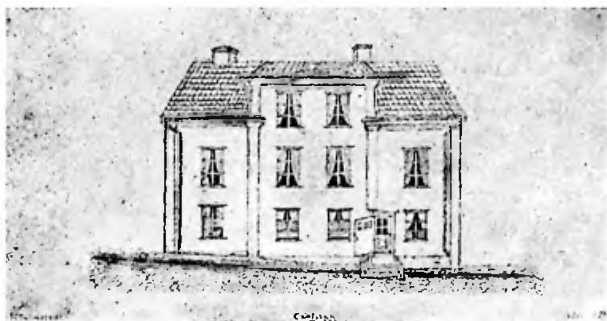
Helt annorlunda blefvo förhållandena efter branden. Som denna olycka ju timade under ferierna, fanns för offentliga inrättningar godt om plats i de förtillfället tomma skollokaler, hvarför de helt naturligt togos onedelbart i anspråk. Så installerade sig här länsstyrelsen uti tre rum, domkapitlet i ett och apoteket i ett, hvarjämte ännu ett rum disponerades gemensamt af läroverkets och konsistoriets vaktmästare. Det såg därför tvifvelaktigt ut, om någon undervisning skulle komma igång, men tack vare rektor Wallinders energi skedde intet afbrott. Höstterminen var lärjungantalet dock starkt reduceradt (127 st.), men då man betänker all oreda och alla de förändringar branden medfört, förvånas man öfver, att någon undervisning öfver hufvud taget var möjlig. Det ringa antalet hade naturligtvis sin orsak i de små möjligheter, som funnos i och för inackordering, så att de flesta främmande lärjungarne måste bo utanför staden. Undervisningstiden var fyra timmar: mellan kl. 9—1 och 15 minuters rast mellan hvarje timme. Flera klasser undervisades i samma rum. Sålunda voro i det s. k. museirummet 2:dra och 3:dje klasserna placerade, i »prästsalen» den 5:te jämte ej mindre än tre realafdelningar. 1:sta klassen hade beredts lokal i »Gröna stugan» vid kanalbron, men flyttades följande år till sakristian.

Vårterminen hade lärjungarnes antal stigit redan till 192, ett antal, som försvårade undervisningen, och gjorde nybyggnadsfrågan allt mera brännande. Denna hade också under första hälften af år 1866 vuxit sig allt starkare, och sedan förslaget om komministergårdens uppbyggande fallit, beslöts, att läroverks-

huset skulle byggas på detta kvarter, öster om Stora torget. Underhandlingarne om inköp af de här liggande tomterna inleddes och resulterade i, att garfvare Falks gårdar inköptes enl. beslut af 28 jan. 1867 för 16,000 rdr,¹ sedan stadsfullmäktige den 10 dec.

26. Den gamla komministergården, uppförd efter branden 1752.

27. Handskmakare S. Skogs hus nedanför komministergården.

¹ Här meddelas ett par bilder, som egentligen skulle tillhört föregående del, men som vid tiden för dess utgifvande voro för författaren okända.

Den ena är den gamla komministergården, som refs 1861, den andra är huset intill, tillhörigt handskmakare Skog, hvilket således före branden tillbyggdes med en våning. Tomten köptes af garfvare J. P. Falk och ingick i de tomter, han sålde i och för skolbygget.

året förut som gåfva öfverlämnat kommunistergarden och de Gjörceska tomterna.

Af de tre uppgjorda förslagen beslöt man sig för det första, i gotisk stil utarbetade, och de förberedande arbetena vidtogo redan våren 1867. Till täckande af utgifterna anslag riksdagen ett belopp af 87,000 och landstinget 30,000 rdr. Resten eller 40,000 rdr täcktes genom lån.

28. Läroverkets år 1868—69 uppförda byggnad.

Arkitekten Westergaard var kontrollant äfven vid detta arbete, som utfördes af byggmästaren L. Johansson, hvilken erhöi arbetet på entreprenadauktion 8 jan. 1868. Däri ingick dock ej inredningsarbetet, som för en summa af 9,000 rdr utfördes af snickarne A. Christensson och J. D. Wadman.

År 1870 stodo läroverksbyggnaderna färdiga. Själfva skolhuset, som enligt ett samtida vittnesbörd »värdigt kan ställas vid sidan af det bästa i sitt slag», torde ännu vara stadens vackraste byggnad. Byggt af gult Flensburgertegel med den 163 fot långa fasaden åt torget och med 120 fot långa och 54 fot breda flygel-

byggnader å östra sidan, genomlöpas de båda öfvervåningarne af långa korridorer.¹

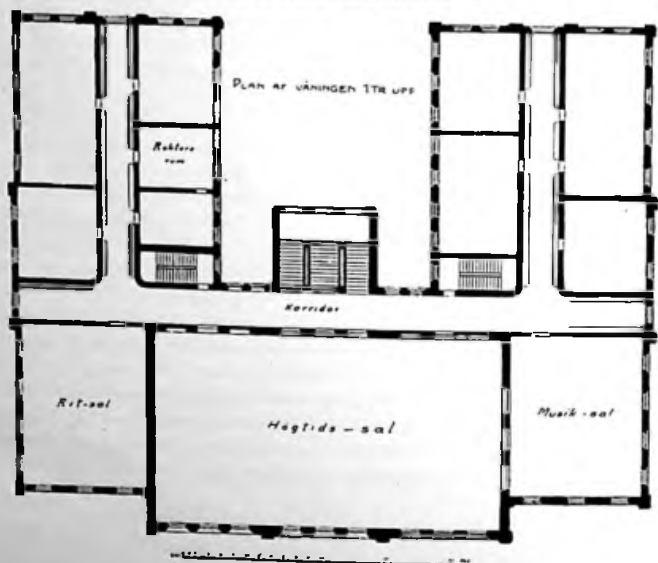
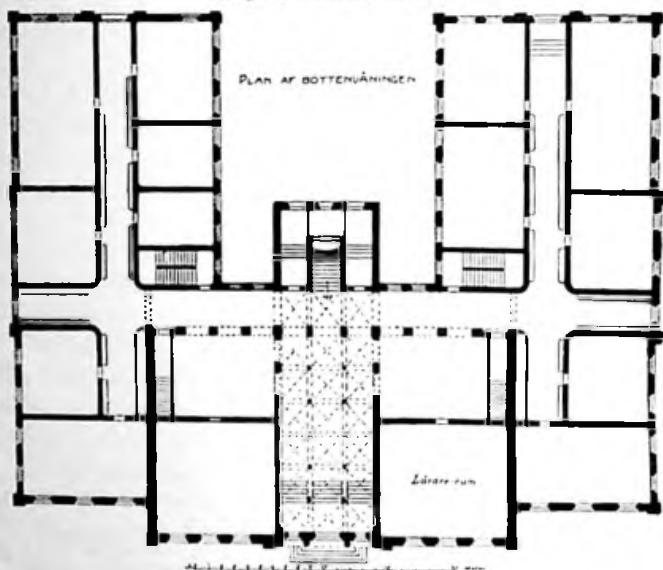
En hög stentrappa för från torgsidan upp till vestibulen, hvars tak uppbäres af pelare dels af järn dels murade. Rätt fram leder hufvudtrappan medelst två halftrappor upp till öfre våningen. Antalet rum är 27, däraf 15 i nedra våningen, af hvilka de första åren 14 användes till lärosalar och ett till förvaringsrum för kartor, och i öfre 12 rum, däribland den vackra, genom midtelpartiets entresolvåning gående samlingssalen,² ritsalen, musiksalen, rektors ämbetsrum och 7 lärosalar.³ Belysningen sker ännu medelst gas. Rummens äldre möblering utgjordes af bänkar, hela såväl till den fällbara sitsen som till ryggstödet och nedtill förenade med pulpeten, hvars öfre del var svagt sluttande och utgjorde lock till en undertill varande låda. Bänkarna rymde i de flesta fall tre lärjungar, men sådana för endast två funnos äfven.

Midt emot läroverket i östra delen af skolplanen, som, innan nyaste skolbyggnaden kom till, hade en yta af 4,500 kv.-m., ligger

¹ I källarvåningen, där vedförrådet förvaras, har ångpannan sin plats. Uppvärmningen sker genom centralapparat medelst varmt vatten och för luftvexlingen är sörjdt genom i murarne dragna kanaler, som ställa rummen i förbindelse med en stor trumma under nedre korridoren. Luft insläppes utifrån genom galler, hvarifrån rör leda till vattenkaminerna i rummen.

² Skolhuset skulle varit färdigt redan i okt. 1869, och man stod i begrepp att afsyna byggnaden, då det befanns, att taket öfver stora salen hade sjunkit ej obetydligt. Man måste i all hast stötta det med timmer och plank, och sedan skrida till en grundlig reparation, hvilket vållade en afsevärd tidsutdrägt.

³ Förhållandet ändrades 1880, då undervisningen måste fördelas på flera afdelningar, och ökad utrymme blef på grund däraf nödvändigt. Man inredde då det förra lärarrummet (itill rektorsrummet i öfre våningen) till lokal för öfra sjunde realklassen. Den sal i gamla gymnasiehuset, belägen i öfra våningen, där förut läroverkets fornsamling förvarats, blef lokal för första klassen. Kartrummet blef kollegii- och lärarrum, och som förvaringsrum för kartorna inreddes ett litet rum till venster om trappan upp till andra våningen. Fornsamlingen inrymdes i gamla skolans tredje våning. Sedermera hafva ändringar gång efter annan företagits.

29. Planer öfver läroverkets öfre och nedre våningar.

gymnastikhuset, uppfördt af tegel efter ritning af gymnastiksnickaren G. Pettersson. Det byggdes af snickaren L. Sundin under Westergaards kontroll och innehåller en enda stor sal 25 fot hög med en golfyta af 100 x 50 fot. Å hvardera långsidan finnas 5 st. 10 alnar höga fönster, och hvarje kortsida är försedd med läktare.

Läroverket
sedt från öster.

Gymnastikhuset
med gymnasiehuset ofvanför.

Kyrkan.

30. I fonden den s. k. Tingvallska trädgården.

Invigningen ägde rum 2 april 1870 under stora högtidligheter. Kl. 11 f. m. afgick processionen, i hvilken d. v. chefen för ecclesiastikdepartementet F. F. Carlson deltog, företrädd af ungdom och lärare, under klockringning i domkyrkan från gamla skolhuset, och vid dess inträde i det nya läroverkets högtidssal uppstån timer den på läktaren placerade orkestern en festmarsch, instrumenterad af sång- och musikläraren, direktör Henning, hvar-

efter sedan platserna intagits, en festkantat, författad af rektor Wallinder med musik af direktör J. A. Nilsson, afsjöngs af skolorngdomen med solo af en musikalskarinna. Följde så biskop Sundbergs ståtliga högtidsstal, hvori han efter att bland annat hafva lämnat en skildring af forna tiders studiesvärigheter nedkallade välsignelsen öfver det nya lärosätet.

Gamla skolan¹ genomgick sommaren nyssnämnda år en grund-

31. Gymnasium Adolpho-Fredericianum.

¹ Byggnadens 18 rum användes efter nya läroverkets tillkomst på följande sätt. Ett större för de naturhistoriska samlingarne, ett för fornsamlingarne (se sid. 96), två salar och ett mindre rum för biblioteket, två mindre rum för undervisningen i kemi och ett för undervisning i naturalhistoria, en sal och tre mindre rum disponerades af domkapitlet, ett rum med kök af dess vaktmästare och samma antal rum af vaktmästaren vid skolan. De två återstående voro förvaringsrum. Af de för den kemiska undervisningen anordnade rummen var det yttre försedt med en smältugn och spisel. I det inre liksom i det för naturalhistoria afsedda stod i hvardera ett större svartmåladt bord midt på golvet, omgifvit af bänkar utan ryggstöd.

lig, välbehöflig reparation både till det inre och yttre. Därvid fick också den väldiga stentrappan vid Kungsgatan, hvarifrån så mången gång i forna dagar gymnasisterna låtit sina vackra sånger ljuda, skatta åt förgängelsen. Det gamla, vördnadsvärda minnesmärket hedrades vid ofvan skildrade invigningshögtid med följande vackra verser,¹ som tryckts och utdelades vid invigningen af det nya läroverket:

»Men tyst och slutet och förglömdt för stunden
står där det gamla lärdomshuset kvar!
Ej mer dess hjessa höjs mot himlarunden
med samma mod, som då i flor det var.
Dess afton skymmer, men det födt en dotter,
som träda skall uti sin moders spår,
ty så ju alltid varit tingens lotter:
det gamla faller och det nya står.

Och nordan tjöt och flöjelns gnissel hördes
från tornets höjd liksom ett klagoskri,
men vi förstodo det och sinnet rördes,
och då först sorg och saknad kände vi.
Det var det gamlas suck. Det sörjde dagar,
försvunna re'n med tideus snabba flod.
Nu kände det de hårda tingens lagar
och tidens tand, där det på klippan stod.

Dock sörj ej, stå Du borg från dagar svunna
lik veteranen från en flyktad tid,
Ja stå, se'n syften äro vunna,
i lugn, i ro och uti ostörd frid.
Stolt kan Du lägga ned Dín lärdomsspira,
du fyllt Ditt värf, hvad fordra vi då mer,
Stolt kan Du ock i minnet fester fira
Med stora män — en Geijer och Tegnér.²

¹ Förf. af en af läroverkets lärjungar, J. L. Otterstén. (sederu. handl.)

² En poetica licentia, enär Tegnér aldrig tillhörde läroverket.

Karlstads läroverk, som 1864 hade fått dimissionsrätt liksom rikets öfriga högre läroverk, hade på 1830-, 40- och 50-talen ej något så synnerligen godt anseende. Orsakerna voro många och en granskning af dem skulle föra alltför långt utanför ämnet. Så mycket kan dock nämnas, att de voro att söka på betydligt djupare håll än hos alla dessa många, gamla, originella lärare, hvar-

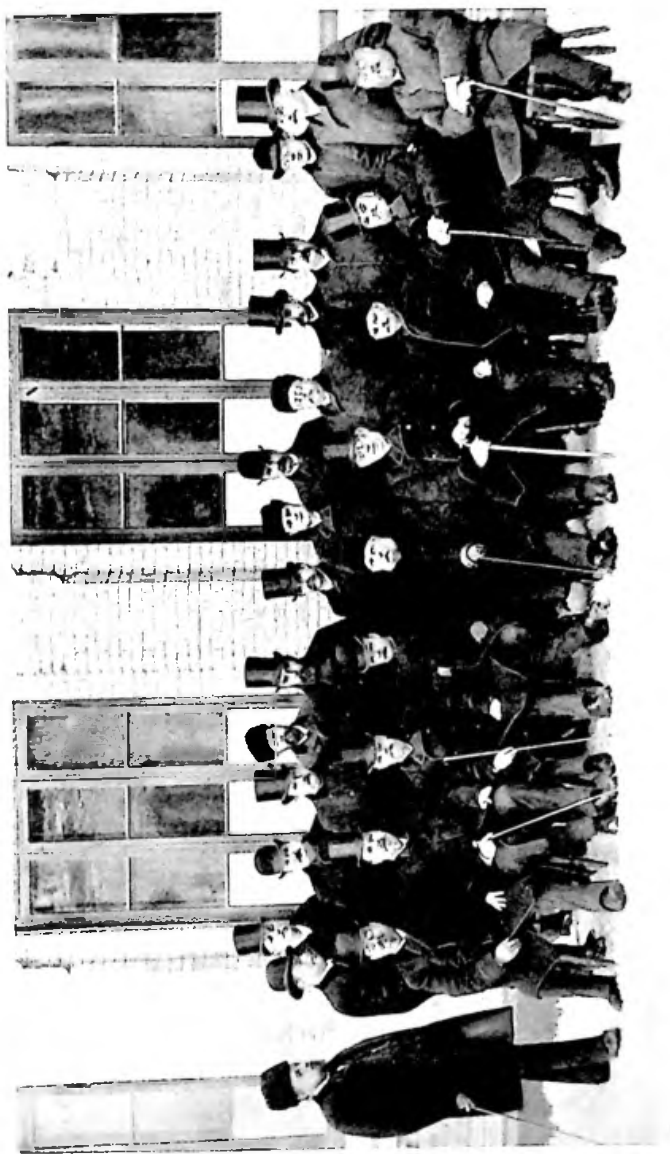

32. Karlstads läroverks första egna studenter 1864¹

på i äldre tider såväl gymnasium som skola hade så god tillgång, ehuru dessa naturligtvis i sin mån medverkade till missförhållandena.

Från och med midten af 1850-talet började dock situationen förändras, och anseendet växte för hvarje år som gick. Det var den kraftige, energiske rektorn (sedermera biskopen) A. Millén,

¹ Från venster till höger: f. läroverksrådet A. G. W. Lagerstedt, handl. Nap. Nygren, kyrkoherden L. G. Lindström, †, komminister N. Gillén, †, fil. kand. C. G. Wahlund, †, f. lifförsäkr.-insp. G. Nygren.

31. Lärarekåren 1891.

Sittande (fr. vänster): K. Göransson †, A. E. Dahlman, J. W. Svensson, K. B. J. Forsell †, T. Sälve, C. O. Schenck †, A. Hallström, J. B. Rörjesson, O. F. Berger †.

Stående: A. F. Karlsson †, A. Lönnegren, J. P. Wendt, J. Elg †, A. F. Kjellman, E. Bergenström, P. Andersson †, M. Modin, G. M. Yden †, J. A. Lofgren †, K. W. Asplund, V. Vendl, J. E. Adler †, O. H. Roth, K. H. Segerberg.

som började reformerna, och som med oförtruten ifver ref ned alla gamla föräldrade fördomar och institutioner, så att friska och sunda vindar fingo fritt spelrum. Hans efterträdare F. Wallin, var också en kraftnatur, som ej i minsta mån släppte efter på tyglarne, utan säkert och målmedvetet ledde undervisningsväsendet på den inslagna, rätta vägen. Och sedan dess har läroverket haft lyckan äga dugande, framstående pedagoger som ledare, hvilka ställt anstalten i det främsta ledet af landets. *J. Wallinder* åren 1865—80 († som kyrkoherde i Halmstad), som tillträdde rektoratet just under de brydsamma förhållanden branden förorsakade, på grund hvaraf hans praktiska läggning blef för skolan af stor betydelse, hvarjämte han utvecklade en oförtruten energi vid lösandet af nybyggnadsfrågan;¹ vidare den framstående skolmannen *Emil Finneve Gustrin* (sedermera kansliråd) åren 1880—83, historikern, skriftställaren, politikern och vältalaren *Teofron Sæve* åren 1883—95,² samt lektor *Axel Edvard Dahlman* från sistn. år, hvilken dessutom varit led. i styr. för Riksbankens afd.-kontor från 1892 och led. af stadsfullm. fr. 1891, däraf v. ordf. 1896—1900 och ordf. 1904—14 och för öfrigt innehaft en mångfald kommunala och andra förtroendeuppdrag.

Vid sidan af dessa dugande styresmän har stått en ovanligt framstående och skicklig lärarkår, bland hvilka ett flertal i sitt ämne eller vetenskap gjort sitt namn känt äfven utanför läroverket. Då nog för mången minnet af skoltiden framstår som den lyckligaste, sorgfriaste perioden af ens lif, hade författaren tänkt sig kunna i denna del, i likhet med den föregående, framställa dragen af lärare efter 1865. Då det likväl varit med svårighet förenadt att få en samling någorlunda komplett, meddelas, förutom en del fotografier i samband med skildringen af de gårdar, de bebott, ett gruppporträtt öfver samtliga, taget vårt. 1891.

Ett porträtt, som skulle hafva tillhört föregående del, med-

¹ Led. af stadsfullm. 1867, 85—86.

² Led. af stadsfullm. 1887—97, däraf dess ordf. 1891—96 samt led. af Riksd. I kammare 1892—1910, däraf konst.-utsk. 1897—05, 06—10.

Rektor J. Wallinder.
F. 1832, † 1906.

Rektor E. F. Gustrin.
F. 1839

Rektor T. A. Säve.
F. 1842.

Rektor A. E. Dahlman.
F. 1854.

delas ock: bilden af Erik Tullius Hammargren, som blef kollega här 1852 och sedan kyrkoherde i Karlskoga, en högrest gestalt med en mäktigt ljudande stämma, som gjorde honom till en omtyckt andlig talare, ehuru han var född till naturvetenskapsman. Utgaf skrifter i geologi, kemi och metereologi, men hans älsklingsämne var och förblef ornitologi. Han älskade fåglar och som bevis på denna hans kärlek må nämnas, att han i arrendekontraktet insatt den bestämmelsen, att ingen katt fick finnas på gården. Gellerstedt skref ett kväde vid hans frånfälle, hvori bland andra vackra strofer må här anföras följande:

»I septemberqvällen skrefs det
Bleka runor på hvart blad,
Stormen kom, då sönderrefs det. . .
Vet du innehållet, hvad?
Varsamt kunde jag tillsammanfoga:
Också han vardt trött,
Han har dött,
Vår- och solskensvännen i Carlskoga».

Totalsumman af lärjungarne har varit: höstterminen 1865, närv. 127, frånv. 151 eller tillsammans 278 st., vårt. 1870: 333, 1875: 426, 1880: 500, 1890: 408, 1895: 380, 1900: 415, 1905: 468, 1915: 501.

År 1913 utvidgades läroverket med en herrgårdsliknande nybyggnad af sten med hvitrappade väggar, under ett högt, brutet, med tegel täckt tak. Denna byggnad är förlagd å den norra delen af gårdsplanen efter Kungsgatan och mellan gymnasiet och läroverksbyggnadens norra flygel, med hvilken den står i förbindelse medelst en korridor. Öfre våningen innehåller lektionssalar för fysik, kemi och geografi. Det förstnämnda ämnet disponerar öfver lärorum, där bänkarne äro amfiteatraliskt ordnade, materialrum, verkstadsrum och laboratorium. Kemiens lokaler bestå af lektionssal med skåp och hyllor för instrument, labora-

Kyrkoherden E. T. Hammargren.
F. 1814, † 1899.

jämte i östra ändan vaktmästaren har sin bostad.¹

Kostnaderna belöpte sig till 170,000 kr., hvaraf staden anslog 100,000: —, landstinget 50,000: — och öfrige 20,000: — togos ur stiftets byggnadskassa.

Komministers- och Rektorsgården.

Till stadsfullmäktigesammanträdet den 27 juli 1865 hade komminister C. S. Nygren inkommit med en skrifvelse, hvaruti han, efter att skildrat hur han förgäfvets sökt skaffa bostad åt sig och sin familj, anhåller att, då arkitekter uttalat yttranden, att ingen omöjlighet vore för handen använda murarne efter det brunna komministerbostället, detta måtte skyndsammast repareras och

¹ Bilden öfver själfva lärohuset, interiörer från lektionsrummen och planritningar öfver våningarna finnas intagna i läroverkets redogörelse läsåret 1913—14.

torierum med tre långa bord ute på golfvet och bord kring väggarne, gas, vatten- och elektriska ledningar m. m. samt ett materialrum. Geografien disponerar lektionssal och kartrum.

Nedre våningen innehåller förutom vestibul den stora med 6 fönster försedda teckningssalen, i hvilken finnas ställbara ritbord, ramper för att ersätta dagsljus, m. m.; vidare en biologisk afdelning med lärosal, demonstrationsmuseum och laborationsrum.

I denna våning finns äfven tvätt- och toalettrum, hvar-

Fot. K. Nystrom.

34. Det nyaste läroverkshuset. (med gymnasiet till venster).

Fot. K. Nystrom.

35. Komministers- och Rectorsgården.

inredas. Detta blef också beslutadt, och skulle komministern till dess bostället vore iordningställdt, uppbära 50 rdr i månatlig hyresersättning. Kommo så planerna att hit förlägga den nya läroverksbyggnaden, hvilket omintetgjorde restaurationsarbetet å komministergården, som i stället nedrefs. I samma nödställda läge befann sig läroverkets rektor, men för honom ljusnade för-

hållandena genom stadsfullmäktiges beslut 23 mars 1868, hvaregenom beslöts att nytt rektorshus skulle uppföras på den gamla tomten.¹ Då framlades ett förslag af majoren Uno Troili, hvilket vann allmän anslutning, och hvarigenom en möjlighet yppades att lösa båda bostadsfrågorna på en gång. Den 29 påföljande april beslöt man i enlighet med förslaget att uppföra rektorshuset i två våningar, och skulle den öfre blifva bostad för rektorn och den undre bostad för komministern. I den senare våningen skulle inredas en större sal att begagnas som sockenstuga.

Byggnaden uppfördes af byggmästaren W. Lidbom för en entreprenadsumma af 15,000 rdr, hvari äfven ingick uppförande af uthus och platsens planering. Som byggnadsmateriel användes teglet i det forna komministerhuset. År 1869 var huset färdigt till inflyttning. Fasadén vänder åt norr och gaveln mot S. Kyrkogatan. Ingången är i det å södra sidan inne på gården uppförda trapphuset. Uthusen äro uppförda å tomtens södra del. Övre våningen består af 7 rum och kök; flera af rummen rätt små. Följande rektorer hafva bott här: Wallinder 1869—80; Gustrin 1880—83; Säve 1883—95 och slutligen Dahlman, som 1905 afflyttade till lasarettsläkarens forna bostad. Våningen blef lokal för Värmlands naturhistoriska och fornminnesförenings samlingar till 1913, då de återflyttades till gymnasiet.

Komministervåningen har bebotts af följande komministrar: 1870—1872. *J. P. Höjer* (porträtt och biografi se föreg. del sid. 72). 1872—1884. *Lars Albert Sjöholm*. Blef fångvårds- och lasarettspredikant 1871 och regementspastor vid Värmlands regemente 1880. Stadsfullmäktige 1873. En dugande prästman. Som ordförande för kyrkorådet inlade han stora förtjänster om folkskoleväsendet. År sedan 1883 kyrkoherde i Eskilstuna och från 1889 prost.

¹ Komminister Nygren hyrde rum på Klaraborg och rektor Wallinder i Weinbergsga gården vid Älfgatan. Pastorsexpeditionen var förlagd till »Schatullet», tomt n:r 41.

1884—1908. *Adolf Nikolaus Andreas Randel*, f. 1843, † 1908, son af den store musikern professorn Andreas R. En begåfvad man, särskildt i matematiskt hänseende samt af utpräglad musikalisk läggning. Vikarie-rade vid läroverket både som musiklärare och adjunkt. Predikant vid lasarettet och fattiggården samt från 1890 regementspastor vid d. v. Värmlands fältjägarrekår, sedan Vaxholms grenadjärregemente. Utmärkt skicklig i expeditionsgöromål.

Kontr.-prosten L. A. Sjöholm
F. 1841.

Kontr.-prosten J. H. Fröding.
F. 1851.

1908—1913. *Fredrik Nordvall*, f. 1861, blef komminister här från att sedan 1903 varit kapellpredikant i Gustaf Adolf. Pastorsadjunkt i Katarina församl., Stockholm 1913.

1914— *Gustaf Fredrik Leopold Hillbom*, f. 1866, kom hit 1914 efter att sedan 1894 varit komminister i Högerud (innehar öfre våningen, se nedan).

Bostaden utgjordes från början af 5 rum och kök, men sedan pastoratet 1893 inköpt gården n:r 115, flyttades sockenstugan dit, och f. d. sockenstugan inreddes till 2 rum, hvilka lades till kommunisternas bostad, hvilken därigenom ökades till 7 rum och kök i likhet med rektorsbostaden. Alltsedan 1913 bebor kommunistern öfre våningen, och den

Domprosten G. Jakobsson.
F. 1840.

Domprost är sedan 1884 Gustaf Jakobsson, som utnämndes här till året förut efter att hafva varit kyrkoherde i Foss (Göteborgs stift) sedan 1881.

nedre upptages af folkskoleinspektörens expedition och stadsbiblioteket.¹

Vice pastorer hafva varit: J. P. Höjer 1862—70, L. A. Sjöholm—1872, Fredrik Fredriksson—1875, då han blef kyrkoherde i Kila, J. Linder—1882 och Johan Hjalmar Fröding—1884. År 1882 blef Karlstads stad och landsförsamling ett pastorat (regalt), hvars kyrkoherde tillika är domprost, hvarjämte under honom finnas — förutom kommunistern — sedan 1897 en pastoratsadjunkt och sedan 1913 en domkyrkoadjunkt.

¹ Stadsbiblioteket inrättades genom stadsfullmäktiges beslut af 20 juni 1913, enl. hvilket för nämnda år beviljades 6,000 kr, till organisationskostnader samt beslöts, att till bibliotekslokal skulle upplåtas de fyra östra rummen jämte kök på nedre botten i kommunistergården mot en hyresafgift å 600 kr. per år. Bibliotekarie är folkskollärare G. A. Gustafsson. Under ett år, räknadt från 1 sept. 1914, hafva beviljats 23,281 boklån, och har läsrummet med referensbiblioteket anlitats af 5,981 pers.

Pastoratsadjunkter: J. H. Fröding 1897—1900, då han blef kyrkoherde i Visnum; C. V. Bromander —07, då han tillträdde Ölme pastorat (från 1914 kyrkoherde i Fryksände); F. Nordvall —08; Claes Joel Jacobsson från 09.

Domkyrkoadjunkt är sedan 1913 August Ek.

Högre elementarläroverket för flickor.

Några särskilda af stat eller kommun understödda undervisningsanstalter för flickor funnos ej före branden, utan var det uppväxande feminina släktet hänvisadt för det mesta till den undervisning, far och mor lämnade i hemmen, eller omhändertogs de af guvernanter, så framt ej tillfälle gafs att få komma in i någon s. k. flickpension. Sådana pensioner voro oftast af mycket blygsamma dimensioner, och i regel utgjordes de endast af en klass eller afdelning, där föreståndarinnan själf skötte undervisningen i de få ämnen, som förekommo: skönskrifning, räkning (quattuor species), historia, handarbete (tapisseri) och franska, hvilket språk inöfvades genom att inlära de vanligast förekommande höflighetsfraserna och genom små talöfningar. En sådan pension var fröken Wennerstjernas pension, omnämnd i föregående del å sid. 83. En sådan var väl antagligen ock den, som mademoiselle Agneta Lovisa Norsten 18 nov. 1824 anmälde sig ämna öppna i staden.

Välrenommerad var äfven enkefru Lovisa Kamphs pension i nr 52 N. Kyrkogatan, hvilken innehades af hennes tre döttrar Josephine, Emelie och Therese Kamph. Familjen flyttade året före branden till Kristinehamn, där pensionsverksamheten fortsattes.

Från midten af 1840-talet existerade en pension, som innehades af änkefru Therese Weinberg (tyska fru Weinberg kallad), och som också synes hafva varit en framstående inrättning. I april 1849 annonserar hon, att hon beslutat utvidga pensionen, i det att »ytterligare en lärare och två lärarinnor anställts». Undervisningsämnena voro: religion, historia-geografi, svensk gram-

matik samt tyska, franska och engelska. Skolan hade lokal först i fabrikör Montans gård, sedan i »röda gården» och sist i rådman Nygrens gård.

Ännu en pension må här nämnas, nämligen fröken Hulda Agardhs. Pensionen var ej stor: elevernas antal vexlade mellan 5 och 10, och

Fröken Emelie Kamph.
F. 1830, † 1909.

Fröken Therese Kamph.
F. 1836, † 1884.

dess ursprungliga lokal var ett af biskopsgårdens bottenrum.¹ Fröken Agardh, dotter af biskopen och moster till Gustaf Fröding, var nog på sin tid Karlstads lärdaste kvinna. Isynnerhet besatt hon stor skicklighet i språk, hvarpå som bevis kan meddelas, att hon höstterminen 1866 vikarierade vid läroverket, någonting för den tiden enastående.

¹ Den som nämnre vill taga del af förhållandena i en 1850-talets flickpension hänvisas till en uppsats i ämnet (af Anna Brandell, f. Lagerstedt), intagen i Minerva, 1905.

Efter branden dröjde det till 1869, innan några undervisningsanstalter för flickor kommo i gång, men då startades samtidigt två stycken, den ena af fröken Augusta Meurling i Tidholmska gården, den andra under ledning af fröken Julia Malmstedt vid Öra Torggatan n:r 64, båda synnerligen utmärkta skolor.¹ Kraftvet på ett större läroverk hade dock gjort sig allt kraftigare gällande, och i början af 1870-talet fingo sträfvandena i denna riktning två målmedvetna målsmän: den nye biskopen, C. H. Rundgren och den nye seminariektorn Carl Kastman. Ett upprop utfärdades, som vann allmän och liflig anslutning, och som resulterade i bildandet af ett bolag 1873. Aktierna gällde 50 kr., och den behöfliga summan var snart garanterad. Det nya läroverket bildades af de två ofvannämnda skolorna, och i brist på lokal undervisades första året 4

Fröken Hulda Agardh.

klasser i fröken Meurlings lokal och 2 i fröken Malmstedts. År 1874 sammanflyttade dessa klasser i en gemensam i patron J. H. Huss' gård på V. Torggatan (n:r 71 invid Primurarlogen) förhyrd lokal, hvilken först endast omfattade halfva öfre våningen, men som snart utvidgades till hela, då elevantalet var i rask tillväxt (mellan 70—80). År 1875 dog fröken Meurling och

¹ Ännu en börjades af adjunkten Segerstedt 1871 i haus bostad Drottninggat. 109, hvarjämte hänvisas till tomt n:r 23, där Wendtska skolan är skildrad.

efter henne tillförordnades d. v. fröken Anna Fröding (sedern. gift med prosten Schröder) som föreståndarinna en termin.

Det blef dock snart tydligt, att man måste på något sätt lösa lokalfrågan dels af utrymmesskäl dels ock på grund af de förhyrda lokalernas olämplighet, och efter mycket funderande beslöt man sig för att taga steget fullt ut: skaffa skolan in under eget tak.

Fot. R. Nyström.

36. Flickskolan 1878—1914.

Man beslöt ingå till stadsfullmäktige med anhållan om upplåtande af tomt, men saken stötte på motstånd. Då förändrades med ett slag ställningen, i det att spritbolaget erbjöd sig skänka 20,000 kr. till företaget, en summa, som höjdes till 25,000 kr., och som öfverlämnades 1876. Följande år erhöles af staden ett räntefritt lån å 10,000 kr., och för anskaffandet af återstoden, 25,000 kr., bildades ett nytt aktiebolag »Karlstads elementarläroverk för flickor». Till byggnadsplats inköptes norra hörntomten n:r 11 mellan Strandgatan och N. Kyrkogatan. Arbetet begyntes omedelbart, och den 28 sept. 1878 kunde skolan inflytta.¹

¹ *Styrelsen* utgjordes 1877 af: Biskop Rundgren, biskopinnan Charl. Rundgren, landskamrerskan Lina Andersson, seminariektör C. Kästman, apotekare L. Kaijser och kapten C. H. Nisbeth. *Lärarinnor* voro: frkna

37. Lärarinne-kåren höstterminen 1882.

Stående fr. vänster: Hildegard Molinder, Anna Fröding, Anna Tingberg, Hildur Tengberg, Julia Malmstedt, Hedvig Jagerlöf, Hilma Eckerbom.

Sittande: Emilia Malmstedt, Laura Palm, Sofie Berg, Ellen Sandelin.

Huset byggdes på tomtens norra del af tegel och i två våningar med fasaden åt N. Strandgatan. Hela södra tomten var upplåten till skolplan. Från stentrappan midt på husets södra sida Sofie Berg, Julia Malmstedt, Anna Fröding, Anna Bratt, Anna Tingberg, Emilia Malmstedt, Math. Haldin, Laura Palm. *Bitr. lärare* voro: Iektorerna Säve och Klingberg, pastor N. F. Graflund och musikdirektör Rendahl.

kom man från vestibulen in i en korridor, som tjänstgjorde som afklädningsrum för ytterplagg. Närmast på höger hand låg först trappan till öfre våningen, därefter föreståndarinnans rum och på venster hand förde korridoren till samlingssalen. Återstoden utgjordes af klassrum. Öfre våningen innehöll uteslutande klassrum för skolans högre afdelningar.

I okt. 1899 beslöto stadsfullmäktige inlösa de 78 ännu ej utlottade aktierna med 100 kr. för stycket, hvarigenom skolan helt öfvergick till en kommunal inrättning.

Lärjungeantalet var 1877: 111, 1880: 138, 1890: 106, 1900: 170, 1910: 239, 1914: 472. Nedgången omkring 1890 berodde på konkurrens med ett privatläroverk (se tomt n:r 23). Läroverkets föreståndarinnor hafva, utom de nämnda, varit frökvarne Sofie Berg (1876—87), Julia Malmstedt (1887—98), Hildur Renborg (1898—1913) och Anna Danielsson (från 1913).

Redan på 1890-talet — isynnerhet efter skolans år 1898 skedda utvidgning från 7 till 8 klasser — hade dessa lokaler visat sig för otillräckliga, så att man för de lägre afdelningarna fått bereda plats i förhyrda lokaler i hus på tomten midt emot. För hvarje år växte svårigheterna och slutligen afgjordes, att nya lokaler skulle efter ombyggnad inredas i den under åren 1874—76 uppförda stora sjukhusbyggnaden, hvilken jämte öfriga lasarettbyggnader genom lasarettets förflyttning till Kristinedal blifvit utan användning. För ändamålet anslogs af staden 175,800 kr. Hösten 1914 ^{28/}, skedde inflyttningen i det ståtliga trevåningskomplexet, som förutom jordvåningen består af tre våningar. En bred och bekväm trappa leder upp genom byggnadens mittparti, och alla tre våningarna genomlöpas af korridorer. I jordvåningen är skolköket förlagdt med alla nutida tillhörande inrättningar: gas, elektricitet, kallt och varmt vatten m. m. In till finnas serveringsrum och en matsal, samt dessutom skafferij, tvätt- och strykrum, förrådsrum, m. m. I andra änden af samma våning ligger en stor, präktig gymnastiksal med fullständigt modern attiralj. Till denna afdelning höra lärarinnerum, afkläd-

nings- och duschrum. Hit hafva äfven förlagts värmecentral samt vaktmästarens bostad på kök och rum med tambur.

Första våningen innehåller 8 klassrum samt speciallokaler för ritning och handarbeten. Två trappor upp ligger rakt fram föreståndarinnans expedition med rum för styrelsesammanträden å ömse sidor. Klassrummen i denna våning äro 6 till antalet. En trappa högre upp komma vi till samlingssalen, hvilken rymliga lokal ytterligare kan utvidgas genom att slå upp dörrarne

Fot. K. Nyström.

38. Högre elementarläroverket för flickor, 1914.

till angränsande rum. Dessförutom rymmer denna våning 3 klassrum och lokaler för undervisning i biologi, fysik och kemi.

Förutom hufvudtrappan finnas ännu två trappor, en i hvardera gafveln.

Ombyggnadsarbetet verkställdes af byggnadsfirman Forsgren & Ekström, och ritningarne gjordes af arkitektfirman Hagström & Ekman i Stockholm.

Gamla flickskolehuset blef år 1914—1915 ett tillfälligt hem för poliskåren, men från och med hösten sistn. år är byggnaden lokal för »Tekniska söndags- och aftonskolan» (se tomt n:r 11).

Folkskolan.

Att en sådan inrättning som denna skulle i hög grad blifva lidande af branden är lätt att inse, helst som ej blott det präktiga skolhuset brann ned utan därmed all undervisningsmateriel.¹ Det är ytterst svårt att få någon inblick i de åtgärder, som vidtogos, enär de i ecclesiastikdepartementet befintliga rapporterna från folkskoleinspektören äro hållna i mycket summariska sammandrag för hela länet. Hvad som framgår är emellertid följande.

Bristen på lokal var den kännbaraste, och den vållade också, att undervisningen under hösten blef efter omständigheterna. Frågan låg dock församlingsborna varmt om hjärtat, och på kyrkostämman den 30 juli 1865 beslöts att uppföra en barackbyggnad för folk- och småskolan, den förra afsedd för 100 barn, den senare 50 barn jämte rum för lärare och lärarinnor.² Därjämte beslöt man att uti »stora barackens» östra ände för ändamålet upplåta tre rum, af hvilka folkskolan skulle få två och småskolan ett till lärosalar, hvarjämte ännu ett mindre upplåts till bostad åt småskollärarinnan »mamsell» Ruus. Dessutom förfogade småskolan öfver tre lärosalar i den senare uppförda barackbyggnaden på Herrhagen.

Då den stora baracken refs 1869, flyttades skolorna därifrån till Klaraborg, där i stora byggnadens öfre våning inrymdes fyra folkskolor och 2 småskolor, hvarjämte år 1891 en småskola jämte rum för lärarinnan bereddes i en mindre byggnad på gården.³

Lärarpersonalen utgjordes dessa år af P. G. Andersson (tjänst-

¹ Folkskolan hade föreståtts af endast en lärare intill 1860, då ännu en tillkom. Höstterminen 1863 tillsattes en tredje examinerad lärare att förestå skolans första klass, och bestämdes som vilkor för inträde i denna klass, att barnen skulle hafva inhämtat någorlunda färdighet i inläsning af såväl latinsk som svensk stil.

² Dessa barackbyggnader uppfördes och blefvo den s. k. Tjåderskolorna, midt emot seminariet.

³ Enl. folkskoleinspektörens berättelse 1869—71.

Folkskolinsp. P. G. Andersson.
F. 1821, † 1882.

Folkskollär. T. Jonsson.
F. 1832, † 1903.

Folkskollär. E. G. Ferm.
F. 1837.

Folkskollär. L. Nyman.
F. 1848, † 1898.

ledig som folkskoleinspektör), E. G. Ferm och L. Jonsson samt lärarinnorna Sofia Lagergren och Helmina Hollberg (gift med f. adjunkten O. H. Roth), båda utgångna från Skara seminarium.

Någon uppgift på antal skolbarn 1865—72 har ej kunnat återfinnas.¹ Enligt folkskollärare Ferm's uppgift utgjorde medeltalet skolbarn i hvarje klass omkring 60 i slutet på 1860-talet.

Beslut hade redan 1866 fattats att uppföra en större folkskolebyggnad, men åtskilliga tvistiga förhållanden uppsköto beslutets verkställande, bland andra den ej minst viktiga tomtfrågan. Den gamla folkskoletomten vid S. Kyrkogatan befanns vara för liten och därtill på grund af lutningsförhållandena olämplig. Många andra förslag voro å bane, men till slut samlades man om det, som framhöll fördelarne hos den stora tomten i hörnet mellan Drottning- och S. Kyrkogatorna. Ritning och kostnadsförslag uppgjordes af stadsbyggmästare Högström, och byggnästare Persson från Göteborg åtog sig dess uppförande för 35,150 rdr. Arbetet påbörjades våren 1871, och i sept. följande år stod det färdigt, efter dåtida förhållande ansedt såsom något enastående i sitt slag. Byggt af sten i två våningar med entresol- och smålägenheter i vindsvåningen vänder det fasaden åt gatan och södra sidan åt den rymliga skolplanen. De båda våningarne innehöllo 6 lärosalar för folkskolan och 4 för småskolan. Två trappor upp var

¹ I samband med folk- och småskoleväsendet dessa första år efter branden må nämnas, att ett småskoleseminarium begynte 8 juni 1868, med hjälp af ett af landstinget beviljadt anslag å 2,000 rdr. Idén visade sig vinna stor anslutning, och till första kursen hade den 1 maj anmält sig ej mindre än 23 manliga och 104 kvinnliga elever, af hvilka omkring 70 redan voro vid småskolor anställda, och af dessa blefvo 17 manliga och 93 kvinnliga antagna. Lokaler voro undervisningssalarna i stora baracken, och i den praktiska undervisningen, anordnad på tre afdelningar, undervisades omkring 150 af stadens småskolebarn. Lärare voro E. G. Ferm och A. Petersson. Småskolelärarinneseminariet har alltsedan varit förlagdt till Karlstad, där lokal förhryts, men från och med höstterminen innevarande år har den förflyttats till Kristinehamn, i egen lokal. Kursen är nu 2-årig med en föreståndare och tre fast anställda lärarinnor. Elevantalet har vexlat mellan 25 och 30.

åt Drottninggatan förste lärarens bostad inredd med 3 rum och kök, hvarjämte åt hvarje gafvel funnos 1 rum och kök.¹

Den 22 sept. 1872 skedde den högtidliga invigningen af biskop Rundgren i närvaro af lärarepersonalen, skolbarnen och målsmännen. Efter biskopens tal, som till ämne hade »Herrans tuktan är vishetens begynnelse», fördelades skolbarnen på de olika lärosalarne och undervisningen begynte.

39. Folksskolehuset, byggt 1872.

Till detta skolhus förflyttades då ej mindre än 6 skolor från Klaraborg, 1 från Tjädern, 1 från Herrhagen samt slöjdskolan. Af dessa voro 2 folkskolor för gossar, 2 d:o för flickor, 1 mellanskola för gossar och 1 d:o för flickor, hvardera ungefär 60 barn, samt 2 småskolor för gossar och flickor, hvardera 30 barn, eller tillsammans 420 barn. Förutom dessa funnos: 1 småskola i östra flygeln på Klaraborg (40 barn) och 2 småskolor på Herrhagen (hvardera 40 à 45 barn), hvarjämte skulle tillkomma en på Tjädern. Enl. en redogörelse intagen i N. Werml. Tidn. 28 juni 1873 upp-

¹ Vindsvåningens inredning är nu ändrad, och ingen af skolans lärare är nu där boende. Gafvelrummen äro nu slöjdlokaler för flickorna.

gick antalet skolbarn då till 380 i nya skolhuset och till 130 i de två på Herrhagen, i den på Klaraborg och i den på Tjädern, eller tillsammans 510 barn. Antalet är sedan i raskt stigande. År 1880 är sammanlagda summan 662, 1885 695 och 1890 828.

Sistnämnda är uppbyggdes på gamla Tjäderskolans tomt nytt folkskolehus af rödt tegel i två våningar med fasad efter Grefvegatan. Denna folkskola innehåller 12 lärosalar, däraf 8 för folk-

40. •Tjäderskolan •, byggd 1890.

skolor och 4 för småskolor samt bostad för vaktmästare, hvarjämte efter några år äfven inrättades skolkök. I en särskild byggnad äro dessutom lokaler inredda för manlig slöjd. Kostnaderna belöpte sig till cirka 75,000 kr.

Skolan är afsedd att rymma 450 barn. Salarne äro ovanligt rymligt tilltagna, hvarför de vid behof kunna rymma flere än hvad afsedt är. Lokalerna i nedre våningen äro försedda med pelare — för att stötta taken — en synnerligen opraktisk anordning, som gör dem ganska olämpliga såsom undervisningslokaler. Förutom att utrymmet är dåligt tillvarataget, torde denna skolbyggnad i sin helhet ringa motsvara nutida fordringar på en skola.

Den 14 mars 1904 beslöt kyrkostämman att i och för uppförande af ett nytt skolhus upptaga ett 40-årigt amorteringslån å 300,000 kr. Som plats för nybyggnaden hade staden 1901 upplåtit 7 tomter på högsta delen af Herrhagen utefter den gamla vägen ut till Kannikenäset. Ritningarne utfördes af arkitekten C. Nissen i Örebro, och byggnadsarbetet uppdrogs åt byggnadsfirman Jonsson & Pettersson i Karlstad samt åt J. A. Johansson i Kristinehamn, hvarjämte de s. k. »vonten-plattenhvalfvens» utförande anförtröddes åt Skånska cementgjuteriet i Göteborg.

Den 19 juli 1905 lades grundstenen, och i september månad 1907 stod det väldiga byggnadskomplexet färdigt. Invigningen förrättades under stora högtidligheter af landshöfding Dyrssen och biskop Eklund. Den i tre våningar (förutom vinds- och jordvåning) uppförda imposanta byggnaden vänder fasaden åt vester. Motsatta sidan vettar åt den stora skolplanen, hvarifrån de fyra ingångarne leda in till skolans olika afdelningar.

Jordvåningen inrymmer två skolkök, mangel- och strykrum, rum för föreståndarinnor, ett s. k. fläkttrum för tillförsel af frisk luft till skollokaler, tre slöjdverkstäder för gossar samt badlokalerna, bestående af badstu, duschrum med 8 duschar och en bassäng, hvarjämte här är inrymda rum och kök för vaktmästaren.

I första våningen finnas 10 lärosalar, däraf två för småskolan, hvardera afsedd för 35 å 40 barn, vidare ett expeditjonsrum, ett rum för lärare och två toiletter. Andra våningen har 12 lärosalar, däraf 4 för småskolan och i tredje våningen finnas, förutom 6 lärosalar, en ritsal samt den stora, 18 meter långa och öfver 16 meter breda sång- och samlingssalen, försedd med läktare efter tre sidor. På vinden finnas lokaler för kvinlig slöjd samt rum för skioptikonföreläsning och för lektioner i naturkunnsighet.

Utefter skolplanens norra del ligger det stora gymnastikhuset, hvars inredning verkställdes af fabrikör E. G. Ekstrand, Stockholm.

Belysningen levereras från stadens elektricitetsverk.

Det 1904 upptagna lånet visade sig ej täcka kostnaderna, utan

upptogs 22 april 1907 ytterligare ett lån på 80,000 kr. att amorteras äfven det på 40 år. Kostnaden för själfva byggnaderna belöpte sig till 283,260 kr., för vatten-, aflöpps- och värmeledningarne till 41,502: 84 kr., planering och stängsel 9,626: 29 kr., samt ritningar, kontrollarvoden och brandförsäkring till 15,610: 87.

År 1895 uppgick de skolpliktiga barnens antal till 879, 1900 till 1,202, 1905 till 1,626, 1910 till 2,069 och 1914 till 2,881.

41. Det nya folkskolehuset på Herrhagen

Stadens utgifter för folkskoleväsendet belöpte sig 1870 till kr. 5,538: 88, 1880 kr. 14,387: 35, 1890 kr. 33,962: 12, 1900 kr. 51,812: 45, 1911 kr. 141,716: 50 och 1914 kr. 149,075: 64.

Efter att intill 1910 hafva lydt under kyrkostämman stå folkskolorna nu under en särskild folkskolestyrelse och närmast under en folkskoleinspektör, hvilken sedan 1909 är domkyrkosysslomannen Bror Larson.

Vårterminen 1915 voro folkskolebarnen 1,906 st. fördelade på två högre afdelningar, 35 folkskoleafdelningar, 25 småskoleafdelningar, 1 hjälpklass. Dessutom funnos vid slutet af aftonskolornas läsår 7 fortsättningsskoleafdelningar och 2 ersättningsskoleafdelningar med sammanlagdt 131 elever. Lärarpersonalen ut-

gjorde 1915 i folkskolan 39 st. och i småskolan 25 st., öfningslärrare oräknade.

Medelkostnaden per lärjunge belöpte sig 1914 till kr. 81: 63 och 1912 56: 10. På två år har sålunda kostnaden för hvarje barn stigit öfver 25 kr.

Karlstads folkskollärareseminarium.¹

Seminariet var under läsåret 1865—66 förlagdt till hemmanet Nysäter i Gillberga socken, där fyra rum förhyrdes. Som afståndet till staden i mer än ett hänseende vållade stora olägenheter, erbjöd nödhjälpskomitén seminariet att som lärosalar få åt sig upplåtna fyra rum i västra änden af »Stora baracken» uti dess vestra gafvel. I Kungl. bref af 18 jan. 1867 förordnades om skolans förflyttning dit. Rummen voro dock mycket olämpliga, trånga och otillräckliga samt i hög grad besvärade af fukt. Den 1 okt. 1868 flyttade därför seminariet till ny lokal i skräddare Hultmans gård vid Ö:a Torggatan n:r 118. Ej heller här hade man till att börja med mer än fyra rum, men från 1869 fick seminariet ett rum för öfningsskolan och från 1870 ännu ett för öfverspelning. År 1878 disponerades hela öfre våningen och en lägenhet i den nedre samt en lägenhet inne på gården. Härför betalades 2,100 kr. i hyra.

Åren 1877—78 uppfördes seminariehuset, i och för hvilket stadsfullmäktige år 1875 kostnadsfritt upplåtit tomterna n:r 147 och 152. Byggnaden är uppförd i tre våningar, af hvilka de två nedre voro afsedda för undervisningen. Vindsvåningen innehöll ursprungligen rektorsbostad. I *nedre våningen* finnes en vestibul (med ingång från gårdssidan) och på hvardera sidan där-om en tambur. Lärosalarne äro tre medelstora och en mindre, hvarjämte mot söder rum finnas för vaktmästaren. I *andra våningen* finnes vestibul, en tambur, ett större rum, hvilket användts som lärosal och en samlingssal för alla eleverna vid morgonbön o. d. Dessutom funnos här två lärosalar och rektorsexpedition,

¹ Dess verksamhet började 1842.

hvilken senare äfven användts som biblioteks- och arkivlokal, samt ett lärarrum. Rektorsbostaden innehöll sex rum och kök, två tamburer, jungfrukammare, m. m. På grund af Kungl. Br. af 24 okt. 1913 användes nu rektorsbostaden för undervisningen och har derför förändrats, så att den nu omfattar två större och

42. Karlstads folkskollärareseminarium.

två mindre lärosalar, ett laboratorium, ett mindre materialrum, ett rum för bibliotek och ett för rektors expedition. Slöjdlokal har hyrts och förhyres ännu i gården n:r 158 (Fredsgatan 4).

År 1876 börjades en förberedande klass, så att seminariet från detta år kan sägas vara 4-klassigt.

Antalet elever var höstterminen 1865 tillsammans 59, 1885 128, 1895 98, 1905 97 och 1915 98.

Rektorer (föreståndare) vid seminariet hafva varit: *Anders Gustaf Viotti* 1864—67 (kyrkoherde i Gillberga från 1887); *Peter Christian Jakob Wingren* 1868—71 (då han blef rektor vid Lunds seminarium); *Carl Wilhelm Kastman* 1871—83 (sedan vid seminarium i Stockholm och död som kansliråd);¹ *Johan*

¹ En särdeles dugande pedagog främlästare och skriftställare. Stadsfullmäktig 1874 och 81—83, var han drifvande kraft i många företag, bland hvilka flickskolebyggnaden redan omnämnts.

Kyrkoherde A. G. Viotti
F. 1831.

Kanslirådet C. W. Kastman.
F. 1832, † 1901.

Kyrkoherde J. P. Bergendal.
F. 1845.

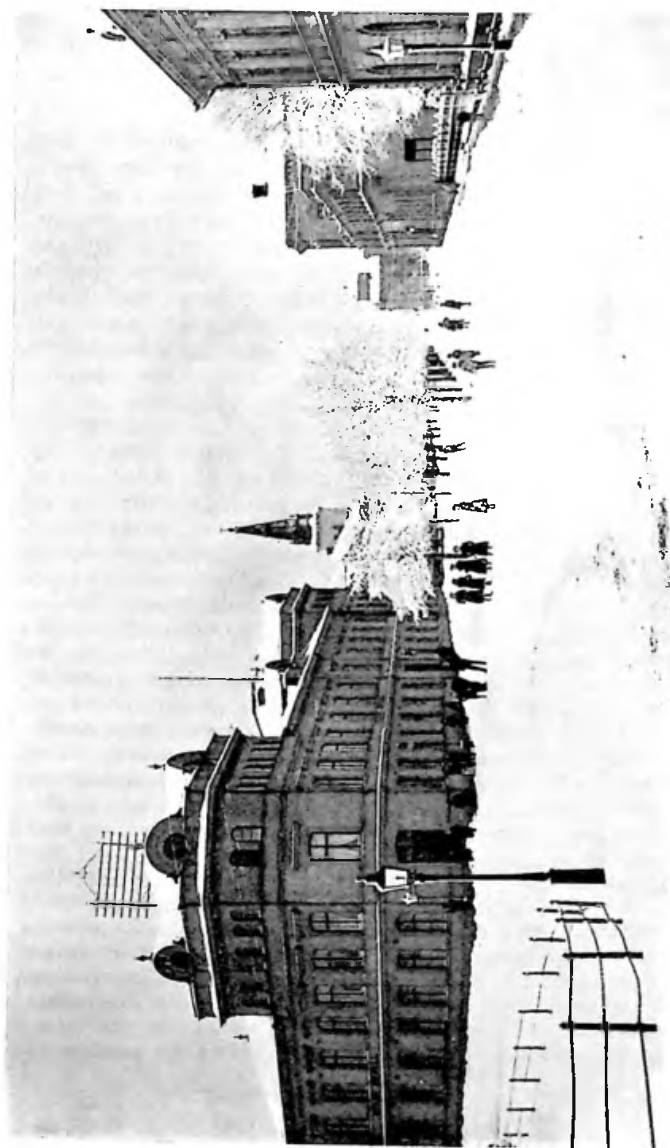
f. Rektor A. B. Lundblad.
F. 1847.

Henrik Bergendal 1883—97 (därefter rektor vid Uppsala gymnasium och från 1903 kyrkoherde i Tanumshede); *Anders Benjamin Lundblad* 1897—1913 (då han efter en 40-årig lärareverksamhet erhöill afsked) samt *Albin Olsson* från 1913.

Karlstads stadshotell.

Förslag om byggande af ett stadshotell framkom i en motion af bankdirektören F. Clarholm 1867, och följande år blef detta af stadsfullmäktige antaget. Olika förslag om tomtplatsen gjorde dock, att entreprenadauktion ej hölls förrän den 12 maj 1868, då anbud vexlande mellan 93,000 och 80,000 rdr hade ingifvits, det sistnämnda af byggmästare Lidbom efter ritning, som skilde sig från den af drätselkammaren fastställda. Efter jämkning antogs ett förslag af Lidbom att uppföra byggnaden för 87,000 rdr.

Själftva hotellet, som byggdes å tomten n:r 52, låg med hufvudfasaden åt Kungsgatan och med den mindre fasaden åt älfven. Det var uppfördt i två våningar med entresolvåningar i vestra och östra ändarne. Å tomten n:r 27 voro uppförda envånings flygelbyggnader, likaledes af tegel, och äfven de tillbyggda med en våning i ändarne. På så vis blef gården på alla fyra sidorna omgifven af hus med inkörsporten från älfsidan. Hotellkomplexet, som blef färdigt sommaren 1870, innehöll: *restaurationslägenhet*, hvartill hörde kök, skafferij, serveringsrum, matsal, två tamburer, två »källare» med bagarestuga och torkvind, ett större schweitzerium med angränsande rum för sockerbageri samt dessutom 4 rum i stora byggnaden och 2 rum i flygeln jämte nödiga uthus; ett större *biljardrum* med ett därtill hörande mindre rum; *lägenhet för resande*, hvartill hörde 4 rum och portvaktarrum i första, 18 rum i andra och 7 rum i tredje våningen, allt i stora byggnaden, jämte 2 rum i flygeln och stall med spiltor för 9 hästar; *gästgifverilägenhet*, hvartill hörde 2 rum och kök i första och 3 rum och kök i andra flygeln, stall med 9 spiltor, selkammare, vagnbod, höskulle, skjutskontor och nödiga uthus. Med denna

43. Stadshotellet i sitt ursprungliga skick.

Fot. A. Kierling.

lägenhet följde också skyldighet att mot särskild ersättning af staden hålla 8 hästar i och för fullgörande af skjutsskyldigheterna¹.

¹ Gästgifverihållningens förhistoria är rätt invecklad, och torde det vara på sin plats att här med några ord vidröra densamma. Skjutsskyldigheten ålåg från äldre tider de af stadens inneväpnare som voro *jordägare*. Handelsmän och yrkesutöfvare voro således därifrån befriade, en orättvisa, som magistraten sökte afhjälpa genom en förordning af 1810 19/9, som indelade staden i 20 skjutsrotar, hvilka i tur och ordning skulle bestrida skjutsskyldigheten under en rotenästares ansvar. Häröfver klagades, och genom Kungl. Br. af 1812 29/5 blef man återförvisad till den gamla förordningen. För att bilägga tvistigheterna sammankallade landshöfding af Vibeli borgerskapet samt jord- och tomtägare till ett sammanträde s. å. 21/9, där det beslöts, att skjutsskyldigheten skulle fördelas med $\frac{3}{5}$ -delar på jorden, $\frac{2}{5}$ -delar på den borgerliga rörelsen, hvilka bestämmelser genom Kungl. Br. 1813 29/6 ändrades till lika delar eller hälften hvar. Skjutsskyldigheten fullgjordes på så sätt, att rotarne i tur och ordning till »Skjuts-Contoirets» förfogande ställde föreskrifvet antal hästar. Skjutskontorets föreståndare utsågs af magistraten. Bland innehafvarne må nämnas jungfru Holtz (1812), som på grund af sin skönhet i yugre år kallades för »Solen i Karlstad», och är det från henne, som det bekanta uttrycket härleder sig. — Hvarje år förekommo dock klagomål angående skjutsskyldighetens fullgörande, än gällande föreståndaren än de olika skjutsrotarnes uraktlåtenhet att på order hålla hästar till hands. En ändring blef nödvändig, och en lösning till sakens förmån yppades, då regementsskrifvare J. N. Ruus år 1816 åtog sig att mot 2,000 rdr om året i tio års tid hålla 20 hästar, hvilkas antal skulle under marknader ökas till 30. Företaget visade sig ej vara någon lukrativ affär. Då de tio åren voro ute, gjorde Ruus konkurs. Man stod nu inför sannolikheten att nödgas återgå till det gamla trasset, då borgmästare Florman föreslog gästgifvaregårdens inköpande, samt att man skulle till den, som åtog sig skyldigheten, lämna följande förmåner: 1) fritt begagnande af gästgifvaregården med 3 å 4 rum och kök för eget behof och 8 resanderum samt 2) uteslutande rättighet till salubrygd samt dispositionsrätt till 16 st. drickförsäljnings- och marketenteriställen (hvilka visat sig hvardera kunna bestrida skjuts med en häst). Förslaget vann bifall, och därmed blef saken ordnad på ett synnerligen tillfredsställande sätt. De förmåner, som gästgifvarne fingo sig tillförsäkrade, visade sig vara så eftertraktade, att staden fick en anseelig inkomst däraf på samma gång man var befriad från allt obehag. Bränvinsförordningen af 1855 18/1 åstadkom nä-

Hotellets förste innehafvare blef handlanden A. T. Brattberg (porträtt se föreg. del sid. 192), som 1873 i april efterträddes af Johan Alfred Lindvall, en fin och försynt man, som under sin korta vistelse här i staden gjorde sig synnerligen och allmänt ontyckt.

Källarmästare J. A. Lindvall.
F. 1844, † 1880.

Fröken Hanna Svensson.

Efter hans död 1880 återtog hotellet af A. T. Brattberg, men rörelsen sköttes hufvudsakligen af fröken Hanna Svensson, som efter Brattbergs död blef innehafvarinna af såväl hotell- som restaurangrörelsen. Enär hon var ett manhaftigt fruntimmer, gon ändring. Gästgifvarne fick utskänkningsrättighet mot erläggande af en viss summa jämte skyldighet hålla 8 hästar. Öfriga 8 hästar öfvertogs af annan person mot ersättning af staden (se spritförsäljn.-bol.).

Året före branden inropades sålunda gästgifverirättigheten af Nils Andersson för 5,006 rdr. De öfriga 8 hästarne åtog sig åkare J. Jonsson hålla mot ersättning af 1,600 rdr. Nu, sedan slutet af 1880-talet, innehafves skjutsentreprenaden af fröken Alma Andersson.

som var »karl för sin hatt», uppdref hon rörelsen betydligt. Då hon 1895 flyttade till Stockholm som ägarinna af »lilla Rosenbad», hitkom källarmästare Fredrik Odén, som af stadsfullmäktige utverkade, att hotellet fick undergå en grundlig reparation. De 25 rummen visade sig emellertid otillräckliga i förhållande till den alltmera växande resandeströmmen, hvarför staden lät uppföra en sammanhängande tredje våning åt Kungsgatan, därigenom rumsantalet växte till 40, hvilket dock fortfarande visade sig knappt, liksom restaurationslokalerna voro otillräckliga. Innehafvaren började därför 1904 inleda underhandlingar om hotellets inköpande, hvilket köp också samma år kom till stånd. I priset 200,000 kr. ingick äfven det villkoret, att staden skulle utflytta kajen vid älven, hvarigenom tomtområdet betydligt utvidgades. Samtidigt försvann det gamla »fisktorget», som här haft sin plats sedan årtionden tillbaka. Det flyttades till en plats norr om biskopsgården, tills saluhallen gjorde torgplatsen obehöflig.

I januari 1905 påbörjades de stora om- och tillbyggnadsarbetena, och ej förrän hösten påföljande år voro de slutförda, efter att i rundt tal dragit en kostnad af 400,000 kr. De gamla byggnaderna på tomternas norra del refvos och här anlades trädgård, söderut slutande vid den med hotellet sammanbyggda terrassen. Rummens antal ökades till 90, hvarjämte en hel del restaurations- och festlokaler af väldiga dimensioner tillkommo, så att hotellet nu är landsortens största. På senare åren har det ännu ytterligare tillökats genom förhyrda lokaler i det på tomten nr 50 uppförda fyravåningshuset, som sammanbyggs med hotellet, så att detta nu disponerar ej mindre än 120 rum jämte en större lokal för Oddfellowlogen Erik Gustaf Geijer.

Frimurarlogen.

Den 26 jan. 1866 sammankallades af fältläkaren, doktor J. J. Engholm en del framstående frimurare i och för öfverläggning om åtgärders vidtagande att återuppygga det brunna frimurarehuset. På sammanträdet fattades också beslut härom

44. Frimurarlogen före ombyggnaden.

Fot. K. Nyström.

och en byggnadskomité tillsattes, bestående af kapten O. E. Bel-frage, lektor J. G. M. v. Gegerfelt, rådman A. F. Bergman samt stadskamrer A. G. Olson.

Ett ritnings- och kostnadsförslag uppgjordes af arkitekten J. F. Åbom, Stockholm, men som dettas realiserande visade sig för dyrt, uppgjorde stadsbyggmästare Högström ny ritning, hvarvid bibehölls vissa delar af det Åbomska förslaget, och blef detta efter vidtagna ändringar af magistraten gilladt och godkändt 29 april 1867.

Arbetet, som utfördes för en entreprenadsumma å 90,000 rdr af byggmästare A. Malmsten, Göteborg, påbörjades omedelbart

med Högström som kontrollant, och på nyåret 1869 stod det färdigt att tagas i anspråk.

Frimurarhuset, byggt af tegel efter Tingsvallagatan och V. Torggatan, ungefär å dess forna tomt, vänder åt stora torget sin hufvudfasad, hvars midtelparti genom sin entresolvåning höjde sig öfver sidopartierna. Hufvudentrén leder från stora torget in till vestibulen, hvarifrån trappan rätt fram genom två halftrappor för upp till högtidsvåningen. Som huset undergått betydande förändringar, särskildt de båda undre våningarne, af hvilka mellanvåningen nu helt tagits i anspråk för frimureriet, kan det ju vara af intresse höra, hur festivitetsvåningen i sammanhang med invigningsbalen, som gafs 20 febr. 1869, skildras i Werml.-Posten.

»Ingången från Stora torget upplystes af 2 prydliga gaslyktor. Ingången är prydlig, men trång liksom förstuga och trappor. Uppkommen i andra våningens förstuga har man damernas tambur och kapprum till höger och herrarnes till venster. Från kapprummen kommer man in dels till stora salen dels till angränsande förmak. Damernas tvenne förmak äro särdeles prydliga och smakfullt möblerade, det närmast salen hållet i brunt, möblerna af valnöt, soffor och stolar klädda med brunt schagg, gardiner af brunt ylle. På den ena väggen i detta rum är Carl XIII:s porträtt i en vacker förgylld ram placeradt. Emellan detta rum och damernas toilett är ett mindre förmak, hvars väggar äro hållna i blått, möbler och gardiner af gult ylledamast. Stora salen är en sal, hvars make icke torde förekomma i många af våra mindre städer. Den är 78 fot lång, 35 fot bred och 20 fot hög med 7 st. 12 fot höga fönsterluffer, försedda med innanluckor. Väggarna äro indelade i fält med blåaktig botten inom gula ramar. Längs väggarne löpa väggfasta stoppade bänkar öfverklädda med blått ylle; samma sorts tyg är äfven användt till fönsterkappor. Salen upplystes med 112 gaslågor från en större och 2 mindre, rikt ornerade kronor samt 7 st. väggarmar, allt af brons i matt och blankt, brännarne i form af stearinljus.

Den i midten placerade kronan tyckes vara solid, fast en smidigare form varit bättre. Ljusstyrkan i salen motsvarar 900 vanliga normalljus. På vestra ändan af salen under den prydliga, men något trånga musikläktaren är anbragt en i götisk stil i hvitt och guld ornerad orgel, vid hvars ena ända en dörr leder till herrarnes förmak, ett stort, vackert rum med 5 fönsterluster, möblerna här klädda med grönt schagg, gardinerna af grönt ylle, fodrade med hvitt. I fil med detta rum finnas två spelrum, hvilka äfven stå i förbindelse med ett innanför kapprummet beläget serveringsrum jemte kommunikationstrappa till restaurationen och schweitzeriet på nedre botten.»

Så såg den lokal ut, där i ett fyrtiotal år så många soiréer, Karl- och Oskarsbaler samt andra festliga högtidligheter gått utaf stapeln, bland hvilka må erinras om den vid järnvägens öppnande 1870 och den vid 300-års-minnets firande 1884, vidare de glänsande baler, som gäfvos, då Oskar II och hans drottning gästade staden i aug. 1873¹ på sin genomresa till kröningen i Norge, och då kronprins Gustaf med sin unga gemål besökte sitt hertigdömes residensstad ett par dagar i okt. 1881. Historiskt ryktbar blef den vackra salen, då unionsförhandlingarne sept. 1905 fördes och undertecknades här.

Af bottenvåningen var den östra delen uthyrd till affärer, och här hade till 1878 handlandena C. J. Sirén och R. F. Palmgren²

¹ Som nog mången är intresserad af att höra, hvilka representativa personer, provinsen och staden den tiden hade, må nämnas, att som värdinnor fungerade landskamrerskan Andersson, borgmästarinnan Waldenström, fru Herlenius på Storfors, fru Adlersparre från Gustafsvik, auditörskan Wikström på Lillerud, rektorskan Wallinder, fruarna Rudebeck och Sara Nygren, fröken Agnes Löwenhjelms och fröken v. Rosen; som värdar: kammarherre R. Cederström, borgmästare A. Waldenström, regementsläkare Haak, major A. Blüm, häradshöfding Rudebeck, borgmästare C. H. Nordenfeldt, brukspatron Herlenius och handlanden J. A. Nygren; som dansdirektörer: löjtnant C. Bratt, löjtnant Winnell och t. f. borgmästare Hagander, Filipstad. (Se vidare registret).

² Vid sin död hade han donerat till staden 20,000 kr., som staden mottog 1908.

Handl. Carl Johan Sirén.
F. 1840, † 1887.

Handl. Rudolf Palmgren.
F. 1837, † 1907.

Redaktör A. E. Jeurling.
F. 1851, † 1906.

Fru Mathilda Möller.

sin manufakturaffär, och öfvertogs lokalen sedan af handlanden A. G. Lidman. Lokalen intill innehades af den bekante grundläggaren af Stockholms-Tidningen Anders Elis Jeurling, som här hade bok- och pappershandel, samtidigt som han redigerade Karlstads-Tidningen, (se tomt nr 61). Bokhandeln innehafves nu af Herman Andersson.

Fot. K. Nyström.

45. Karlstadskonferensen

Sittande: Från venster utr.-ministern, gr. F. Wachtmeister, statsministrarne C. Lundeberg och H. Michelsen samt stortingspresid. C. Berner.

Stående: 1. statsrådet K. A. Staaf, 3. landshöfding H. Hammar-skjöld, 5. utr.-min. J. Lövland, 6. statsrådet B. Vogt.

Öfriga delen af undre våningen upptogs af restauranglokaler med matsal intill vestibulen och kafé åt gathörnet, och till hvilken lokal man hade ingång från V. Torggatan. Den, som först innehade lokalerna, var ofvannämnda fru Möller, tills dess hon 1871 öfvertog liknande rörelse i Marstrand. Från 1872 innehades de af källarmästare Lindvall, hvilken några år arrenderade äfven restaurangen i Stadsträdgården och den i Stadshotellet.¹

¹ Bland öfriga innehafvare må nämnas Carolina Hörngren 1870—71, Gust. Ad. Bruzelli 1880—82, fru Carolina Wilh. Magnusson 1882—86, Lars Peter Melander fr. 1888, Oscar Dahlberg 1891—96.

Sedan ett 10-tal år tillbaka äro kafélokalerna ändrade till affärer. Endast den gamla matsalslokalen är fortfarande bibehållen såsom »spisqvarter». Affärslokalerna innehafvas nu söderifrån räknadt af G. E. Ekwurtzels manufakturaffär, C. J. Svenssons

Fot. K. Nyström.

46. Frimurarlogen efter ombyggnaden.

bosättningsaffär, Amanda Adlers modeaffär (hörnbutiken). Till lokalen närmast öster om stora ingången är H. Anderssons bokhandel flyttad, och dess forna lokal innehafves nu af pelsvarufirman Rahlén & C:o.

Karlstads teater.

Teaterfrågan var en brydsam fråga, som, ehuru den intresserade hela samhället, likväl visade sig vara mycket svår att utreda. Bristen på lämplig lokal hade bortskrämt resande sällskap att under de första åren gästa staden, ett förhållande, som de teaterintresserade Karlstadsborna hade svårt att finna sig uti. På löjtnant B. A. Beckmans initiativ hölls 21 mars 1868 ett sammanträde för att behandla saken, hvarvid

några uppgjorda ritningar och förslag granskades och omdebatterades. Man stannade likväl i olika meningar. En del ville hafva en billig teater snarast möjligt uppförd, under det att andra ville hafva en såväl till det yttre som inre »prydlig» sådan, som genom sin storlek äfven kunde fylla framtida behof. Resultatet blef, att en komité, bestående af Beckman, doktor Haak samt byggmästarna Malmsten, Högström och Lidbom, tillsattes att utreda frågan, och enade man sig om, att företaget skulle ställas på aktier. Detta är första upprinnelsen till Karlstads teateraktiebolag.

Emellertid hade våren samma år namsell Zetterström i sin schweitzerilokal (öfre våningen uti läderhandlare Johanssons gård nr 75 vid Tingvallagatan) inredt en teaterscen i det största af rummen, med sittplatser för 100 personer, och i denna lilla miniatyrteater gafs första teaterföreställningen efter branden den 8 maj 1868.¹ Som lokalen dock visade sig i alla afseenden för liten, beslöto teaterälskande personer med fabrikören F. Olsén i spetsen att efter erhållet tillstånd inreda teaterlokal i en af expositionshusets flyglar, i den s. k. diskussionssalen. Inredningen blef ju, med tanke på det provisoriska i företaget, ej storartad, men i alla fall nått och treflig. Belysningen medelst gas var riklig och blef sedermera bättre, då en större gaskrona anbragtes i taket. Det var en storartad succé, »associationssällskapet» gjorde på sin premiär den 6 aug. 1869, då komedien »Släkten» uppfördes för fullt hus. Senare under vintern gafs det ena sällskapsspektaklet efter det andra, och att samhället hade godt om amatörer, visar det förhållandet, att för de tre pjäser, som gäfvos 29 nov. 1869, erfordrades ej mindre än 60 personer. Ett af stadens musikaliska förmågor bildadt kapell² biträdde under

¹ En annan dylik mindre lokal inreddes i den gamla tullstugan vid Vestra bron, och här var det som direktör Selinder i juli 1871 förtjuste Karlstadsborna med sin ryktbara elev- och barnteater.

² Härom berättar konditor Yhnell i en artikelserie: »Från det gamla Karlstad» införd 1910 i Värml. läns Tidn. följande: »Det var lefnadsglada fyrrar, som förstodo att göra det muntert både för sig sjelfva och andra.

spektakelkvällarne. Väglaget nere vid hamnområdet var dock det mest miserabla, och omöjligheten att i den dåliga belysningen komma något så när torrskodd genom den uppblötta leran gjorde, att publiken tunnade af. Vinterkölden, hvilken var omöjligt uteslänga med de ofullkomliga värmeapparaterna jämte ett hälsovådligt drag från alla håll och kanter, gjorde ock sitt till, att företaget efter någon tid måste nedläggas.

Teaterdirektör J. F. Smitt.

Kom så den gamle oförbrännerlige teaterdirektören J. F. Smitt till staden med sitt sällskap. Någon lokal fanns ej, och då för en teaterdirektör ej får finnas några omöjligheter, måste en sådan inredas. På tomten n:r 172 vid Ö:a Torggatan låg ett magasin, sedan inredt till boningshus och lokal för »Tekniska söndags- och aftonskolan». Här på vinden iordningställdes i hast en teater, där man visserligen »fick armarne gratis limfärgade mot väggarne, och där man var i största fara att bryta halsen af sig mot takstolarne, då man reste

sig», men där man också kväll efter kväll hade tillfälle till en mängd muntrationer. Att dessa sällan uteblefvo, därför borgade gubben Smitt själf, ett stort original visserligen, och som skämtade oförtöfvadt. Vi ska' bara omtala, hurusom en teater-aften en spjufver lagt gammal ost under spången på en af fiolerna. Man kan ju lätt föreställa sig spehmannens allt annat än musikaliska sensation och undran, då den mindre aptitliga och fräna lukten stack honom i näsan, äfvensom de narsittandes svårighet att hålla sig för skratt. Skämtet uppgjordes sedan efter spektaklet i all gemytlighet.»

men ständigt i godt lynne, skämtsam och oförarglig, vänfast och redbar. Hans sällskap bestod hufvudsakligast af hustrun samt son och dotter. Sufflör tålde han ej, och då en kritiker anmärkte på detta förhållande, lät gubben sätta dit en sufflör-lucka — men endast för syns skull.

Ungefär samtidigt hade en cirkuslokal uppförts vid Drottninggatan å tomten n:r 115¹, och här anordnades jämväl en scen för teaterföreställningar, hvilka dock blefvo af kort varaktighet. Man misslyckades nämligen totalt vid premiären, hvarefter anseendet var omöjligt att reparera. Denna teaterföreställning, där man med paraplyer måste skydda sig mot det i strömmar nedfallande regnet, skildras i Werml. Läns Tidn. på följande sätt:

»Gudinnor, tragins och komikens prinsessor
och Jupiter store, regnvädrets professor,
Oh du, kapuschongernas fader, mig stärk
Till detta minsann tragikomiska verk.

I juli den tolfte ett underverk hände.
Till Karlstad ett resande sällskap anlände.
Här skall nu gasteras och ej slår det fel:
Nog skockar sig folk till det »sällskapsspel».

Så sagdt och så gjordt; dit i massa de hasta. —
Men Jupiter mörknar och börjar så kasta
Ned regn, först med halfstop, men när som ridån
Går upp, se, då hvälfver han ut hela sån.

Och regnet i skurar kom ned hit till jorden;
Snart är hela cirkus en duschlokal vorden.
Men angenäm duschen ej var, må Ni tro,
Nog hade man gerna sagt stopp med ett ptrö.

¹ Där pastorsexpeditionen nu är inrymd.

Och stolta musikanterna förde det talet:
 »Det är ej vår smak, ty det här går för galet.
 Där vinet går in, där går vattnet ju ut.
 När regnet slår in, då går blåsarne ut.»

Det var ett spektakel som få, denna gången,
 Först inne på scenen, sen uti salongen.
 Och tviflar jag gör, hvar komiken var bäst.
 Den lefvande? — Den som vid scenen var fäst?

Ty visst intressantare var det på banan.
 Och mycket mer konst och så skådespelsvanan.
 Men nekas ej bör, mer naturligt det gick,
 Der hvar en sin roll utaf händelsen fick.

Där midt under hållande takdropp — lik mycket! —
 Det speltes med smak tragikomiska stycket,
 Där hvar paraply för en scen var kuliss,
 Och ackompangemang var takdroppets fiss, giss.

Teaterfrågan¹ skulle dock snart komma i ett nytt skede, och planerna här till lära hos upphofsmannen, konditor P. F. Yhnell, enligt hans egen utsago hafva mognat »under paraplyen» vid nyss beskrifna premiären i cirkusteatern. Lokal tänkte han inreda i bolaget Schön & Brattströms forna tobaksfabrik i det af honom inköpta huset n:r 138 Drottninggatan. Han vände sig i ärendet till stadsarkitekten Högström, som utarbetade ritningar och snart arbetades för högtryck på teaterns inredande under ledning af den i slika saker väl förfarne teaterägaren Aug. Westermarck. Redan i okt. 1878 var det nya teaterevenemanget färdigt. Ingången var genom inkörsporten vid Drottninggatan. I

¹ Här må nämnas en 1875 af handlanden Brattberg framförd motion om uppförande i stadsträdgården af en byggnad, afsedd för sällskapsspektakler, konserter, cirkus m. m., men motionen afslogs.

nedre våningen hade inredts biljettkontor och afklädningsrum, och därifrån ledde trappgångar till salongen en trappa upp. Denna, 44 fot lång, 30 fot bred och 22 fot hög, rymde — med den på tre sidor löpande läktaren — 400 personer. Parketten var amfiteatraliskt inredd och försedd med klaffstolar. Fyra avant-scenloger och rymlig orkesterplats voro anordnade intill scenen, hvars dimensioner voro i djup $22\frac{1}{2}$ fot och i bredd 27 fot i fonden och 20 vid rampen. Salongens väggar voro mörkröda, radens bröstvärm i guld och hvitt. Takdekorationerna voro dels i fornromersk dels i orientalsk stil. Belysningen lämnades af en gassol med 136 lågor om 544 normalljus. Därjämte fanns en foyer, bestående af två schweitzererum, af hvilka det ena var apteradt till grotta.

Konditor P. F. Yhnell.
F. 1840.

Invigningsprogrammet den 31 okt. 1878 upptog Webers Preciosa samt en af seminariedjunkten Albr. Segerstedt författad dramatisk prolog, hvars »handling försiggår i Karlstad den 31 okt. 1878», och som alluderade på lokala förhållanden.

»Yhnellska teatern» blef redan från första början ytterst populär, en popularitet, som den bibehöll under hela sin 12-åriga tillvaro, och som nog först och främst hade sin orsak i det hemtrefliga, »trifsamma», som hvilade öfver detta Thalias tempel. Men äfven de utmärkta saker, som där framfördes voro naturligtvis mäktigt bidragande anledningar härtill. Man behöfver

47. Plan af Yhnellska teatern.

¹ Vid dessas arrangerande utvecklades stor verksamhet af doktorinnan Sofie Ramström, som härutinnan visade sig hafva stor rutin. Bland amatörer mins man med glädje kaptenskan Hedberg, särskildt i »Den gamla aktrisen» af Blanche, fru Carin K., m. fl. Den förnämsta kraften af dem alla var dock ofvannämnde fabrikör Olsén, själf utrustad med verklig skådespelartalang, och som af lefvande intresse Europa rundt studerat teaterkonsten. Hvad Karlstads nya teater beträffar (se nedan), har han nedlagt ett intensivt arbete på dess ordnande. Både som sceninstruktör och som skådespelare har han vid de många sällskapssepektaklen bidragit ofantligt till teaterns tillkomst och inredning, m. m. — För öfrigt är det märkvärdigt, hvilken mängd utmärkta krafter för sällskapsnöjen, som funnos på 1870-80-talcn i vår goda stad. Det saknades hvarken goda talare, sångare, skådespelare, deklamatörer, dekoratörer eller musici af allehanda slag. Det illustra sällskapet H. J. gick i teten, och hur många storstilade saker kunde ej här presteras! Med hvilken prakt kunde den ej ut-

endast ögna igenom repertoiren under dessa år för att förvånas öfver den mängd af sceniska storheter, som på denna scen i rik vaxling förde fram operor, operetter, dramer och komedier, liksom man snart blifver öfvertygad om, hvilken fin urskiljning och uppfattning teaterns ägare hade om verklig konst. Äfven för sällskapssepektakel,¹ gifna för något välgörande eller allmännyttigt ändamål, stodo teaterns portar välvilligt öppna.

Den 24 febr. 1890 gick ridån å Yhnellska teatern ned för sista gången och

för alltid efter att på ett värdigt och förtjänstfullt sätt hafva fyllt en stor mission inom samhället.

Som förut nämnts, hade man redan på 60-talet börjat tänka på att skaffa staden en teater, och frågan var ej glömd, fast den syntes hafva kommit på villospår. År 1874 tycktes man

Fot. K. Nystrom.

48. Yhnellska teatern.

dock börja att på allvar realisera idén. Det var vid ett enskildt samkväm, som teaterfrågan drogs fram, och någon föreslog, att man borde i handling visa sin goda vilja för företaget. En lista uppsattes, som gick laget rundt, och när den återkom från sin

föra Bellmans »Bachi riddare!» Nutidens nöjeslif med sin boston, two-steps och mycket annat af samma slag vinner sannerligen ej vid en jämförelse. — Bilden af en af dåtida förmågor återgifves här. Han innehade visserligen ej någon högre position i samhället (han var verkmästare hos tobaksfabriken), men var på grund af sina många talanger en ovärderlig hjälp vid de flesta tillfällen. Han hade ett godt hufvud och ett godt hjärta och nekade heller aldrig att med sin stora förmåga som amatörskådespelare, sångare och deklamator deltaga i hvarje tillställning, som gafs för något godt ändamål. Återflyttade på 80-talet till Vesterås, hvarifrån han kommit (se portr. följ. sida). Död 1887.

cirkulation, befanns det, att ej mindre än 5,000 kr. hade tecknats. Två personer utsågos taga listan om hand för att öka teckningen, och dessa två, som väl få anses som teaterns grundläggare, voro handlandena A. W. Wallerstedt och A. T. Brattberg. Två år senare voro 15,034 kr. 27 öre tecknade, och förband sig då — 1876. — Karlstads Spritförsäljningsaktiebolag att

Verkmästare A. Mellqvist.
F. 1829, † 1887.

teckna 20,000 kr., därest det tecknade beloppet kontant inbetalades. Så skedde, och nu utfärdades inbjudning till bildande af ett aktiebolag, hvars första stämman hölls 22 juni 1876 under regementsläkare Haaks ordförandeskap.

Sedan arbetades oafbrutet på fondens ökande dels genom aktieteckning, dels genom anordnande af basarer, sällskapspektakel, m. m. Den Ynnell-ska teatern influerade nog på intresset, då mången ansåg behovet med denna vara fylldt. Då den emellertid stängde sina portar, beslöt teaterdirektionen göra förnya-

de teckningsansträngningar, hvilka resulterade uti ytterligare 13,550 kr. År 1891 visade i behållning en summa på ungefär 85,000 kr., och nu började man gripa sig an med bygget. Af staden tillhandlade man sig tomt på Salttorget för 7,000 kr., ett af arkitekten A. Anderberg uppgjort förslag till ritning godkändes, och beslöt man, att teater skulle byggas under loppet af år 1892 för en kostnad af 93,000 kr. För uppbringande af de felande medlen, bildades af 20 personer en garantiförening, som upptog ett lån å 15,000 kr., hvilket ställdes till direktionens förfogande.

Arbetet utfördes af byggmästare C. A. Resare, och den 7 nov. 1893 invigdes den vackra teatern af Selanderska sällskapet, hvarvid upplästes Gustaf Frödings vackra, ståtliga prolog: »Ära vare dramat, det är panoramat....»

Fot. K. Nyström.

49. Karlstads teater.

Fattigvårdsinrättningen på Klaraborg.

De fattiges ställning var efter fattighusets brand nog den beklagansvärdaste af allas, men uppgifterna därom äro ytterst sparsamma. Många måste utackorderas, och för en del bereddes bostäder i den gamla häktesbyggnaden, hvilket gjorde dessas belägenhet än olyckligare, enär häktet från gammalt af helt naturliga skäl hade det sämsta möjliga anseende dels på grund däraf att dess lokaler befunno sig i ett ytterst bristfälligt

skick. *Nöden* har dock ingen lag. Den af staden inköpta egendomen Klaraborg, om hvars framtida öden förevarit så vidt skilda meningar, bland hvilka dess användande som fattiggård tidvis haft stor majoritet, blef efter branden upptagen för så många andra nödvändiga institutioner, främst för folkskolans räkning. Alltefter som skolhus och andra lokaler hunno inrättas växte sig

Fattigv.-syssloman J. E. Ericsson.
F. 1847, † 1893.

tanken på Klaraborgs apterande allt starkare, och då apotekare Kaijser 1869 motiomerade därom i stadsfullmäktige, gick frågan igenom. När fattighjonen öfverflyttades dit, har ej kunnat utforskas, men antagligen var det under året 1870, enär sysslomannen Johan Svanberg (se föreg. del sid. 248) 6 april nämnda år tillkännagifver, att kontoret »nu är flyttadt till Claraborg».

Fattigvårdsomkostnaderna sjönko också, samtidigt som utackorderingarne blefvo obeshöfliga, från 27,145 kr., som de voro uppe i år 1870, till 20,903 kr. påföljande år.

Beskrifning öfver och bilder af dåtida Klaraborg återfinnas i föreg. del sid. 237 o. f.

År 1873 fick Svanberg afsked med 500 kr. pension. År 1875 antogs såsom anstaltens föreståndare John Ericsson, en för mångt och mycket intresserad, vaken person, som på grund af sin välvilja och förståelse för andras olyckor, men ock för sitt käck, hurtiga sätt att behandla folk var som skapad för denna befattning. Hans egentliga lifsgerning sammanföll med ordnandet af fattigvården, hvarpå han ock nedlade ett otroligt arbete, och

hvilken han också lämnade i efter dåtida förhållanden utmärkt skick. Under de år (1882—91) han var brandchef, visade han också stora prof på sin organisatoriska förmåga. Efter Ericsons frånfälle tjänstgör såsom fattigvårdssyssloman A. W. Adde.

Fot. K. Nyström.

asklockan. Sinnessjukhuset.

Sjukhuset.

50. Fattigvårdens nybyggnader (från öster).

Fram i början af 1900-talet blef det tydligt, att man stod inför en oundviklig utvidgning af fattigvården, och beslöt man, att samtidigt härmed äfven nybygga lokaler för sjukvård och sinnessjuka samt bostad för sysslomannen, hvilken hittills bott i byggnadens nordöstra undervåning. Boställshuset slutfördes först, och år 1906 var det färdigbyggt för en kostnad af cirka 15,000 kr. nordost om den gamla byggnaden och innehöll 5 rum, jungfrukammare och kök.

Två alternativ för utvidgning hade förelegat: att för 450,000 kr. helt nybygga inrättningen å Mariebergsägorna eller dels utvidga dels nybygga å Klarabergstomterna för en beräknad summa af 265,000 kr. Man stannade för det sistnämnda, som genomfördt uppgick till ungefär 300,000 kr. För denna summa nyuppfördes: *en byggnad*, hvars två öfre våningar blefvo *sjukhus*, den nedre en afdelning för kvinliga hjon, *ett sinnessjukhus* i två

Fot. K. Nystrom.

51. Det nya länslasarettet.

våningar med en beräknad beläggning af 18 patienter (tidvis har där varit intagna 18 patienter), *en byggnad* innehållande *högtrycksångpanneanläggning, tvättinrättning, bakstuga, reparations- och snickareverkstad*. I den nämnda summan ingå äfven kostnaderna för omändring af gamla huset till matsalar, kök med ångkokinrättning, äfvensom hela komplexets förseende med värmeledning, elektriskt ljus, m. m.

År 1880 är utgiftssumman uppe i 27,000 kr., 1890 i nära 31,000 kr., 1900 i 39,000 kr., och sedan växa de fort: 1905 hafva de uppgått till 55,776: —, 1910 till 108,032: — och 1914 till 131,537: 50 (hvilket utgör en nedgång, enär de 1912 voro uppe i 135,430: —). Föreslagna utgiftssumman för 1916 slutar på 239,134: —.

Länslasarettet.

Den å det gamla Tyghusområdet åren 1839—42 uppförda tvåvånings lasarettbyggnaden af sten visade sig, trots att den vid tiden för byggandet ansågs som något enastående såväl i utrymme som i stil, vid tiden efter branden alldeles för liten för att i någon mån kunna fylla sin bestämmelse. Förbättringar hade dock vidtagits. Så uppfördes 1866 på området öster om hufvudbyggnaden ett obduktionshus af sten, som på hvar sin sida om förstugan innehöll ett obduktionsrum och en likbod. Ett af rummen i sjukhusbyggnaden inreddes 1867 till bad- och duschrum, hvarjämte gasbelysning infördes och i fyra förrådsrum uti södra flygeln inreddes bostad åt läkaren.

För att bereda ökad utrymme hade till landstinget 1872 ingifvits förslag om bl. a. sjukhusbyggnadens utökande med en tredje våning, hvilket förslag dock ej ansågs till fullo afhjälpa missförhållandena, utan beslöt landstinget i dess ställe uppföra en ny kurhusbyggnad, hvilken skulle förläggas öster om hufvudbyggnaden på den plats, där obduktionshuset låg, hvarjämte beslöts, att den nya byggnaden skulle blifva sjukhus och den gamla kurhus. Grunden lades 1874 och 1876 var den nya paviljongen färdig efter att hafva dragit en kostnad af 122,000 kr. Dess längdsida, parallell med gamla lasarettshuset, var 30 m., bredden 15 m., och beräknades den rymma 71 patienter. Genom en täckt gång förenades de båda byggnaderna. Gamla lasarettet undergick samtidigt en del förändringar, i det att i undre våningen bostad inreddes åt vaktmästaren, och den gamla läkarbostaden i södra flygeln inreddes till celler för sinnessjuke, hvarjämte de forna två cellerna i norra flygeln inreddes till obduktionslokal och likbod. För lasarettsläkaren uppfördes ny bostad, en envåningsbyggnad om 8 rum med till brygghus och bagarstuga inredd bottenvåning. Kostnaderna belöpte sig till 36,500 kr.

År 1881 tillkom nytt uthus för 18,808 kr., inrynmmande bl. a. ångpanna, maskin- och mangelrum, tvättstuga med desinfektionsapparat och torkvind.

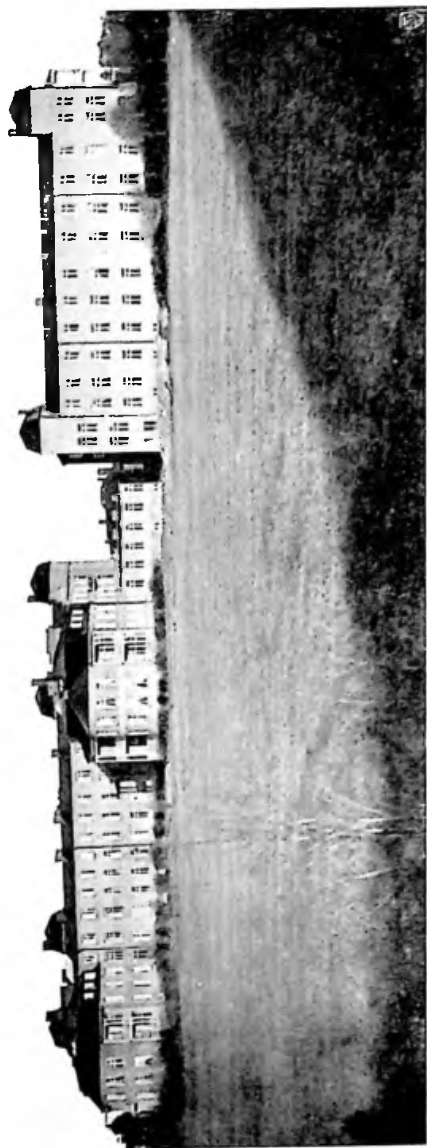
Under 1880- och 90-talen hade emellertid den kirurgiska vetenskapen liksom sjukhushygienen gått framåt med väldiga steg, på grund hvaraf yttringar framkommo i den riktning, att Karlstads länslasarett ej uppfyllde de fordringar, man ställde på en modärn, dylik inrättning. Då därjämte det blef allt tydligare, att

»Nya » sjukhuspaviljongen, Gamla lasarettens Läkarebostaden nu »Gröna
nu flickskola. byggnaden. rektorsbostad. stugan »

52. Gamla lasarettet.

utrymmet vore för litet, och anordningarna i en mängd andra hänseenden lämnade mycket öfrigt att önska, insåg man snart, att man stod inför nödvändigheten att skrida till en lösning af frågan, som af landstinget år 1899 hänsköts till en komité. Sedan ett förslag om att bibehålla de gamla lasarettstomterna, utökade med angränsande trädgårdstomter, och genom nybyggnader och omändringar finna en utväg, förkastats, då lasarettområdet i alla händelser blefve för litet för framtida utvidgningar, så enade man sig om att å den strax vester om staden

(Den 1914 nybyggda paviljongen.)

Länslasarettet i Karlstad, sedt söderifrån.

(Se f. ö. de utmärkta bilderna, som finnes i Länslasarettet - historien - af dokt. P. Claeholm.)

liggande egendomen Kristinedal,¹ hvilket område staden erbjöd sig gälda med 20,500 kr. uppföra ett nytt lasarett. Komiténs förslag blef också 1901 års landstingsbeslut. Ritningarne uppgjordes af arkitekten G. Wickman, Stockholm, och kostnadsförslaget slutade på 747,474 kr.

År 1906 voro de nya lasarettbyggnaderna färdiga till inflyttning efter att hafva dragit en kostnad af 987,749 kr.

Länslasarettet, som är ett af de största och modärmaste i landet, är beläget 1500 m. vester om Stora torget, söder om Klar elfvens vstra älfgren. Arealen är något mer än 15,5 hektar. Anstalten, som rymde 150 patienter, består af: stora lasarettbyggnaden, med hvilken sammanhänger byggnad för administrations- och operationsafdelningarne, isoleringspaviljongen, lik- och obduktionshus, två uthusbyggnader, kolskjul, portvaktstuga, läkarebostad och sysslomansbostad, till hvilken senare Kristinedals gamla Corps de logis omändrades. År 1913 anslog landstinget 190,000 kr. till uppförande af en sjukhuspaviljong med plats för ytterligare 60 patienter. Området rundtom är förvandladt till en härlig trädgårdsanläggning med vackra träd, väl-skötta gräsmattor och breda, grusade gångar.

Regementsläkare C. A. Haak, var åren 1866—67 t. f. lasarettsläkare, och sistnämnda år utnämndes doktor Per Adolf Eneström till ordinarie innehafvare af befattningen. Under ett 30-tal år tjänstgjorde han såsom sådan, under hvilken tid han inom samhället gjorde sig synnerligen omtyckt för sin skicklighet och för sitt lugna, förtroendeingifvande och älskvärda sätt. Han dog som en förmögen man och hade i sitt testamente donerat 50,000 kr. till Karlstads stad, en donation som brodern, fabrikören Wilhelm Eneström ökade med ytterligare 100,000 kr.

¹ Detta område ökades med 13,138 kvm. jord tillhörande egendomen Rosenberg, 28,649.37 kvm. tillhörande domprosteus lönejord och 4,740 kvm. tillhöriga trädgårdsmästare Henriksson, som i utbyte fick 5,200 kvm. jord af Kristinedals område.

Efter att sedan 1896 varit tillförordnad, blef doktor Per Olof Clarholm 1898 ordinarie lasarettsläkare, och är det till stor del genom hans stora intresse och oafslätliga energi, som det nya länslasarettet blifvit den storartade skapelse det är.

Öfverläkare vid medicinska afdelningen är från 1911 med, doktor Gotth. Axel Frit. Söderbergh.

Doktor P. A. Eneström.
F. 1831, † 1898.

Doktor P. O. Clarholm.
F. 1860.

Det gamla lasarettsområdet inköptes af staden för 275,000 kr., i hvilket köp de gamla byggnaderna ingingo. Af dessa ändrades den äldsta lasarettbyggnaden till brandstation och den år 1875 uppförda sjukhuspaviljongen till lokal för flickskolan. Den gamla Tingvallska trädgården blef tomplats för saluhallen, hvilken — färdig 1909 — kostade cirka 145,000: —.

Epidemisjukhuset.

De medel, hvarmed man i äldre tider bekämpade farsoter och epidemier, voro ej stora. Någon tanke på att vårda dem i särskilda därför uppförda byggnader förefanns ej utan vårdades de sjuke i sina hem. Då år 1825 i juni smittkoporna gingo rätt våldsamt, lät magistraten trycka sedlar, som uppspikades på dörrarne till smittade hus. Ingen fick utom i största nödfall kommunicera med någon, som bodde i ett dylikt hus. Sjukdomsfallen skulle genast anmälas vid högt vite (från 3 till 50 rdr bco). Den eller de sjuka skulle vårdas i enskildt rum, och om sådant ej fanns, fördes de till — fattighuset, som utrymdes. Då koleran 1831 väntades hit förhörde staden dock stora manbyggnaden och de två flyglarne i Sandbäcken, hvilka lokaler senare äfven användes under den svåra farsoten 1834. Vid sådana epidemitillfällen spärrades tullportarne och bevakades af soldater. Ingen fick slippa in utan att kunna styrka sig komma från obesmittad ort. En liten detalj i dessa karantänsanordningar är ej utan sitt intresse och meddelas här. När ångaren Carlstad ankom till staden den 3 sept. 1853, medförde den ett stort antal passagerare, »af hvilka de förnämre fingo passera staden åkande i vagnar, men 21 fryksdalingar fingo ej fortsätta, förrän de före passagen blifvit rökta.» Kolerakyrkogården var då på Lamberget, och området invigdes högtidligen den 31 okt. 1853.² Äfven detta år hade kolerahus inredds på Sandbäckens mark norr om vestra tullporten.³

Första gången ett epidemiskt sjukhus i staden omnämnes är i »Sveriges officiella statistik åren 1873—77 då där säges, att i

¹ Denna räkning med enris var dåtida desinfektionsmetod och användes så godt som alltid i fält, då någon smittosam sjukdom yppade sig.

² Koleran infördes med ångaren John Ericsson. Den 3 okt. dog vid Kanikenuset en sjöman som »efter mycket trug och efter förhöjda viten» begrofs på Lamberget.

³ Efter farsotens upphörande sjöngs »Te Deum» i kyrkan. Doktor Engholm fick som tacksamhetsgård ett par ljusstakar af silver och doktor Göthlin en snusdosa af guld.

Karlstads provisoriska sjukhus med 8 sängar vårdats tre personer för koppor och två för skarlakansfeber. År 1877 uppfördes ett epidemisjukhus på Herrhagen enligt stadsfullmäktiges beslut af år 1875.¹ Det är en envåningsbyggnad af rödt tegel under plåttak med fasad mot vester och innehåller 3 sjuksalar med liten eller ingen möjlighet att isolera olika sjuka från hvarandra. Enligt provinsialläkarens rapport för 1878 funnos där 26 å 30 platser. Åren 1911—1912 om- och tillbyggdes detta äldre sjukhus. Parallellt därmed uppfördes ett tvåvåningshus af sten som med en stenbyggnad, också i två våningar, sammanbyggdes med det äldre sjukhuset, hvarigenom utrymmet ökades, så att plats erhöles för tre sjukvårdsafdelningar, som fullständigt kunde isoleras från hvarandra. Dessutom innehåller sjukhuset två reservsjukrum, särskildt operationsrum och köksafdelning. Hvarje afdelning består af fyra sjukrum, ett sköterskerum, ett rum för afdelningsbiträdet, ett dagrum, ett s. k. tekök och ett sköljrum. Köksafdelningen omfattar ett matlagningsrum med skafferier, ett diskrum, kall- och varmrums för matens förvaring samt ett rum för kokerskan och ett för biträdet. Präktiga korridorer finnas inom hvarje afdelning. Väggarne äro rappade och oljestrukna, golven cementerade (med undantag för det gamla, där de äro af trä) och belagda med linoleummattor. Uppvärmningen sker genom centraluppvärmning (varmvatten), och elektrisk belysning är införd. — Läkare är doktor H. Severin.

Pannrum och tvättstuga äro förlagda i bottenvåningen. Torkrum är anordnad på öfre botten i den äldre delen af sjukhuset, liksom naturligtvis äfven desinfektionsafdelning finnes.

Särskildt portvaktshus finnes och hela området är planerat och inhägnadt. Kostnaderna uppgingo till i rundt tal 95,000 kr. och är sjukhuset afsedt att rymma i ordinära fall 52 patienter, men antalet kan utan olägenhet ökas till 60—70.

¹ Medel härtill togos ur den s. k. Stagnellska fonden, uppkommen genom donation på 25,000 rdr. af doktor P. E. Stagnell, († 1866, se föreg. del, sid. 110), efter hvilken sjukhuset kallats »det Stagnellska».

Anstalten för bildbara sinnesslöa.

En för vård af sinnesslöa bildad förening, till hvilken initiativet togs af landshöfding H. A. Widmark, började 1888 sin verksamhet i det bekanta röda huset — vid den s. k. Dalmerska villan. Under åren 1894—95 erhöll verksamheten egna lokaler i den under dessa år uppförda trevåningsbyggnad.

Fot. K. Nyström.

53. Utsigt öfver vestra älfgrenen
med första Idiotanstalten, Dalmers och Våxnäs bryggeri.

den nere vid Kristinedal. Kostnaden 35,750 kr. betäcktes dels af landstinget dels af en af änkegreffinnan Caroline v. Rosen till 9,000 kr. upplupen donation och dels af ett anslag å 9,000 kr. från Karlstads sparbank.

Den vackra byggnaden af rött tegel innehåller tre våningar jämte källare, i hvilken sistnämnda finnas förvaringsrum för potatis och grönsaker, matkällare samt två ugnar för centraluppvärmning, samt vidare tvättstuga och bagerilokal. Första vå-

ningen innehåller: kök och skafferi, två matrum och badrum, tre lektionssalar och ett lärarinnerum. Andra våningen: fyra sofsalar, ett lektionsrum, två rum för sköterskor samt föreståndarinnans tvenne bostadsrum. I tredje våningen finnas sjukafdelningen, en sofsal, två lärarinnerum, två rum för kökspersonalen samt förrådsrum.

Fot. K. Nyström.

54. Anstalten för vård af sinnesslöa barn.

Redan för ett par år sedan var fråga bragt på tal, att anstalten skulle flyttas, och förslag var å bane att för ändamålet inköpa förra majorsbostället Hammar på Hammarön. Förslaget föll dock, och innevarande års landsting har beslutat att inköpa egendomen Ulleberg, vester om staden, för att där uppföra ett fullständig anstalt, bestående af skola, arbetshem och asyl.

Anstaltens första föreståndarinna var fröken Ida Kristina Åkerberg, som, då hon efter en 25-årig plikttrogen verksamhet drog sig tillbaka erhöll Pro Patrias guldmedalj. Nuvarande föreståndarinna är fröken Elin Blomdahl.

Bostad för lungsiktiga.

När de stora folkskolebyggnaderna gjort det gamla folkskolehuset på Herrhagen ofvanför gjuteribacken onödigt som skolehus, beslöto stadsfullmäktige 1907 att för en kostnad af 16,000 kr. iordningställa det gamla huset till bostad för lungsiktiga familjer. Byggnaden brädfodrades invändigt och målades, hvarjämte en del ändringar vidtogos, och togs också i bruk för det afsedda ändamålet, men måste åter utrymmas, enär epidemisjukhuset behöfde lokal under pågående om- och tillbyggnad. Då detta nya sjukhus 1911 stod färdigt öfvertog dispensärstyrelsen ånyo huset, som nu inrymmer två mottagningsrum för Karlstads tuberkulosbyrå, rum och kök för sköterskan samt 6 rum och 6 kök för tuberkulösa familjer.

Läkare är doktor A. Högström.

Järnvägarne.

Nordvestra stambanan.

Få af oss värmländingar och ett ännu större fåtal af Karlstadsborna skulle väl kunna tänka sig en annan riktning af Nordvestra stambanan än den har, löpande i sin första sträckning utefter Vänern genom Kristinehamn fram till Karlstad för att sedan i nordvestlig riktning leta sig fram till Arvika, ytterligare utökande kommunikationsmöjligheterna genom sitt förbindande med de mäktiga vattnen Värmeln och Glafs fjorden. Men så naturlig syntes ej frågans lösning på 60-talet, och det »hängde som på ett hår», att Värmlands residensstad blifvit utan järnvägsförbindelse.

1856 års järnvägskomité hade liksom general Acrel och öfverste Ericson föreslagit Karlstadslinjen, men man ville gerna höra sig för, hur åsikterna voro inom provinserna. För den skull hade 1858 särskilda sammanträden hållits, dels inom hushållningssällskapet och dels med särskilda personer inom olika trakter, hvar-

vid helt plötsligt ett fullkomligt nytt förslag dök upp. Det var utgåendet från en del bruksägare inom Fryksdals och Nyeds härad samt Filipstads bergslag och utmynnade uti, att banan, då den lämnat Kristinehamn, skulle fortsätta öfver Norum, Sunne, Mitandersfors i Jösse fram till norska gränsen. Såsom motiv framhölls, dels att, då vägen vore kortare, banan skulle blifva rakare, dels att banans betydelse för provinsen skulle blifva omätligt mycket större. Vestra Värmland, med sina outtömliga rikedomar på skog, skulle kunna sända väldiga partier därpå till Bergslagen, och Bergslagen skulle vice versa ditfrakta sina malmmängder att förvandlas till tackjärn af alla de i V. Värmland tätt uppväxande masugnarne. Förslaget föll dock vid 1865 års riksdag så tillvida, att endast bandelarne österifrån till Kristinehamn och vesterifrån till Arvika skulle fullbordas och förslaget Kristinehamn—Arvika skulle hvila. Under tiden tvungos motståndarne till Karlstadslinien att något moderera sitt förslag, så att det sammanföll med ett af Järnvägsstyrelsen och Trafikstyrelsen uppgjordt dylikt. Enligt detta skulle linien gå öfver Norum, Nilsby (vid öfre ändan af nedre Fryken) fram till Frykerud, hvarefter båda förslagens linje till Arvika sammanföll.

Saken började se betänkelig ut. Sammanjämningsförslaget hade många förkämpar, som bakom kulisserna drefvo ett intensivt intrigs spel, så att, då 1865 års landsting fick sig förslagen förelagda till yttranden, Norumsförslaget afgick med segern. Karlstadslinjen hade dock i sin forne landshöfding H. F. Oldevig en kämpe, som i all tysthet rustade sig till den kommande striden, som alla och *han* isynnerhet visste skola blifva hård.

Det var i mars 1866 som frågan kom under debatt, och väldiga hugg vexlades genast från början å ömse sidor. Saken syntes vara af ett förvånansvärdt stort intresse, hvaraf framgår, att den var väl och grundligt preparerad. På riddarhuset försvarades Karlstadslinjen af landshöfdingarne E. J. Sparre och

Oldevig,¹ greve H. Hamilton och öfverste J. H. Rosensvärd mot landshöfdingarne A. R. v. Kræmer, frih. K. S. af Ugglas, greve A. E. v. Rosen m. fl., i prästerståndet af biskop Sundberg, som uti motståndarnes led bland andra hade sin blifvande efterträdare, doktor C. H. Rundgren. I borgarståndet hade vår borgmästare Waldenström svårt att bevara stadens intressen mot sådana talanger som herrar A. Berger på Håkanbol och C. F. Wærn, som på grund af sina värmländska bruksintressen var en af Norumslinjens ifrigaste förkämpar. I bondeståndet försvarades linjen af Olof Olofsson från Olebyn. Utgången af voteringarne visade också, hur frågan stod och vägde: I borgarståndet segrade Norumsförslaget med ej mindre än 19 röster, i bondeståndet beslöt man söka få frågan uppskjuten, och i de två öfriga segrade Karlstad med resp. 6 och 3.

Då utkom vid denna tid en liten broschyr »Nordvestra stam-

¹ Landshöfding Oldevig uppträdde såväl den 14 som den 15 mars i frågan, båda gångerna med väl öfvertänkta formfulländade anföranden, som framsagda af den allmänt vördade, silfverhårige åldringen med en utaf inre rörelse ofta präglad stämma ej förfelade göra ett mäktigt intryck. I första dagens inlägg visade han, att *Västra Värmlands skogsrihedom endast var ett tomt ord* — eller åtminstone snart skulle blifva det —, och stödde han detta sitt yttrande på de mätningar och undersökningar, som han låtit verkställa, något som ej förfelade att göra intryck. I anförandet dagen därpå säger han bl. a.: »En annan talare har frågat: Hvad är Karlstad för en punkt, och han har dervid yttrat sig skämtsamt angående branden, som nyligen öfvergått den staden. Olyckan, hvilken och hvarest den träffar, har för mig icke något löjligt och med dessa få ord om skämtet lemnar jag det åt sido, men jag vill besvara frågan: Hvad är Karlstad för punkt? Den är det större samhället, provinsens föreningspunkt, där länets, dess innevänares gemensamma angelägenheter afhandlas, der striderna, som deras olika intressen föranleda, utkämpas och der affärsverksamheten har sitt mesta arbete. Kan man ej neka, att det större samhället har behof af en sådan föreningspunkt, och att de flesta om ej alla af dessa i större eller allmänna angelägenheter verksamma medlemmar måste infinna sig der, så nekar man väl ej heller, att en lätt kommunikation med den orten är allmänt gagnelig, och har stora fördelar med sig *.....

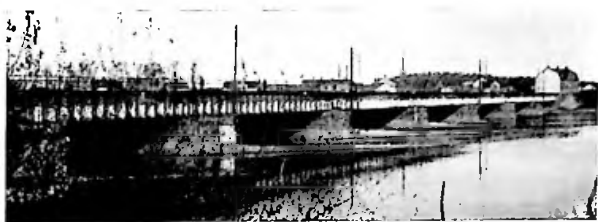
banan» utgifven af löjtnanten Herman Sandeberg, i hvilken broschyr författaren på det skarpaste men äfven på det sakrikaste synar Norumsförslaget i sömmarne. Broschyren, hållen i en sansad och lugn ton, vann mycken uppmärksamhet, och litet hvar måste erkänna, att författarens bevisföring och argumentering voro riktiga och därmed äfven hans slutledningar: att, hvad Norumslinjen beträffar — *anläggningskostnaderna* skulle blifva 1,200,000 rdr dyrare, *anläggningstiden* $4\frac{1}{2}$ år längre (på grund af en 4,110 fot lång tunnel), *trafikkostnaderna* 67,300 rdr dyrare pr år samt *transitotrafiken* ej mindre än 57 % dyrare.

Siffror tala. Frågan afgjordes inom det förstärkta statsutskottet med 83 röster mot 36, hvilka tillföllo Norumsförslaget.¹

De goda Karlstadsborna hade gått som i feber de dagar diskussionerna i riksdagen pågått, hvilket ju ej var underligt, då stadens hela framtid berodde på, hvilken utgång frågan skulle få. Telegram och tidningar studerades ifrigt, och »linien» var det samtalsämne, som sköt alla andra angelägenheter i bakgrunden. Så kom då äntligen det telegrafiska budskap, som löste spänningen. »Linien heter Carlstad» var det glada telegram, som den 11 maj 1866 spreds med en löpelds hastighet genom gatorna och till hemmen, och ingen af dem, som var i Karlstad den dagen, har nog glömt, hvilka glädjeyttringar underrättelsen framkallade. »Ett allmänt jubel rådde här igår», skriver N. Werml. Tidn., »ur alla ögon strålade glädje och förmöjsamhet, och handelsbutikerna stängdes straxt efter telegrammets ankomst. Jägarhusiken tågade genom staden med klingande spel; flaggor svajade öfverallt, der sådana voro att tillgå; med ett ord: stämningen var, som den borde och måste vara vid ett dylikt tillfälle.»

¹ Än en gång gjordes försök att få Norumsförslaget antaget. År 1867 upptog nämligen häradshöfding Myrtin frågan och ville hafva beslutet annullerad. Detta förslag blef dock afstyrt, men med reservation af C. F. Wern, som deri upptagit motionärens förslag och tillstyrkt en skrivelse till Kungl. Maj:t om ny undersökning, ett förslag, som gick igenom i I. kammar, men som föll i den II.

Samma dag på aftonen anlände med ångfartyget »Carlstad» landshöfding Oldevig till staden. För att hälsa honom och gifva tillkänna sin tacksamhet, för att han »så väl fört våra Runor till icke allenast vår utan till hela länets båtнад och lycka», hade så godt som hela samhället infunnit sig nere vid hamnen, och med sång och stormande jubel togs den vördade gamle mot. Jägarregementets musikkår spelade flera nummer, raketer uppsändes, och slutligen spände folket i sin förtjusning hästarne från hans vagn och drogo den till hans hem.¹

Fot. K. Nyström.

55. Östra järnvägsbron.

Äfven biskop Sundberg rönte vid sin hemkomst ett festligt välkomnande, och stadens tack fick han mottaga vid en å Herrgården anordnad subskriberad festlighet, antagligen en af de sista af dessa före branden så brukliga, gemensamma tillställningar, där det gamla gemytet var en själfskrifven gäst.

Ej förrän hösten 1869 blef den första bandelen, den östra till Kristinehamn färdig, men arbetet följdes med det mest spända intresse af Karlstadsborna och i en artikel i N. Werml. Tidn. för 11 aug. nämnda år kan man mellan raderna läsa en ohöljd förtjusning öfver det nya samfärdsmedlet. Då artikeln i fråga äfven berör en del af de svårigheter man vid anläggningen på

¹ De våldsamma ovationsyttringarna troddes dock hafva haft ett menligt inflytande på den äldrige höfdingens genom det ansträngande riksdagsarbetet ytterst nedsatta krafter. Halfannan månad senare fanns han ej mera.

grund af Klarälfvens sumpiga stränder hade att öfvervinna, torde den vara värd att tillvaratagas: »Vi hafva varit i tillfälle att göra en liten tur och retur på jernvägen Carlstad—Christinehamn, cirka $\frac{1}{4}$ mil, eller så mycket som man för närvarande kan färdas. Vi hafva förut till fots tillryggalat denna väg till Alsters bruk, men öfverraskande var det nu, att endast från några fots högre ståndpunkt, lokomotivet, få betrakta den låga men särdeles vackra tafla, som ligger utbredd, då man från Kroppkärrsskogen låter blicken sväfva mot staden. Vid Wälsviken der vi i vår passerade, går vägen genom en djup dalgång, bestående af en lös mossjord. Den kollosala banken, som här framstryker, har pressat åt sidorna det lösa underlaget, hvilket här bildar väldiga moräner af flera fots höjd. Sedan man passerat Kroppkärrsskogen, der betydligare schaktningar egt rum med såväl spade som sprängämnen, går vägen till en del i den afleda östra elfvens strömfåra vidare igenom sjelfva Kroppkärrssjön, der banken ligger nästan parallellt med den närbelägna stranden. Betydliga arbeten äro här nedlagda. Bland annat har elfven, som gick in uti Kroppkärrssjön, derifrån blifvit utestängd. Ett litet näs har blifvit genomgrävt och här en ny strömbädd för Klarelfven bildad, den undanschaktade jorden använd till fyllnad på den låga sumpiga marken. Landeriet Sjöstad har blifvit förskönadt med några nygrädda småsjöar med sina holmar. Der var förut åker, men nu hvilar denna i banken, som stryker genom sjön. Taflan är här verkligen den täckaste någon kan önska sig vilja se. Klarelfvens blåa vattrade och slingrande band, hvilket då solen skiner synes inslaget med silfverskir, besatt med smaragder, små täcka holmar, tätt beväxta med salixarter, genom hvilka man har svårt att bana sig en gångstig. Taflans fond utgöres af Lamberget, Herrhagen, kyrkan och de större byggnaderna i staden. Närmast oss ligger nu jernvägsbron, som leder öfver elfven, ett särdeles vackert arbete och imponerande genom sin längd, 750 fot och straxt deroftvanför vår gamla östra bro, hvilande på 13 kar. Hon var på sin tid ett

af brobyggnadernas mästestycken i Sverige, innan man började att arbeta med huggen sten och lemnade inträde åt lyxen. Vägen går vidare förbi stadsdelen Haga öfver kanalen och hamntorget fram till stationshuset, hvilket ligger fritt, midt emot gatan, som går fram mot vestra bron. Svängbron, som leder öfver kana-

Fot. K. Nyström.

56. Järnvägsstationen (vestra).

len är ett särdeles vackert arbete; stationshuset, ännu ej fullt färdigt, har ett egendomligt och imponerande utseende. Beträktadt från nordvest och nordost har det med sitt brutna tak, utsprång och lilla torn likhet med medeltidens klosterbyggnader och gör ett mäktigt afbrott på den gamla slentrianen.»

I midten af september stod stationshuset färdigt, till det yttre af samma utseende som nu, fastän dess inre undergått en mångfald förändringar. Från början voro alla kontorslokaler förlagda i husets östra ände. Vestibulen skilde andra och tredje klass

väntsalar åt, och i vestra ändan voro godsexpeditionerna inrymda. I den vestra var under flera år äfven en restaurationslokal inredd, där järnvägstjänstemän och äfven många andra »ungherrar» intogo sina måltider. Den sista innehafvarinnan var fru Carolina Magnusson. Hela perrongen och de fyra närmaste spåren voro öfvertäckta af ett stort glastak. Stationshuset var och förblef länge en stor märkvärdighet, ej minst på grund af sin säregna form, så olik all förut skådad byggnadsstil och fastän väl stadsborna själfva snart nog fingo sin nyfikenhet stillad, utgjorde »station» många år föremål för landsortsbönders beundran.

Den 29 sept. randades den dag, då linjen till Kristinehamn skulle öppnas, hvilken märkliga tilldragelse ägde rum under åtskilliga högtidligheter, ehuru de egentliga sparades tills bandelen vesterut blef klar, hvilket syntes dröja på grund af de stora svårigheter, som visade sig förknippade med banken öfver sjön Värmeån.

Dagen till ära var stationshuset rikt dekoreradt i svenska och norska färger, med landskapsvapen och eklöfsgirlander, och på bangården stod lokomotivet »Carlstad», äfven det höljdt i flaggor och vimplar. Bangården ända ned till hamnen var längs inhägnaden prydd med flaggor i alla nationers färger i en infattning af oöfverskådliga folkmassor. Så satte sig tåget, fyllt af 500 passagerare från alla håll och kanter, igång och under hurrap och regementsmusik styrde det färden mot grannstaden. Här mötte tåget från Stockholm och efter en hastig frukost bar det af mot residensstaden igen. Vid framkomsten höll från den uppförda tribunen länets höfding invigningstalet, hvarefter följde kanonsalut, fanfarer, lefven och hurrap. Kl. 4 gaf staden middag på frimurarlogens högtidssal, därvid närvaro 170 personer. Landshöfdingen höll ett varnit tal för konungen, biskopen för banan, därvid han, ofta afbruten af bifallsrop, genomgick alla de olika åsikterna om banans sträckning, borgmästaren för landshöfdingen, häradshöfding Mæchel för byggnadsstyrelsen, major Blüm för trafikstyrelsen, doktor Haak för arbetsbefä-

let, löjtnant Florin för Norge, Mæchel för biskopen, härads-höfding H. Falk för Kristinehamn, grosshandlare Ahlmark för Filipstad och kammarherre R. Cederström (i bunden form) för kvinnan, m. fl., hvaraf allt synes, att ord ej fattades och ej heller män, som kunde föra fram dem. Dagen slutade gladt, såsom den börjat. Man tågade efter vanligheten ned till stadsträdgården, som fru Möller eklärerat med 2,000 kulörta lampor »å la Tivoli», och där ett lifligt folklii började med lusteldar, fyrverkeri, sång och musik. »Tillställningen var i dess största och minsta delar öfver all höfvan lyckad», skrifver N. Wernl. Tidn.

Fot. K. Nystrom.

57. Vestra järnvägsbron.

Nästa järnvägsfest skulle ej få samma eftermäle: man börjar med den skymta första tecknen till att de gamla goda traditionerna inom samhället voro på retur.

Det drog ut längre än man väntat sig, innan »den andra föreningen med Norge» kunde äga rum. Först i juni månad 1871 voro alla hinder öfvervunna och fredagen den 16 nämnda månad skedde invigningen, som af N. Wernl. Tidn. beskrifves sålunda:

»Jernvägsfesten i Carlstad kan anses hafva tagit sin början torsdagsaftonen, då kl. half 5 lokomotiven Engelbrekt och Viger Spaa anlände medförande 30 vagnar med passagerare. Omkring kl. 4 framkörde flera eleganta ekipager för att afhemta de väntade

Därmed skulle skildringen om, hur vi fingo järnvägen till Karlstad vara afslutad. Kapitlet torde hafva blifvit väl så långt, men mycket har för författaren syntts vara af såpass stort intresse med hänsyn såväl till frågans historiska utveckling som äfven till ett och annat, som direkt berör Karlstadsförhållanden, att det stora utrymmet ansetts kunna försvaras.

Karlstads—Munkfors järnväg.

Den 19 okt. 1900 beviljades koncession för en smalspärig järnväg med Karlstad och Munkfors. Järnvägen, som vid Deje korsar Bergslagsbanan, fick en längd af 59 km., förutom ett bi-

58. Karlstads östra station.

spår på 1,5 km. från Karlstadsstationen till Kannikenäset. I nov. 1901 började bygget och i mars 1904 var den färdig, under hvilka år bandelen Munkfors öppnades för trafik 1 okt. 1903 och delen Deje—Karlstad 1 mars 1904. Stationen förlades vid Åttkantsgatan på gränsen mellan Tormestad och Herrhagen. Den utgöres af tvenne byggnader, af hvilka den södra är det egentliga stationshuset, innehållande expedition och godslokaler; den norra

är hufvudsakligast afsedd för väntrum. Stationen benämnes »den östra».

Järnvägens inkomster voro 1905 334,347 kr. och driftkostnaderna 187,937. Motsvarande siffror 1914 voro 530,447 kr. och 367,446. Järnvägens hufvudsakliga skulder äro: aktiekapitalet 1,550,000 kr. (Karlstads stad äger aktiemajoriteten med 3,101 aktier); obligationslånet 2,441,172 kr. och diverse andra lån 448,000 kr. Någon utdelning har ännu ej varit.

Karlstads—Skoghalls järnväg.

En tredje järnväg har staden fått innevarande år 1915, den nämligen som Uddeholmsbolaget byggt för att få förbindelse med sina kolossala anläggningar ute vid Skoghall, och hvilken järnväg nog kommer att blifva af största betydelse *ej* för staden men väl för Uddeholms aktiebolag.

Den koncessionerades 2 april 1914 och öppnades för godstrafik 31 juli 1915. Spårvidden är densamma som för Uddeholmsbanorna, 0,891 m. och järnvägen trafikeras med bolagets materiel, som med tillhjälp af en i statens hufvudspår nedlagd tredje skena öfverföres från Karlstads östra station till Skoghallsbanan, hvilken därför icke kan sägas börja förrän vid norra ändan af västra järnvägsbron. Koncessionen innehåller, att bolaget är pliktigt, närhålst Kungl. Maj:t så fordrar, upplåta järnvägen för persontrafik.

Beträffande kostnaderna äro dessa ännu ej kända.

Hamnen.

Stadens nya hamnanläggning hade knappt blifvit färdig, förrän staden drabbades af den förfärliga olyckan 1865, men sjöfarten var dock trots all villervalla mycket liflig, på grund af den stora importen. Således besöktes hamnen af ej mindre än 255 ångfartyg (175 året förut) samt 1,402 segelfartyg och pråmar samt 963

älfpråmar, som passerat slussen. År 1880 besöktes hamnen af 568 fartyg, 1890 af 817, 1900 af 1,871, 1910 af 2,332 och 1914 af 1,964 fartyg

Under följande år hafva inkomster och utgifter varit ungefär:

1865.....	31,600: —	30,500: —
1875.....	39,250: —	24,850: —
1885.....	25,200: —	20,000: —
1895.....	22,350: —	22,367: —
1905.....	64,950: —	47,350: —
1914.....	81,058: 32	137,758: 53

Fot. A. Olsson.

59. Vy af inre hamnen.

Staden erhöll 1869 transitoupplagsrätt, men först i juni 1873 beslöto stadsfullmäktige för en kostnad af 17,500 kr. uppföra ett packhus sydost om expositionshuset. Den ökade sjöfarten kräfde dock utvidgningar af hamnområdet. Den s. k. nya hamnbassinen

visade sig, äfven sedan den utvidgats med både en 67 m. lång kaj och lastbryggor utmed Tyggårdsviken samt utrustats med en ny lyftkran, fortfarande dåligt uppfylla äfven de billigaste fordringar.

En år 1896 tillsatt komité kom efter noggrann, med sakkunniges biträde verkställd undersökning till det resultat, att en hamn i norra delen af Hammarösjön vore, trots kostnaderna, enda möjligheten att lösa frågan, och förslaget antogs 1902 af stadsfullmäktige, som året förut vidtagit sina mått och steg genom inköp af ön Röskär för 8,000 kr. och genom att för 150,000 kr. anskaffa ett mudderverk (med 75 kubm. arbetsförmåga i timmen) och 4 pråmar.

Den nya hamnanläggningen var färdig 1906 och hade för dess genomförande Kalfholmsådran igendämts, och Suttersälfvens utlopp förändrats. Kostnaderna, inberäknadt lyftkranar, järnvägsspår, elektrisk kraft- och belysningsanordningar samt muddringsarbeten, uppgingo till i rundt tal 800,000 kr.

Vattenledningsverket.

Sandgrund norr om staden antog år för år allt större dimensioner och hade 1865 norrut mot älven ungefär samma strandlinje, som den nu har. Ön var dock öfver hela sin yta betydligt lägre än nu och var därför vid större vårfloden satt så godt som fullständigt under vatten. I annat fall hade nog platsen efter branden tagits i anspråk för byggnader. Ett försök gjordes dock af tunnbindare Carl Ekström, som här uppbyggde tunnfabrik, men företaget fick en olycklig utgång, enär fabriken förstördes 1868 af den höga vårfloden. Ett mindre boningshus, dit man om vårarne endast tog sig fram båtledes, fanns kvar till 1889, då det refs.

Trots den sandiga marken växte dock under årens lopp upp en ganska rik vegetation, förmämligast bestående af björk, al och vide, hvilket förhållande i förening med den vackra utsikten öfver älven, som vid öns norra ände delar sig för att famna

Tingvallaön, ledde tanken på att söka här åstadkomma någon slags parkanläggning. Gångar och gräsmattor anlades och en större damm gräfdes, där man tänkte sig, att vackra svanar skulle få ett idylliskt tillhåll. Men den nyckfulla älven satte alltför stora hinder i vägen, hvarjämte företaget fick en svår stöt, då öns hela östra del togs i anspråk för vattenlednings-

Fot. K. Nyström.

60. Vattenledningsverkets maskinhus å Sandgrund.

maskinerierna och filtreringshusen. Vattenfrågan hade såsom i föregående del sid. 34 påvisats varit brännande sedan många tiotal år tillbaka. Oupphörligt hade i stadsläkarens rapporter framhållits de faror, hvarmed Klarälfsvattnets användande som dricksvatten ständigt hotade stadens innevånare. Ansträngningar till en förbättring hade gång efter annan vidtagits, men städse visat sig fruktlösa. Förhållandena försämrades till det olidliga, sedan industriella anläggningar kommit till stånd ofvan staden

och förorsakade tidvis en vidrig såväl lukt som smak på det förut dåliga vattnet. På uppdrag af drätselkammaren företog 1875 ingenjör A. Dahlgren jordborrningar på ett 30-tal punkter inom och i närheten af staden, därvid så godt som allt påträffadt vatten visade sig vara gult och brunt, betydligt salpeterhaltigt och till och med illaluktande.¹ Vattenledningsfrågan var därför en fråga, som länge stått på dagordningen. Men först 1888 kom den till afgörande, i det stadsfullmäktige antogs ett af ingenjör K. O. G. Appelberg uppgjort förslag till vattenledning, för hvars anläggande ett lån å 125,000 kr. upptogs. Arbetena fullbordades och afprovades under påföljande år.² Vattenreservoiren förlades till Herrhagen, där ett rundt torn af rödt tegel uppfördes. Vattenledningen har tid efter annan måst betydligt utökas. Så byggdes 1901 ett nytt filter för 37,536 kr., samt 1906 ännu ett för 60,000 kr., år 1908 beviljades ytterligare ett anslag på 18,900 kr. för nätets utvidgning, och 1910 anslogos för samma ändamål 300,000 kr. Uti dessa senaste utvidgningar ingick äfven uppbyggandet af det vackra vattentornet på Kvarnberget.

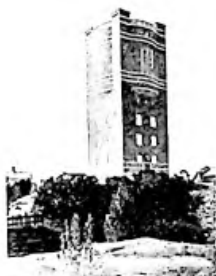
Det bokförda värdet af vattenlednings- och kloakverkens fasta egendom var vid utgången af 1914 upptaget till ett sammanlagdt värde af 1,506,908: 54, fördelade sig sålunda: byggnader 316,191: 23, driftapparater 234,223: 81, vattenledningsnätet 500,882: 76, afloppsnetet 392,778: 25, inventarier 10,471: 51, materialier 2,799: 32, servisledning 40,697: 75, vattenkonsumenter 7,356: 11, fordringar 1,177: 64, kassa 330: 16. Skulderna äro upptagna till 1,195,945: 94. Den totala vattenförbrukningen var

¹ På 89 fots djup fanns friskt och klart vatten vid Klaraborg, hvarjämte en gammal murad brunn på elementarläroverkets skolplan af 8.3 fots djup upptäckt lämnade godt vatten. Samma förhållande torde vara, säger ingenjör D., med den likaledes väl murade brunn, som finns nedanför kyrkan på Herrgårdsgatan, om denna brunn befriades från det 3 fots djupa lager af oreulighet, som betäcker dess botten.

² Totalkostnaderna belöpte sig i rundt tal till 350,000 kr. Spritbolaget har sammanlagdt bidragit med ej mindre än 186,650 kr.

nämnda är 862,730 kub.-m., hvaraf hushållsbrukningen uppgick till 593,235 kub.-m. Fördelad på mantalsskrifne individer blef förbrukningen 126 lit. per individ och dygn.

Siffror som sannerligen tala! Särskildt om man i minnet återgår till de gamla goda tider, då nere vid vattenportarne tjänstefolket öste älfvattnet i ämbar och sår och sedan medelst »såstång» knogade uppför trapporna och in i köken med sina bördor.

Fot. K. Nystrom.

61—62. Vattentornen på Herrhagen och på Kvarnberget.

Bad- och brunnshus, tvätthus, fiskodlingsanstalt.

Öster om Sandgrund och midt för Norra Kyrkogatan kvarstod ännu det gamla häktet, efter branden användt som fattiggård. Dess dagar voro dock nu snart räknade. Den 31 jan. 1873 försålles det af staden¹ på auktion till byggmästare Högström för 1,600 rdr., och han öfverlät det till grosshandlaren A. W. Moberg med skyldighet för denne att rifva byggnaden och bortföra materialerna.

Området där häktet stått och platsen däromkring arrendera-

¹ Efter cellfängelsets uppförande 1847 såldes det af kronan för 500 rdr till brukspatron Jan Fröding, som sedermera skänkte det till staden.

des sedan af ingenjören A. Dahlgren, ägare af den midt emot på andra sidan älfven liggande Herrgården. Här hade i början af 1870-talet upptäckts järnvatten, och det lyckades Dahlgren efter mycket arbete och flera bormingar att upptäcka källan, så att han år 1875 kunde leda vattnet öfver älfven till det af honom uppbyggda brunnshuset. Vattnet, som äfven exporterades på flaskor, kom snart högt i rop och under sejourerna, som på 70- och 80-talen voro mycket frekventerade, besöktes »Karlstads brunnsinrättning» af flera hundra personer. Samtidigt byggdes äfven varmbadhuset strax intill, en inrättning, som skattades synnerligen högt af den tidens Karlstadsbor, som under alla äldre tider fått vänja sig vid ytterst primitiva anordningar, hvad bad beträffar.¹ Sedan

Ingenjören Alfr. Dahlgren.
f. 1829.

1909 äger staden ett fullt modernt, vackert varmbadhus, uppfördt på det gamla Häktbergets plats i rött tegel. Af kostna-

¹ Ett äldre varmbadhus fanns vid den tiden sedan ett 20-tal år tillbaka. Det var inrymdt i den lilla envåningsbyggnad, som låg strax norr om Hybelejens kvarn, (se registret o. f. delen, bild 9 o. 10). Anordningarna voro dock mycket enkla, och inrättningen alldeles för liten, enär endast två badrum funnos, hvartill kom, att den var öppen endast vissa dagar i veckan. Kallbadhus funnos däremot för såväl män som fruntimmer. Det första var äldst och byggdes 1849. Båda lågo efter vestra älgrenens norra strand vid Salttorget. Det förstnämnda refs 1872, och nytt bolag uppbyggde 1874 nedanför Sandbäcken det herrbadhus, som stod kvar ända till 1912, de senare åren skröpligt och rentaf lifsfarligt. Gamla fruntimmersbadhuset bortogs i början på 1890-talet, sedan nytt sådant uppförts i Klara ofvanför vestra bron.

Fot. A. Olsson

63. Bron rundt Häktberget med gamla vaktstugan och varmbadhuset.

Fot. A. Olsson.

64. Gamla varmbadhuset.

Brunnssalongen.

derna 210,925: 78 behöfde staden endast bidra med 54,422: 68. Resten täcktes med donerade medel: af framl. fördelningsläkaren C. A. Haak 100,000 kr., af framl. lasarettsläkaren P. A. Eneström 15,000 kr. och af spritbolaget 35,000 kr.

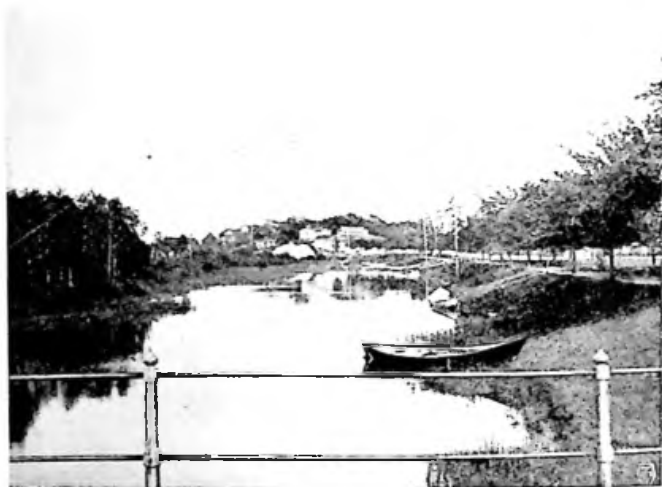
Fot. K. Nyström.

65. Nya varmbadhuset.

Sandgrundets begränsning i söder utgöres af Garfvarådran eller rättare sagdt *utgjordes*, enär detta gamla minne från den tid, då garfverierne lågo hopade efter dess stränder, nu är i det närmaste borta, sedan dess igenfyllning pågått från 1914. Åtgärden var nödvändig, enär någon ström var omöjlig att erhålla, och det stillastående vattnet i sanitärt hänseende nog vållade bekymmer. Med den gamla »ådrans» igenläggande har dock en stor del af Strandgatans vackra, idylliska skapnad försvunnit.

Under senare åren har äfven å Sandgrund uppbyggts å dess södra del, strax vester om vägen till maskinhusen, en modern tvättinrättning, hvarigenom det gamla »tvätthuset» nedanför vestra bron på älfvens norra strand blef obehöfligt och borttogs.

År 1904 uppfördes å Sandgrunds nordvestra del en liten grönmålad envåningsbyggnad, hvilken inrymmer den fiskodlingsanstalt, som länets fiskeristyreelse anlade med hjälp från Hushållningssällskapets »Klarälsfond», och sedan stadsfullmäk-

Fot. A. Olsson.

66. Garfvarådran.

tige 1902 upplåtit fri mark och beviljat kostnadsfritt vatten. Byggnadskostnaden uppgick till 4,500 kr. Som vattenledningsvattnet visade sig ej vara nog rent, måste senare två filter anordnas och särskilda åtgärder vidtagas. Mängden af laxrom har varierat mellan 50,000 och 15,000 (år 1914 kunde ingen sådan rom, som tages vid Deje, erhållas på grund af det låga vattenståndet). Af sikrom, som fås från Årås vid Gullspång, inleddes nämnda höst ej mindre än 2,000,000.

Fot. A. Olsson.

67. Pumpen. Gamla tvätthuset.

Gasverket.¹

Såsom i föregående del omnämnts, fick staden 1862 gasbelysning, men tyvärr blef den stora belåtenheten ej långvarig. Redan efter första årets förlopp upptäcktes på den nya

¹ I början af 1800-talet fanns ej någon ordnad gatubelysning, hvarför det efter mörkrets inbrott var förenadt med en ej obetydlig risk att våga sig ut på de illa stenlagda gatorna. Genom förordning af 23 okt. 1816 till och med förbjöds en hvar att under den mörka tiden på dygnet visa sig å allmänna platser utan lykta eller tändt ljus. För att få de olidliga förhållandena afhjälpta, tillsattes 2 dec. 1822 en komité, hvilken den 3 påföljande febr. fick sitt förslag godkändt, enl. hvilket tre s. k. Reverberlyktor skulle upplysa vid Stora torget, och 37 vanliga gatlyktor två och två upplängdes vid hvarje korsgata, hvarförutom en lykta anbragtes vid hvarje gatas slut och en i hvardera ändan af Vestra bron. Lysmateriet utgjordes af rofolja, hvaraf ljuseffekten kan beräknas. Kostnaderna 512 rdr bco fördelades på tomtägarne och lysningskostnaderna på antalet mantalsskrifne personer.

I sept. 1841 erhöill man 20 st. nya lyktor, i hvilka belysningen skedde medelst s. k. Argandska lampor. Lyktorna skulle fästas midt öfver gatorna på järnstänger, sträckta mellan husen, så att ljuset verkade i alla riktningar. Kostnaderna belöpte sig till 400 rdr bco och uppsättningen till lika mycket. Den »raffinerade rofoljan», som ju på den

gasverksanläggningen en del konstruktionsfel, som vållade en myckenhet reparationer och kostnader utan att därför blifva afhjälpta. Kom så branden, hvarigenom rörledningarne blefvo obrukbara, så att gasverksdriften helt afstannade, och gatubelysningen ordnades nödortfigt med fotogenlampor. På våren 1867 tillkallades såsom sakkunnig fabrikören J. W. Bergström för att taga det gamla verket i grundlig undersökning i och för utlåtande, om skäl förefunnes att behålla de gamla byggnaderna. Han afrådde dock bestämdt härifrån och föreslog, att hela anläggningen skulle nyuppföras och förläggas till Klaraborg, hvilket förslag, biträdt af drätselkammaren, blef antaget af stadsfullmäktige april 1867. Kostnaderna slutade på en summa af 47,000 rdr, däri dock ej inberäknad kostnaden för själfva gasverkshuset, hvars uppförande öfverlämnades till byggmästare Lidbom för en entreprenadsumma af 15,500 rdr. Anläggningen skulle vara färdig i september s. å., men blef det först den 15 december.

Nu skulle allt vara väl beställt, som man trodde, men förhållandena visade sig vara långt därifrån. Man kom nämligen fram på våren underfund med, att ej allenast klockan var otät,

tiden betraktades såsom ett stort steg framåt i upplysningen, afhämtades hvarje afton af lykttändarna själfva hos leverantören, handlanden C. Backman.

I okt. 1847 fick samhället ökad belysning, i det att en lykta upphängdes i gymnasiehuset, hvilken hade till ändamål att upplysa »domkyrkoplatsen, skolgården, rektorsgården samt häradsböfding Pihlgrens och fru Gjörcckes gårdar», d. v. s. hela nuvarande läroverksplan och Kungsgatan nedmot torget I mars 1850 meddelas i Drätselk. prot., att ännu en lykta tillkommit, näml. på patron Jan Frödings hus, (nuv. tomt n:r 76) och i okt. 1852 fick nuvarande Älfgatan sin första men också enda lykta, i det att en sådan placerades å gatan framför posthuset å tomten n:r 84.

Hvad belysningen inomhus beträffar, var man hänvisad till talgljusen och till oljelamporna ända till i sept. 1862, då J. A. Nygren och J. P. Ziegler för första gången annonsera den stora nyheten, att fotogenlampor inkommit.

utan att äfven klockbrunnen läckte betydligt. En undersökning af klockan den 16 maj 1868 gaf vid handen att den läckte ur ej mindre än 15 öppningar. Arbetet var emellertid afsynadt och godkänt; någon borgen hade icke affordrats af entreprenören, och därför vållade upptäckten vårt samhälle ånyo dryga kostnader, innan allt var som det skulle.

Stora baracken.
68.

Stadsträdgårdens hus.

Det gamla gasverket,
nuv. spritbolagets tomt.

Utvidgningar hafva sedan gång efter annan vidtagits. År 1890 byggdes för en kostnad af 24,000 kr. en ny gasklocka (se bild sid. 137), och 1901 ombyggdes gasverket för 62,000 kr.

År 1903 anslogs till gasverkets utvidgning 146,100 kr., däraf 61,100 kr. för anskaffande af ännu en gasklocka, som förlades på Kvarnberget ofvanom gasverket. Med denna var också otur förenad, och först efter en kostnad af 91,691: 82 blef den användbar för sitt ändamål. År 1911 infördes central tändning och släckning af stadens gatlyktor.

Vid 1914 års slut var det bokförda värdet af gasverkets fasta egendom 591,594:36, hvaraf må nämnas: byggnader 165,331:68, driftapparater 67,408: 94, rörmätet 141,780: 69, servisleddningar 13,143: 75, gatulyktor 38,622: 38, gasmätare 47,489: 38. Skul-

Fot. K. Nyström.

69. Gasverket.

derna uppgå till 271,616: 44. Gasförbrukningen var under nämnda år 744,545 kub.-m., af hvilken kvantitet 97,598 kub.-m. användes till gatubelysningen, för enskild gasbelysning 80,555 kub.-m. och för enskildt värmeändamål (kokning, m. m.) 459,331 kub.-m. Gasens tillverkningskostnad belöpte sig till 47,695: 75 eller 6.41 öre per *tillverkad* kbm. gas.

Elektricitetsverk.

Sedan ett 10-tal år är samhället äfven försedt med elektrisk kraft och belysning. År 1905 träffades nämligen aftal med Brattfors aktiebolag om levererande af dylik kraft för stadens räkning, och belöpte sig kostnaderna för elektricitetsverkets anläggning till 264,552: 95. Ledningen, 3 km. lång, har 33,000 volts spänning. Den nya lyskraften vann stor anslutning så-

väl i offentliga byggnader, fabriksanläggningar som i privathus, och belåtenheten var stor och allmän, ehuru det visade sig, med hvilka vanskligheter den långa ledningen var förknippad. Gång efter annan slocknade lamporna och upphörde kraften på grund af ledningsfel. Staden beslöt då 1913 att i kompanjonskap med Mekaniska verkstaden bygga ett reservverk, som anlades på dess mark å kvarteret Gjutaren och blef färdigt att tagas i bruk 1914. Denna reservånganläggning har väldiga dimensioner. Ånga af 13 kgs tryck alstras i två vattenrörpannor, af hvilka verkstaden bekostat den ena, med en sammanlagd eldyta af ej mindre än 440 kvm. Kraften alstras af en stålkondenserande ångturbin å 1,500 hkr., 3,000 hvarf i minuten, direkt kopplad till en trefasgenerator å 1,000 kw. 3,100 volt. Till generatören är kopplad en magnetiseringsmaskin. Kondenseringsvattnet tages från Pråmkanalen genom en 90 m. lång rörledning, och dit afrinner ock afloppsångan. Hufvudkablarna äro intagna till reservcentralen, och härifrån leda jordkablar till de olika distributionsplatserna och äfven till omformarestationen.

Anläggningen har kostat 130,815: 23, och har särskildt under innevarande år 1915 med dess stora vattenbrist varit af stort värde. År 1914 var den i gång så godt som oafbrutet 2 okt.—5 dec. och från 14—20 sistn. månad.

Vid årets slut 1914 voro abonnenterna 2,369 st. och glödlampornas antal 21,852 st. med ett anslutningsvärde af 817 kw. De största abonnenterna (med accord för minimiförbrukning) äro Stadshotellet, Grand hotell och Värmlands regemente. Hvad kraft angår, abonnerar mek. verkstaden 456 hkr., vattenverket 88, spinneri- och väfveraktiebol. 125 etc.

Tillgångarne voro vid 1914 års slut bokförda med 808,582: 67, däraf byggnader 91,534: 29, driftapparater 152,705: 85, kabelnät och gatulyktor 254,131: 41, inventarier 10,898: 30, mätare 79,724: 44, servisledningar 34,029: 72, materialier 3,262: 34, fordringar 44,302: 19, kablar 9,689: 89, reservstation 128,000: —, kassa 304: 24. Skulderna äro upptagna till 440,091: 33.

Gårdarnes beskrifning.

Före branden voro såväl gårdar som tomter numrerade i förlöpande följd och ett visst antal tomter sammanslogs till »rotar», som buro nummer från 1 till och med 11, och som, enär vissa skyldigheter tillkommo dessa rotar, voro sammansatta så, att deras åligganden blefvo något så när lika fördelade.¹ Efter branden

70. Nr 2 vid V. Torggatan.

den hade alla dessa gamla pålagor, såsom framkörande af visst antal lass grus och sand till vägförbättringar, hållande af hästar till gästgifveriet, m. m., försvunnit och därmed också anledningen till en dylik indelning. Den nya tomtnumreringen skedde som i förra dagar, börjande med Biskopsgården och slutande nere vid hamnen. Dessa tomter blefvo samtidigt indelade i kvarter, hvilka

¹ Första roten omfattade n:ris 1—17 samt litteratomterna D-F, Östra tullen och Hyttan, den andra n:ris 18—47, den tredje n:ris 48—64, den fjärde n:ris 65—78, den femte n:ris 79—96, den sjätte n:ris 97—119, den sjunde n:ris 120—147, den åttonde n:ris 148—176 samt Sjtötullen, Bränneriet, fattighuset och Galgberget, den nionde n:ris 178—203, den tionde n:ris 204—234 och den elfte n:ris 235—241 samt Nordholmsgården och Hammarvikstull.

inom staden äro 31 till antalet (däraf dock fyra ännu ej äro utlagda i nummer), hvilka områden begränsas af gator eller af andra demarkationslinjer såsom järnvägen, älven, pråmkanalen etc. År 1893 vidtogs den ändringen, att gårdarne erhöilo fortlöpande numrering efter gatorna, hvarjämte gatuskyltar anbragtes å hörnhusen, och alla hus försågos med nummerskyltar. Tomterna hafva dock kvar sina forna nummer.

Midt emot biskopsgården låg Granrothsgården, med sitt förr i världen chokladfärgade tvåvåningshus, hvars mot gatan vända fasad var prydd med ett midtelparti i halfcirkelform. Gården, omvuxen af träd från alla sidor, gjorde ett mörkt och dystert intryck, som ej mildrades af husets egendomliga färg. Huset uppbyggdes år 1874 af kamreren vid Hypoteksbanken Henrik Granroth och ägdes af honom till hans död. Kamrer Granroth var till börden skåning och hade efter studentexamen ägnat sig åt bruks-

Kamrer H. C. E. Granroth.

F. 1819, † 1900.

banan, innan han 1869 blef hypoteksbokhållare. En tyst och stilla man, som ej hade många andra intressen än sin tjänst och sin målning, då däremot hustrun Frida, f. Agardh (dotter af biskopen) var af ett synnerligt temperamentsfullt lynne. Hon flyttade 1904 från staden och sålde då gården till rörnätsförmannen K. J. Gustafsson, som lät den undergå en grundlig förvandling (se bild n:r 70), och som fortfarande är gårdens ägare.

Gården n:r 3 var den tomt, där fabrikör E. C. Montan (porträtt, se föreg. del. sid. 76) före branden hade sin fabrik. Denna

blef med maskiner och inneliggande lager af elden totalt förstörd, och beslöt M. att efter branden sluta fabriksrörelsen. Hörtomtens är nu fullbyggd såväl åt V. Torggatan som åt Strandgatan, hvilket den ej var från början. Det ursprungliga huset är det tvåvåningsträhus, som har fasad mot förstnämnda och gafveln åt sistnämnda gator. Huset stod fört i Tösse sm, där familjen på tillfälligt besök fann behag i det, köpte det och lät upp-

71. Tomt nr 3.

Fot. K. Nyström.

sätta det på den gamla tomten i staden, där det, sedan koleran fördröjt dess iordningsställande, stod färdigt 1867. Flygelbyggnaden åt Strandgatan och uthuslängorna på östra tomtdelen blefvo färdigbyggda sedermera. Hufvudingången är från vestra sidan med förstuga midt genom huset; inkörsporten är norrifrån genom flygelbyggnaden.

Montan ägde gården till sin död 1873, hvarefter änkan Jeanna Augusta Wilhelmina, f. Borgström (f. 1823, † 1911, dotter af apotekaren Ludvig B., se föreg. del sid. 157 o. f.) sålde den till B. J. Olsson, af hvilken den köptes af f. handlanden O. Wennerberg (porträtt, se föreg. del sid. 81). Efter hans död 1898 öfvergick den till hans omyndiga sondotter, Britta W. (gift sedan med regementsläkaren Linus Hedborg). Från 1900 äges det af Johan Ferdinand Lindmark, som 1909 lät tillbygga boningshusets södra gafvel ända intill tomten nr 2.

I husets öfre våning är sedan 1888 lokal för *Karlstads handelsinstitut och praktiska skola*,¹ en utbildningsanstalt, som öppnades hösten 1886 med ett fåtal elever, men som under sin föreståndares J. F. Lindmarks ledning vunnit allt större terräng, så att nu efter en 30-årig tillvaro 3 à 4,000 elever där blifvit utbildade.

Fot. K. Nyström.

72. N. Strandgatan nr 4.

Lärarpersonalen är utökad till 9 lärare med rektor Dahlman som inspektor. Kurserna äro af olika längd: årskurs, 6, 5 och 3 månaders kurser samt specialkurser.

Tomten nr 4 ägdes af smeden Knut Bergman (porträtt, se föreg. del sid. 244), som här inne på gården på dess vestra del uppförde ett tvåvånings trähus, hvori smedja inrymdes i undre våningens södra del. Uthusen uppfördes efter södra sidan. År 1873 inflyttade hit vagnmakaren Erik Bergström, som inredde sin vagnmakareverkstad i nedre våningens norra del. Vagnmakare Berg-

¹ 8 nov. 1805 annonserar N. A. Gahn från Vestervik, att han ämnar börja ett handelsseminarium 1 febr. 1807 härstädes. Hösten 1845 undervisade A. P. Vy-Bromander i italienska bokhålleriet ». I jan. 1871 började seminarieadjunkten Segerstedt meddela lektioner i välskrifning, enkelt och dubbelt bokhålleriet samt läsning.

ström var en gammal yrkesutöfvare af forna tiders stam, som med stor yrkesskicklighet äfven förenade mångt och mycket af det goda, som fanns hos de gamla »mästarne». För öfrigt en af stadens skickligaste och ifrigaste fiskare. Smedjan öfvertogs på 80-talet af Walfrid Johansson (f. 1842, † 1910), äfven han en skicklig och mångkunnig man, som 1903 blef ägare af gården.

N:r 5, uppfördt 1867 af kaptenen vid jägarne B. A. Beckman, är af trä i två våningar med ingång från gårdssidan. På tomtens östra del uppfördes inne på tomten en flygelbyggnad i två våningar, med fasad åt vester, och hvars öfre våning sedermera ställdes i förbindelse med det andra boningshuset genom en täckt korridor. — Kapten Beckman spelade under sin vistelse i Karlstad en betydande roll i många hänseenden. Så var han brandchef till 1870, lärare i gymnastik, teckning och sång vid läroverket och under ett läsår ensamlärare i första klassen. Deltog med lif och lust i skarpskytterörelsen. Musikaliskt intresserad — han hade varit elev vid Musikaliska akademien och var jägarmusikens anförare 1858—74 — var han den ledande själen inom stadens musikvärld¹ och på grund af sitt vinnande, glada väsen äfven inom nöjeslivet. Lämnade staden 1873 för att ägna sig åt lif-försäkringsverksamhet och var många år bosatt i Kristiania såsom Nordstjernans generalagent för Norge. Han sålde nämnda år gården till sin regementskamrat, d. v. kaptenen Chr. Gust. Oxelhufvud (sedan öfverste och chef för Bohusläns reg.), som

¹ År 1871 bildade han Handtverksföreningens sångkör, hvars öfningar han ledde, och samma år i nov. utfärdade han upprop, i hvilket herrar och damer efterannonseras i och för bildande af en »allmän sångkör». På helgdagar, såsom Kristi himmelfärdsdag, m. fl., brukade af honom leddda folkkonserter hållas, därvid musik utfördes af musikälskare och någon af regementenas musikkörer samt sång af ofvannämnda sångkörer. Inom samhället funnos den tiden många framstående musiker, såsom *Gustaf Löfgren*, violinvirtuos († som adjunkt i Helsingborg 1910), *Jean Bauer*, pianist, utbildad vid konservatoriet i Dresden, samt fröken *Agnes Nilsson* (se sid. 183) för att ej nämna musikdirektörerna *J. A. Nilsson*, *C. H. Henning* och *Otto Holmberg*.

Vagnmakare E. Bergström.
F. 1826, † 1912.

Kapten Bror Adolf Beckman.
F. 1832, † 1911.

Öfverste Chr. G. Oxehufvud.
F. 1831.

Borgmästaren C. O. Moberg.
F. 1842, † 1905.

1875—76 var led. af drätselkammaren och 77—78 af stadsfullmäktige. År 1879 öfvergick gården till ny ägare, d. v. länsnotarien C. O. Moberg, som 1884 blef stadens borgmästare.¹ Framstående, dugande ämbetsman och utrustad med stor begåfning, besatt han äfven en utmärkt organisatorisk förmåga. Såsom ledamot af I kammaren hade han inom sitt parti ett betydande inflytande och förtroende. — År 1905 köptes gården af järnhandlaren Herman Geijer (sedan 1907 äfven ägare af n:o 23). Han vidtog en hel del förändringar: byggde 1914 trapphus till boningshuset, nedref flygelbyggnaden, i hvars ställe ett större 4-våningars magasin uppfördes, hvarjämte det äldre huset undergick en grundlig reparation.

Hömtomten n:r 6 var en af de tomter, som efter branden först bebyggdes. Dess förra ägare, f. rådmannen A. F. Nygren (porträtt, se föreg. del sid. 84) uppförde här ett litet nätt envåningshus, något innanför gatulinjen med långsidan mot Ö:a Torggatan och med ingång från gårdssidan. Efter hans död såldes det först (1880) till fanjunkaren Johan Brattström och inropades sedan (1887) gemensamt af herrar Osc. Nygren och K. P. Löfgren, som öfverlätto den till byggmästaren C. A. Resare. Det äges nu af sågaren A. Berglund.

Tomten n:r 7 bebyggdes 1867—68 af stadsfiskalen B. R. Andersson (porträtt, se föreg. del sid. 215). Det i två våningar af trä byggda huset har fasaden efter Ö. Torggatan, med ingång från gårdssidan och med ekonomibyggnaderna på tomtens vestra del. Senare tillbyggdes huset på norra sidan i två våningar med trapphus in på gården vid den vinkel, som nybyggnaden bildade med det äldre huset. Gården kallas ännu för »fiskalegården». Efter Anderssons död öfvergick den till hans sex arfvingar, bland hvilka voro färgare W. Andersson (se tomt n:r 49) och länsman Johan Oscar Andersson. År 1906 köptes gården

¹ Hade dessförinnan tjänstgjort vid landsstaten. Upprättade härstädes i april 1872 den första juridiska byrån, som han innehade jämte länsnotarien, sedermera landshöfdingen G. Rudebeck (se tomt n:r 64).

af »Folkets hus», som för egen del disponerade undre våningen, där samma år lokal inreddes till tryckeri och tidningsexpedition för dess organ »Värmlands folkblad», en tidning af socialdemokratisk färg, som upphörde 1910.

Gårdens nuvarande ägare är poliskonstapeln R. Wide.

Hörntomten nr 8 midt emot nr 6 är också bebyggd med ett envåningshus efter Strandgatan. Det är dock af större dimensioner, uppfördt i en villalikhnande stil på en hög sockel af tuktad granit och med ingång från södra sidan genom en storveranda. Huset byggdes af f. kaptenen vid Värmlands regemente Carl Nordenanckar, som efter att hafva sålt Varpnäs i Nors s:n inflyttade till staden. Kapten N., som var en älskvärd och fin gammal knekt af nobel karaktär, hann dock aldrig inflytta i detta sitt nya hem. Det togs året efter hans död i

Länsmän J. O. Andersson.

F. 1834, † 1893.

besittning af änkan Emilie Joh. Charl. N., f. Clarholm, som dog 1897. Efter att ett par år hafva ägts af häradshöfding Carl Ludvig Löthner (f. 1824, † 1901), äges det från 1891 af f. häradsskrifvaren i Södersysslets fögderi Johan Alfred Broqvist. Styr.-led. i Sparbanken och dess verkst. direktör 1908—15.

Boningshuset å tomten nr 9, ett tvåvånings trähus med trapphus å södra sidan, är byggdt af timmer utaf handlanden Bengt Gust. Nilsson (se föreg. del sid. 65). En mindre flygel uppfördes i två våningar å tomtens östra del samt uthusen efter den södra.

Till gubben Nilssons biografi är ej mera att tillägga, än att

Kapten C. Nordenfjærne.
F. 1812, † 1875.

Hårdsskrifvare J. A. Broqvist.
F. 1838.

Handlanden B. G. Nilsson.
F. 1816, † 1906.

v. Pastor J. Linder.
F. 1844, † 1882.

han var en stor hedersman, som ännu in i det sista behöll kropps- och själskrafter. Dottern Agnes var, som ofvan nämnts, skicklig pianist och gjorde en stor insats i det rika musiklivet, som florerade på 1870-talet, i det att hon medverkade vid konserter och vid flera tillfällen ackompanjerade många af de världsberömda mästare, som besökte staden. Gift med ingenjör B. O. Fahnehjelm, Stockholm.

73. Norra Strandgatan från öster.
f. d. Flickskolan, därefter nr:is 10, 9 och 8.

Gården såldes af denne 1907 till fältintendenten O. E. Nygren¹ (porträtt, se föreg. del sid. 263) och äges efter hans död s. å. af änkefru Emma N., f. Magnusson.

Här har bott en hel del lärare, såsom lektorerna J. P. Bergen-

¹ Började sin bana vid landsstaten, t. f. reg.-skriv. vid Värml. reg. 1871, intendent 1880 och fr. 1885 kassadirektör i Sparbanken, hvars verkst. direktör han sedan blef till 1906. Var vid sin död sedan flera år ordf. i stadens bevillningsberedning.

dal (som dog här 1877), T. A. Sæve och A. E. Dahlman samt adjunkten C. O. Schenson († här 1898). Här bodde också v. pastor Johan Linder, bortryckt redan vid 38 års ålder, men som trots sina jämförelsevis unga år gjort sig allmänt älskad och afhållen af såväl hög som låg.

f. Lektor A. G. Klingberg.
F. 1842.

Folkskoleinspektör O. Törneblad.
F. 1841, † 1909.

Tomten n:r 10 ägdes redan före branden af fabrikören Gustaf Holmberg, som efter branden lät uppföra dels det tvåvåningshus, som ligger längs gatan, dels en flygelbyggnad på tomtens södra del. Ingången är från gårdssidan och inkörsporten öster om huset. Efter Holmbergs död äges det af hans arfvingar.

Här bodde omkring 1880 den skicklige lektorn och läroboksförfattaren Anders Gustaf Klingberg, som efter att 1872—81 varit lektor i grekiska och latin, blef rektor i Strängnäs.

Öfvervåningen innehades i många år af seminarieadjunkten, folkskoleinspektören Olaus Törneblad.

I n:r 11 eller f. d. flickskolan är sedan hösten 1915 inrymd *Karlstads tekniska afton- och söndagsskola*.

Denna skola daterar sig, kan man säga, från 1866, då fabrikör E. C. Montan väckte förslag om bildande af en söndagsskola, till hvilken staden anslag 150 rdr till aflöning åt en lärare och handverksföreningen 20 rdr till läroböcker. Denna skola kom dock aldrig till stånd på grund af de svåra lokalförhållanden, som efter branden förelågo. Kom så seminaricadjunkten Segerstedt till staden, och med sin brinnande ifver för spridande af upplysning bland de bredare lagren satte han lif och fart i projektet, så att 1 sept. 1872 skolan kunde börja sin verksamhet under namn af »handtverkskolan» uti lånad lokal i folkskolehuset. Lärarepersonalen utgjordes endast af Segerstedt och barberare A. J. Andersson, som undervisade i väl-skrifning, hvarförutom några handverkaremästare, i främsta rummet guldsmeden Brockmann, lärde i sina yrken.

Höstterminen 1880 ombildades skolan till »Tekniska afton- och söndagsskolan», hvarvid ritläraren Nap. Cæsar anställdes som förste lärare och undervisar sedan dess i frihandteckning, linearritning och modellering och folkskollärare L. Nyman med undervisning i räkning och svenska, hvarjämte barberare Andersson fortfarande kvarstod. Lokal erhöles i en mindre byggnad på den tomt, där Tjåderskolan nu står. Elevantalet detta första undervisningsår var 82 manliga, och styrelsens förste ordförande var komminister Sjöholm (se vidare tomt n:r 172).

År 1889 infördes ett nytt ämne nämligen maskin- och byggnadsritning, på det att »den konstnärliga teckningen ej skulle uteslutande dominera.»

Skolan har sedermera alltjämt gått framåt. Läsåret 1889—90 voro eleverna 183 och lärarna 4, 1899—1900 resp. 190 och 4, 1909—10 resp. 215 och 5 och 1914—15 resp. 247 (däraf 90 st. kvinl.) och lärarna 15. Från och med höstterminen innevarande år (1915) har skolan fått egna lokaler uti gamla flickskolan vid Strandgatan, något som naturligen i betydande mån bidrager till en raskare utveckling. Ekonomin synes också nu vara betryggad, då för nästa år staden ställt till skolans disposition ett anslag å 4,400 kr., hvartill kommer statens bidrag å 2,000 kr. Dessförutom äger skolan en kapitaltillgång (1 jan. 1915) på 8,700 kr. jämte en stipendiefond på 5,800 kr., donerad av boktryckare C. A. Fahlgren.

I samband med denna skola torde var lämpligt lämna en historik öfver *Karlstads fabriks- och handverksförening*. Den första bildades 1846 och stadgarne antogos vid ett sammanträde 26 april påföljande år. Under åren 1847—64 ingingo i föreningen 105 medlemmar och åren 1848—56 utfärdades af densamma 230 gesällbref. Sistnämnda år, då fabrikören E. T.

Moutau var dess ordförande, fattades beslut om belöningsmedaljer till utläringar, och utdelades den första i brons nämnda år och den första i silver 1860. Åren 1857—64 utfärdades 487 gesällbref, och 1856—64 utdelades 7 medaljer i silver och 35 i brons.

I juni 1864 upphäfdes skråväsendet och utfärdades den s. k. förordningen angående utvidgad näringsfrihet. Föreningens syftemål att genom samverkan främja och tillvarata de olika skråens intressen bortföll därmed, och en ombildning af den gamla föreningen var därför nödvändig. Detta skedde 1864, då nya stadgar antogs, och föreningen har alltjämt sedan existerat under lifligt och framgångsrikt arbete. Ur dess senare historia må meddelas, att den sedan 1898 tillhört den stora centralorganisationen först gemensamt med Örebro län och sedan 1904 som själfständigt distrikt, att år 1900 bildades en fond för åstadkommande af ett ålderdomshem för äldre behöfvande handverkare, att föreningen nu räknar ett 80-tal medlemmar, samt att genom dess ansträngningar till staden beviljats ej mindre än 2,500 kr. till resestipendier åt handverkare.

Samtidigt som ofvannämnda förening bildades, tillkom också *Understöds- och pensionsföreningen för fabriks- och handverksidkare och deras enkor*, nämligen i midten af sept. 1846, då på uppmaning af rådman P. Stenström fabriks- och handverksidkare sammanträdde och beslöto bilda en fond till understöd åt dylika personer och för utbetalande af pensioner till enkör. De vid detta tillfälle närvarande tecknade sig för vissa belopp, hvilka insamlade medel utlånades »mot god ränta» och säkerhet. Sedermera förökades denna fond dels genom gåfvor, dels därigenom att 1849 till densamma öfverlämnades skräddare- och skomakareämbetenas kassor på 249 och 380 rdr samt år 1867 genom f. d. karduanmakareämbetets gåfva å 200 rdr, genom att rådman A. F. Berginän skänkte 15 rdr och fabriksör Montan 300 rdr.

År 1866 utgjorde fonden 5,521: 74, 1872 10,472: 74 och är nu i rundtäl 8,000 kr. Första änkepensionen utdelades 1867 med 14 rdr.

Hörntomten midt emot är den gamla Hagströmegården, där man ännu har att söka stadens antagligen äldsta hus (se föreg. del sid. 91, där huset är afbildadt). Räddadt undan branden härbergrade det en hel del människor de första olycksdagarne, bland andra d. v. kapten J. H. Lemke, som bodde kvar åren 1866—67. Gården ägdes af enkan Maria Cath. Lindholm, och efter hennes död inköptes den af föreståndaren för Gårdsjö landtbruksskola O. E. Stenström. Gården är sedan 25 år tillbaka mycket för-

ändrad, i det att ej mindre än två stenhus där uppförts, båda i två våningar, det ena hörnhus med ingång från N. Kyrkogatan, det andra med fasad åt N. Strandgatan och med ingång från gårds-
sidan.

Instr.-makare J. P. Nyström.
F. 1839, † 1900.

Adjunkten O. H. Roth.
F. 1839.

Tomten intill (nr 13) stod obebyggd till år 1876, da instrumentmakaren J. P. Nyström här uppförde sin orgelfabrik, förut inrymd i förhyrd lokal å Kvarnberget, men sedan 1877 under eget tak. Verksamheten har genom nit och skicklighet från en blygsam början antagit allt större dimensioner,¹ så att år 1891 ny fabriksbyggnad byggdes efter Strandgatan, hvilken 1913 efterföljdes af ännu en i hörnet mellan nämnda gator. Själlva bo-

¹ Sedan 1901 har tillverkningen stigit från 200 till 1,200 instrument. Fabrikationen omfattar sedan 20 år äfven pianoinstrument. Efter Nyströms död ställdes företaget på aktier, med sonen ingenjör C. W. Nyström som ledare.

ningshuset; byggdt i två våningar af trä, har sin fasad åt kanalen. Hitt i bottenvåningen var intendentskontoret vid Värmlands regemente under några år af 1890-talet förlagdt. Öfre våningen har bebotts af bl. a. läroverksadjunkten Olof Hjalmar Roth, en veteran i skolans tjänst, som för flercaldiga tiotal af skolpojks-generationer är i kärt minne bevarad.

V. Kanalgatan var tills för ej så många år sedan rätt svår att trafikera, ej stensatt som den var, och i regnväder var det för de gående att balansera sig fram på den ofta nog ganska bristfälliga brädvandringen. Men en ersättning härför hade de här boende i den härliga promenadplatsen¹ utefter kanalen, hvilket förhållande nog gjorde sitt till, att gatan blef så

74. Tomt nr 14.

länge försummad. Sommaren 1915 stensattes den i hela sin längd med tuktad sten.

När landtmätare A. F. v. Wachenfeldts (porträtt, se föreg. del sid. 94) gård nr 19 vid Norra Kyrkogatan brann 1864, lät han i en af kålgårdarne nere vid kanalen uppföra ett litet obetydligt tvåvåningshus innehållande i öfre våningen 2 rum och i

75. Ramströmsbacken med Wachenfeldtska huset.

¹ Träden planterades 1847 genom beslut af den 26 okt. nästföregående år.

nedre ett rum och kök. Tomten fick n:r 14 i den nya stadsplanen, och byggnaden tillbyggdes 1870 i sin södra del, så att huset fick det utseende det nu har. Till tomten lades äfven den Hardinska trädgården (n:r 15), så att »Wachenfeldtska trädgården» var en af stadens största. Nu är sedan ett 10-tal år det trefliga området helt förändradt. Efter v. Wachenfeldts död 1905 såldes gården till Karlstads fastighetsbolag, som å båda tomterna lät uppföra väldiga fyrvåningars stenhus, af hvilka det å tomten n:r 14 är hörnhus med hufvudfasad — liksom det å tomten n:r 15 — åt Herrgårdsgatan. Det förra äges nu af ingenjör A. Svanbom, det senare af Wernlands ensk. bank (se bild sid. 206).

Uppå på backens krön ligger som hörntomt mot N. Kyrkogatan gården n:r 16, ett tvåvånings trähus med kalkrappning. Uppfördt året efter branden af byggmästaren P. G. Hamberg (porträtt, se föreg. del sid. 181) med fasad efter nyssnämnda gata, blef det senare tillbyggt äfven efter Herrgårdsgatan. Ingången är å gårdsidan söderifrån.

I gården bodde efter branden änkebiskopinnan Agardh samt doktor A. F. Ramström (se föreg. del sid. 169, 170) till sin död 1896. Efter honom blef Herrgårdsbacken, stadens af skolungdomen mest gouterade källbacke, omdöpt till »Ramströmsbacken.»

Gården äges nu af fru Elvine Weinberg, änka efter kronofogden i Älfvals fögderi C. J. C. Weinberg (f. 1842, † 1890).

Längre norrut ligger ett litet propert envåningsträhus längs N. Kyrkogatan med n:r 17. Tomten stod obebyggd till 1870, då huset uppbyggdes af handlanden O. Wennerberg (porträtt, se föreg. del sid. 82). Här bodde i många år stadens organist, musikläraren vid läroverket, musikdirektören Carl Wilhelm Rendahl, hvilken alltsedan sin hitflyttning 1873 varit den ledande och sammanhållande kraften inom samhällets musikaliska lif, där han nedlagt ett energiskt, fruktbringande arbete. Gården inköptes 1888 af disponenten vid Karlstads mek. verkstad A. W. Lundgren, och efter hans död 1897 beboddes den af änkan, f. Lidström. (Se bild n:r 37, där en del af huset synes). Nu är gården i andra händer.

Musikdirektör C. W. Rendahl.
F. 1848.

Landskamrer P. L. Zetterstedt.
F. 1839, † 1901.

Landshöfding A. Asker.
F. 1848.

Hörnhuset nr 18 uppfördes 1866 af landskamreraren Axel Andersson (porträtt, se föreg. del sid. 113). Tvåvåningshusets ingångsport var *da* belägen midt i fasaden, som vänder åt Herrgårdsgatan.

Bankdirektör L. O. Tjerneld, som blef ägare 1899, lät påbygga en våning och uppförde trapphus på norra sidan in på gården, hvar igenom den forna ingången såsom obehöflig borttogs.

76. N. Kyrkogatan.

N:r 18.

N:r 16.

På 1880- och 90-talen beboddes öfre våningen först af landskamreraren Per Ludvig Zetterstedt, nämnd till denna befattning efter landskamreraren A. Andersson. Z. var en framstående, skicklig ämbetsman, hvars arbetskrafter togos i anspråk på många håll inom kommunen, men hans kraft bröts dock flera år före hans död af ett slaganfall.

Landssekreterare Axel Asker kom hit 1894 efter sin företrädare C. E. Varenius' död året förut. År 1900 lämnade han staden såsom t. f. landshöfding och blef 1902 utnämnd till landshöfding i Hallands län.

Åren 1901—10 var Värmlands regementes chef, d. v. öfverste C. O.

Nordensvan¹ här bosatt, och samtidigt voro regementets expeditioner hit förlagda i nedre våningen.

Gården nedanför hörde före branden till garfware N. Wennergrens tomtar och fick vid tomtregleringen nr:is 19 och 20. Den

Gen.-major C. O. Nordensvan.
F. 1851.

bebyggdes ej förrän 1870 af landtbrukaren Johan Erik Eriksson, som in på gårdens östra del uppförde ett envånings trähus med ingång från södra gafveln, som vettar åt gatan, och med fasad åt gårdssidan.

År 1883 köptes den af Petter Jonsson, som i många år dref en omfattande egendomsagentur här i staden, och efter honom heter gården på det gamla manér, som före stadens brand var så vanligt, »Petter Jonsgården». Den äges nu af byggmästarfirman Forsgren & Ekström.

Hörntomten nr: 21 tillhörde före branden spegelfabrikören J. F. Lundin, som å tomtens norra del efter Ö. Torggatan 1866 lät uppföra ett tvåvånings stenhus af det tegel, som erhöles af den på auktion inköpta gamla våghusbyggnaden ofvanför vestra bron. Ingången är från södra gafveln, och uthusen ligga efter tomtens norra del, så att hela södra tomtdelen är obebyggd och upptages af trädgård. Sedan 25 år tillbaka har mejeri varit inredt här i gården, som nu äges af mejeristen Aug. Wahlberg.

¹ Chef för regementet 1900—11. Stadsfullmäktig 1902—10, där af v. ordförande från 1903.

Tomten midt emot var den s. k. Echstedtsgården. Den mindre på vestra delen af tomtens innersida uppyggda, kalkrappade flygelbyggnaden af trä uppfördes redan på 60-talet. Boningshuset efter gatan, äfven det af trä och i två våningar, byggdes 1875, och

Fot. A. Ollzon.

77. Herrgårdsgatan med nr:is 25, 23, 22 (det närmaste).

s. å. inflyttade hit gårdens ägare f. majoren vid jägarne Johan Gustaf von Echstedt, som ägt tomten före branden, då den från N. P. Ödmans skildringar så bekanta »röda gården» var här till finnandes. Major v. Echstedt var en gammal, varmhjärtad knekt med militäriskt utseende och hållning, den siste af en ätt, som spelat en stor rol inom vår provins.

Gården äges nu af fröken Alma Andersson, som här har inrättat sitt åkeri, och är gården så tillvida ändrad, att å de gamla uthusbyggnadernas plats är uppförda stall- och logbyggnader af tegel, hvarjämte spjälstaketet är ersatt med ett högt brädplank. Sedan slutet af 1880-talet innehar fröken A. stadens skjutsentreprenad. Stadsfullmäktig 1914.

Egendomsagenten P. Jonsson.
F. 1823, † 1901.

Majoren J. G. v. Echéstedt.
F. 1804, † 1882.

Fröken Betty Wendt.
F. 1842, † 1915.

Byggnaden intill (n:r 23) är af samma skapnad som nyss skildrade, fast ej obetydligt större. Ingången är äfven här från gårdsidan. Tomten ägdes före branden af karduanismakaremästaren Petter Lindgren (porträtt se föreg. del sid. 79). Tomten inköptes af änkan efter garfverifabrikören C. M. Wendt, fru Christina W., f. Pettersson, och lät hon här bygga ett tvåvåningshus af trä med fasad mot Herrgårdsgatan och med ingång från gårdssidan. Huset uppfördes för att bereda lämplig lokal för dotterns flickskola.

I januari 1871 annonserade fröken Betty Wendt första gången, att hon ämnade börja undervisa barn, och var villig att motaga 3 å 4 elever. Elevantalet växte hastigt, och 1875 öppnade hon privat skola, biträdd af systrarna Lotten och Emma W. jämte fröken Augusta Lindholm, i en lokal uti boktryckare Kjellins hus vid Stora torget. Skolan omfattade från början ett 30—40-tal elever, fördelade på två klasser. Den tillväxte alltjämt, större lokaler behöfdes, och när den i början af 80-talet öfverflyttade till nedre botten i huset vid Herrgårdsgatan, omfattade den tre klasser, med ett lärjungeantal växlande mellan 60 å 70. Den undervisning, som meddelades, afsåg förberedelse i och för inträde i elementarläroverk. Den upphörde 1887.

Samma år frånträdde fröken Sofie Berg sin föreståndarinnebefattning vid flickelementarläroverket, och beslöt hon sig för att inrätta en större, enskild flickskola, och planen sattes också i verket. Som den var sent påtänkt, var det svårt erhålla tillräckligt stor lokal det första året, hvarför de högre klasserna inrymdes i den forna Wendtska skolan, och småskolan i gården n:r 29, hörnhuset mellan Ö:a Torg- och Herrgårdsgatorna. Skolan fick namnet Nya elementarskolan för flickor, kom genast i stort anseende, utvidgades andra året till 6 och tredje året till 7 klasser samt åtnjöt från 1891 ett statsanslag af 1,000 kr. Från detta år hade den sina egna inspektorer. På grund af de lägre terminsafgifterna, öfvergingo allt flera från läroverket vid Strandgatan till det nya vid Herrgårdsgatan, och snart började det se hotande ut för den förstnämndas existens. Läsåret 1891—92 hade dess elevantal sjunkit

till vidpass 100, då däremot fröken Bergs stigit till 140. Att striden dock ej skulle blifva långvarig, var ju att förutse, helst som Karlstads samhälle den tiden var för litet, för att två sådana inrättningar skulle kunna existera. Då stadsfullmäktige 1899 beslöto öfvertaga samtliga aktierna i det äldre läroverket var dettas existens betryggad, och två år senare nedlade Nya elementarläroverket sin skolverksamhet. Lärjungeantalet hade sista året nedgått till siffran 77.

År 1889 hade gården inköpts af d. v. lektor A. Dahlman. Af Arbetarföreningen såldes den 1907 till järnhandlare Herman Geijer.

A tomt n:r 24 är missionskapellet »Betlehem» uppfördt, som spelat och fortfarande spelar en stor rol i många hänseenden. Hvad husets yttre beträffar, är det byggt i norr och söder med ena gaveln vänd mot Herrgårdsgatan. Huset är förlagdt ett stycke in på tomten, så att utrymme finnes för en kringbyggd veranda med två ingångar och därframför en öppen plats intill gatulinjen.¹

¹ Angående denna märkliga rörelsens förhistoria, hvad tiden beträffar, kan man anse den datera sig från det tillfälle, då den väldige missionären P. Fjellstedt (prästvigd härst. 1828) gjorde staden 1843 ett besök för att intressera dåvarande biskopen (Agardh) och landshöfdingen (Oldevig) för inre missionen. Hans predikan i domkyrkan under detta besök väckte också ett utomordentligt stort uppseende. Fjellstedt besökte staden flera gånger (han hade nämligen släktingar här) för att verka för saken. Vid ett af dessa tillfällen (1851) befaun sig bland åhörarne predikanten C. J. Nyvall, som varit ifrat i samma anda, och som satte sig i förbindelse med andra liktänkande. Vid ett besök 1854 fann han, att de troendes antal ökats och skaffat sig lokal i Hagströmegården (bild däraf se föreg. del sid. 91), där de i sydöstra rummet i öfre våningen brukade samlas för läsning af uppbyggelseskrifter. Genom den då och då hit återvändande energiske Nyvalls energi, ökades såväl antalet af medlemmar och lokaler, fastän nog hinder lades från såväl statskyrkligt som annat håll.

I den Ljungqvistska gulmålade gården (se förra delen sid. 106 o. f.) hade skomakare J. Nyvall upplåtit sin verkstad på nedre botten till konventikelsammanträden, till dess att två rum i samma hus år 1861 förhyrdes, hvilka rum voro den första förhyrda lokalen. Samma år bildade sex män, däribland skollärare E. G. Fern, den första föreningen, för hvilken utarbetades en stiftelseurkund.

Å tomten nr 25 uppförde handlanden L. N. Fitinghoff¹ något år efter branden ett tvåvånings trähus å östra delen af tomten längs efter gatan och med uthusen efter tomtens norra del. Å tomtens nordöstra del ligga uthusen. I öfrigt upptages gårdsplanen af

Brukspatron C. J. Berggren.
F. 1834, † 1902.

Borgmästare K. J. Lindholm.
F. 1869.

trädgårdsanläggningar, genom hvilka man från ingången å husets norra sida kommer ut till V. Torggatan. År 1870 sålde Fitinghoff gården till sin svåger, brukspatron Carl Johan Berggren, som

Efter branden erhöles lokal i »Stora baracken». År 1866 inköptes en tomt-del på nr 8 i Viken, där följ. år för 300 kr. uppfördes ett provisoriskt församlingshus, och år 1870 uppfördes det s. k. missionshuset för 2,394: 79.

Denna gård såldes 1876 för 6,000 kr. och inköptes då tomten vid Herrgårdsgatan för 4,400 kr. Betlehemshuset uppfördes 1876—77 för en kostnad af 28,461: 38, hvilken summa ökades efter reparationen utförd åren 1895—96, till 39,824: 99. År 1909 insattes en kyrkoorgel. (Se vidare minnesskrift 1861—1911, Karlstads Ev. Luth. Missionsförenings femtioårsjubiléum 1911, Tr. Kristinehamn 1911).

¹ Om honom se »Fitinghoffska villan».

vid sin afflyttning 1883 till Stockholm öfverlät den till radman A. F. Grundström (porträtt, se föreg. del sid. 94). Sedan dennes död 1903 är stadens borgmästare K. J. Lindholm¹ gårdens ägare.

N:o 26, en anseelig tomt i och för sig, utgör likväl endast ungefär hälften af den forna Frankeska bryggeritomten, enär den nya

Fot. A. Olsson.

78. Karlstads bryggeri.

Gamla bryggeriet.

Stadshotellets gamla flygel.

Herrgårdsgatan skar den midt itu. Den gamla bryggeriverksamheten fortsattes af bryggaren E. Franke, hvilken dock öfverlämnade den gamla färgeribyggnaden till fabrikör W. Andersson, som här några år hade sitt färgeri. År 1875 såldes tomt och byggnader till herrar Gustaf Nygren² och Carl Alfred Brinck, hvilka bildade

¹ Blef från magistratssekreterare borgmästare 1906. Stadsfullmäktig 1889—91, landstingets ordförande från 1909 samt därjämte ordförande eller ledamot i en mångfald kommunala och andra komitéer.

² Gust. Nygren (son till rådman A. F. Nygren) blef 1887 general-agent för liförsäkringsbolaget Thule i Norge och är efter erhållet afsked ännu

firman Karlstads bryggeri med Brinck sasom bryggmästare. Körelsen utökades efter något år genom inköp af det gamla svagdricksbryggeriet vid älfven midt emot Sandbäcken. År 1886 utgick Nygren ur firman, som på grund af ekonomiskt obestånd 1889 öfvertogs af en broder till Brinck, hvilken senare kvarstod som bryggmästare. Då den nye innehafvaren 1890 afled, inköptes brygge-

F. bryggaren G. Nygren.
F. 1844.

Bryggmäst. C. A. Brinck.
F. 1844, † 1902.

riet af direktör Th. Egnell i Sköfde, som bildade Karlstads bryggeriaktiebolag, hvars bolagsordning är af 14 aug. s. å. Sedan dess har en hel del nybyggnader tillkommit. Nytt brygghus byggdes 1899, lagerkällare och mälteri 1891, kölman 1893, tapp- och sköljningslokaler, stall och kornbottnar 1908.

bosatt i Kristiania, C. A. Brinck blef sedan bryggmästare i Lidköping och Östersund och var de 5 sista åren bokbällare hos Pellerins margarinfabrik i Göteborg, där han dog.

Aktiekapitalet är 106,500 kr. och sedan 1897 är Alb. Egnell bryggeriets disponent.

Strandremsan mellan älften och bryggeritomten samt den ofvanför liggande biskopstomten har från att ursprungligen varit helt obetydlig under årens lopp blifvit allt bredare, så att på motion af boktryckare Forssell stadsfullmäktige år 1911 beslöto att här anordna villatomter. En af de ovanligt väl belägna tomterna

Fot. K. Nyström.

79. Boktryckare A. Forssells villa.

(n:o 1 B) inköptes af boktryckare Forssell, som 1914 här uppfört sitt trefna hem. Tomten n:o 1 A är inköpt af disponent A. Egnell och n:o 1 C af bankdirektör A. Austrii, men äro ännu ej färdigbyggda.

Tomten midt emot (n:r 28), en del af den forna Frankeska bryggeritomten och gamla teatertonen, ägdes efter branden af järnhandlaren J. A. Nygren, som här å södra delen lät uppföra magasin för sina varor. År 1899 inköptes tomten af Färjestads bryggeriaktiebolag, som här följande år lät uppföra ett ståtligt trevåningshus af sten med fasad åt V. Torggatan. I byggnadens bottenvåning äro inrymda kontorslokaler för nämnda bolag, hvarjämte hela norra delen är inredd till restauration, den s. k. stadskällaren. Öfriga våningar upptagas af bostadslägenheter, hvar-

jämte Odd Fellowlogen Erik Gustaf Geijer här i många år haft sina lokaler.¹

Å tomten nr 29 lät magistratssekreterare H. J. Falk uppföra ett större hörnhus af trä, byggt i vinkel efter V. Torggatan och Herrgårdsgatan uti två våningar med genomgångsförstuga från den förstnämnda gatan och med uthusen efter tomtens östra sida. Öfvervåningen innehöll två stora bostadslägenheter, af hvilka den ena innehades af ägaren, den andra i många år af grosshandlare Fitinghoff.

Gården såldes 1886 till regementsläkare C. A. Haak och öfvergick efter att transporterats öfver på bankdirektör L. Tjerneld i landtbrukare L. G. Erikssons ägo. Åren 1889—1902 ägdes den af fröken Alma Andersson och 1907—1910 af Longs Mejeri-

Landskontoristen Otto Geijer.
F. 1827 † 1902.

¹ Innan gamla Franketomten lämnas, vill jag dröja här en minut för att få tillfälle medtaga ett porträtt af Carl Fredrik Otto Geijer, som före branden bebodde en af det stora Frankhusets nedre lägenheter. Han var nog under de år, som han vistades här, (1839—65), med sina många talanger, sin förmögenhet och genom sin älskvärdhet en förgrundsfigur inom sällskapslivet. Flyttade efter branden till hufvudstaden, där han tillbragte sin tid med att öfva välgörenhet, ordna basarer, m. m., och var inom några år allmänt känd och värderad af Stockholmarne. Han titulerades »kunglig sekter'n». Utmärkt pianist lät han engagera sig vid dans- eller andra tillställningar, och honoraret erlades af värden till en person på slottet, genom hvilken det kom fattiga till del. »Kunglig Otto» skall nog länge lifva kvar i minnet hos många nödställda.

aktiebolag, som på tomtens södra del efter V. Torggatan lät uppföra ett modernt stenhus i fyra våningar, i hvars undre våning bolaget hade sin försäljningslokal. Sedan 1910 är brand- och liförsäkringsbolaget Svea, Göteborg, dess ägare

Fot. K. Nystrom.

So. Garden nr 29 (fr. V. Torggatan).

I södra delen af det gamla husets undervåning hade bokbindare M. Sjöberg till 1901 sina bokbinderlokaler, hvarefter den konservativa, dagliga aftontidningen Värmlands Dagblad här hade sitt tryckeri under de år (1902—10), som den existerade. Dess lokaler hafva nu öfvertagits af Värmlands läns tidning, ett fireligiöst, frisinnadt organ, som utkommer hvarje tisdags och fredags eftermiddag.

Tomten nr 30¹ ägdes af grosshandlaren O. F. Ahlmark, måg till förra ägaren auditören C. W. Geijer († 1865 i Karlstad, ej på

¹ Den kallades efter branden för »Ahlmarkska trädgården», och gatan benämndes i dagligt tal för Trädgårdsgatan efter dels den Ahlmarkska dels efter den på bredvidvarande tomter liggande f. d. Höökska.

Agnahammar sasom origtigt uppgifvits a sid 126 i föreg. delj. Omedelbart efter branden hade Ahlmark uppfördt ett tvåvånings trähus emellan sin hörntomt n:r 76 och Hypoteket, hvilken byggnad sedan flyttades till »Ahlmarkska trädgården». Den vänder sin fasad mot Herrgårdsgatan, med förstuga midt genom huset. Här bodde pastor J. P. Höjer efter branden. År 1873 köptes gården af snickaren Johannes Nordström, som efter att innehaft den till 1881 salde den till handlanden L. G. Wennsten. Snickeriverkstaden öfvertogs sistnämnda år af snickaren O. Gullstrand som dref möbelaffär i 12 år härstädes, i 14 år uti n:r 115, i 7 år uti n:r 119, tills han 1914 inflyttade i egen gård (n:r 105.)

I nedre botten till höger i förstugan är »mamsellera Petterssons» finbageri beläget, välkändt af såväl skolungdom som i synnerhet af den kaffekalasande delen af samhället. I många tiotal af år hafva de tre fruntimren på gammalt

manér stått allmänheten till tjänst med hembakade kakor. Två af dem äro nu döda, af hvilka den äldsta Mathilda Carolina, som grundlade verksamheten, dog 1914, 86½ år gammal.

Tomterna n:r 31 och 32, rester efter räntmästare C. M. Hööks trädgård, inköptes af apotekare L. Kaijser, som bibehöll och utökade dessa planteringar. Med sina vackra lummiga träd, som sträckte sina grenar långt öfver inhägnaden mot gatan, var trädgården en stor prydnad både för Ö:a Torggatan och för Herrgårdsgatan.

Fabrikör O. Gullstrand.
F. 1853.

Här i trädgården lag en paviljong af trä, hvilken haft sin betydelse, i det att här öppnades i mars 1871 stadens första mejeri, Karlstads mejeri, som, till en början egentligen endast en filialafdelning af Mälardalens länsmejeri, sköttes och förestods af den energiske, driftige brukspatronen August Gustaf Wallman. Företaget vann genast från allra första början stor tillslutning

Brukspatronen A. G. Wallman.
F. 1816, † 1895.

och odeladt förtroende, så att detsamma till augusti månads ingång (första året) hade uppnått en tillverkning af 87,085 skålp. smör, med en daglig fabrikation af 800 å 900 skålp. Priset varierade mellan 70 och 80 öre.

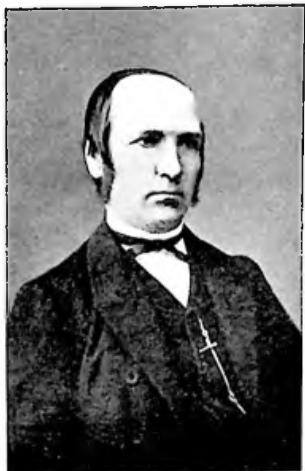
De fem kärnorna drefvos med ånga och mjölktilförseln, som skedde från äfven långt aflägsna provinsdelar, till och med från Norge, var fullt tillräcklig. På grund af behofvet af större lokaler, flyttades rörelsen 1873 till tomten n:r 174, där den nedlades 1885 efter sin, man kan gerna säga, banbrytande verksamhet.

Efter Kaijsers frånfalle kvarstodo trädgårdstomterna obebyggda många år, tills de i slutet af 90-talet såldes till olika ägare. Å tomten n:r 32 uppfördes af kaptenen och boktryckaren i Stockholm Fr. Thavenius 1897 ett tvåvånings hörnhus af sten och å n:r 31 uppfördes ett tvåvånings trähus med fasad efter Herrgårdsgatan af snickarne, bröderna O. och A. Andersson.

Länge obebyggd stod också tomten n:r 33, tills garfware J. Wennergren där lät uppföra den lilla tvåvånings tegelbyggnad med gafveln åt gatan, hvori han ända till sin död 1913 hade sin

läderaffär. Därjämte uppfördes samtidigt utefter Herrgårds-gatan det lilla »envåningskrypin», som ännu kvarstår. Gården äges nu af godtemplarlogen »Esaïas Tegnér».

Hörntomten nr 34 köptes efter branden af postskrifvaren Gustaf Ludvig Olsson, som på sydöstra delen längs gatan uppförde ett stenhus i två våningar, med uthus efter tomtens västra

Postskrifvare G. L. Olsson.
F. 1828, † 1873.

Possessionaten J. A. Roman.
F. 1816, † 1891.

sida och hela norra delen apterad till trädgård. Postskrifvare Olsson var en stilla, enkel, pligttrogen man, som efter öfverste Muncks död blef t. f. postmästare, men som dog efter endast några månaders förordnande. Den korresponderande allmänheten hade dock under denna korta tid så vetat sätta värde på honom, att en petition var påtänkt för att få O. nämnd till Muncks efterträdare.

Två år senare köptes gården af bankbokhållare N. Tjeder (porträtt, se föreg. del sid. 80), som 1879 öfverlät den till handlanden Ture Wennergren, efter hvilkens död (1913) huset ägdes af arf-

vingarne till 1915, då det såldes till folkskoleinspektören O. A. Gunnelius.

Tomten n:r 35 ägdes af arbetskarlen Henrik Henriksson, som på nordöstra delen år 1879 lät uppbygga ett tvåvåningshus af trä med fasad efter gatan och med trapphus på husets södra sida. Uthuset förlades till södra sidan. År 1881 inköptes gården af pos-

81. Östra delen af Herrgårdsgatan (Ramströmsbacken).

N:r 36, 35.

N:r 15, 14.

sessionaten J. A. Roman och hans son agenten Julius Leonhard Roman, hvilken efter faderns död blef ensam ägare af gården (se för öfrigt tomt n:r 174).

Den nordvestra delen af tomten är nu förvandlad till trädgård, och i den sydvestra är en mindre byggnad af tegel uppförd, i hvilken bostadslägenhet är inrymd. Bland hyresgäster märkas 1880—87 häradsskrifvaren Johan Gottfrid Wibelius, brorsonson till den finske patrioterna och vårt läns utmärkte höf-

ding Olof af Wibeli. W., som var häradsskrifvare i Norrssysslets¹ fögderi åren 1871—99 var mycket musikalisk, bl. a. en af stiftarne af det berömda O. D. i Uppsala, och vikarierade tillfälligtvis för domkyrkoorganisten. Flyttade sedan till Stockholm, där han dog.

Häradsskrifvare J. G. Wibelius.
F. 1830, † 1910.

Sägverksäg. O. P. Thallin.
F. 1830, † 1892.

Gården nr 36 bebyggdes 1879—80 af sägverksägaren Olof Peter Thallin, som efter att bedrifvit skogsaffärer dels för egen räkning dels som ombud för Göteborgsfirmer blef ägare af Orrholmens sägverk år 1880. Boningshuset är i två våningar af timmer med källarvåning af sten. Ingången är från gårdssidan. Längs östra gavlenn är uppförd en efter hela sidan gående veranda i två våningar. Öfvervåningen innehades af ofvannämnde Wibelius 87—91.

¹ Motsvarande Öfre Fryksdalen och Älfdalen.

Efter Thallins död öfvergick huset till handlanden Ludvig Martin och byggmästaren Aug. Olsson, hvilken efter att blifvit ensam ägare däraf år 1904 sålde det till häradsskrifvaren F. R. M. Svensson.

N:r 37 var före branden en tomt, hvaraf tomtdelen i hörnet mellan Herrgårdsgatan och Kanalgatan tillhörde domkyrkosysslomannen S. Hardin (porträtt se föreg. del sid. 93). År 1878 uppfördes här ett litet nätt tvåvånings hörnhus af trä utaf arbetskarlen Olof Andersson. Adjunkten i lefvande språk vid läroverket O. F. Berger bebodde öfvervåningen från 1882, en kunnig språkman, men ännu mera framstående musiker. Komponerade en hel del förträffliga saker, som han dock, blygsamt underskattande sin förmåga, aldrig lämnade till trycket. Sedan 1895 bodde här gårdens ägare häradsskrifvaren Adam Fredrik Heintz (f. 1830, † 1905), »en samvetsgrann ämbetsman, som aldrig lät en glömska eller förseelse komma sig till last». Änkan Emma H., f. Hallgren, äger den efter hans död.

Tomtdelen 37 B var redan före branden bebyggd med ett litet envåningshus efter Kanalgatan. Uppfördt, såsom i föreg. del sid. 151 angifves, af fabrikören G. A. Andersson, såldes det 1861 till f. possessionaten Thor Olof Sundler på Björsbyholm, en flärdfri, gammaldags hedersman, som under många år var anställd som bokförare hos firman O. F. Ahlmark & C:o.

I en flygelbyggnad inne på gården inflyttade strax efter branden Carl Oscar Hedstrand, som 1866 blef länsbokhållare härstädes och sedermera befordrades till kronofogde i Nordmarks fögderi. Bland hyresgästerna må antecknas äfven bokhållaren vid Karlstads sparbank Carl Nyman, också han en gammal hedersman, redbar och pligttrogen in i det minsta, och känd som synnerligen framstående bokförare. Far till häradsskrifvaren i Mellansysslet Victor Nyman.

Vid Sundlers död inköptes gården af snickaren Sven Nyström (bror till orgelfabrikören J. P. Nyström). Hitt inflyttade då kyrkvaktaren J. O. Andersson, som efter att i flera år varit anställd

Adjunkten O. F. Berger.
F. 1841, † 1898.

P. possessionaten T. O. Smidler.
F. 1807, † 1897.

Bankbokhållaren C. Nyman.
F. 1831, † 1899.

Kronofogde C. O. Hedstrand.
F. 1829, † 1909.

som extra redan 1858 blef ordinarie innehafvare af kyrkväktarsysslan vid domkyrkan, för hvilken långa tjänstetid, präglad af en aldrig svikande pligttrohet, han fick mottaga »Pro Patrias» stora guldmedalj. Hans dotter Anna Andersson äger nu garden.

Kyrkovaktmäst. J. O. Andersson.
F. 1836, † 1914.

Det lilla grönmålade tvåvåningshuset på tomten intill (nr 38) uppfyggdes 1865 af rådmannen A. F. Bergman och inköptes 1873 af fröken Ebba Charlotta Sandelin, som ägde den till sin död 1911.

Gå vi förbi hörntomten, äro vi inne på Kungsgatan, förr endast att förlikna vid en sämre hållen landsväg, ej sten-satt som den var. Längs gatusidorna funnos $\frac{3}{4}$ m. breda kalkstenshällar som gångbanor, hvilka genom ett plankverk voro skilda från de strax intill framgående väldiga diken. Vesterut höjde sig skolbacken, stenlagd endast till

hälften och på grund af sin branthet — i synnerhet vid marknader — rätt svårtrafikabel. Söderut låg lasarettsområdet samt gamla Tingvallska trädgården, som inköpt af staden, nu är tomt för den nya Saluhallen.

Fortsätta vi den vandring, vi ursprungligen begynt, efter gatans norra sida, börjande med hörntomten vid Kanalbron, skulle vi för några år sedan hafva påträffat ett tvåvånings trähus uppfördt 1865 och ej fullt färdigt, då staden brann. Huset är (se bild sid. 140) känt af alla äldre Karlstadsbor under namn af »Gröna stugan», och byggdes af ingenjören J. O. Tidström. År 1865 var läroverkets första klass hit förlagd, (se sid. 82).

Namnet »Gröna stugan» fick garden, da den inreddes till schweitzerilokal, hvilken på sin tid stod högt i rop »sasom ett treffligt och gemytligt ställe» med god mat och dito omvårdnad. Fran 1865 hade d. v. urfabrikören J. W. Berg sin affär härstädes. Ingeniör Tidström sålde garden 1873 till brukspatronen E. G. Wikland, efter hvilkens död 1886 ankan, f. Lundberg (sedan

Fot. A. Olsson.

S2. »Schatullet» på 1890-talet.

omgift med adjunkten K. O. Wessman) innehade den. »Gröna stugan» finns ej mer. Tomten är sedan några år delad i två. Å den ena, norra, är af disponenten S. W. Neumann uppfördt ett fyra våningars stenhus, å den andra har handlanden E. Nyström uppfördt ett hörnhus med hufvudfasad åt Kungsgatan, likaledes af sten och i 4 våningar.

Tomten nr 40 inköptes 1866 af bruksförvaltaren J. H. Sun-

ström från Sunnemo. Huset var ett litet omaladt tvavaningshus, som låg på ett lägre plan än gatan, och en träbro förmedlade förbindelsen öfver det djupa diket. Om dess äldre historia kan tilläggas, att fru Fredrika Lilja, f. Renhult, köpte det 1877 och innehade det några år, att kakeugnsmakare L. M. Björkman var bosatt här på 70-talet, och att korgmakaren Lars Dahlgren i många år här hade både sin verkstad och sin försäljningslokal.

Fot. A. Olsson.

83. Ett musikalskt skolkapell från 1874.

Löjtnant Weinberg (f. 1808, † 1894) längst till höger å bilden.

Nu är också här under de senare åren uppfördt ett fyrvåningars stenhus (af gårdägaren C. J. Magnusson).

Å hörntomten midt emot läroverkets gymnastiklokal låg det gamla »Schatullet», vid branden ägdt af länsman C. S. Robsahm (se föreg. del sid. 151). Det såldes 1866 till fältläkaren J. J. Engholm. Från 1873 var f. ägaren af Vidön, f. löjtnanten Filip Weinberg dess ägare, ett stort original på mångahanda sätt, men med ett rikt och varmt hjärta, som alltid stod öppet för nöden i alla dess former, och hvilkens tid och krafter städse

voro att påräkna, då det gällde en välgörenhetsbasar eller något allmännyttigt företag. Någon annan bild af honom än den, som återgifves på här vidstående gruppkort, har ej kunnat uppbringas. Men den där förevigade situationen är för gubbens harnasinne betecknande: hur han med den största glädje och beredvillighet deltog i de öfningar, som en på 70-talet af skolpojkar sammansatt orkester utförde.¹ Han flyttade 1884 till Göteborg, där han dog.

År 1885—95 var grosshandlaren J. H. Lindberg gårdens ägare.² Nu är »Schatullet» borta. Här reser sig nämligen ett väldigt, modernt byggnadskomplex i 4 våningar, uppfördt af handlanden L. Martin. I bottenvåningen med hufvudingång i hörnet nedanför kyrkplanen är sedan 1912 stadens postkontor förlagdt.

Å tomtens östra del uppfördes ock på 1890-talet ett tvåvåningshus af sten, med gafveln åt gatan, hvilket ännu kvarstår.

Tomten n:r 42, rätt öster om kyrkan stod länge obebyggd med sina kål- och potatisland, en bild af hur denna del af staden såg ut före branden. År 1888 uppfördes här af O. P. Thallin (se sid. 207) ett tvåvåningshus af trä med fasad efter Ö:a Kyrkogatan och med gafveln i den just här rätt branta sluttningen från kyrkplanen. Här dog häradshöfding F. F. Mæchel (porträtt, se föreg. del sid. 136) innevarande år i sitt 93 år efter att ha innehaft öfre våningslägenheten i 25 år. Inne på gården uppfördes en flygelbyggnad af trä också i två våningar med ingång från södra gafveln. Gårdens nuvarande ägare är brukspatronen Gustaf Emil Geijer (f. 1850).

När man, uppkommen på gymnasiebacken, kastar en blick nedåt Kungsgatan österut, står man undrande öfver, hur vederbörande kunnat lämna tillstånd att å gatans norra sida uppföra dessa stenkolosser, utan att — innan tomterna bebyggdes — genom expropriation tillförsäkra staden nödig mark till utvidgning af denna gata, som inom några år torde blifva stadens

¹ Detta kapell var tillfälligt sammansatt i och för en välgörenhetskonsert, som hade till ändamål insamla medel till hjälp åt en fattig studerande.

² Om honom vidare vid tomt n:r 68.

mest trafikerade. Den har ju utvidgats genom att intaga en del af den söder därom liggande, gamla lasarettsparken, men vid den gatudel, där bredden är viktigast, nämligen i själfva gymnasiebacken, är gatan fortfarande af den gamla landsvägs-

Fot. A. Olsson.

84. Nordöstra delen af Stora torget i våra dagar.

N:ris 47, 46.

N:r 44.

Sparbanken.

Elementarläroverket.

bredden. Inklämd mellan gymnasiehuset och det snedt emot liggande »posthuset», är den härstädes beröfvad möjlighet till utvidgning. Hur trafiken på denna plats en gång skall ordnas, då spårvägsfrågan förts fram till afgörande, blir nog kvistigt, då i motsats härtill lösningen varit enkel, om exproprieringsåtgärder i tid vidtagits, hvarigenom den vackra Kungsgatan i obruten linje och till behöflig bredd kunnat framgå till kanalen.

Gå vi förbi kyrkan Kungsgatan fram, komma vi till Sparbanks- huset, som, allt sedan det kom till, är en af stadens vackraste mindre byggnader. I sin rena stil, med sin vackra färg (den är

byggdt af gult Flensburgertegel), sina trappstegsformade gaflar, sin rika stilenliga ornamentering och med midtelpartiets lilla tornlika afslutning, har denna byggnad åt sin arkitekt, A. Malmsten, skapat ett vackert minne.

Fot C. J. Ångren

85 Karlstads Sparbank.

Byggnaden, som 1908 tillbyggdes å sin norra gävel, har sin hufvudentré från Kungsgatan. Nedre vestibulen delar denna våning i två hälfter, af hvilka den vestra *nu* är lokal för styrelsesammanträden m. m., den östra kamrerarens bostad. Sparbankens lokal är inrymd i öfre våningen sedan 1867 efter att förut varit förlagd till mamsell Sundins gård nr 83 vid Älfgatan. Den 30 nov. 1865 beslöts på extra sammanträde att uppföra en sparbanksbyggnad af sten i två våningar. Tomten måste liksom de flesta andra »hopköpas» från flera håll och i detta fall från ej mindre än 5 af de forna tomtägarne. Priset utgjorde sammanlagt 3,805 kr. 45 öre. Den 19 påföljande juni antogs byggmästare Malmstens anbud att uppföra byggnaden för 42,000 kr., hvartill kom kostnaderna för källarvåningen och ekonomi byggnaden, tillsammans 9,769 kr., och skulle huset vara färdigt

1 sept. 1867. Kontrollant var arkitekten Westergaard. Då det blef färdigt en månad senare än beräknadt var, uppgingo totalkostnaderna till 57,933: 90. Som lokalerna voro stort tilltagna, uthyrdes under de första årtiondena delar därpå. Under våningens vestra lokaler, två rum och kassahalf, disponerades

Kamreraren C. G. Gripenberg.
F. 1840.

sålades af Wernlands brandstodsbolag 1867—72, af In-tecknings-Garantiaktiebolaget 1873—82, af regementsintenden-ten O. E. Nygren 1883—90. Från 1891 disponeras de af banken själf. En lägenhet i öfre våningen innehades af kamreraren C. F. Hamberg (till 1885, porträtt, se föreg. del sid. 129). Bostadslägenhet, som sedermera flyttades till nedre våningens östra del, har innehafts af kamreraren Carl Gustaf Gripenberg, som 1885 blef bankens kamrer, från hvilken befattning han erhöi begärdt afsked 1902, hvarefter han bosatte sig i

Stockholm. Var bl. a. stadsfullmäktig åren 1883—92, 97—00. För närvarande disponeras den af Ragnar Tjerneld, bankens kamrer från 1902 och direktör sedan 1915.

Några siffror angifvas här för att visa bankens ofantliga tillväxt de senare åren. År 1870 belöpte sig insättarnes behållning till 1,208,667: 40, 1880 till 2,223,625: 34, 1890 till 3,917,170: 26, 1900 till 5,070,955: 27 och den 31 dec. 1914 till 9,080,786: 98. Under åren 1889—1903 har af bankens öfverskottsmedel utdelats: till Wernlands ränte- och kapitalförsäkringsanstalt 10,000: —, elementarläroverket för flickor 8,275: —, fruntimmersföreningens

hushållsskola 11,000:—, blifvande slakthuset 18,000:— (medlen innestå och uppgå nu till 44,000:—), Karl IX:s statyn 1,010:28, tekn. afton- och söndagsskolan 1,816:32, fabriks- och handtverksföreningens understödsfond 1,000:—, allmänna sjuk- och begravningskassan 700:—, husbondeföreningen 1,200:—, fruntimmersbadhuset 800:—, nationalgodtemplarnes loger i staden 550:—, sjukkassan »Hjälpsamheten» 100:—, hundraföreningens sjuk- och begravningskassa 100:—, arbetarnes d:o 300:—, barnkrubban 1,441:58, föreningen för vården af sinnesslöa barn 1,000:—, idiotskolan 9,000:—, bostäder åt Pauvres honteux 3,000:— och åt andra behöfvande 3,000:—, konungens jubileumsfond 1,000:—, tekniskt läroverk härstädes 25,000 (medlen innestå och uppgå till 54,000:—), arbetsstugorna 2,000:—, folkhögskolan i Molkom 5,000:—, fond för fattiga att utdelas af bankens styrelse efter hand 4,000:—, *summa 109,293 kr. 18 öre.*

Den af bokhandlare Bonnier efter branden af de Åbergska arfvingarne inköpta tomten n:o 44 i Stora torgets nordöstra hörn sålde han så godt som omedelbart till boktryckare Carl Kjellin (porträtt, se föreg. del sid. 171), som på våren 1866 hade boningshuset färdigt, ett tvåvånings hörnhus af trä. I nedre våningen lät han inreda kontors- och expeditiionslokaler åt sin tidning, Nya Wermlands Tidningen, samt åt Ö. Torggatan tryckerilokal. Till hvad som i föregående del, sid. 171, sagts om tidningen, kan tilläggas, att boktryckare J. Lundberg var redaktör från dess början 1836 (första numret utkom 10 dec.) till 1841, då den från Ödmans skolskildringar bekante lektorn vid gymnasiet J. C. Söderberg öfvertog ledningen. Lundberg var en radikal af renaste vatten, Söderberg af helt motsatta åsigt, hvilket gjorde, att samarbetet blef omöjligt. Då den senare innehade utgifningsrätten, återstod det för Lundberg ej annat än att fortsätta tidningsföretaget under annat namn, och på så vis tillkom år 1843 »Den första Wermlands Tidningen», i hvars första nummer förekommer en originell anmälan, skriven af Lundberg och egentligen rigtad mot antagonisten. År 1850 öfver-

togos såväl tryckeri som tidning af Kjellin, och ändrades då namnet till det nuvarande. Kjellin, som förut några år varit delägare i Borgströmska bokhandeln, redigerade tidningen dels själf dels genom biträdande redaktörer samt hade därtill ledningen af tryckeriet, tills han år 1873 öfverlämnade tidningen åt doktor A. F. Ramström och boktryckeriet åt den blifvande redaktören, boktryckaren C. A. Fahlgren.

Kjellin var ett godt hufvud och besatt en betydande beläsenhet med stora insigter på många områden, särskildt kemiens. Godhjärtad och vänsäll i ordets bästa bemärkelse.

År 1885 återförenades boktryckeri och redaktörskap ännu en gång i samma hand, då C. A. Fahlgren erhöll utgifningsbevis den 27 april, och äro under hans redaktionstid att anteckna såsom medarbetare adjunkten A. Segerstedt (redaktör 1889—91) och litteratören B. Hallén.

År 1890 inflyttade tidningen i eget hus (n:r 48, se sid. 224, där fortsättning af tidningens historia är intagen), och i de gamla tryckerilokalerna inflyttade då Westbergs bokbinderi (se tomt n:r 104). År 1899 sålde änkefru Emma Kjellin, f. Larsson, gården till guldsmeden O. G. Landsort, och inköptes den 1902 af sockerbagare J. A. Svensson, hvilken nu i nedre hörnvåningen inredt sitt konditori.

Ingången till öfre våningen är från Ö. Torggatan, och samma ingång ledde förr till en liten handelslokal på nedre botten, där specerihandlare A. G. Modin hade speceriaffär på 60-talet, och som sedan på 70-talet ändrades till modeaffär, hvars innehafvarinna mademoiselle Nicoline Stenström blef gift med ofvannämnde boktryckare Fahlgren. Hon dog 1876 efter blott fem månaders äktenskap.

Wendtska skolan hade äfven sin första lokal här (se sid. 195).

Inpå tomten n:r 45 uppbyggde den forne ägaren, traktören Jonas Jansson (porträtt, se föreg. del sid. 116), ett envåningshus af trä på tomtens nordvestra del med fasaden åt gårdssidan och gafveln vänd åt gatan. Efter Janssons död ägdes gården af

änkan Anna Katarina, f. Andersdotter. Här var på 70-talet en mycket besökt barberarestuga, som innehades af C. G. Lindström. Skomakaren L. P. Friberg ägde gården 1885—1903, under hvilka år han här hade sin skomakeriaffär. Sistn. år köptes den af auktionisten Ludv. Söderström, som 1905 sålde den till Bror Ferdinand Andersson. Denne lät nämnda år på syd-

Redaktör o. boktr. C. A. Fahlgren.
F. 1843, † 1896.

F. handl. B. F. Andersson.
F. 1842, † 1908.

östra tomtdelen med gafveln åt gatan uppföra en med källarvåning försedd envåningsbyggnad af tegel, hvaruti inreddes stadens första biografteater. I jordvåningen inrättade han läskedrycksfabrik, som nu innehafves af svärsonen C. E. Kilén.

B. F. Andersson började egen verksamhet här i staden 1872 med uppsättning af apparater för renande af vatten. På 1880-talet innehade han vid Tingvallagatan i gården nr 73 en större glasaffär. På sin tid bekant som en af stadens skickligaste seglare var han i många år biljardägare i gården nr 134.

Hömtomten till Stora torget, nr 46, bebyggdes 1866 af skomakaremästaren F. O. Kihlström (porträtt, se föreg. del sid. 146). Gården är kringbyggd å alla fyra tomtsidorna med ett större tvåvånings trähus efter gatulinjerna mot torget och Ö:n

86. Kungsgatan år 1870.

N:r 49.

N:r 48.

N:r 47.

N:r 46.

N:r 44.

Sparbanken.

Torggatan, från hvilken sistnämnda gata inkörsporten går genom huset. Hufvudfasaden vettar mot torget, där hufvudingången finns. Å öfriga tomtsidor äro uthus och ekonomibyggnader uppförda i två våningar, och äro i dessa äfven boningslägenheter inrymda. Efter Kihlströms afflyttning från orten 1873, ägdes gården af slagtare J. Johansson och smeden Knut Bergman, hvilka 1878 sålde den till handlanden A. G. Lidman (porträtt, se föreg. del sid. 137).

I gården hafva en hel del handelslägenheter varit inrymda. Hörnbutiken har alltjämt varit specerihandelsaffär och är det ännu: Thure Wennergren (porträtt, se föreg. sid. 170) gjorde början 1866, men öfverlämnade affären 1873 till herrar J. G. Hagelqvist (porträtt, se föreg. del sid. 156) och Axel Wilhelm Hofvander, hvilken liksom Wennergren senare öppnade egna grosshandels- och agenturaffärer här i staden. År 1885 öfvergick affären till Sven Otto Pettersson, en i sitt uppträdande stilla och försynt man, som dock i sin affärsverksamhet utvecklade stor energi och ej så liten djärfhets. Nuvarande innehafvaren är Karl Nymansson.

Här i gården hade också en bekant från förra delen, Per Conrad Kindberg, sin fröhandel i många år efter att förut innehaft speceriaffär, en älsklig gammal gubbe, som redan från tiden omkring 1830 innehaft affär här i staden. Far till den framstående, äfven i utlandet mycket uppmärksammanade botanisten, lektorn i Linköping N. C. Kindberg († 1910).

Urnakare A. E. Håkansson (se tomten nr:s 66—67) hade sin välkända affär här i huset till sin död 1897, då den öfvertogs först af sonen Carl och sedan af urnakaren A. E. Mollstedt.

Sedan år 1907 äges gården af tandläkaren Gustaf Svensson, som till affärslokaler inredt äfven den del af undre våningen, som vettar åt Ö:a Torggatan.

Nästa hus är »apoteket», uppbyggt af apotekare Olof Lorentz Kaijser, hvilken 1863 köpt apoteksprivilegiet af apotekare C. E. Wejdling, och som tillträdde apoteket den 1 juli 1865, d. v. s. dagen före branden. Det nya apotekshuset uppfördes i två våningar af sten, med fasaden mot torget, med ingång midt å den samma och med inkörsport genom husets östra sida. Apotekets lokal har alltsedan varit förlagd till bottenvåningens vestra del. I den östra hade G. P:son Beijer fr. 1866 sin bokhandel något år från jan. 1866, och här hade sedan mamsell Beata Sophia Mathilda Lagergren (f. 1833, † 1898) sin af hela staden väl kända modistaffär ända till 1877. Öfre våningen var privatvåning, och

Handl. P. C. Kindberg och
h. h. Christ. Maria, f. Kjellin.

Handl. A. W. Hofvander
F. 1846, † 1911.

Handl. S. O. Pettersson.
F. 1845, † 1910

Fröken Anna Ollson.
F. 1841.

vindslokalen var inredd till fotografiateljé, hvilken ägdes af löjtnant Gösta Florman (porträtt, se föreg. del sid. 221) och förestods af fröken Anna Ollson, hvilken sedan 1872 ännu är innehafvare af densamma.

Apotekare Kaijser var en sällsynt energisk och drivande kraftmänniska, som, hitkommen just under de allra mest brydsamma omständigheter, så godt som omedelbart fick rikt tillfälle att begagna de många, goda egenskaper, hvarmed han af naturen så rikt utrustats. Redan 1867 kallades han till ledamot af stadsfullmäktige, och samtidigt bildade han spritförsäljningsaktiebolaget, hvars styrelses ordförande han var till sin död. Blef därjämte ledare af stadens gasverk, hvars ekonomi han ställde på fötter, hvarjämte han satte fart i anordningarne med stadsträdgårdsanläggningen. »Barnkrubban» och inrättande af en kontrollerad pantlåninrättning äro hans verk. Var ledamot af drätselkammaren och af vattenledningsstyrelsen, ordförande i styrelsen för Värmländska stadshypoteksföreningen och i gamla brandförsäkringskomitén. Döfstummeskolan vid Gumpetan har honom till upphofsman. Var därjämte en af stiftarne af aktiebolaget Karlstads mekaniska verkstad och af Klarafors aktiebolag, hvars verkställande direktör han var till dess bolaget ombildades, då han blef dess styrelses ordförande, samt af Tändsticksfabriken. Som enskild person var Kaijser en god, välvillig och synnerligen hjälpsam man.

Apotekare O. L. Kaijser.
F. 1822, † 1891.

Apoteket öfvertogs efter hans död af svärsonen, apotekare V. Undén, och förestås nu af hans svärson, apotekare S. Gullström.

Å tomt n:r 48, som före branden tillhörde handlanden J. A. Kruckenberg (porträtt, se föreg. del sid. 140), lät denne redan innan stadsplanen blef gillad uppföra ett tvåvåningshus, som sedan befunns stå för långt ut på gatan, hvarför det i maj 1866 flyttades in i gatulinjen. Det är af den vanliga typen med inkörsport midt genom huset, med en flygelbyggnad efter tomtens vestra och uthusen efter dess norra del. Bland äldre tiders hyresgäster må nämnas kommissionslandtmätaren Otto Mauritz Claréus, vidare hist.-lektor M. I:rykholm, som dog här 1869, och math.-lektor E. E. Östling, äfven han död här (1870, se föreg. del sid. 260 o. f.). År 1865 i nov. började Karl Olsson sin urfabrik i det då nybyggda huset (se tomt 132) och år 1866 begynte guldsmeden Carl Nymansson härstädes sin verksamhet. Herman Gillblad (porträtt, se föreg. del sid. 162) hade här på 1870-talet sin glasaffär och P. F. Yhnell (porträtt, se sid. 131) sitt konditori till 1877, då han blef ägare af gården n:r 138 (se äfven tomt n:r 72).

År 1890 dog Kruckenberg, och inköptes då gården af boktryckaren C. A. Fahlgren, som lät den undergå grundliga reparationer i och för tidningens och tryckeriets hufvudläggande. Expedition och redaktionsrum¹ förlades i nedre, östra våningen, som ställdes i förbindelse med en å tomtens östra del uppförd tvåvåningsflygel, dit tryckeriet förlades. Fahlgren nedlade ett oförtrutet arbete å såväl tidning som tryckeri. Vid hans död 1896 befunns, att han gjort flera donationer, bland andra till staden (25,000 kr.) och till Tekniska afton- och söndagsskolan en stipendiefond (5,800 kr.).

Nya Wermlandstidningen och dess boktryckeri inköptes då af bokhandlaren Axel Nerman (se sid. 232), som efter en kortare tid ställde företaget på aktier, och redan s. å. (1896) antogs bolagsordning för Nya Wermlands-Tidningens aktiebolag med

¹ De sistnämnda äro nu förlagda i ett hus in på gården.

Apotekare V. Undén.
F. 1844.

Sederin. i landsmät. O. M. Clareus.
F. 1825. † 1894.

Guldsmiden C. Nymansson.
F. 1842. † 1901.

Redaktör D. Olsson.
F. 1864. † 1907.

150,000 kr. aktiekapital. Ifrån 1891 blef Daniel Olsson tidningens redaktör efter att tillhört tidningen sedan 1888. Begäfvad med ett utmärkt godt hufvud, med stor lätthet att uttrycka, hvad han ville ha fram, och då han därtill såsom värmländing var rotfast inom provinsen och framför allt i Karlstad, gjorde han tidningen stora tjänster, och denna vann också under hans led-

87. Tomten nr 49.

ning stor terräng. Efter hans afgang 1897 ha följande personer redigerat tidningen: fil. doktor R. Nordin till 1902 samt tillfälligt under några månader hofrätts- e. o. notarien H. Widmark till 1903, redaktör J. Sellman till 1906, John Wigfors till 1909, H. Wigert-Lundström till 1911, Ernst Mahmrot till 1915 och sedan dess W. Ericson.

Tryckeriet har föreståtts af faktor Ernst Ander, som därå nedlagt mycket arbete, så att särskildt accidenstryckeriet intager ett synnerligen framstående rum. Han är sedan 1913 direktör för bolaget.

Hörnhuset nr 49 byggdes 1866 af järnhandlaren J. A. Nygren senior (porträtt, se föreg. del sid. 162) med fasader åt såväl torget som åt V. Torggatan. Huset är af sten och i två våningar med hufvudingången från torgsidan. Å tomtens norra del uppfördes en tvåvånings flygelbyggnad, skildt från det stora huset af inkörsporten. Uthusen lågo efter tomtens norra och östra

Fabrikör W. Andersson.
F. 1832, † 1906.

Fabrikör C. Berglund.
F. 1834, † 1871.

sidor. Hörnbutiken, en af stadens större, innehades alltifran branden af gårdens ägare i kompanjonskap med sonen J. A. Nygren junior (porträtt, se föreg. del sid. 162), som sedermera blef ensam innehafvare af densamma till år 1899, då järnhandlarna Herman Geijer och C. G. Andersson öfvertogo den under firmanamnet Herman Geijer & Co. Efter Anderssons död 1913 har herr G. A. Edman inträdt som kompanjon.

I undervåningens östra del hade kompanjonerna Walfrid Andersson och Carl Berglund sin garnhandel, som efter Berglunds

död 1871 drefs af Andersson ensam. Båda mycket aktningvärda personer, som själfva lärt ut i sitt yrke, färgeriet. Färgerilokalen var först några år (fr. augusti 1865) inredd i gamla färgerifabriken å Frankeska tomten, men flyttades sedan ut till Dalners. År 1889 inreddes hela östra delen af undervåningen till lokaler för det afdelningskontor af Riksbanken, som då började sin verksamhet

med bankdirektören Rudolf Emil Norberg som chef. Riksbanken flyttade 1897 i eget hus, och 10 år senare öfvertogs lokalerna af Sydsvenska Kreditaktiebolagets afdelningskontor härstädes, till dess det flyttade till Rådhuset.

I butikslägenheten å V. Torggatan började guldsmeden O. G. Landsort sin affär, som han sedan dref uti 40 års tid här i staden (från 1871 i nr 132).

År 1899 inropades huset på auktion af godsägaren J. Fahlberg som straxt efteråt försålde det till grosshandlaren Alfred Larsson och slagaren

Guldsmeden O. G. Landsort.
F. 1840.

C. F. Björnberg, som några år senare sålde det till nuvarande ägaren, byggmästaren C. O. Andersson, Göteborg, som 1911 om- och tillbyggde flygelbyggnaden och uthusen.

Å tomten nr 50 uppfördes af dess forne ägare, vinhandlarne B. O. Wallenius och S. V. Evers ett efter dåtida förhållanden betydande stenhus i två våningar med källarvåning och med en tre fönster bred midtelfrontispis. Ingångsporten var midt å den mot gatan vettande fasaden och från denna ledde en bred stentrappa upp till öfre våningen, som inreddes till hotell, hvaraf

staden var i stort behof dessa de första åren. »Hotell Carlstad» innehöll ett 10-tal rum och förestods af fru Carolina Jonsson till midten af 70-talet, då det upphörde. Inkörsporten, norr om

88. Handl. J. A. Kruckenberg och tandläk. E. A. Nyfors.
Karrikatyr af kamrer Grauroth, tillh. kapten H. Falk.

huset, förde in på en stensatt gård, hvars södra och vestra sidor upptogos af uthus.

I källarvåningen hade Wallenius & Evers sin vinhandel några

år, tills den förre flyttade till Göteborg.¹ Bland hyresgäster i början af 70-talet må nämnas handlanden Oscar Lanner, hvarjämte stadens förste här bosatte tandläkare E. A. Nyfors utöfvade sin praktik i denna gård från 1871.² År 1881 inrättades i öfre våningen utaf furiren Victor Michal en biljard, hvilken efter hans död 1881 innehades af änkan Louise, f. Olsson.

Sistnämnda år blef järnhandlaren Oscar Nygren gårdens ägare och det var under hans tid som i gården år 1891 brandstation inrättades.

Södra delen af våningen en trappa upp inreddes till logementsrum, matsal och kök för manskapet, och den norra delen blef familjebostad åt den omorganiserade brandkårens förste chef, majoren Johan Peter Wendt. I uthusen anordnades redskapsrum, som 1894 utvidgades, så att den år 1882 anskaffade ångsprutan där fick plats, hvarjämte stallrum anordnades för två hästar.³

¹ Äfven må erinras om den i norra källarlägenheten på 1890-talet befintliga ölkneipen »Munken», som förestods af fru Betty Melander, och som på grund af sin goda mat på sin tid stod högt i rop och var mycket frekventerad.

² Han hitkom redan hösten 1861 efter att året förut aflagt examen. Den förste tandläkare, som besökte staden var J. A. le Bell från Stockholm, som intager en framstående plats bland äldre tandläkare, och som gästade staden några veckor från slutet af jan. 1850. Hösten 1856 kom tandläkare Carl Aug. Segerström på en kortare visit. Juli 1859 praktiserade här tandläkaren J. Malmeen och jan. 1861 annonserar F. C. Jacobsson, att han en kort tid praktiserar i sin bostad biskopsgården. För närvarande har staden nio praktiserande tandläkare (Nyfors, f. 1835, † 1878).

³ Efter branden omorganiserades brandkåren, inom hvilket organisationsarbete boktryckare C. Forssell var den drivande kraften, och som resulterade i »Karlstads allmänna brandkår». Denna bestod af i staden mantalsskrifna arbetsföra manspersoner mellan 18—50 år och indelades i släcknings-, vakt-, bergnings- och reservafdelningarna. Chefer voro löjtnant B. A. Beckman (1865—70), fängelsedirektören, kapten A. v. Mentzer (till 1872), lektor J. G. M. v. Gegerfeldt (till 1875), handlanden O. Wennerberg (till 1879), löjtnanten Chr. Fleetword (till 1882, och som var dess förste med 1,000 kr. aflönade chef), fattigvårdssysslomannen J. Ericsson

År 1908 försålde järnhandlare Nygren gården till rörnätsförmannen C. J. Gustafsson och landtbrukaren P. A. Eriksson, som om- och tillbyggde huset till det ståtliga fyra våningarshus, som där nu står, till största delen förhyrdt som annex till stads-hotellet, hvarmed det blifvit sammanbyggt.

Kapten Arvid v. Mentzer.
F. 1842.

Majoren J. P. Wendt.
F. 1852.

Det vackra tvåvånings hömhuset af sten å tomten nr 51 uppfördes af bokhandlaren Hjalmar Petersson (Kinberg) år 1867.

(till 1891), d. v. kaptenen J. P. Wendt (till 1914), och sedan kapten P. Agren. Karlstads allmänna brandkår hade redan 1891 lämnat en del af sitt ansvarsfulla värf åt »Karlstads förenade brand- och poliskår» (se sid. 81). Brandtelegraf inrättades då, hvarjämte nyanskaffades modern släckningsmateriel och redskap.

År 1908 skildes brand- och poliskårerna åt och består den förra nu af 1 brandchef, 1 vice d:o, 1 brandmästare, 1 maskinist, 1 korporal, 1 vice d:o, 1 kusk, 10 brandsoldater och 6 nattvaktmanskap. Sedan 1908 är brandstationen förlagd såsom ofvan nämnts till gamla lasarettet.

I nedre våningen är från hörnet ingång till bokhandeln, hvars anor äro gamla. Den grundades nämligen 1794 af domkyrko-sysslomannen Per Tholén, öfvertogs 1802 af G. A. Silfverstolpe, 1825 af apotekaren L. Borgström (se föreg. del sid. 157 o. f.). År 1847 blef C. Kjellin (se sid. 218) delägare och 1850 ensam ägare däraf, 1851 öfvertogs den af C. A. Bagge, 1852 af C. H. Svanberg, 1853 af A. d'Aubigné (porträtt, se föreg. del sid. 167), som åren 1861—62 hade G. Beijer till kompanjon (porträtt, se

89. Gården nr 51. (Boklådan).
Fot. A. Olsson.

föreg. del sid. 167), hvilken sistnämnda år öfvertog affären ensam. Från år 1867 innehades den af Hjalmar Petersson (Kinberg), 1868 af denne med Axel Nerman som kompanjon, hvilken under gamla firmanamnet Hjalmar Petersson & Co 1883 blef ensam innehafvare, sedan Peterson nämnda år etablerat sig som bokförläggare i Stockholm. År 1896 blef herr Allan Åström kompanjon, och då Nerman 1914 dog öfvertogs den af Åström och sonen Åke Nerman.

Bokhandlare Nerman var en framstående yrkesman inom sin bransch, och han var såsom sådan i 13 år styrelseledamot och i 6 år ordförande i sortimentsbokhandlareföreningen. Stadsfull-

mäktig 1883—1914 var han därjämte ledamot af många kommunala styrelser och komitéer. Från 1882 ordförande i Värml. Stadshypoteksförening, de många år i spritbolaget, Handelsföreningen och Fabriks- och handtverksföreningen.

I nedre våningen, som nu helt och hållet upptages af boklådans lokaler funnos förr ytterligare två butiker, af hvilka den ena i många år innehades af den gamle hattmakaren J. P. Strömberg (porträtt, se föreg. del sid. 146) och hans kompanjon J. W. Rydstrand. I gården har äfven Westbergs bokbinderi haft sin verkstad 1889—90 (se tomt 104). Inne på tomtens nordvestra och norra del är en flygelbyggnad och uthusen uppförda. Inkörsporten är norr om huset från V. Torggatan.

Tomterna 52—60 upptagas af *hotellet* (se sid. 116), *residenset* (se sid. 67), *rådhuset* (se sid. 73), *Högre allmänna läroverket* och *gymnasiebyggnaden* (se sid. 81 och 88) samt *rektors-* och *komministergården*.

N:r 60 A (söder om rektorsgården, n:r 60, se sid. 94) är den gamla folkskoletomten, som då den nya folkskolan 1872 förlades till hörnet af Drottning- och S. Kyrkogatan blef obehöflig och därför försålades till privatperson. Köparen var förvaltaren Erik Johan Svensson, som 1881—82 uppbbyggde ett 2-våningshus af sten längs efter och med fasad åt S. Kyrkogatan. Ingången söder om huset med port å dess östra sida.

Bokhandlare C. A. Nerman.
F. 1841, † 1914.

E. J. Svensson (f. 1830, † 1889) blef förvaltare vid Orrholmens sågverk redan före branden och innehade befattningen ända till ägaren, Edsvalla bolag, gjorde konkurs i slutet af 70-talet. Barren antogo namnet Nordenborg.

Här bodde senare delen af sitt lif häradsskrifvaren B. J. Eriksson († 1913), 84 år gammal, en verksam och betrodd man.

90. Södra Kyrkogatan.

N:r 122.

Sedd söderifrån.

N:r 60 A.

Nuvarande ägare af gården är handlanden C. F. Wallin. Öfre våningen innehades i många år (till 1914) af Karlstads pantbank.

En del af tomten n:r 61 ägdes redan före branden af boktryckare C. Forssell,¹ hvartill lades en del af den forna Skeppargatan. Å denna tomt uppfördes af Forssell omedelbart efter branden ett envånings trähus, som snart ombyggdes till tvåvånings, med ingång midt å den mot S. Kyrkogatan vända fasaden och

¹ Porträtt och biografi, se föreg. del sid. 211 och 212.

med inkörsport söder om huset. I nedre våningens södra del inreddes lokaler för tryckeriet och i dess norra del expeditiönsrum för hans tidning.

Om Forssells boktryckeri kan meddelas, att det af honom grundlades 1855. Det drefs först med några få arbetare och två handpressar samt erhöll först efter branden 1865 sin första snäll-

Förvaltare E. J. Svensson
och h. h. Sofia Eriksson.

Boktryckare Albin Forssell.
F. 1855.

press. År 1872 tillkom ytterligare en (större) snällpress och personalen hade 1888 ökat till 7 å 8 arbetare. Sedan sonen Albin Forssell efter faderens död 1888 inköpt såväl gård som tryckeri, utvidgades det undan för undan: mekanisk driftkraft infördes och personalen utökades till 15 å 17 personer. Pressarne voro 5 till antalet, däraf en dubbelpress, då Forssell 1904 sålde tryckeriet till Karlstadstidningens aktiebolag. Den tidning, som C. Forssell utgaf 1855 från sitt tryckeri, var ett litet trespaltigt blad, Nya Wernmlands-Posten, redigeradt några år af f. hand-

länden¹ Erik Lundberg och sedermera i flera år af Forssell själf med hjälp af medarbetare såsom konsistorienotarien d:r B. H. Wahlström, d. v. studeranden, sedermera chefen för Munksjö-verken K. O. Ljungqvist samt lektor L. M. Larsson,¹ i hvil-
kens löneförmåner, betecknande för tidens patriarkalism, ingick bl. a. »fritt snus». År 1871 omlades tidningen till 4- och sedan 5-spaltig, fick till redaktör landskanslisten C. R. Stiegler (porträtt, se föreg. del sid. 133) och under en del af år 1873 seminarieadjunkten Albr. Segerstedt, hvarjämte den år 1872 omdöptes till »Wernlands läns tidning». Från 1873 återtog C. Forssell redaktörskapet.

År 1879 öfvertogs tidningen af sonen Albin F.,² som gaf den namnet »Karlstads Tidning», och dess förste redaktör under den nya regimen blef Anders Jeurling, såsom ofvan nämnts bokhandlare här i staden efter att i Visby utgifvit Gottlands Allehanda. Jeurling fick 1884 redaktör Anders Wernell till efterträdare, i samband med att Forssell ställde sig som ansvarig utgivare, och tidningens namn ändrades till »Karlstads-Tidningen». Redan efter två år blef det åter redaktörsskifte, i det att Yngve Svartengren (nu redaktör af Östgöta-Correspondenten) 1886 efterträdde Wernell. Svartengren kvarstod i redaktionen till 1890, då hans plats intogs af tidningens redaktionssekreterare sedan 1888 fil. kand. Mauritz Hellberg. Från 1879 till 1888 bestod redaktionen endast af två personer: ägaren Alb. Forssell och redaktören. Medarbetare hafva sedermera varit: skalden Gustaf Fröding 1887—94, fil. kand. Herm. Fernlund (1890—97), Karl Allert (fr. 1894), fil. kand. Helmer Rothman (fr. 1897) samt författaren Osc. Stjerne.³ Räkenskapsförare har sedan tidningens grundläggning varit f. stationsinspektör H. Ullman.

¹ Porträtt af samtliga återfinnas i föreg. del.

² Innehaf och innehar en hel del kommunala och andra förtroendeuppdrag, häraf må nämnas ledamotskap af stadsfullmäktige åren 1902—10, drätselk. 1900—15.

³ Hans plats innehafves från 1913 af W. Björkhagen.

91. Karlstads-Tidningens redaktion 1891.

Frau vänster: G. Fröding, H. Fernlund, A. Forssell, H. Ullman och M. Hellberg.

Rektors-
eller kommun.-gården.

92. S. Kyrkogatan.

Fot. K. Nyström.

N:r 62.

Albin Försell, som från 1888 uteslutande ägnade sig åt tidningens ekonomiska ledning, drog sig 1903 tillbaka äfven från denna post och sålde såväl tidning som tryckeri till tidningens fyra redaktionsmedlemmar, herrar Hellberg, Rothman, Allert och Stjerne samt tryckeriets föreståndare Emil Ankers.

Gården N:o 61 såldes 1914 af Försell till Karlstads-Tidningens Aktiebolag. Af tidningen, som till sin social-politiska färg är

frisinnad, utgifvas tre nummer i veckan, måndagsafton, onsdags- och lördagsmorgnar. Formatet är 8—10-spaltigt. Tidningen torde vara en af Sveriges mest uppmärksammade landsortstidningar.

Tomten n:r 62 utgjorde före branden två tomter, af hvilka hörntomten ägdes af kommissionslandtmätaren L. Laurell och den andra af bruksförvaltaren Carl Hallander. Tomterna stodo efter olyckan obebyggda, tills den Laurellska tomten på aktion 1871 inropades af rådman P. A. Rydberg (porträtt, se föreg. del sid. 184), hvarigenom

Bruksförvalt. C. C. Hallander.
F. 1823, † 1901.

tomten n:r 62 kom att gemensamt tillhöra Hallander och Rydberg. De beslöto också att bebygga den gemensamt, och hösten 1873 stod ett tvåvånings hörnhus af trä färdigt med fasad åt Tingvallagatan, och ingångsport från gårds-sidan. Å vestra delen av tomten mot gatan var en trädgård anlagd, skild från gatan af ett järnstaket. Uthusen lågo å tomtens södra del. År 1876 uppfördes åt S. Kyrkogatan ännu ett tvåvåningshus af trä med kalkrappade väggar och likaledes

med tillträde från gårdssidan. Skildt därifrån af inkörsporten låg efter samma gata ett tredje litet envåningshus, inredt äfven det till bostadslägenhet. Mellan ägarne träffades uppgörelse att öfvervåningarne disponerades och ägdes af Rydberg och undervåningarne af Hallander, uthusen gemensamt af dem båda. År 1890 dog rådman Rydberg, hvarefter Hallander blef ensamägare.

Kronofogde L. A. Sundblad.
F. 1834, † 1903.

Handl. L. Klein.
F. 1836.

Gården såldes efter hans död till grosshandlare L. Klein, som i sin tur sålde den till handlanden Alfred Nyberg påföljande år.

Dittills hade gården bibehållit sitt ursprungliga skick, men den nye ägaren lät nedrifva det lilla envåningshuset efter Kyrkogatan och lät på dess plats uppföra ett stenhus i tre våningar.

Tomten n:r 63 bebyggdes af enkefru Lisa Lundberg (se föreg. del sid. 209), som här uppbyggde det ännu kvarstående hvitrappade stenhuset i två våningar. Här bodde länsbokhållaren Ludvig Alexis Sundblad till 1874, då han blef kronofogde i Västersysslets fögderi. — En god och vänfast man.

Här var ock bosatt från 1873 konsistorienotarien Per Ludvig Ekström, f. 1847, som innehade angifna tjänst åren 1874—1893.

År 1878 dog fru Lundberg och gården såldes då till handlanden Levin Klein, en af stadens största grossörer på 1880- och 90-talen. Inflyttad till Karlstad 1869, hade han först haft sin affär i n:r 74 Tingvallagatan. År 1889 lät han uppföra ett tvåvåningshus af sten å tomtens södra del, d. v. s. inne på gården och 1898

Fot. K. Nyström.

93. Ö. Torggatan.

N:r 64.

N:r 65.

N:r 118.

uppfördes å den hittills obebyggda östra delen åt gatan ett trevåningshus, så att tomtens hela gatulinje blef bebyggd och ininkörsporten på grund däraf byggdes genom det sist uppförda huset.

År 1907 öfvertogos både affär och gård af svärsonen, grosshandlaren Lewy Adelson.

Hömtomten n:r 64 i skolbackens nedre del ägdes af bokbindaremästaren J. W. N. Lewenhagen (portr., se föreg. del sid. 182), som 1866 på tomtens västra del uppförde det tvåvåningshus af trä, som där kvarstår. Fasaden vändes åt V. Torgga-

tan, gafveln åt Tingvallagatan med ingång från gårdssidan. Å gårdens östra del uppfördes ett trähus i två våningar. Den fula, omålade byggnaden var afsedd att utbyggas till gatulinien, hvilken afsigt dock aldrig fullföljdes.

I nedre våningen hade bokbindare L. sin verkstad och våning, hvarjämte den norra hörnbutiken innehades af det af fru Sophie Ramström bildade »Industrimagasinet», där hemgjorda tapisseriarbeten mottogos till försäljning, och hvilket magasin således var en af denna välgörande kvinns många sätt att lätta på fattigdomens bojer.

Bland hyresgäster märkas d. v. länsnotarien Gustaf Mauritz Ulrik Rudebeck, som 1901 efter att hafva varit häradshöfding i Fryksdals härad utnämndes till landshöfding i Vesternorrlands län.

Efter Lewenhagens död 1896 såldes gården och äges sedan 1914 af Karlstads-Tidningens aktiebolag. En sedan många år tillbaka och ännu här boende är landtränsmästare August Palmgren, som erhöi tjänsten efter företrädaren C. G. Hultmans död 1889. Stadsfullmäktig 1895, 96.

Gården nr 64 byggdes år 1868 af byggmästaren Gottfrid Christian Wilhelm Lidbom (gift med konsistorienotarien Wahlströms dotter och 1871 utflyttad till Göteborg). Gården, ett tvåvåningshus af trä med ingång från gårdssidan och med inkörsport å norra gafveln, köptes 1870 af grosshandlaren J. A. Kruckenberg och ägdes åren 1872—80 af f. disponenten vid Dejefors Otto Lennart Geijer.¹ Då han dog sistnämnda år, köptes gården af bleckslagare Oskar Dyring (son till Johan Fredrik D.),² som här inne på gården hade sin verkstad. Dyring började senare handla med antikviteter, hvarpå han gjorde goda affärer. Hans hustru Carolina D. (omgift Rundin) hade i undre våningen

¹ Ägde del i nämnda bruk samt åren 1838—57 Gunneruds bruk i Alsters s.n. Far till bl. a. v. häradshöfdingen i Kristinehamn Adolf G. († 1915).

² Porträtt af fadern J. P. Dyring meddelas här, enär någon bild ej hann anskaffas till förra delen.

Landshöfd. G. M. U. Rudebeck.
F. 1842, † 1913.

Råtnästare A. Palmgren.
F. 1850.

Bleckslagare J. F. Dyring.
F. 1814, † 1880.

Bleckslagare Oskar Dyring.
F. 1846, † 1907.

en väfskola, som stod högt i anseende. Alltifran år 1880 gaf hon i 25 års tid hvarje år fyra kurser, därtill understödd af Hushållningssällskapet.

I öfre våningen bodde och dog kaptenen vid Värmlands fältjägare Johan Adolf F. Hedberg, en för sin arbetsamhet allmänt aktad människa.

Här bodde också i början af 1870-talet en gammal »stadbo», som redan före branden i flera år innehaft agentur- och kommissionsaffär härstädes i det gamla nr 140 vid Skeppargatan, nämligen Anders Gustaf Andersson, här afbildad som skarpskytt, en rörelse hvori han tog verksam del. Utflyttade 1873 till Sundsvall. Barnen kallade sig Arnell.

Å tomten nr 67 uppfördes strax efter branden ett litet envåningshus af trä, där Oskar Nygren och G. F. Ahlin innehade sin första järnaffär (se bilden å sid. 177 föreg. del). Tomten jämte nr 66 inköptes såsom å sid. 54 nämnts af garfverifabrikören J. P. Falk (porträtt, se föreg. del sid. 156), och lät han år 1867 å den förstnämnda uppföra det stora tvåvåningshus af trä, som synes å bild nr 94. Af de tre här synliga ingångarne för den mellersta till en genom huset gående förstuga med trappuppgång till öfre våningen. Till venster i förstugan var bleckslagare G. A. Falks affär (porträtt, se föreg. del sid. 251) och till höger guldsmeden C. Brockmanns guldsmedsbutik (porträtt, se föreg. del sid. 137), där nu A. Torells manufakturaffär har sin lokal.

Brukspatronen O. L. Geijer.
F. 1810, † 1880.

Kaptenen J. A. F. Hedberg.
F. 1837, † 1887.

Kommissionär A. G. Andersson.
F. 1821

Urmakare A. E. Håkansson.
F. 1850, † 1897.

Doktor J. G. Gulbrand.
F. 1840, † 1900.

I hörnbutiken hade garfvare Falk sin läderaffär, som han innehade till sin död 1904. Uppgång till öfre våningen finns äfven från Vestra Torggatan, i hvars undre våning likaledes butiker voro inredda. Här började A. E. Hakansson sin urmakeriverksamhet och här hade J. G. Westberg sitt bokbinderi på 1880-talet (se tomt n:r 104).

94. Tingvallagatan n:r 67.

Fot. A. Olsson.
N:r 68.

Å tomt n:r 66 byggde J. P. Falk redan 1866 ett tvåvåningshus med gaveln åt gatan och var bleckslageriverkstaden inrymd inåt gården. Uthusen ligga efter södra och östra tomtdelarne.

Bland gårdens hyresgäster må nämnas öfverjägmästaren Tor Georg 'de Frese samt med. lic. Johan Gustaf Gulbrand, som började sin praktik härstädes 1876.

Efter J. P. Falks död öfvertogs gården af hans sons svärson, fabrikören Karl Adolf Falk, son af ofvannämunda fabrikör G. A. Falk och meddelägare i samma firma från 1897, hvarjämte han inne-

haft och innehar en hel del kommunala förtroendeuppdrag. Var åren 1894—05 stadens v. brandchef.

Af honom är huset tillbyggt med entresolvaningar å båda fasaderna.

Fot. A. Olsson.

95. Sydvestra delen af Stora torget 1890.

N:r 68, 69. Primurarlogen.

Rådhuset.

Tomten n:r 68 bebyggdes 1867 af skräddaren Jonas Wennerlund (porträtt, se föreg. del sid. 181). Huset är af sten och i två våningar med fasad mot torget och med inkörsport midt genom huset. Här hade Wennerlund sin egen skrädderiaffär, som efter hans död 1871 öfvertogs af skräddarne N. F. Lindh (f. 1833. † 1905) och A. Hellner (f. 1830, † 1910). Samtidigt som huset var färdigt, öppnade J. H. Lindberg (porträtt, se föreg. del sid. 163) & J. O. Ericsson här affärslokaler för den af dem år 1863 gemensamt började speceriaffär, af hvilken L. snart blef

ensam ägare.¹ Ericsson fortsatte några år egen affär i nr 69, tills han flyttade till Göteborg, där han nu innehar en större expeditionssaffär.

Bland öfriga, som bebott huset, bör nämnas med. doktor Axel Olof Schröder, stadsläkare här 1870—76, en af de mest omtyckte stadsläkare samhället någonsin ägt, nitisk, plikttrogen

Handl. Jean Olof Ericsson.
F. 1833.

Doktor A. O. Schröder.
F. 1837. † 1876.

och själfupppoffrande i sitt kall, som den tiden var synnerligen pröfvande. »Sällan, om ens någonsin, har ett dödsfall väckt en sådan allmän både bestörtning, sorg och saknad. Vi, som varit förenade med vänskapens och kamratskapets band, den ovan-

¹ Etablerade sig några år senare som grosshandlare härstades, hvilken affär han innehade till midten af 1890-talet. Led. af stadsfullmäktige och drätselkammaren, ordf. i spritbolaget, m. m. En välvillig, hjälpsam, redbar och gästfri man.

ligt stora kretsen af vänner, de fattiga, lidande och hjälpbehöfvande — för alla kändes sorgen och saknaden djup», skriver N. W. T:s dåvarande redaktör, doktor Ramström. Och att den dödsrunan var sann, visade såväl den stora tillslutningen vid hans begrafning, då fattig och rik följde hans kista, som ock den vackra vård, som pryder hans graf.

Inpå gården voro uteder öster- och vestersidorna och i anslutning till boningshuset uppförda tvenne flyglar af sten i två våningar, den östra inrymmande skrädderiverkstaden, den vestra bostadslägenheter, där bl. a. var bosatt i många år klädeshandlaren O. W. Forsberg (porträtt, se föreg. del sid. 142).

År 1877 sålde änkefru Betty Wennerlund, f. Nygren, gården till järnhandlaren Oskar Nygren (portr., se föreg. del sid. 84). Han lät inne på gården intill östra flygeln uppföra ett stenmagasin i två våningar, hvarjämte ett sådant af järnplåt uppfördes å tomtens midt. År 1908 ombyggdes butikerna tidsenligt och med sänkning af golfven.

På tomtens n:r 69 byggde urmakaren, sedan 1870 manufakturhandlaren J. W. Berg (porträtt, se föreg. del sid. 188) längs gatan ett tvåvånings, reveteradt stenhus med inkörsport genom huset, hvarjämte senare två flyglar af sten i två våningar uppfördes inne på gården på hvardera tomtsidan. Åt södra sidan låg stall och uthus samt österut ett magasin, där rum och kök fanns för gårdskarlen. Midt på gården var en stor berså, en omtyckt tillflyktsort på sommaren.

Undervåningen åt torget hade å ömse sidor om porten en stor affärslokal med lagerrum, kontor och kassahalf inåt gården. I den östra hade J. H. Lindberg sin affär i många år sedan han flyttat från n:r 50. Affärslokalen öfvertogs sedan af f. destillatörn först hos Wallenius & Evers, sedermera hos Fitinghoff, Johan Fredrik Grohman, som här öppnade vinaffär, hvilken han innehade till 1886, då han för obotlig blindhet måste överlämna den till vinhandlaren Carl Fredrik Göthberg, också han en redbar och aktningvärd köpman, som af sin förmögenhet fon-

derade 30 st. Uddeholmsaktier, af hvilka räntan skulle utdelas som flitpremier åt folkskolebarn.

Den andra lokalen var manufakturaffär och innehades af fru Louise Berg, f. Hallman, som efter mannens död 1872 blef ägare af gården.

Vinhandlare J. F. Grohman.
F. 1839, † 1907.

Vinhandlare C. F. Göthberg.
F. 1844, † 1901.

År 1905 inköptes fastigheten af *Wernlands ensk. bank*, som å tomten lät uppföra ett af landets ståtligaste bankpalats i modern stil, hvartill ritningarne uppgjordes af arkitekten E. Stenhammar, Stockholm. Huset, som dragit i kostnad cirka 750,000 kr., är uppfördt i tre våningar. Bottenvåningen med sin utmärkt vackra portal är liksom allt listverk byggd af vestkustgranit; de båda öfvervåningarne af Helsingborgs handslagna tegel. Taket, som har en grönaktig färg, är af s. k. falsadt, glaseradt tegel. Allt trä- och snickeriarbete är utfördt i äkta mahogny.

Genom midtelingången föres man uppför en bred halftrappa in i den väldiga banklokalen, hvars främre del utgöres af en förhall med hvälfdt tak, uppburet i sin bortre del af tvenne pelare och liksom den innanför varande expeditionsafdelningen i sin öfre del betäckt med glas för ljusets insläppande. Till höger ligga dels verkställande direktörens mottagningsrum (innanför en

Fot. K. Nystrom.

96. Wermlands ensk. banks nya hus.

antichambre) dels vice verkställande direktörens rum, som korresponderar direkt med tjänstemännen. Till venster äro lokaler för bankens inspektör af afdelningskontoren (ej mindre än 23 till antalet) samt för föreståndaren af depositionshalfven, som äro belägna en trappa ned. I mellanvåningen ligger stora banksalen, där styrelsen sammanträder, och där bolagsstämmor hållas, och hvars båda kortväggar prydas af taflor, den östra ett landskapsmotiv från Lekvattnet (af A. Schultzberg), den vestra en vy af gamla bankhuset vid Älfgatan (af Olof W. Nilsson).

Följande siffror torde gifva en föreställning om bankens väldiga utveckling. *Omslutningsbeloppet* var 1833 (grundläggningsåret) i rundt tal $1\frac{1}{4}$ mill. kr., 1865 $6\frac{1}{4}$ mill., 1895 $13\frac{1}{2}$ mill., 1900 $29\frac{1}{4}$ mill., 1908 öfver 72 mill. och 1915 nära 150 mill. På *deposition*, kapital- och sparkasseräkning var 1865 insatt något öfver $\frac{1}{2}$ mill., år 1900 inestodo öfver 20 mill., 1908 49

Bankdirektör A. Sandwall.
F. 1857.

Bankdirektör A. Austrin.
F. 1869.

mill. och 1915 öfver 94 mill. 1833 års *grundfond* och reserverade medel 750,000 kr. voro 1865 uppe i nära $2\frac{1}{2}$ mill., 1900 öfver $2\frac{3}{4}$ mill., 1908 mer än $12\frac{1}{2}$ mill. och 1914 öfver $23\frac{1}{2}$ mill. *Nettovinsten* var 1833 cirka 15,000 kr., 1865 något mer än 150,000 kr., 1900 370,000 kr., 1908 nära $1\frac{1}{4}$ mill. och 1914 nära $2\frac{1}{2}$ mill.

Bankens verkställande direktör är från 1905 Axel Sandwall, och dess v. verkst. direktör är Adolf Austrin.

Tredje våningen, först bestämd till privatbostäder, är nu inredd till lokaler för Karlstads handelskammare.

Handelskammaren i Karlstad, för Värmlands län, Dalsland och Bohuslän, bildades vid konstituerande möte under landshöfding Dyrssens ordförandeskap i Karlstad 21 sept. 1912. Initiativet till bildande af en handelskammarförening togs hösten 1911 av lektor Vendel, som med stöd

av Karlstads Handelsförening verkställde nödiga förarbeten. Ett kraftigt stöd har handelskammaren från början fått af Wernulands ensk. bank, som utom ett Årsauslag av 1,000 kronor ställt till kammarens förfogande lokalt gratis. Från industri-, handels- och rederifirmor inom handelskammardistriktet har kammaren rönt en stor tillslutning, och antalet medlemmar uppgick vid 1914 års utgång till 417.

Lektor A. V. Vendel.
F. 1858.

Handelskammarens förste ordförande var chefen för distriktets största industribolag, Uddeholms aktiebolag, kabinettsskamarherren Aug. Herlenius, och såsom förste v. ordf. för Värmland och Dalsland, disponent P. Anderson, Arvika, för Bohuslän disponent A. E. Zachau, Uddevalla.

Sedan herrar Herlenius och Zachau på grund af ökade göromål afgått från sina befattningar inom kammaren vid årsmötet 1914, har ordförandeskapet mottagits af disp. P. Anderson, å hvars plats som v. ordf. inträdde disp. Chr. Storzjohann, Seffle. V. ordf. för Bohuslän är sedan samma tid konsul Alban E. Thorburn, Uddevalla. Sedan kammarens tillkomst har sekretariatet skötts af lektor V. Vendel.

Tomten nr 71 ligger efter V. Torggatan och gränsar intill frimurarlogen. Byggs något år efter branden af handlanden Johan Henrik Huss (ej Joh. Victor, såsom origtigt uppgifvits under porträtt i föreg. del). Efter hans död ägdes den en tid af bokförläggare A. d'Aubigné, hvarefter det innehades af apotekare L. Kaijser, som 1889 sålde den till herrar Th. och Osc. Kullgren.¹ Sedan handlande Claes Skoglund från år 1893 inne-

¹ Dessa båda bröder anlade strax vester om »Sjötullen» år 1884 Karlstads yllefabrik, som 1902 ombildades till aktiebolag med 500,000 kr. aktiekapital. Tillverkningsvärdet uppgår nu till cirka 1 1/2 mill. År-

haft den, såldes den 1913 till Werml. ensk. bank, som låtit gården undergå vidtomfattande förändringar.

Boningshuset i två våningar och med inkörsport midt genom huset, var och är ännu i nedre våningen inredd till affärslokaler. Christman hade affär här till 1891, liksom ett par år äfven specerihandlanden Alfred Stockman (f. 1842 och afflyttad till Göteborg 1872).

97. V. Torggatau.

N:r 111, 72

N:r 73.

I gården var på 70-talet såsom nämnts å sid. 101 flickskola, hvarjämte stadens biljardlokal här några år var inrymd.

Nu har den sammanbyggts med Wermlandsbankens hus och ligen, och hufvudsakliga tillverkningen består af ylle- och bomullstrika-varor, med sysselsättning för 450 arbetare.

undergått stora byggnadsförändringar inne på gården, hvarjämte butikerna moderniserats m. m.

Huset midtemot, tomten n:r 72, var det förras fullkomliga motsvarighet, såväl till husets byggnadsstil — om man nu kan tala om stil i dessa byggnader — som till inredning. Ägaren, handlanden A. T. Brattberg (porträtt, se sid. 192 föreg. del), hade i

Slaktare J. K. Lundgren.
F. 1837, † 1875.

Handlanden N. J. Lennström.
F. 1845.

norra butiken åt gatan sin ganska omfattande vin- och vattenaffär (hvilken sedermera flyttades i flygeln in på gården, och som efter Brattbergs död innehafves af handlanden Aug. Sjöberg). Här i huset öppnade P. F. Yhnell 1868 sin första konditorirörelse, hvarjämte slaktaren K. Lundgren¹ här hade sin köttaffär i norra flygelbyggnaden in på gården. Handlanden Nils Johan

¹ Slakteriet var inrymdt å tomten n:r 104, då den brann. Lundgren köpte sedan Sjövik, men hann aldrig ditflytta. Hans enka fru Sofia J. har sedan dess till år 1915 innehaft kött- och charkuteriaffär i gården 130.

Lenuström, som hade speceriaffär i södra butiken 1873—83, må ock omnämnas. Han efterlämnade på grund af sitt redbara och godmodiga väsen en mängd vänner, då han afflyttade till Göteborg sistnämnda år.

Öfre våningen innehades 1866—68 af fru Math. Möller, som här hade restaurationsrörelse.

98. »Wallerstedts».

Innehafvarinnan af stadshotellet, fröken Hanna Svensson, innehade gården en kortare tid efter Brattbergs död, innan den såldes till glashandlaren H. Gillblad, hvars sterbhus nu är fastighetens ägare.

Hörntomten nr 73 inköptes af f. diversehandlanden A. W. Wallerstedt (porträtt, se föreg. del sid. 140). Han lät här uppföra ett tvåvånings hörnhus, som sträckte sig efter tomtens hela gatulinie, med inkörsport från V. Torggatan och med uthusen liggande på tomtens södra och vestra delar. År 1901 sålde Wallerstedt gården till herr Ludvig Martin, af hvilken Kristinehamns ensk. bank köpte den 1906. Då denna bank uppgick i Wernlands ensk. bank, försåldes gården 1911 till ett konsortium bestående af herrar G. Wennerström, A. G. Olsson och A. Eriks-son, af hvilka ofvannämnda Martin samma år återförvärfvade det.

Med det ovanligt fördelaktiga läge, som huset äger, var det en naturlig sak, att hela nedre våningen inreddes till affärs-

lokaler. Hörnlokalen blef speceriaffär under firmanamnet E. Wallerstedt & C:o och innehades af handlandena E. Wallerstedt och P. M. Ågren (porträtt, se föreg. del sid. 140 o. 143), hvilka etablerade sig 1865, öfvertagande A. W. Wallerstedts forna affär. De fingo hela sitt lager uppbrändt och hade stora svårigheter att utfå brandförsäkringssumman, enär lagret blifvit utan annä-

99. Tingvallagatan 1870.

N:r 73.

N:ris 74. 75. 76. 78.

lan flyttadt från ett magasin till ett annat. Nytt lager förskaffades snarast möjligt från Göteborg och affären igångsattes uti ett i all hast hopspikadt skjul, som stod å Stora torget. Varorna fingo snart strykande afgang, isynnuerhet artiklarne såpa och tvål. — År 1881 separerade Ågren och flyttade till sin tomt vid Hamngatan n:r 169. I Wallerstedts affär ingick 1896 hans biträde

Emil Rune (f. 1857, † 1915) och Wallerstedt efterträddes vid sin död 1905 af sonen Werner W. Affären torde inom sin bransch vara stadens största.

Närmast intill på V. Torggatan hade C. Holmberg (porträtt, se föreg. del sid. 178) sin tobaks-, snus- och cigarraffär, med hvilken på 90-talet äfven förenades en fröhandel. Efter Holm-

Handlanden J. Rendahl.
F. 1845.

Bokbindare M. Sjöberg.
F. 1854, † 1912.

bergs död 1901 fortsattes affären några år af sterbhuset, tills dess den öfvertogs af herr Charles Wennergren.

Söder om porten funnos ännu två affärer, af hvilka den närmaste först var hattaffär (innehades af G. A. Hofström, f. 1820, † 1870), hvarefter lokalen 1870 öfvertogs af husets ägare, som då annonserade sig hafva öppnat garnaffär. Affären drefs af honom till 1893, då den öfvergick till handlanden C. G. Olsson, som ännu innehar den. Den andra lokalen innehades af garf-vare J. A. Lindgren (porträtt, se föreg. del sid. 79), och efter

hans död 1900 af sterbhuset till 1903. Nu är där parfymaffär, tillhörig handlanden L. Martin.

Åt Tingvallagatan låg hufvuduppgången till öfre våningen (en annan finns ock från portgången). Af de många hyresgästerna må nämnas stadens postmästare öfverste E. F. V. Munck, som dog här 1873 (porträtt, se föreg. del sid. 246).

Öfre våningen åt S. Torggatan disponeras sedan många år tillbaka af firman B. Bergson & Söner.

Den stora affärslokalen åt Tingvallagatan innehades, alltifrån det huset var färdigt, af W. T. Sundström (porträtt, se föreg. del sid. 195, † 1915), som på sin tid var en af stadens största manufakturhandlande. Från 1880-talet hafva flera firmor här haft sin affär, såsom B. F. Anderssons glasaffär, Erik Aspegrens manufaktur- och kapphandel samt från 1905 K. Kronbergs skrädderiffär.

Bredvidliggande lokal innehades af fröknarna Mathilda Rahlén och Hilma Wedholm, som 1875 öfvertagit körsnären C. G. Bauers (se föreg. del sid. 186) pels- och mössaffär i bredvidliggande hus. År 1904 öfverflyttades denna affär till Frimurarlogen, och öfverlämnades då till fröknarne Mathilda och Amanda Bäckström.

N:r 74 var den s. k. Bazartomten, där några år före branden stadens elegantaste affärspalats »Bazaren» byggts upp (se sid. 256). Den inköptes af handlanden H. v. Hage (porträtt, se föreg. del sid. 188), som uppförde efter gatulinjen nuvarande tvåvåningshus, med inkörsport midt genom huset och med nedre våningen inredd till affärslokaler. Efter något år öfverlämnade han gården till sin dotter mamsell Josefine v. Hage, sedermera gift med häradsskrifvaren i Engelholm Jonatan Brink. Här hade körsnären Bauer sin affär (se ofvan), här hade vidare Johan A. Grell (f. 1846, † 1892) sin öl- och vattenförsäljningsaffär och i husets östra del började handl. L. Klein sin affär i korta varor 1869 (se sid. 239). År 1879 fick han till efterträdare Jacob Rendahl,¹ (se sid. 80), hvars manufaktur- och kappaffär genom energi

¹ Rendahl uppbyggde 1892, efter att året förut köpt tomten n:r 19 i Klara, ett tvåvåningshus af timmer och 1896 ett d:o af tegel, hvilken fastig-

och omtanke slutligen blef en af stadens större. Drog sig 1907 från affären och sålde sitt lager till Erik Lindström från Örn-sköldsvik. Lokalen innehafves nu af manufakturfirman Asperén & Jönsson.

År 1888 köpte patron Carl N. Norrbom på Kvarmtorp gården, som han år 1901 sålde till bokbindaren Magnus Sjöberg.

Sjöberg började att härstädes utöfva yrket i mindre skala 1882 uti Klara. Framstående i sitt fack — han hade fått en grundlig utbildning vid landets främsta bokbinderianstalter — uppdref han snart sin verksamhet. Flyttade först till gården nr 51 och därefter till nr 29 (se sid. 202), där lokalernas storlek ändtligen tillät honom använda sig af de modernaste maskiner, å hvilkas anskaffande han nedlade ofantliga kostnader, men som också gjorde hans bokbinderi vida känt och berömdt. Efter att som ofvan nämnts blifvit husägare, vidtog han genast en del byggnadsarbeten för att först och främst skaffa sig ännu större lokaler. Byggede inne på tomten åren 1904—06 ett större industrikomplex, bestående af två flyglar i 4 våningar, där han dref bokbinderi, boktryckeri, kartongfabrik och litografisk anstalt. Åren 1904—06 ännu en flygel i fyra våningars höjd. År 1907 sålde han gården till handelsbolaget Karl Olsson. Efter Sjöbergs död 1912 öfvertogs hans verksamhet af firman Persson & Lindholm. De båda verkstadsbyggnaderna inrymma nu, förutom bokbinderi och kartongfabrik, Karlstads stråhattfabrik (fröknarna A. och H. Adler), mekanisk verkstad och samlingssal.

Tomten nr 75 köptes efter branden af läderhandlaren C. M. Johansson (porträtt, se föreg. del sid. 173), och han uppbyggde 1866 inpå gården där ännu kvarstående tvåvåningshus af trä med fasad åt vester. Följande år uppbyggdes det åt gatan liggende huset med portgång midt genom huset och med butiker å ömse sidor därom, af hvilka den vestra i många år innehades af Karlstads spritförsäljningsaktiebolag. År 1887 köptes gården sedan 1906 äges af fabrikören G. A. Falk. Rendahl är nu bosatt i Hjo. Broder till musikdirektör R.

den af brukspatronen C. H. Lennartson på Rotnäs (f. 1815, † 1889), och hans sterbhus sålde den 1900 till järnhandlaren August Huzell, som sedan 1888 innehaft järnhandelsaffär i gården, och som inne på tomten låtit uppföra för affären nödiga magasin och uthus (se vidare tomt n:r 123). II. var stadsfullmäktig åren 1897—1910.

Fot. A. Ollson.

100. Vy, tagen under s. k. sprutmönstring.

Residenset.

N:r 80, 81.

N:r 82.

Å sin före branden ägande hörntomt n:r 76 uppförde grosshandlare O. F. Ahlmark (porträtt, se föreg. del sid. 200) efter båda fulla gatulinjerna ett tvåvånings stenhus¹ med ingång från Tingvallagatan och inkörsport från Järnvägsgatan (se bilden n:r 100). I undre våningen inreddes affärslokaler. Äfven östra och södra tomtdelarne fullbyggdes, den senare med en boningsflygel af sten. Efter Ahlmarks död 1873 ärfdes gården af barnen.

¹ Angående första byggnadsföretaget se sid. 203.

Kaptenen G. B. Carlmark.
F. 1841, † 1895.

Grosshandl K. A. Ahlmark.
F. 1841, † 1901.

Öfverste C. H. Falk.
F. 1829.

Öfverste C. O. Ahlmark.
F. 1859.

Bland affärsmän må erinras om, att hörnbutiken innehades af järnhandlare S. A. Landmark, med hvilken A. P. Hellström blef kompanjon. Denna affärslokal öfvertogs från början af 1880-talet af kaptenen vid Värmlands regemente Gust. Barth. Carlmark,¹ i egenskap af kommissionär för »ständiga utställningen», hvarjämte han var agent för Svea brand- och liförsäkringsbolag. Under senare tider har samma lokal varit inredd till banklokal för Kristinehamnsbankens afdeln.-kontor, och från 1911, då denna bank ingått i Wernl. ensk. bank, har den innehafts af ingenjör C. L. Luppert som chef för A. S. Elektr. akt.-bolagets i Vesterås filial härstades.

Glashandlanden J. P. Ziegler (porträtt, se föreg. del sid. 168) hade liksom före branden affär å denna tomt till 1875, då han flyttade till Stockholm.

Då Ahlmark dog, öfvertogs affären af brorsonen K. August Ahlmark och C. Sjöstedt under firmanamnet O. F. Ahlmark & Co. Efter Sjöstedts död öfvertog Ahlmark ensam firman, som från grosshandelsrörelse så småningom öfvergick till agenturaffär och slutligen till rederirörelse. Dess första lokal var i gården n:r 69. År 1886 flyttade A. hit, och fortsatte affären här till sin död.

Bland hyresgästerna må nämnas öfversten och chefen för Värmlands regemente Carl Helmer Falk, hvilken bodde här till sitt afskedstagande 1892.

År 1911 lät ägaren, d. v. öfverstelöjtnanten vid Värmlands reg. Carl Oscar Ahlmark,² tillbygga huset med två våningar.

Å tomten n:r 77 uppförde repslagaremästaren J. A. Tidholm (porträtt, se föreg. del sid. 207) ett tvåvånings stenhus utefter Tingvallagatan med ingångsport å husets östra sida och inkörsvägen förbi södra gäveln (riksbanken, sid 281) med uthusen efter tomtens östra del. År 1873 såldes fastigheten till

¹ En synnerligen värderad kamrat, som efter afskedet reste ut till Afrika (Kamerun) där han strax före hemresan angreps af klimatfeber och dog.

² Stadsfullmäktig 1903—10 samt mångårig ordförande i hamnstyrelsen.

brukspatronen Kristoffer Wilhelm Geijer, som samma år inflyttade från Föskeä. — Brukspatron G. hade såsom ägare af Föskeä flitigt anlitats i kommunens angelägenheter (bl. a. ordf. i kommunalstämma och nämnd i 20 år och landstingsman i 10 år), hvarför hans erfarenhet så godt som omedelbart togs i anspråk af Karlstads samhälle. Så var han drätselkaminarens ordförande 1876—78 och medlem af stadsfullmäktige 1877—83. Var därjämte led. af riksd. I kam. och statsrevisor. En själfuppförande godhet och oegennyttig vänskap voro hans kanske mest utpräglade egenskaper, hvarjämte kom en aldrig svikande pligtstrohet i såväl offentliga som enskilda värf. Får till professor K. R. Geijer.

Pastorsexpeditionen var förlagd hit åren 1887—1893.

Efter Geijers död såldes gården till fröken Carolina Svenson, och under hennes tid uppfördes en tvåvånings bostadsflygel af sten på tomtens norra del. Sedan 1907 är sparbankskassören Carl Johan Ahgren gårdens ägare.

Hypoteksföreningens hus blef såsom nämnts räddadt från branden och däri fick Wernlandsbanken sin första expeditiionslokal. Nya ekonomibyggnader af sten uppfördes längs Järnväggsgatan å tomtens södra del, å hvilkas plats för några år sedan uppfördes ett ståtligt trevåningshus med affärslokaler i nedre våningen och privatbostäder i de öfre. »Hörnet vid Hypoteket» spelade som nämnts en stor rol uti samhället hösten 1865 och därpå följande vår. Det utgjorde ju det förnämsta af de hus, som räd-

Brukspatron K. W. Geijer.
F. 1821, † 1890.

dats undan förstörelsen och blef för den skull ett slags centrum, då det gällde såväl promenader som nyheter. Här anslogos alla telegram och kungörelser, här alla annonser och äfven meddelanden af annan art såsom å sid. 33 omtalas.

Branden vållade intet afbrott i hypoteksbankens verksamhet. Dess kamrer, som disponerade våningen en trappa upp, var från

Kamreraren R. Nyström.
F. 1847.

v. Häradshöfding S. af Geijersstam.
F. 1854.

1882 Axel Richard Algot Nyström,¹ som 1913 afgick med pension och efterträddes af bokhållaren därstädes John Mæchel (f. 1862).

Efter v. häradshöfding F. F. Mæchels afgång från ombudsmannabefattningen 1890 innehafves denna från 1891 af v. häradshöfding Sven af Geijersstam, som varit en synnerligen betrodd man inom kommunen: stadsfullmäktig från 1894, är han från 1902 beredningsutskottets ordförande, d:o i styrelserna för Spar-

¹ Bland andra förtroendeuppdrag han innehaft må nämnas ledamotskap af stadsfullmäktige 1893—1912.

banken och Lifränte- och kapitalanstalten, v. ordförande i lasarettsdirektionen m. m.

År 1904 tillbyggdes hypotekshuset i sin vestra del.

Å tomten n:o 79 kvarstår det gamla boningshuset, fastän den väldiga trappan, som synes å bild n:r 101, försvann redan på 80-talet. Sedan lagman C. G. Weinberg (porträtt, se föreg. del

101. Älfgatan 1870.

N:r 79

N:ris 80—81

N:r 82

N:r 83

sid. 205) dött 1895, beboddes det af hans son Adolf W., förut förvaltare på Svaneholms bruk (f. 1846, † 1906), hvarefter det några år ägdes af v. auditören Walter Sundström och gårdsägare K. P. Löfgren. År 1913 inropades gården af grosshandlaren L. E. Wahlström.

Nya uthus uppfördes efter branden, men ännu kvarstår den gamla lönnen, som bidrog vid räddningen af boningshuset.

Tomterna 80—81 inköptes af Wermlands ensk. bank från före

ägaren, fältläkaren J. J. Engholm (porträtt, se föreg. del sid. 205) och här uppfördes i och för bankens behof den vackra byggnad, som där ännu kvarstår, och som var färdig för sitt ändamål redan 1866. Huset, af sten med målad kalkputs och i två våningar, vänder åt älfven sin vackra fasad bildad af ett 7 fönster långt midtelparti, som i öster och vester begränsas af tvenne

Bankdirektören L. O. Tjerneld.
F. 1838, † 1908.

Bankkassör P. T. Håkansson.
F. 1844.

flyglar, med åt gatan och gårdssidan vända gaflar. Bankens lokal var först förlagd till öfvervåningens midtelparti, och togos de stora flygelrummen i anspråk vid sammanträden och för andra dylika förrättningar. Under de senare åren af sin verksamhet här behöfde banken för sin vidgade verksamhet älfven östra flygelns öfre rum. Husets undervåning, som af vestibulen delas i två hälfter, uthyrdes till enskilda lokaler, och i dess vestra del var under Clarholms direktörstid kontorslokal för

brandförsäkringsbolaget Skandia. Direktör Tjerneld hade hela undervåningen som sin hostad.

Sedan bankpalatset vid Stora torget blifvit färdigt, försaldes huset till Kungl. Telegrafverket.

Af bankens äldre tjänstemän hafva porträtt lämnats i förra delen af bankdirektör F. Clarholm (sid. 137, där hans dödsår

Bankbokhåll. A. S. Örbom.
F. 1848, † 1911.

F. telegrafkommiss. F. Lignell.
F. 1833.

skall ändras till 1885), kamreraren R. Myrin (sid. 121), bank- och stadskassören A. G. Olson (sid. 185) samt bankbokhållaren N. Tjeder (sid. 80). Hit må fogas först och främst bilden af bankens direktör åren 1886—1905, den framstående bankmannen Lars Olof Tjerneld, under hvars framsynta ledning bankverksamheten gjorde sådant betydande uppsving. Stadsfullmäktig 1888—1904, var han denna institutions ordförande åren 1896—98.

Porträttet bredvid visar dragen af bankens mångårige kassör,

öfver hvilken en viss bisterhet hvilade kvar från de 10 år, som han (1865—75) var lärare vid härvarande elementarläroverk. Ansågs på sin tid vara samhällets skickligaste både seglare och skridskoåkare. Hvad den senare sporten beträffar, berättar traditionen ännu, att Klarälfvens bredd ej räckte till för hans »ytterkanter». En af bankens äldre tjänstemän i den gamla banklokalen var bankbokhållaren Sixten Örbom, som fick anställning där 1874, en tillbakadragen och tyst man med ett godt och vänfast hjärta.

Telegrafkommissarier hafva varit *Esaias Lignell* (1869—89), som blef telegrafassistent i Karlstad redan 1856, och som ännu är boende i staden, *O. A. Presto* (—1893), *G. S. Sommar* (—1900), *A. Lignell* (tillförordn. till 1902), *J. Ahlgren* (tillförordnad till 1905), *C. G. Bertholff* (—1906), och *E. E. Hallgren* (tillförordn. från 1907).

Hvad den gamla Lindmarkska-Nygrenska gården beträffar finnes intet att tillägga till vare sig den skildring eller de illustrationer, som lämnats i föreg. del sid. 225 o. f.

Gården 83¹ har bytt namn. Den heter nu ej längre den Sundinska utan den Dahlgrenska. Sedan mamsell Sundin år 1871 dött, köptes den 1873 af förvaltaren vid Skoghalls sågverk Per Wilhelm Dahlgren, som efter att ha slutat sin befattning på Skoghall 1884, inflyttade till staden. Den äges efter hans död af änkan Hilma, f. Lindgren, dotter af garfvaremästaren Petter L.

Öfriga gamla tomter efter älften äro nu helt förändrade, sedan de sönderstyckats och trädgårdarne bebyggts. De gamla böningshusen² stå dock kvar. Flachska och Pihlgrenska gårdarne äro nu skilda åt genom den år 1891 upptagna Mariebergsgatan.

Den förstnämnda såldes 1891 till Karlstads nya orgelfabriksbolag, som började byggena åt Drottninggatan, men företaget gick dock snart omkull, hvarefter den gamla tomten inköptes af f. handlanden L. G. Wennsten (se sid. 76). Den senare går-

¹ Beskrifning och illustrationer se föreg. del.

² Se illustrationerna i föreg. del sid. 230—234.

den inköptes efter häradshöfding A. J. Pihlgrens död 1892, af fil. doktor Carl Lind, seminarieadjunkt härstädes 1870—1905, en särskildt i historia mycket belast man, som stilla och utan väsen gick sin väg fram. Skicklig läroboksförfattare, och hafva hans geografiska läroböcker utgått i en mångfald upplagor. Domkyrkosyssloman från 1882. — Boningshuset åt gatan är så till

Förvaltare P. W. Dahlgren.

F. 1816, † 1902.

Fil. dokt. C. Lind.

F. 1835, † 1912.

vida ändradt, att ingången med den höga stentrappan å husets framsida är borttagen. Det gamla tvåvåningshuset å tomtens östra del nedtogs och af dess timmer uppfördes den tvåvåningsbyggnad, som nu ligger efter Mariebergsgatan. — Gården äges af änkefru Charlotta L., f. Cedergren.

Tomt n:r 86 tillhåra båda de å ömse sidor liggande tomterna.

N:r 87 och 88 är gamla »grefgården», hvaraf norra delen med boningshuset finnes kvar, det senare dock moderniseradt med å södra sidan uppförda trapphus, m. m. År 1875 inköptes

den af landssekreteraren Claes Erik Varenius, som från samma befattning i Nyköping 1870 erhöll transport hit, en hög, allvarlig ämbetsmannatyp, med öfverlägsen skicklighet och med en outtröttlig energi och arbetskraft, hvarpå bästa beviset är att han ännu var i tjänst, då han afled vid 73 års ålder. Oaktadt den oätkomliga värdighet, hvarmed han *synes* omgifva

Landssekreter. C. E. Varenius.

F. 1820, † 1893.

sig, var han likväl i hög grad välgörande med ett varmt hjärta för nöden och lidandet. Ägde från 1870 egendomen Rosenborg vester om staden.

År 1898 såldes fastigheten till snickaren K. P. Larsson och bokbindaren M. Sjöberg, hvilka 1901 sålde densamma till regementsintendenten Gustaf Reinhold Uggle, som ännu är dess ägare.

Bland hyresgäster må nämnas öfversten, chefen för Värmlands regemente Ernst August Winroth (1892—1900), som bodde här under senare delen af sin regementschefstid.

Samtidigt var chefsexpeditio-

nen hit förlagd (i öfre våningen söderut) och regementsförvaltningen, som hade lokal i undre våningens nordöstra del.

Tomterna nr:is 89—92 hade såsom i föreg. del, sid. 235 omtalas utgjort en del af grefve C. G. Löwenhielms domäner. Efter branden indelades de i fyra tomter, som inköptes af grosshandlaren Ludvig Fitinghoff, en man, som på 1870-talet spelade en ej obetydlig roll i Karlstads samhälle. Rikt utrustad så väl med hufvudets som hjärtats egenskaper, hade han med sin skarpa affärspblick snart ryckt upp i främsta ledet bland stadens affärs-

Grosshandl. L. N. Pittinghoff
F. 1833.

Frau Betty P., f. Lanner.

Öfverste E. A. Winroth.
F. 1839.

män. Synnerligen djärfva men lyckade spekulationer förskaffade honom snart inkomster, som efter dåtida begrepp voro ansehlige. De svåra krisåren i slutet af 1870-talet och hans många borgensförbindelser vållade dock, att han måste uppgifva sin stat 1879. Åren 1876—77 uppförde han den vackra villan, som ännu af äldre Karlstadsbor kallas den Fitinghoffska, hvilken

Fot. A. Ollson.

102. Fitinghoffska villan 1878.

på sin tid nog var samhällets elegantaste privathem. Husets vackra värdinna var under 1870-talet på grund af sin skönhet och sina sällskapstalanger en af medelpunkterna i stadens societet.

D. v. regementsläkaren, sedermera fördelningsläkaren, med. dokt. Carl Axel Haak blef sedan villans ägare. — Få år efter sin hitflyttning till staden blef Haak 1866 stadsfullmäktig, och tillhörde han denna korporation i ej mindre än 35 år (däraf 1883—84 som dess v. ordf.), under hvilken långa tidrymd han naturligtvis i mångt hänseende haft inflytande på stadens angelägenheter, isynnerhet som han åren 1882—93 därtill var drätselkammarens ordförande.¹ Hans namn är särskildt fäst vid *teatern*, som genom hans omsorger och nit blef en verklighet, vid *Karl-*

¹ Sorgligt nog lyckades han genomdrifva nedrivandet af Hybelejens kvarn.

stads varmbadhus, till hvars uppförande han genom testamente skänkte 100,000 kr. och »*Pauvres Honteux*», som ihågkommos med en gåfva af 70 lottbref i Wernl. ensk. bank, 1905 försålda för 93,763: 95. Innehade Carl XIII:s orden på grund af en större donation till frimurarebarnhuset i Stockholm.

År 1900 köptes villan, hvars torn af Haak ombyggt, utaf rådmannen och auditören Carl Roth,¹ som nu är disponent vid Ludvika bruk, hvars största delägare han är. Då han 1907 lämnade staden sålde han gården till disponent Alb. Holmgren, som 1910 fränsålde villan jämte tomterna 89 och 90 till fröken Nancy Enwall, som uti villan inredt en hushållsskola, hvilken under de år den varat, förskaffat sig stort anseende. Tomterna 91 och 92 (efter Drottninggatan) ägas fortfarande af disp. Holmgren.

Fördeln.-läk. C. A. Haak
F. 1830, † 1905.

Tomten n:r 93 är obebyggd, tillhörig regementsintendenten kapten G. R. Ugglå.

Alla följande gårdar, n:ris 94—98, äro gamla tomter, som förut tillhört de efter Älfgatan liggande gårdarne, men som fränsålts och bebyggts på 1890-talet.

Gården n:r 94 består af ett tvåvånings trähus, liksom de öfriga med fasad åt gatan och numera tillhörigt afl. änkans efter bagaremästare A. Bergenholtz sterbhus.

N:o 95 är ett trevånings stenhus, tillhörigt fröken Wilhelmina Pettersson, en af »mansellera Pettersson», se sid. 203.

Fastigheten n:r 96 består dels af ett hörnhus af sten i tre våningar utefter Drottninggatan, dels af ett tvåvåningsträhus vid

¹ Rådman härst. 1897—1907 och auditör vid Värmlands reg. 1897—1903. Innehade juridisk byrå i Karlstad.

Mariebergsgatan. $\frac{2}{3}$ -delar af gården tillhör f. fiskhandlaren Samuel Andersson och $\frac{1}{3}$ -del kassören A. Olsson, Vingåker.

Tomten n:r 97 är delad i två delar. Å hörntomten är uppfördt ett tvåvåningshus, hvars vestra hälft är af trä och dess östra af sten. Uppfördt 1891—92 af Karlstads Orgelfabriksbolag äges det nu af änkefru Elisabeth Bengtsson och landtbrukare E. A. Welin, Våse. Andra tomtdelen, n:r 97 A utefter Mariebergsgatan är bebyggd med ett trevånings stenhus, som äges af sistnämnde Welin.

Fot. K. Nyström.

103. Drottninggatan.

N:r 94, 95, 96, 97.

N:r 97 A.

Tomt n:r 98 är obebyggd och n:r 99 tillhör framlidne kommissionär A. G. Anderssons sterbhus. Gården är beskrifven i förra delen å sid. 242 o. f.

Å Fredsgatan östra sida ligger en liten tomt (n:r 100), som efter branden inköptes af konsistorienotarien B. H. Wahlström (porträtt, se föreg. del sid. 144), och lät han här uppföra ett litet prydligt, kalkrappadt envåningshus, med fasad åt gatan, och uthus efter nordöstra sidorna. År 1875 köptes gården af målaremästare A. Ekstam (porträtt, se föreg. del sid. 220), som 1887 sålde den till handlanden E. Wallerstedt. Han lät huset undergå en grundlig reparation, tillbyggde verandra, uppsatte järnstaket, m. m. År 1900 köptes fastigheten af disponenten för

mattfabriken¹ G. A. Devold. Gården äges nu af f. hotellföreståndarinnan Britta Qvick.

Half del af tomten n:r 101 ägdes 1865 af muraränkan Stina Lundberg och andra hälften af brefbäraren, sedan tullvaktmästaren Erik Löf, som 1868 blef ensam ägare och som dog 1896. Tomten är bebyggd med en liten tvåvånings, rappad boningsflygel af trä samt är uppförd å tomtens nordöstra del.

Å tomten n:r 102 uppbbyggdes af bryggaren Georg Forster ett litet envåningshus med frontispisvåning inne på gården å tomtens vestra del, hvilket ännu kvarstår. Bryggare Forster flyttade redan följande år till Göteborg och hade som vice värd för gården bankvaktmästaren C. E. Zetterlund (f. 1823, † 1889). År

Fot. K. Nyström.

104. Fredsgatan n:r 100.

1871 köpte kommissionären Anders Gustaf Andersson tomt och hus, och inflyttade då som hyresgäster i det lilla huset änkefru Kristina Berg med sin son, nuv. distriktslandtmätaren Axel Fritiof Berg, hvilken ännu är där bosatt.

Andersson uppförde 1877 ett tvåvånings trähus med ingång genom trapphus åt gårdssidan. Därjämte uppfördes å tomtens östra del likaledes ett tvåvåningsträhus med gaveln åt gatan midt emot det första lilla huset jämte ett magasin. — Kommissio-

¹ Det första fabrikshuset uppfördes 1897 vester om Mariebergsvägen (nedom Sjötullen) af G. A. Devold och C. A. Lundborg och öfvertogs verksamheten 1898 af Karlstads spinneri- och väfveriakt.-bolag, med 100,000 kr. akt.-kapital och med nyssnämnda personer som ledare. Utvidgning af fabriken har skett sedermera så småningom, och 1901 påbyggdes äfven det äldre fabriks huset. Hufvudfabrikationen utgjordes af ullspinneri och väfveri med tillhörande färgeri. 1905 byggdes fabriksbyggnad för jutespinneri och akt.-kapitalet fördubblades. Tillverkningsvärdet uppgår nu till cirka 600,000 kr. och arbetareantalet omkring 140 st.

när A. var född värmländing och hade ägnat sig åt bruksrörelse, då han kom till staden 1857. Här innehade han anghälsagentur, hvarjämte han en tid äfven dref trävarurörelse. Köpte 1867 af guldsmeden C. Brockmann n:r 99 vid Predsgatan (se sid. 274).

Gården n:r 103 tillhörde snickaren Anders Andersson (f. 1839, † 1901), som uppförde i gatulinien ett tvåvånings trähus, med in-

Fot. A. Olsson.

105. Drottninggatan.

N:r 102, 103, 104.

N:r 138, 139, 140.

körsport förbi östra gavlenn och med trapphus å byggnadens norra sida. Inpå gården lät han förutom uthusen efter norra sidan uppföra en mindre tvåvåningsbyggnad, där han hade sin snickareverkstad. Andersson var en duglig och kunnig yrkesman, som till specialité hade förfärdigandet af likkistor. Hans änka äger nu gården.

Här startade 1875 Carolina Jonsson en liten glasaffär i nedre våningen åt gatan. Affären har under årens lopp alltmera ökats, så att den måst skaffa större lokal. Alltifrån 1888 har den

innehaft den stora hörmaffären i n:r 137 (Felländers gård) vid Drottninggatan.

Å tomten 104 byggde patron Petter Norbäck på Trangårds-
torp (en egendom mellan Karlstad och Skåre) 1866 ett hörnhus
med fasad åt både Drottning- och Järnväggsgatan. Det var af
timmer i två våningar och af ungefär samma utseende som hörn-
huset vid V. Torggatan n:r 119.

Här bodde majoren Uno Troili efter branden (porträtt, se föreg.
del sid. 240) och här dog musikdirektören Carl Henrik Henning
1873. I gården hade också bokbindare Johan Gustaf Westberg
sitt bokbinderi, det äldsta i staden, grundlagdt 1837 och förmod-
ligen en afläggare till det, som innehades af bokbindarenmästaren
Carl Brandt (f. 1781, † 1832, se föreg. del sid. 217). Efter bran-
den 1876 flyttades det till »Näbben» (tomt n:r 128), därifrån
1877 till slaktare Johanssons gård (n:r 114) och sedan till J. P.
Falks vid Stora torget, där Westberg dog 1887. Efter att ett
par år hafva varit förlagdt till Nermanska gården, flyttade det
1892 till Fahlgrenska tryckeriets forna lokal, sedan det 1890 öfver-
tagits af bokbindare C. G. Dahlin, som efter att åren 1897—1903
drifvit rörelsen i N. Wermlands-Tidningens hus n:r 48, köpte
huset n:r 136 vid Drottninggatan.

Gården var väl känd och bekant för dåtida Karlstads upp-
växande pojkgenerationer, emedan lüt på nedre botten at Drott-
ninggatan åren 1870—76 var förlagd en utmärkt privatskola,
som innehades af Johan Fredrik Brandt. Född i Karlshamn, hade
han efter aflagd studentexamen tillbragt många år i Småland
och Värmland som informator, till dess att han på 50- och 60-
talen bosatte sig i Arvika först som skollärare, sedan som bok-
handlare, och där han sept. 1865 öppnade en småbarnsskola. I
aug. 1870 slog han sig ned i Karlstad och öppnade en gosskola för
beredande af inträde vid läroverket. Undervisningen var förde-
lad på två terminer och årliga afgiften var 60 rdr. Gubben B.
var en stor hedersman och en lärare som få, fast af gamla stam-
men. Han besatt förmågan att »stoppa» kunskaper i sina poj-

Kommissionär A. G. Andersson.
F. 1825. † 1911.

Patron P. Norbäck.
F. 1809. † 1888

Bokbindare J. G. Westberg.
F. 1834. † 1888.

Privatlärare J. F. Brandt.
F. 1815. † 1884.

kar. Undervisningen, som skedde i ett större rum, där disciplinerna sutto kring två långa bord, skötte han själf, och undervisningsämnena voro svenska, matematik, historia och geografi samt tyska. Några medhjälpare hade han eller behöfde han ej, om man undantager de 6 å 7 rottingar, som alltid lågo till reds vid hans plats vid ena bordet. Men *den* hjälpen anlätades ofta och, säger en af dem, som där njutit af de första frukterna på kunskapens träd, »han slogs med kläm, så att det var en fröjd och glädje att se därpå, blott man själf slapp vara syndabock». Han flyttade efter branden till Östergötland, där han dog i Gammal-Kils komministergård.

På sommaren 1876 uppstod eldsvåda, som lade gården helt i aska. Tomten stod obebyggd till följande år, då tobaksfabrikören A. J. Brattström (porträtt, se föreg. del sid. 268) därå uppförde det tvåvånings trähus, som står där ännu, ett hörnhus med fasad åt Drottninggatan och gaveln åt Jämväsgatan. I undre våningen var tobaksfabriken inrymd (se tomt n:r 138) till 1883, då tomten åt förstnämnda gata fullbyggdes intill tomt n:r 103 med en trevåningsfabrik af tegel. Såväl gård som fabrik äges nu sedan ingången af år 1912 utaf a.-b. Förenade Svenska Tobaksfabrikerna. Årliga tillverkningen var dessförrinnan: spunnen tobak 40,000 kg., skuren 15,000 kg. och snus 80,000 kg.

Tomten n:r 105 bebyggdes 1866 af handlanden S. V. Evers (porträtt, se föreg. del sid. 135) med en tvåvåningsbyggnad efter Jämväsgatans gatulinje. Detta hus brann 1876 vid ofvannämnda eldsvåda efter att 1873 öfvergått i räntmästare C. Hultmans ägo (porträtt, se föreg. del sid. 168). Denne lät å det gamla husets plats 1877 uppföra ett nytt af trä i två våningar med ingångsport midt genom husets framsida och inkörsport genom husets norra del. Inne på tomtens södra del uppfördes en flygelbyggnad af tegel i två våningar, hvarefter uthusen följde i samma linie.

År 1889 inköptes gården af regementsläkaren vid Värml. reg. Kristian Nikolaus Kristoffer Lundberg, en man, som varit mycket anlitad i kommunala värf. Förutom landstingsman i 15 år har han åren 1891—96, 99—1910 varit stadsfullmäktig och ledamot i en mångfald af komitéer. Är nu bosatt i Stocksund.

År 1911 inköptes gården af sinckerifabrikören Olof Gullstrand (se sid. 203).

Här i gården å undre botten har Hushållningssällskapet haft sin lokal till 1892, då Sällskapet inflyttade i eget hus. Af hushållningssällskapet förhyrde Värmlands ränte- och kapitalanstalt, grundad 1879, lokal för sin verksamhet, som ännu där fortsättes.

Regementsläk. N. Lundberg.
F. 1843.

Fot. K. Nyström

106. Järnvägsgatan.

Nr 138, 104, 105.

Tomterna nr 106 och 107 inköptes af handlanden E. Christman (porträtt, se föreg. del vid sid. 208). Å sistnämnda tomt uppförde han 1876—77 ett vackert hörnhus af sten med hufvudfasaden åt Järnvägsgatan, där ingång till huset var. Å tomtens östra del åt Drottninggatan var en flygelbyggnad af sten upp-

Fot. A. Olsson.

107. Drottninggatan.

N:ris 107, 108, 109, 110.

Fot. K. Nyström.

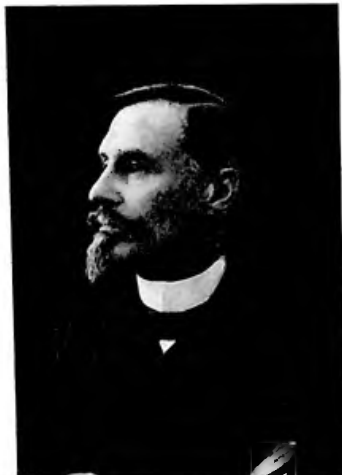
N:r 77.

N:r 106 (Riksbanken).

N:r 107.

108. Järnvägsgatan.

förd i två våningar intill tomt 108. Mellan huset och denna flygeln var inkörsporten. I nedre våningen hade Christman i hörnlokalen sin välkända speceriaffär, som sedan öfvertogs af svärsonen, handlanden C. A. Elgh, och i affärslokalen åt Järnväggsgatan hade han sin klädeshandel. Tomten n:o 106 var trädgården och fränsåldes 1896 till riksbankstomt. Då Christ-

Riksbanksfullm. R. E. Norberg.
F. 1856.

man 1898 dog, ärfdes gården af dotterbarnen, som åren 1903—04 läto om- och tillbygga huset och flygeln, så att de båda husen nu äro sammanbyggda till ett enda tre våningar högt komplex. (Se bild å föreg. sid., n:r 77).

*Riksbankens afdelningskontor*¹ erhöll egen byggnad 1897, uppförd på den för 13,000 kr. inköpta tomten n:o 106 utaf byggmästarna Johansson och Resare för en entreprenadsumma af 55,000 kr. Ritningen uppgjordes af arkitekten i Öfverintendentsämbetet Aron Johansson. Huset är uppfördt af huggen sandsten i

vacker, värdig stil, öfverstycket å den väldiga portalen vid husets norra ände måste dock för fuktens skull efter några år nedtagas och ersattes med en smärre luftigare öfverbyggnad.

Undre våningen innehåller banklokalen, dit man har tillträde genom porthvalfvet uppför en mindre stentrappa å husets norra gäfveln. Banklokalen består af banksalen, rum för direktören, styrelse, ombudsman och tjänstemännen, hvarjämte arkiv och blankettrum samt två kassahvalf finnas.

¹ Se sid. 281.

Öfre vaningen är direktörens bostad: 7 rum, jungfrukammare och kök samt ytterligare 2 rum. Å vinden är vaktmästarbostaden 2 rum och kök inredd.

Verkst. styrelseledamöter vid afdelningskontoret: *Rudolf Emil Norberg* (1889—1902), då han blef riksbanksfullmäktig, en man, som under sin Karlstadsvistelse lifligt deltog i det kommunala

Bankdirektör A. F. Thelauder.
F. 1856.

Öfverste A. F. Lilliehöök.
F. 1830, † 1904.

lifvet. Så var han från 1892 stadsfullmäktig; däraf i många år v. ordf. såväl i drätselkammaren som beredningsutskottet samt ordf. i hamnstyr. från 1899. *Albert Fredrik Thelauder* är från 1905 hans efterträdare.

I öfre vaningen åt Drottninggatan bodde på 1890-talet öfverste Axel Fredrik Lilliehöök, som var chef för Värmlands fältjägarrekår 1887—94.

Gården intill är »gamla gästgifvaregården». Det lilla tvåvånings trähuset är uppfördt ett stycke in på tomten af gästgifvaren Nils Andersson (porträtt, se föreg. del sid. 114) och är ett af de

första efter branden. Här inrymdes gästgifveriet, och resanderum inreddes på Klaraborg. Andersson var en driftig och energisk man, som synes af inga hinder låtit sig störas i sin åtagna gästgifveriverksamhet. Också skrifer N. Wernil.-Posten 2 aug. 1865: »Skjutsen har dock utan afbrott blifvit bestridd af den driftige man, som förestår denna inrättning, hvilket ingalunda varit någon lätt sak under sådana förhållanden, hvori vi nu be-

Fot. K. Nystrom

109. Drottninggatan n:r 108 (gamla gästgifvaregården).

finna oss. » Gästgifveriet flyttades sedan till hotellet (se sid. 119). I nedre våningen var till 1888 inredt en krog »Hissen» s. k., hvilken förestods af fru Carolina Jonsson.

År 1888 köptes gården af Petter Jonsson (se sid. 194), hans son Per Magnus och landtbrukaren Anders Andersson (bror till Jonas A. på Trossnäs) och nämnda år förlades hit den två år tidigare startade expressbyrån.¹ År 1905 köptes gården af grundläggare J. G. Johansson (af folkhumorn döpt till stadens »andre» grundläggare, på grund af de otaliga byggnadsföretag, hvori han då hade del) för en köpeskilling af 40,000 kr., hvilken

¹ Den börjades af ofvannämnde P. M. Pettersson och Fridolf Wähl 1886 i n:r 71 Drottninggatan. W. efterträdde ett år senare af Otto Pettersson, och allt sedan hafva de båda bröderna innehaft byrån.

kort tid därefter under dessa jobberiets gyllene dagar gått upp till 65,000 kr., då en Göteborgshyggmästare Rapp blef dess ägare. År 1913 inropades den exekutivt af Werml. ensk. bank, som sedan för 30,000 kr. sålde den till dess nuvarande ägare, fabrikören C. J. Wennberg (se sid. 302).

»Vendelsgården», tomten n:r 109, bebyggdes af bagaren S. Wendel (porträtt, se föreg. del sid. 218). Tomten hade delvis varit hans före branden och enl. stadsbyggmästare Hambergs intyg af ²⁴/₇ 1865 var bakugnen med däröfver varande torkugn i det skick, att den med några reparationer och sedan ny skorsten uppförts, kunde användas. Detta bageri blef gårdens första byggnad och låg på nya tomtens vestra del inpå gården. Efter gatulinjen lät han 1868 uppföra nuvarande tvåvåningshus af trä med inkörsport genom husets vestra del jämte ekonomiebyggnader på tomtens norra del. Gården¹ öfvertogs strax därefter af f. riksdagsman Andr. Andersson i Mosstorp, som å tomtens östra del uppförde en flygel af trä i två våningar, hvari verkstäder inreddes. År 1873 återköptes gården af fru Anna Catharina Wendel och öfvergick sedan i sågverksägaren O. P. Thallins ägo, efter hvilkens död (se sid. 207) den 1898 såldes till byggmästaren Aug. Olsson och handlanden S. Martin, och uppfördes då å östra sidan mellan bonings- och verkstadshuset ett bageri i ej mindre än tre våningar. År 1904 såldes fastigheten till trävaruhandlanden Karl Olsson, som på tomtens norra del, där uthuset stod, uppförde ett boningshus i fyra våningar, hvarjämte han nedref gamla verkstadsbyggnaden och uppförde i dess ställe ett fyra våningars magasin, med stall och källare. Sedan 1906 äges gården af bagerifirman P. Vendel.

Förutom bageriaffären var på 1860-talet i nedre våningen Konrad Lundgrens köttaffär, sedan flyttad till n:o 104, hvarefter lokalen innehades af specerihandlanden Nils Georg Myrén (f. 1849, † 1912), efterträdd af målare A. Ekstam 1882 och sedan af snickerifabrikören O. Gullstrand (se sid. 203). Nu är denna

¹ Den framstående skådespelerskan Emma Meissner, f. Ekström, föddes här 1866.

affärslokal utökad med en privatvåning, och här är läsestuga inredd.

Åren 1870—79 beboddes öfvervåningen af seminarieadjunkten Albrekt Segerstedt, i mångt och mycket en märklig man.

Han kom hit 1868 som nyutnämnd adjunkt i naturvetenskaperna vid härvarande seminarium, där han snart vann stort anseende som skicklig lärare.

Seminarieadjunkten A. J. Segerstedt.
F. 1844, † 1894.

Började på 70-talet privat undervisning, dels för flickor, dels i bokhålleri. Var den drivande kraften för bildandet af Karlstads arbetareförening, där han i många år innehade ordförandeplatsen. Var därjämte ledamot i många föreningar och anstalter, som arbetade till stadens och provinsens fromma. — Bedref vid sidan häraf en mångsidig litterär verksamhet. Som sagoförfattare och folklifsskildrare hade hans fina penna ett berättigadt anseende, och många af hans sagor äro öfversatta till främmande språk. Var därjämte pedagogisk författare och har utgifvit en mängd utmärkta läroböcker på skilda områden. Som journalist började han tidigt verka: utgaf en hel del tidskrifter såsom *Hemmet*, *Nordstjernan*, *Linnéa*, *Veckoblad för folkundervisning*, etc.

Var några år redaktör för *Wernl. Läns Tidn.* och sedan 1873 medarbetare i *N. Wernl.-Tidn.*, hvars redaktör han också var som nämnts (sid. 225). I slutet af 80-talet hopsamlade han en hel del uppgifter om finnarnes invandring till Värmland och Dalarna, hvilket arbete i manuskript finns å K. Bibl. En rikt begåfvad och kunskapsrik man, med en outtömlig rikedom på uppslag och initiativ, som hans arbetslust tvingade honom sätta i verket, har han satt djupa märken i Karlstads samhälles historia på 70- och 80-talen.¹

¹ *Karlstads arbetareförening* bildades 25 maj 1873 och skulle dess ändamål afse arbetarens moraliska och intellektuella utveckling. Den

Hörntomten n:r 110 köptes några år efter branden af gästgifvaren Nils Andersson (porträtt, se föreg. del sid. 114). Hörnhuset (se sid. 281) är ett första klassens stenhus efter hela tomtens båda gatulinjer, med ingång fr. V. Torggatan och inkörsporten genom huset från Drottninggatan. I öfre våningen inreddes hotell med 24 resanderum, hvilket hotell började sin verksamhet i maj 1871 och från juli s. å. kallas det för »Christiania hotell».

Undre våningen inreddes till affärslokaler, af hvilka hörnbutiken innehades i många år af handlanden P. M. Ågren (se tomt 169).

Andersson, född 1827, dog 1885 som en förmögen man. Af barnen, som kallade sig för Thudin, blef dottern gift med redaktionssekreterare J. Ferlin.

Tomten n:r 111 stod obebyggd till 1869, då barberaren C. W. Börresen (porträtt, se föreg. del sid. 139) köpte den och följande år lät bygga ett tvåvånings trähus med fasad efter V. Torggatan, med inkörs- och ingångsport midt genom huset, med uthus efter södra och vestra tomtdelen och med en flygelbyggnad efter norra sidan. I undre våningen, som för öfrigt inreddes till affärslokaler, hade han sin frisérsalong, som redan före branden ansågs som stadens förnämsta. Flyttade år 1883 till Göteborg och sålde då gården till frukthandlaren J. A. Larsson, som sedermera sålde ena hälften till f. stadsfiskalen P. F. Kylander.

27 juli antogs stadgar och utsågs styrelse. Första sammankomsten hölls 27 jan. 1874 med föredrag af lektor v. Gegerfelt om telegrafer.

Buntmakare J. E. Johansson.
F. 1859.

Herr Larssons andel i gården inköptes 1907 af buntmakaren J. E. Johansson, en af stadens mera bemärkta borgare, som innehaft och innehar en mångfald förtroendeposter, hvaraf må nämnas stadsfullmäktigemandat från 1904 och ordf.-skapet i Fabriks- och Handtverksföreningen åren 1907—14.

Handlanden S. M. Nilsson.

F. 1837, † 1903.

Klädeshandl. A. Svensson.

F. 1847, † 1908.

Gården nr 112 bebyggdes något år efter branden af Laurentius Jonssons på Hertzöga arfvingar possessionaten J. Johansson. Boningshuset är ett tvåvånings trähus med inkörsport midt genom huset med uthus på gårdens östra del och med flyglar å ömse sidor om gårdsplanen. År 1871 sålde dessa arfvingar, possessionaten J. Johansson (porträtt, se föreg. del sid. 252), hans hustru Christina, f. Jonsson samt mamsell Lovisa Jonsson gården till rådmannen A. F. Bergman (portr., se föreg. del sid. 103) för 22,000 rdr rmt. Året efter Bergmans död 1878 köptes den för 53,000 kr. af handlanden Sigfrid Mauritz Nilsson. I lokalen söder

om inkörsporten etablerades 1872 af frökne Hilda Ekelöf och Carolina Svenson en manufakturaffär, hvilken firma ännu består under namn af »Ekelöf & Svenson». Den förra af kompanjonerna gifte sig med ofvannämnde Nilsson, som förde affärens räkenskaper. År 1897 öfvertogs firman med bibehållande af namnet utaf herr Wilhelm Welin, hvilken af Sigfr. Nilssons sterbhus 1906 tillhandlade sig gården för 90,000 kr. W., som uppdrifvit affären till den största i sitt slag inom Värmland, är stadsfullmäktig sedan 1905 samt ordförande i Karlstads Handelsförening¹ och Karlstads manufakturhandlareförening.²

Affären uti husets norra del har också innehåft lokalen därstädes i många år. Det var nämligen här som klädeshandlanden Andreas Svensson började sin välkända klädesaffär i förening med skrädderirörelse, hvilka efter hans död fortsattes af herr E. Brodersson under firma A. Svenssons Eftr.

Hörmtomten n:r 113 bebyggdes 1866 af byggmästaren Lars Johansson (se tomt n:r 133), som redan samma år sålde den till bagaren Carl Johan Brandt. Huset, af trä och i två våningar, var byggt i vinkel efter V. Torg- och Drottninggatorna och vände mot den förstnämnda gatan sin fasad, hvars hela undre våning var inredd till butiker. Tomten åt Drottninggatan var endast bebyggd till hälften (se bild n:r 110). År 1883, vid Brandts

¹ *Karlstads handelsförening* leder liksom andra städers, sitt ursprung från stadens handelsborgare eller s. k. borgaresocietet, som direkt öfver gick till Handelsförening efter Kungl. Förordningen af år 1846. Den sattes visserligen ur funktion genom »näringsstångets» upphäfvande 1864, men behovet af någon sammanslutning inom handelskåren för att tillvarata dess gemensamma intressen kvarstod och resulterade 1901 i, att Karlstads Handelsförening bildades. Dess ändamål är att genom samband mellan handels- och industriidkare åstadkomma ett bättre ordnad kreditssystem samt genom gynnsamma åtgärder söka skydda medlemmar för förluster och värna om förtroendet till ett godt förhållande inom stadens affärsllif. Dess stadgar äro af år 1910.

² *Karlstads manufakturhandlareförening* bildades 24 sept. 1907 med ändamål att sammansluta idkare af manufaktur- och därmed jämförlig handel i och för skapande af solidaritetskänsla och sunda affärsprinciper.

flyttning till Göteborg, blef handlanden O. Wennerberg dess ägare. Under hans tid hitflyttades pantbanken i öfre våningen.¹ År 1902 inköptes tomten af grundläggaren J. G. Johansson, som lät riva de forna husen och åren 1903—04 uppförde det stora fyra våningar höga byggnadskomplex, där Grand hotell nu är inrymdt och disponerar hela huset förutom den till butiker inredda undervåningen åt V. Torggatan.

Fot. K. Nyström.

110. V. Torggatan.

Hotell Kristiania.

Grand hotell.

Hotellet inrymmer, förutom 35 resanderum, matsal, kafé och hall i undervåningen och i öfre våningarne festivitetsvåning, klubbрум och biljardsalong. 1905 sattes företaget (såväl byggnad som rörelse) på aktier, hvilket bolag 1908 öfverlät rörel-

¹ Den hade förut varit förlagd till södra flygeln af gamla gasverket (n:r 166) och bolaget bildades 22 mars 1871 med en grundfond på 2,000 kr. som skänktes af spritbolaget. Pantbank fanns redan strax efter branden i gården n:r 134, där den hölls af enskild person, men det ohöljda sätt, hvarpå hjälpbehöfvande uppskörtades, nödvändiggjorde införande af en under kontroll ställd dylik inrättning.

sen på källarmästaren Erik Olsson, som s. å. äfven blef ägare af huset. Sedan aktiebolag ånyo bildats, äges hotellet nu af Anton Johansson, som låtit det undergå en fullständig reparation.

Slaktaren J. Johansson (porträtt, se föreg. del sid. 252) var delvis ägare af tomten n:r 114 före branden, och lät han 1866 där uppföra ett tvåvåningshus efter tomtens fulla gatulinje. Uthusen voro belägna på norra tomtdelen.

Fot. A. Olsson.

111. Drottninggatan.

N:r 113. N:r 114.
(före uppför.
af Grand Hotel).

N:r 115.

N:r 116.

Bland hyresgäster må nämnas den gamle »magistern» J. F. Gjörcke (porträtt, se föreg. del sid. 180), och kronofogden i sysslets fögderi Gustaf Gullberg, hvilka båda dogo här i gården, den förre 1893, den senare 1895. År 1895 såldes fastigheten af Johanssons sterblus till sällskapet N. T., och år 1900 till herr K. P. Löfgren. År 1900 inköptes den af nuvarande ägaren,

grosshandlaren Sem Stawe, som för sina lager och kontor disponerar hela huset med undantag af nedre våningen vester om inkörsporten, där Wernlands Stadshypoteksförening till hösten 1915 haft sina lokaler.

Angränsande hus (tomt n:r 115) är ett vackert hus, uppfördt 1880 af patron Jonas Andersson på Trossnäs. Byggt af sten

Kronofogde G. Gullberg.
F. 1844, † 1895.

Postmästaren C. A. Zetterberg.
F. 1831, † 1899.

i två våningar med förstuga och uppgång till öfre våningen inuti portgången från östra sidan. En flygelbyggnad af tegel är senare uppförd på tomtens östra del, å hvars södra ekonomiebyggnaderna ligga. Något år senare såldes fastigheten till postmästaren Carl August Zetterberg, som själf behodde öfvervåningen.

År 1893 inköptes gården af staden i och för boställe åt domprosten. Pastorsexpeditionen är förlagd till bottenvåningens vestra del, där två större rum, af hvilket det åt gatan är expe-

ditionslokalen, jämte brandfritt arkivrum disponeras. Gården nr 116 är å vestra delen uteder gatulinjen bebyggdt med ett tvåvånings trähus. Östra delen af tomten efter hela Ö:a Torggatan är trädgård. Huset uppfördes af tobaksfabrikör F. Olsén¹ 1867, (portr., se föreg. del sid. 253), som i undervåningens vestra del hade sin tobaksaffär. År 1906 såldes gården till handlanden Carl Fredrik Berg.

Nr 117 byggdes af handlanden J. F. Ödmann (porträtt, se föreg. del sid. 140), antagligen efter hans egen ritning, ty de flesta af till magistraten juli och augusti 1865 inlämnade ansökningar åtföljdes af »ritning uppgjord af J. F. Ödmann». Byggnaden i två våningar af trä har inkörsporten genom södra gafveln. I undervåningen hade han sin affärslokal, en specerihandel, där hans flesta kunder utgjordes af Hammaröbor, som hade sin väg både från och till sina båtar förbi hans bod, hvarför kommersen var liflig.

Handlanden C. F. Berg.

Ö. var stadsfullmäktig 1865—90 och innehade städernas allm. brandstodsbolags stora guldmedalj. Han öfverlämnade affären 1887 till ofvannämnde C. F. Berg, som 1906 äfven blef fastighetens ägare. Huset påbyggdes och reparerades fullständigt 1907.

B. var stadsfullmäktig 1893—1912. Han är ordförande i »Karlstads köpmäns understöds-kassa.»

Här torde vara lämpligt göra en återblick på, hur denna kassa bildades. Äldsta protokollet är af 4 maj 1832, då »Handelssocieteten» sammanträdde

¹ Var stadsfullmäktig 1877—86, se för öfrigt sid. .

under handlanden P. Lundbergs ordförandeskap (se föreg. del) och beslöts att per fyra skulle upptagas 24 sk. beo. som årsafgift. Kassabehållningen från föregående år utgjorde 195 rdr 46 sk. beo. Vid sammanträdet 3 maj 1833 beslöts enhälligt, att afgifterna fortfarande skulle utgå i och för bildande af en fond, bland annat särskildt till understöd åt ankör och faderlösa barn till aflidne köpmän inom samhället. Den 12 maj 1843 beslöts af-sätta till fonden äfven de afgifter, som främmande personer erlade för burskaps, d. v. s. handelsrättigheters erhållande i staden, och bestämdes

Grosshandlare A. G. Moberg.
F. 1842.

afgiften till 50 rdr beo. Efter Kungl. Handelsförordningen af 1846 synas stridande meningar gjort sig gällande inom sällskapet, af hvilket några ville uppföra arbetshus, andra höllo på understöds-kassan. De olika meningarne enades slutligen år 1850 om att handelsföreningens burskaps- och fyrkmedel fördelades lika mellan »enskilda» och en understöds-kassa, till hvilken handelsföreningen skänkte 1,000 rdr beo. Den 18 juni 1864 utkom förordningen om näringstväugets uppläfvande, hvarigenom burskapstväuget, den förmämsta inkomstkällan för kassan, försvann. Den 17 juni 1875 beslöts det, att handelsföreningens enskilda kassa skulle öfverföras till understöds-kassan, och 16 okt. påföljande år antogos stadgar, vid hvilket tillfälle kassorna samman-

lagdt utgjorde 8,461: 14. Nya reglementen antogos maj 1895 och jan. 1904. Ledamöterna skola vara välfredade män, som öfvat handelsyrket i minst tre år. Afgiften är vid inträdet 100 kr. och sedan årligen 10 kr. Kassans behållning var 1 jan. 1915 29,510:64. Den har varit till stor välsignelse för dem den afsett, och för välsituerade köpmän torde det vara en värdig uppgift att skänka den ett stöd och en hjälpande hand.

Tomten nr 118 (se bild å sid. 240) bebyggdes af skräddaren Simon Hultman (f. 1818, † 1892) med ett tvåvåningshus af trä med inkörsport midt genom huset. Här i öfvervåningen hade

seminariet en längre följd af år sina lokaler. År 1891 inköptes gården af grosshandlaren Alfred Georg Moberg (se sid. 178 föreg. del), som efter att innehaft egen affär i Frykerud 1865—67 öfvertog broderns, A. W. Mobergs minutaffär, som han dref till 1884, då han öppnade grosshandelsrörelse.

Efter att blifvit ägare af gården, restaurerade M. boningshuset, uppbyggde å tomtens södra del en 4 våningars magasin-

Fot. A. Ollson.

112. Östra Torggatan.

Nr 119.

byggnad samt uthus å östra delen. År 1901 uppfördes en flygelbyggnad i 3 våningar med fasad mot söder. Moberg var stadsfullmäktig 1902—10.

Å tomterna nr:ris 119—120 uppfördes en provisorisk träbyggnad efter branden, hvilken refs, då ägaren vågmästaren Bengt Johan Myrin åren 1875—76 uppförde det nuvarande stora hörnhuset af trä i två våningar med hufvudfasad och ingång från-

Ö. Torggatan. Vågmästare M. var svärson till och efterträdare i befattningen efter vågmästaren Carl Fredrik Lundell, som 1866 flyttade till det af honom inköpta Kroppkärr, en kärnfrisk gammal gubbe, som ännu på sin höga ålderdom syntes i starkaste fart själf köra sin kappsläde eller »karriol» på sina färder till och från staden. Något år efter Myrins död sålde änkan gården till patron Norbäck på Trangårdstorp, och 1889 köptes den af länsveterinären Carl Emanuel (Lindström-)Hülphers, som kom hit från Vadstena, där han varit distriktsveterinär. Stadsfullmäktig 1892—1904. År 1905 såldes den till gårdägaren J. Nilsson från Frykerud (Tändsticks-Nilsson kallad, sedan han blifvit ägare af f. tändsticksfabriken på Herrhagen), och äges nu af disponent S. W. Neuman och urmakaren V. Åström efter att i några år innehafts af landtbrukaren J. Eriksson på Sommarro.

Tomten n:r 121 har alltsedan ett 10-tal år efter branden varit bebyggd med hufvudsakligast magasin och äges den för närvarande af f. länsman G. Nilsson och hans son J. Robsahm.

Hörntomten n:r 122 stod länge obebyggd, tills den inköptes af d. v. kaptenen vid Värmlands regemente Carl Henrik Nisbeth, som vintern 1878—79 lät uppföra ett vackert envåningshus med ingång från gårdssidan och med ekonomibyggnader å inre norra delen. Å återstoden af tomten anlades en liten prydlig trädgård. Öfverstelöjtnant Nisbeth blef så godt som omedelbart vid sin hitflyttning kommissarie vid »Ständiga utställningen» och allt efter som åren gingo, fick han mottaga det ena förtroendeuppdraget efter det andra, bland hvilka må nämnas ledamotskap af stadsfullmäktige åren 1871—82, 1887—96. Var därjämte v. verkst. direktör i Wermlands ensk. bank 1872—1905. Förde ett mycket gästfritt hus, där hans hustru fru Hilma N., f. Oterdahl, var den älskvärdaste värdinna. Känd för sin stora välgörenhet. Gården tillhör nu Karlstads mek. verkstad.

Tomten n:r 123 var den s. k. kokhustomten, enär staden här lät uppföra soppkokningsanstalter för de nödlidande efter bran-

Vågmästare B. J. Myrin.
F. 1831, † 1888.

Vågmästare C. F. Lundell.
F. 1805, † 1897.

Länsveterinär C. E. Hülphers.
F. 1845, † 1904.

Öfverstlöjtnant C. H. Nisbeth.
F. 1835, † 1912.

den, hvilka kokhus kommo väl till pass under de straxt därpå infallande nödåren. Vintern 1875—76 lät mamsell Maria Christina (Malin) Billman bygga nuvarande tvåvåningsbyggnad af trä med ingång från gårdssidan. I början af 1900-talet köptes det af husägaren Erik Johan Skogström, som inne på tomten uppförde en elektrisk valskvarn i fyra våningar. Öfvertagen af Wermlands ensk. bank 1912, såldes fastigheten påföljande år till järnhandlaren A. Huzell (se sid. 260), som lät omändra kvarnen till nederlagsmagasin för maskiner och gröfre järnvaror.

Sydost därom låg en väldig tomt (n:r 124) vid branden ägd af handlanden J. F. Ödmann och af honom bebyggd med ett tvåvånings trähus med fasad åt söder. Efter branden såldes den till auditören C. W. Geijers enka, Sofia G., f. Holmgren († 1870). I tomtens nordvestra hörn uppfördes 1867 också ett tvåvåningshus af trä med fasad åt S. Kyrkogatan.

I gården bodde efter branden många familjer: häradshöfd. H. Falk, lektor L. M. Larsson, adjunkten E. A. Pallin, rådman P. A. Rydberg, hvilkens gamla mor f. Avelin dog här 1871.

År 1875 köptes gården af mejeristen A. G. Wallman (se sid. 204). Den är nu styckad och på tomten n:r 124 A, omfattande sydvestra delen är sedan några år tillbaka uppförd ett väldigt hörnkomplex af sten, tillhörigt Statens järnvägars Änke- och pupillkassa.

Folkskolan är byggd på tomterna 125—126 i Drottninggatans östra ände.¹ Följande tomt (n:r 127) stod länge obebyggd och var ett ständigt tillhåll, isynnerhet under marknader, för kringresande sällskap, som här slog upp sina tält, karuseller, o. d. Vintern 1891—92 uppförde husägaren E. J. Skogström ett tvåvåningshörnhus af sten med torn och entresolvåningar och med ingångar såväl från Ö:a Torg- som Drottninggatorna. Fastigheten äges sedan några få år tillbaka af fotografen Arvid Kjerling, som här i många år haft sin fotografiateljé (se tomt n:r 174).

¹ I dec. 1869 beslöts att denna gata skulle stanna vid S. Kyrkogatan, enär jorden öster om den sistnämnda vore för tomter obehöflig.

Bland hyresgäster kan nämnas kaptenen vid jägarne Alexis Otto Camitz, kamrerare 1879—97 vid länets brandstodsholag, som ännu har lokal här i nedre våningen åt Ö. Torggatan.

»Näbben» kallas det stora hörnhuset på tomten n:o 128, hvilket namn det fått efter Näbblandet, d. v. s. det före branden obebyggda område, som sträckte sig från tomten i fråga och ned mot hamnen och stadsviken. Huset uppfördes vintern 1866—67 af f. riksdagsmannen Andr. Andersson i Mosstorp (porträtt, se föreg. del sid. 114). Tomten är fullbyggd efter de båda gatulinjerna, med inkörsport från Drottninggatan och ingångsport från Ö:a Torggatan. Huset (se bild å sid. 38) har tre våningar förutom källarvåning och var länge stadens största privathus, men ansågs på 1870- och 80-talen just ej för något mer än en hyreskasärn. Dess största märklighet är att godtemplarne hade sin första lokal här.

Kaptenen A. O. Camitz.

f. 1832, † 1912.

Den internationella Godtemplarorden bildades 1851. Den infördes till Sverige på hösten 1879 och har sedan dess utvecklats sig på ett storartadt sätt. I febr. 1882 instiftades den första godtemplarlogen i Karlstad, som fick namnet n:o 89 »Tingvalla». Kort därpå bildades logen N:o 93 »Klaran» och i slutet af mars 1882 N:o 100 »Siloa». De båda senare logerna blefvo emellertid af kort varaktighet. Den 6 mars 1883 bildades N:o 389 »Ägir», som ännu lever och för närvarande har ett medlemsantal af öfver 400. Stiftare var folkskollärare E. G. Fern tillsammans med ett 20-tal verkstadsarbetare. Bland mera framträdande personligheter från denna tid må nämnas: ingenjör Alfr. Dalgren, fabrikör K. P. Lars-

son och fiskeriintendenten Konrad Thorkildsen m. fl. Senare bildades logen »Verdandi», som dock upplöstes inom kort, då de flesta medlemmarna öfvergingo till logen »Ägir».

Under de första 6 åren höllo logerna sina möten på den s. k. »Näbben», där hyran, 450 kr., under flera år betalades af Spritbolaget. Första grundplåten till eget hus samlades vid ett föredrag, som på vintern 83—84 hölls på Rådhuset af den framstående nykterhetskämpen, generalkonsuln C. O. Berg. Ungefär samtidigt hölls för samma ändamål en större basar på Rådhuset »under benäget biträde och kraftigt medverkande af stadens societetsdamer».

I okt. 1887 blef ordenshuset i Haga färdigt, och då flyttade samtliga arbetande loger dit. Till detta byggnadsföretag hade Spritbolaget skänkt 500 kr. All ekonomi sköttes gemensamt af gradtemplet »Värmland». På våren 1888 inträffade vid storlegemötet i Malmö en schism mellan den s. k. Hickmanska eller amerikanska samt den Malinska eller engelska grenen af godtemplarorden. Följden blef en klyfning, och på hösten samma år bildades i Örebro nationalgodtemplarorden (N. G. T. O.), och till denna öfvergick då den sedermera upplösta N:o 93 »Klaran» samt N:o 89 »Tingvalla», samma loge, som ännu finnes kvar i Haga. År 1890 såldes detta ordenshus på exekutiv auktion och inropades därvid af logen »Tingvalla», som sålunda blef ensam ägare till detsamma. Tanken på att skaffa logen »Ägir» eget tak öfver hufvudet hade så småningom arbetat sig fram, med det resultat att en byggnadsförening kom till stånd. Några intresserade personer bland hvilka må nämnas: snickare K. P. Larsson, gjutarna I. P. Gustafsson & K. Sjögren samt numera aflidne bokbindare M. Sjöberg hade tecknadt sammanlagt 400 kr. Af byggmästare Eriksson på Kvarnberget fick logen låna 1,200 kr. mot borgen och på utsända listor hade influtit omkring 1,000 kr. I juli 1890 inköptes tomten N:o 20 i Klara och nyårsdagen 1891 kunde lokalen invigas. Spritbolaget skänkte nu ytterligare 200 kr. till byggnadskassan.

Den 19 april 1892 bildades logen N:o 1765 »Siloa», som arbetade ända till den 16 dec. 1912, då den upplöstes, och medlemmarna öfvergingo till logen »Ägir». I januari 1905 bildades logen N:o 3422 »Arbetaren» af läroverksadjunkten Oscar Olson. Denna loge har i närvarande stund något öfver 100 medlemmar, hvadan alltså ännu två loger ha sin hemvist i Klara Ordenshus. Utom dessa finnas tvenne ungdomsloger nämligen N:o 109 »Linnea» och 1300 »Pyrola» med sammanlagt omkring 325 medlemmar. Sjukassan »Hjelpsamheten» bildades redan 1882, men antog stadgar först år 1887. Sedan 1 juli 1914 är den såsom lokalafdelning med 170 medlemmar ansluten till Sveriges Godtemplares Sjuk- & begråfningskassa, hvilken kassa är registrerad enl. nya sjukkassalagen.

Inom Orden finnes äfven en själfhjälpsförening eller liförsäkring med 95 medlemmar i lokalafdelningen. Vidare finnes ett bibliotek med omkring 900 band och med ett värde af c:a 3,500 kr. Den 22 aug. 1884 bildades en musikförening »Enigheten», som arbetade till år 1902, då den upplöstes, och instrumenten försålles till den då nystartade läroverks-ungdomens musikkår. För närvarande finnes en blandad sångkör med 45 medlemmar samt en studiecirkel med 30 medlemmar.

Fot. A. Kjerling.

113. Tomten n:r 129 före ombyggnaden.

År 1891 öfvertogs gården af Venersborgs sparbank, som lät byggnaden undergå grundliga reparationer såväl in- som utvändigt. Den äges nu af herr C. E. Andersson.

På tomten n:r 129 byggde vagnmakaren Johan Jacob Rönning 1866 på tomtens södra del dels en verkstad för sin vagnmakerirörelse dels (intill tomt n:r 128) en liten tvåvånings bostadsbyggnad med en gammaldags öfvertäckt uppgång till öfre våningen.

År 1877 inköptes gården af smidesfabrikören Carl Johan Wennberg, som två år förut öfvertagit smedjan och vagnfabriken. Rörelsen utvidgades år för år, så att oupphörligen den ena tillbyggnaden efter den andra måste uppföras, tilldess att tomtens alla tillgängliga utrymmen blifvit tagna i anspråk. Vid vattenledningens införande öfvertog W. största delen af dessa arbeten,

Vagnmak. J. J. Rönning
och h. h. Gustafva, f. Alsterlund.

Fabrikör C. J. Wennberg.
F. 1849.

hvilket ännu mera utvidgade rörelsen. År 1894 uppfördes å tomt n:r 12 i Viken ett gjuteri och 1902 ditflyttades hela anläggningen. Sedan dess har fabriken tillväxt oafbrutet gått framåt: ombildades 1906 till bolag »Wennbergs mek. verkstad» och dess anläggningar omfatta nu hela det stora kvarteret Hjärpen i nämnda stadsdel, med en arbetsstyrka af öfver 100 man.

På den gamla gårdstomten är nu sedan ett 10-tal år tillbaka uppfördt ett större 4-våningars stenhus med fasad åt Drottninggatan.

Tomten n:r 130 tillhörde tunnbindaren C. M. Cronholm och hade han på dess södra sida uppfördt ett litet envåningshus af trä. Å gården fanns en utmärkt källa den s. k. Cronholmskällan,¹ hvarifrån närboende hämtade sitt vatten. Gården ägdes någon tid af spegelfabrikör F. Grund, som 1868 sålde den till landthbrukaren J. Eriksson, hvilken öfverlät den på bagarmästaren Carl Petter Ferdinand Werngren, som sedan sex år haft bagerilokal i bredvidliggande gård n:r 131. W. lät 1874 uppföra nuvarande tvåvåningshus af trä, med fasad åt gatan. År 1879 uppfördes på tomtens södra del bageribyggnad i två våningar samt 1882 på östra delen en tvåvånings flygelbyggnad, så att tomten nu är bebyggd på tre sidor. Efter Werngrens död äges gården af sterbhuset. Bland personer, som bott här må nämnas fil. doktor S. V. Tenow, som 1879—92 var adjunkt vid läroverket härstädes, en omtyckt och skicklig lärare, särskildt i sina hufvudämnen zoologi och botanik. Dog som rektor i Kristinehamn.

Å tomten n:r 131 uppförde byggmästaren W. Lidbom ett större stenhus i tre våningar, hvaraf den undre inreddes till affärslokaler, de två öfre till bostadslägenheter. Inpå gården uppfördes två flygelbyggnader, den ena innehållande bageristuga, den andra stall och uthus. Gården var en af stadens större med 24 rum och 3 kök. År 1869 öfvertogs fastigheten af grosshandlaren Kruckenberg, som lät inreda öfervåningarne till hotell med namn »du Nord», men sedan Stadshotellet tillkommit nedlades rörelsen 1 okt. 1872. Två år senare såldes gården till bagarmästaren Alexander August Bergenholtz, som här dref bagerirörelse och tillbyggd förstnämnda flygelbyggnader med två våningar, inredda till bostäder. — Gården äges nu af herr A. Wester.

Hörmhuset n:r 132 byggdes af bokbindare J. Lundgren (portr. se

¹ Den igenfylldes några år senare och vållade åtskilligt besvär, däri genom att den sökte annat aflöpp. Bl. a. åstadkom den betydliga skador på »Näbben».

Bagaremäst. C. P. F. Werngren.
F. 1835, † 1894.

Fil. dokt. S. W. Tenow.
F. 1847, † 1906.

Bagarmäst. A. A. Bergenholtz.
F. 1842, † 1901.

Urmakare K. Olsson.
F. 1834.

föreg. del sid. 97). Huset, af sten i två våningar med fasad åt Drottninggatan, såldes 1869 till rådmannen A. F. Grundström och handlanden A. G. Lidman, af hvilka det 1879 inköptes af urmakaren Karl Olson, hvilken i undre våningen hade sin uraffär och verkstad, nu öfvertagen af sonen Vidar Åström, som jämte system fröken Alfa Olsson äfven är ägare af gården. Här i nedre våningen bodde guldsmeden O. G. Landsort från 1871 i ett 30-tal år (se sid. 228).

Hörntomten på sidan midt emot (n:r 133) bebyggdes af byggmästare Lars Johansson 1867 med ett större tvåvånings hörnhus. Huset sträckte sig utefter båda gatornas hela gatulinjer, med inkörsport från Drottninggatan och uppgång till öfre våningen från V. Torggatan. Innertomtens södra och vestra sidor upptagas af ekonomiebyggnader.

Johansson var en dugande fackman, som byggt flere af våra vackraste offentliga byggnader: såsom rådhuset och högre allmänna elementarläroverket. — Bland hyresgäster må nämnas: doktor Johan August Forslund, provinsialläkare i Karlstads distrikt 1885—99, med. licentiat och fil. doktor, med stor beläsenhet och mycket litterärt anlagd. — Här bodde också landskamreraren Herman Nikolaus Lundin, som innehade nämnda tjänst härstädes 1890—1901, då han transporterades till Göteborg.

Hörnaffären var 1870—in på 90-talet barberarstuga, som innehades af barberaren Johan Andersson, en på sin tid inom samhället mycket känd person (se för öfrigt sid. 185).

Skomakaren Fridolf Norén började sin affär härstädes, en bland stadens mera bemärkte yrkesutöfvare. Stadsfullmäktig 1891—99.

Gården n:r 134 uppfördes 1867—68 af f. fångevaldigern O. Nygren (porträtt, se föreg. del sid. 263), som redan före branden ägt del af densamma. Åt gatan uppfördes det nuvarande tvåvånings stenhuset med port midt genom huset i hvars östra sida var uppgång till öfre våningen. Nedervåningen var med undan-

Byggmäst. L. Johansson.
F. 1828, †.

Doktor J. A. Forslund.
F. 1834, † 1910.

Skomak.-mäst. F. Norén.
F. 1842, † 1899.

Landskamrer H. N. Lundin.
F. 1860, † 1908.

tag af husets vestra del inredd till affärslokaler.¹ På inre tomtens östra och vestra del uppfördes flygelbyggnader, i hvilken förstnämnda, uppförd augusti 1865, sadelmakare N. W. Svensson (porträtt, se föreg. del sid. 87) inredd sin verkstad. Södra tomtdelen upptogs af uthusbyggnader. Gården såldes efter Nygrens död 1895 och äges nu af C. F. Wassén.

Tomten nr 134 tillhörde före branden traktören Isaac Pettersson (se föreg. del sid. 262). Här byggdes 1868 ett tvåvåningshus af sten af ungefär samma storlek och inredning som förut nämnda gård. En flygelbyggnad uppfördes på tomtens vestra del och uthusen på den södra.

Efter Isaac Petterssons död ägdes det af hans änka Maria Pettersson och hennes svärson, slaktaren och hökaren Nils Löfgren, som här i gården hade sin affär och på egendomen Sundsta (norr om staden) sitt slakteri. Hans affär öfvertogs af mågen, charkuteri-

Skomakare A. Holm.

F. 1839. † 1915.

handl. Karl Paulus Dahlberg, känd såsom både stor sångare och stor jägare. — Gården äges efter hans död af sterbhuset.

Här i den nybyggda gården började skomakare A. Holm sin affärsverksamhet, hvilken han dref till 1913. På sin tid stadens främste yrkesutöfvare har han gjort en stor insats inom Karlstads fabriks- och handtverksförening. God sångare och skick-

¹ Bl. a. hade här en viss »Heding» här sin pantbank, som dock sköttes på ett sådant oförsynt sätt, att med spritbolagets hjälp en pantlåneinrättning kom till stånd 1871 (se spritförs.-akt.-bol.).

Håkare Nils Löfgren.
F. 1831, † 1895.

Handlanden K. P. Dahlberg.
F. 1854, † 1907.

N:ris 134, 135, 136.

114. Drottninggatan.
N:r 137.

Fot. K. Nyström.

lig exekutör på blåsinstrument intog han på 70- och 80-talen en bemärkt ställning i samhällets d. v. rika musiklif.

Å tomten n:r 136 uppförde handlanden C. E. Holmberg (porträtt, se föreg. del sid. 178) ett pråktigt stenhus i två våningar, med ingångsport midt på den mot gatan vända fasaden och inkörsport genom husets vestra ända. Inpå gården uppbyggdes på vestra delen en uthuslänga och midt emot en bostadsflygel af trä i två våningar, hvartill materialet togs från ett efter branden provisoriskt uppfördt hus vid torget.

Två år efter Holmbergs död 1903 såldes gården till bokbindare-mästaren C. G. Dahlin, som öfvertagit det Westbergska bokbinderiet. Han hitflyttade 1903 efter att i 13 år drifvit rörelsen i n:r 48 vid Stora torget.

Handlanden P. F. Broman, som före branden ägde hörmtomten n:r 137 uppförde 1866 ett tvåvåningshus af tegel med fasad åt Drottninggatan och med gaveln och gårdssidan åt Järnvägs-gatan. På tomtens östra del uppfördes magasinsbyggnad af sten i två våningar, (hvaraf öfre våningen sedan delvis inreddes till boningsrum) och å dess sydöstra del magasins- och uthusbyggnad, hvars åt gatan vända del är inredd till affärslokal i nedre botten och till bostadslägenhet i öfre. Västra delen af tomten är sålunda fri och utefter Järnvägs-gatan försedd med en liten trädgårdsanläggning. — Gården såldes af Brattberg till gross-handlaren Nils Felländer, en af stadens största affärsmän och därjämte till 1914 ägare af »N. Felländers trikäfabrik.»

På 1870-talet märkes bland hyresgästerna majoren vid Värmlands regemente A. Blüm, en fin personlighet, ej blott dugande militär utan äfven framstående på många andra områden: stadsfullmäktig 1869—80, hushållningssällskapets v. ordförande från 1878 samt ordf. i den 1879 nybildade folkhögskolan. Dog i Paris, där han sökt hjälp för sin sjukdom (kräfta).

Åren 1866—67 uppförde tobaksfirman Schön & Brattström (porträtt, se föreg. del sid. 268) å sin gamla tomt n:r 138 och en del af n:r 139, det stora tvåvåningshörnhus af sten, som fin-

nas där ännu (se bild sid. 133). Tomten fullbyggdes efter gatulinjen, med inkörsport från Drottninggatan och med ekonomiebyggnader efter tomtens södra och västra del. Tobaksfabriken¹ inreddes i husets vestra del (till höger om inkörsporten). År 1877 köpte konditor P. F. Yhnell fastigheten, inredde hörnlägenheten som förut varit cigarr- och tobaksaffär, till konditori.

Majoren A. A. A. Blum.
F. 1825, † 1880.

Grosshandlare N. Felländer.
F. 1845.

som 1892 öfvertogs af konditor Karl Fredr. Smedberg (f. 1854, † 1912) och hvars rörelse fortfarande drifves för barnens räkning. Tobaksfabriken inreddes till teater (se sid. 130).

Bland hyresgäster må nämnas f. majoren vid Värmlands regemente Artur Ivan Ragnar Svanström, som sedan 1905 är sysselman vid länslasarettet i Karlstad samt f. regementsläkaren vid samma regemente Elis Leonard Örn, som från 1890 äfven utöfvat enskild praktik här i staden.

¹ Se föreg. del sid. 266 o. f. och denna del sid. 279.

Följande tomt (139) ägdes och bebyggdes af firmen Schön & Brattström till tobaksfabrik, under den tid det stora huset å näst föregående tomt uppfördes. Huset och en del af tomten såldes till f. skinnhandlanden August Dahlberg, af hvilken fastigheten inköptes utaf folkskolinspektören Per Gustaf Andersson (porträtt, se sid. 107). Boningshuset är i en våning och uppfördt längs gatan med ingångs- och inkörsport vid vestra gafveln (se bild sid. 276). Ut- husen ligga på tomtens östra del och återstoden är apterad till trädgård.

Majoren A. Svanström.

F. 1852.

Efter Anderssons död (1882) ägdes gården af änkan Christina f. Torsell, († 1912) och sedan af barnen komminister E. P. Thorsell och fröknearna Emilia och Maria Torsell.

F. reg.-läkare E. Örn.

F. 1855.

Apotekaren I. L. Tjeder bodde här på 70-talet (se föreg. del sid. 159).

Gården n:r 140 (se bild sid. 276) byggdes 1867 af f. poliskonstapeln Carl Svensson (far till ritläraren K. H. Segerborg), arbetskarlen Nils Nilsson, skräddarmästaren P. Lindholm (porträtt, se föreg. del sid. 251) och skräddaren Johannes Nilsson. Huset var ett tvåvånings rappadt trähus med fasad åt Drottninggatan och med ingång midt å fasaden.

Gården beboddes i många år af de fyra ägarne. Musikdirektören Otto Holmberg bodde här 1868—75.

Fastigheten äges nu af åkaren J. G. Jonsson.

Hörmtomten n:r 141 har kvar sina två små byggnader före branden, hvilka finnas afbildade i föregående del sid. 269.

Fänggevald. Gust. Persson.

F. 1844, † 1912.

N:o 142 A byggdes af åkaren Anders Dahlgren. Å hörmtomtens norra del är uppfördt ett tvåvånings trähus, gafveln åt Fredsgatan och med ingång från gårdssidan. Dahlgren (se sid. 270 föreg. del) dog 1868. Gården äges nu af änkan Anna Andersson.

Samma tomts B-nummer åt Fredsgatan bebyggdes 1869 af muraren Anders Larsson († 1874) med ett envånings trähus, som hvitrappades på 1870-talet.

Nästa gård i nummer återfinnes på Drottninggatan, där på n:r 143 åkaren Lars Andersson 1867 uppförde ett

envånings trähus med fasad mot gården och inkörsport vester om huset, som med tiden hvitrappades. Ingången gick midt genom huset, som medelst förstugan delades midt itu. Uthusen lågo midt på tomten. De refvos 1893 af fänggevaldiger G. Persson, som två år förut blifvit gårdens ägare. År 1895 ombyggdes boningshuset till villastil med brädfodring och frontispis, hvarjämte uthusen flyttades till södra tomt delen och där intill uppfördes en tvåvånings flygelbyggnad. År 1905 uppfördes en dylik äfven på östra sidan. Fänggevaldiger P. var en lugn och säker, pliktrogen och dugande person, som för sin mångåriga

oförvitliga verksamhet innehade flera medaljer, bland dem guldmedaljen för långvarig och trogen tjänst hos Hushållningssällskapet.

Tomten n:r 144 är bebyggd 1867 af skomakaremästaren Jan. Petter Larsson, hvilken 1870 sålde den till arbetskarlen Lars Daniel Persson. Hamnfogden Sven Andersson var dess ägare 1873 till sin död 1911, hvarefter den äges af hans änka. Utefter Drottninggatan är uppfördt ett tvåvånings trähus skildt från förutnämnda tomt genom inkörsporten. Ingången är från gårdsidan. I en liten flygelbyggnad på tomtens östra del har varit verkstad för kopparslagaren Bengt Gustaf Andersson (1867—68), gördelmakaren Adolf Leonard Noreen (1867—72), stockmakaren Nils Eriksson och gelbgjutaren Wilhelm Nilsson (1872—96, då han dog). — Uthusen ligga efter södra tomtsidan.

På hörntomten n:r 145 uppbbyggdes 1890 ett »Elimkapell», tillhörigt stadens baptistförsamling. Huset är ett tvåvånings rött tegelhus med ingång från hörnet mellan Drottning- och Mariebergsgatorna.

Å tomterna 146—153 äro Seminariet och Tjäderskolan belägna.

Den vestra tomten mellan Hamn- och Mariebergsgatorna inköptes af stadsbyggmästaren O. T. Högström (porträtt, se föreg. del sid. 188) och uppbbyggde han år 1876 den lilla envånings villalikhande byggnad, som ännu kvarstår från alla håll omgifven af lummiga plantager och trädgårdsanläggningar. Efter Högströms död äges gården af änkefru Maria Christina H., f. Carlsson.

Hörntomten n:r 155 bebyggdes ej förrän 1878, då öfverkonduktören Anders Peter Andersson lät uppföra ett tvåvåningshus med fasad åt Hamngatan och med ingång förbi östra gaveln i ett å norra sidan uppfördt trapphus. Andersson äger gården ännu. Af barnen är en af sönerna, Karl Allert, medarbetare i Karlstads-Tidningen (se sid. 238).

Gården n:r 156 bebyggdes 1868 utaf ägarne, hamnfogden Anders Olsson och byggmästaren Johannes Jonsson, delvis af det tegel, som erhållits vid rifning af baracken, hvarför gården ännu

i dag af äldre Karlstadsbor kallas »baracken». Boningshuset är uppfördt af sten med trätrappor med inkörsport midt genom den mot gatan vända fasaden. Hamnfogde Olsson hade innehaft flera befattningar inom staden, innan han blef hamnfogde, från hvilken syssla han på grund af lamhet måste frånträda 1873. Jonsson sålde år 1878 sin hälft i gården till slaktaren Gustaf Dahl.

Hamnfogde A. Olsson.
F. 1833. † 1894.

Fastigheten äges nu af Olssons arfvingar. Af döttrarne är en gift med handl. G. E. Ekwurtzel.

Hörntomten n:r 157 ägdes af handlandena Sirén & Palmgren (se sid. 124), som här uppförde ett mindre envåningshus af trä. År 1888 lät nuvarande ägaren, gårdägare Nils Jansson uppföra ett större tvåvåningshus med fasad åt Hamngatan och med ingång till det å norra sidan varande trapphuset från Fredsgatan. Huset inreddes till hotell och erhöll namnet »Järnvägshotellet» som ännu existerar. Ekonomiebyggnader och ut-

hus ligga på tomtens nordvestra del.

I det äldre huset bodde 1872—76 den gamle brefbärarveteranen Carl Johan Wendt († 1895).

Tvåvåningshuset af trä på tomten n:r 158 uppfördes 1870 af poliskonstapeln Erik Jonsson. Fasaden vänd åt Fredsgatan och inkörsporten förbi norra gaveln för in i det å östra sidan af huset uppförda trapphuset. En flygelbyggnad i gården är uppförd å tomtens östra del, där sedan många år seminariet har sina slöjdlokaler. Uthusen ligga utefter norra sidan.

Fot. K. Nyström.

115. Hamngatan nr 136.

Fot. K. Nyström.

116. Fredsgatan.

Nr 139.

Gården n:r 159 byggdes straxt efter branden af tomtens ägare, byggmästaren Johan Berg, hvars fru här hade matservering. Hufvudbyggnaden utgjordes ursprungligen af en där belägen smedja, som genom förändringar och tillbyggnader förvandlades till boningshus, som af äldre stadsbor ännu kallas för »snea». Nu är huset ett tvåvånings hörnhus af trä med trappluss å norra sidan.

Kapten J. D. A. Kuylenstjerna.
F. 1851.

Bland hyresgäster må nämnas kaptenen vid Värmlands regemente John Kuylenstjerna, stadsfullmäktig 1894-1904 och en lång följd af ärgymnastiklärare vid seminariet.

Å tomten n:r 160 uppfördes kort efter branden en mindre träbyggnad utaf ägarne skräddare Anders Reuterströms barn och postiljonen Erik Eriksson. Gården såldes af dem (antagligen 1878) till gasmästaren Karl Andersson, som år 1882 lät uppföra ett tvåvånings trähus, i hvars midtelparti inbyggdes en veranda, i öfre våningen med glasvägg. Inne

på gårdens östra del uppfördes en mindre byggnad, som inreddes till fotografiateljé, hvilken innehades af A:s måg, fotografen Frans Edman (f. 1861, † 1901). Några år senare uppfördes på västra tomtdelen en bostadsflygel af tegel i två våningar. Fotograf Edmans barn och fru Anna Håkansson, Göteborg, äro nu ägare af fastigheten.

N:o 161 bebyggdes 1868 af slaktaren J. Johansson (portr., se föreg. del sid. 252) med ett mindre tvåvåningshus på tomtens

Fot. K. Nyström.

117. Fredsgatan n:r 158.

Fot. A. Olsson.

118. Hamngatan.

N:r 159.

N:r 160.

nordöstra del med ingång från norra sidan. Huset har i många årtionden användts som hotell, hvilken rörelse begyntes af änkefru Anna Stiegler, och som öfvertogs af hennes sonhustru, landskanslisten C. R. Stieglers maka Maria Christ. S., f. Hasselqvist. — Huset är fortfarande privathotell, fast i andra händer.

Vestra hörntomten vid järnvägsstationen ägdes efter branden af arbetaren Carl Clarqvist. Här stod ett träuckel, antagligen

119. Hotell Drott (n:r 162).

skonadt af lågorna, och användes det af C. som bostad. Efter att ägts af handl. A. W. Moberg inköptes gården af G. Broström på Lökene i början af 70-talet, som uppförde en mindre trähus inne på tomten. Från 1876 är patron Carl Herman Collvin skriven för gården, och hans sterbhus sålde den till grundläggare J. G. Johansson, som dock ej hann uppföra något hus på tomten. Inköptes för ett 10-tal år sedan af byggmästarefirman Ekström & Forsgren, som därå 1909 uppförde det stora hotell Drott.

N:r 163 blef 1871 bebyggd med en liten tvåvåningsflygel på tomtens vstra del af tomtens ägare skomakaren Ferdinand Nils-

son, hvilken bebodde gården till sin död. Den äges nu af sterbhuset.

Tomten n:r 164 bebyggdes först 1879 af bankbokhållaren Nils Tjeder. Det i gatulinjen uppförda tvåvåningshuset af trä med fasad åt gatan är byggt så pass långt norrut på tomten, att inkörsporten leder förbi södra gafveln. Ingången sker genom trapphus på östra sidan. Uthusen ligga på tomtens nordvestra del. För öfrigt har gården i alla tider skötts på ett synnerligen omsorgsfullt sätt, prydd med gräsmattor och planteringar.

Bankkamreraren R. Myrin köpte den i slutet af 1880-talet, och efter hans död 1912 äges den af sonen, godsägaren P. A. Myrin, Rud, Ottebol.

N:r 165 hörde till P. J. Bromans stora tomtdelar, som börjande vid Drottninggatan framgingo ända ned till Stadsviken. Denna tomt stod länge obebyggd med en liten vattenserveringskiosk i sydvestra hörnet, hvarjämte å östra delen stod en tvåvånings magasinssliknande byggnad, i hvars öfvervåning ett par mindre bostadslägenheter voro inredda. Tomten såldes af Broman till Teaterbolaget, som innehade den till 1895, då den delades i två delar.

Å vestra delen uppförde byggmästaren C. J. Brunzell och trävaruhandlaren Karl Olsson en med entresolvåning, torn och balkonger försedd tvåvånings, reveterad träbyggnad, hotell »Kung Karl», hvars öfre våning inreddes till hotell med resanderum och matsal och dess undre till hufvudsakligast butikslägenheter.

För några år sedan ändrades hotellets namn till Temperance samtidigt med att det ställdes under ny regim.

Å östra delen byggde metodistförsamlingen (på nordöstra tomt-delen) ett envåningskapell af tegel.

Tomten n:r 166 disponeras af Karlstads spritförsäljningsaktiebolag efter att förut tillhört gasverket (se bild å sid. 171).

För att tillförsäkra kronan större inkomster gjorde Gustaf III bränvinsbränningen till statsmonopol, genom hvilken olyckliga förordning landet dränktes i sprit. En ändring blef nödvändig, och 1798 återgick

man till den gamla husbehofsbränningen, hvilken innebar, att hvarje jordägare för sin innehafvande jord ägde rätt bränna brännvin till en viss kvantitet. Sådan rättighet tillkom därför äfven Karlstads borgare, d. v. s. alla gårdägare, ty till hvarje gård hörde utägor. Sätten för utförfandet af denna rättighet voro mångahanda: antingen hvarje hushåll för sig, flere gemensamt eller också brändes den tillåtna kvantiteten för samtliga berättigade i ett verk.

Ett magistratsprotokoll af 1 sept. 1813 gifver en rätt god inblick i dessa angelägenheter, hvilka »en famille» afhandlades af alla jordägare gemensamt på rådstugan, liksom alla andra ärenden. »Tillkallade, med anledning af § 2 mom. 2 i kungörelsen om husbehofsbränningen, för att afgöra denna fråga, tillspordes innevännarne, huruvida de ville bränna i ett eller flere verk, eller hvar för sig i särskilda kannor, och svarade de, att de valde det sistnämnda och att bränna med den för städerna minsta pannrymden eller 50 kannor.» Stadens betalande mantalspersoner utgjorde då 1520 st. och efter 80 mantal för hvarje 50 kaniors panna skulle stadens innevännare således vara berättigade använda 19 pannor.¹ På grund häraf indelades rättigheten bränna brännvin i 19 lotter, hvilka sedan såldes till vissa personer, som för dessa rättigheter äfven till stadskassan betalade olika belopp.² Brännvinsbrännarne sålde det af dem tillverkade brännvinet dels till de personer, som af staden tillhandlat sig s. k. salubrygds- eller krog rättigheter dels till stadens handlande, ty något förbud att sälja brännvin i hvilken affär som helst fanns ej, och det gick för öfrigt så långt, att den handlande som ej efter afslutad affär bjöd på en sup ansågs vara mindre rejäl »karl». Salubrygdsrättigheterna hjälpte till att aflyfta den tungande gästgifverihållningen och därom är ju intet annat än godt att säga. Men de knapphändiga förordningarne gäfvö tillfällen till ett omåttligt supande *här* i staden liksom öfverallt annorstädes i landet, och man beräknar, att år 1830 förtärdes i Sverige per innevännare 40 lit. 50 % alkohol. Skildringar från början af 1800-talet till dess midt gifva ju en god inblick i, hur lönkrögerirörelsen florerade i stad som på landsbygd, och att Karlstads samhälle i det hänseendet ej var bättre än andra platser är då visst. Kommerskollegiets förordning af 22 maj 1780 om ett straff på 3 rdr 16 sk. bco i vite för olaga utskänkning kunde ju ej hafva någon kraftig verkan, och egendomligt är också att i husförhållningarna, där förseelser stå angifna, dylika anteckningar så

¹ Dessa stämplades af kronohjederidaren, som för berörda år var S. A. Hultgren, men uppdrogs detta från 1816 åt stadsfiskalen.

² År 1814 uppgingo dessa till 513: 23 bko, och beslöt man för tre år öfverlämna dem till fattigdirektionen.

sparsamt återfinnas. Ej heller förspörjas några synnerligen kraftiga uttalanden af missnöje från dem, som blifvit förgripne i sin rätt. Första gången, som sådan klagan antecknats af författaren, återfinnes i Werml.-Tidn. 27 dec. 1847, då i samband med underrättelsen om, att tillstånd beviljats för hållande af 8 krogar, det säges: »Dessa krögare klaga nu mycket öfver lönnkrogarne här i staden, samt däröfver att de flesta handlandena utminutera brännvin, sup- och qvartersvis». Så kom den nya brännvinslagen af 18 jan. 1855, hvilken i ett slag ändrade så godt som allt. Största och viktigaste ändringen låg i tillverkningssättet af brännvinet, i det att man sökte inskränka denna till endast några få platser inom landet. Hushållsbrännningens för många så gyllene tid var förbi. Alla pannor och tillbehör skulle inlevereras till krouan, som inlöste alltsammans. Bidraget från Värmland var ej så ringa. Enligt sammandrag i juli nämnda år inlevererades från provinsen till inlösen 1948 lisp. 2 $\frac{1}{2}$ % kopparpannor och 11 lisp. 5 $\frac{1}{2}$ % malmpannor eller 1,193 st., betingande en summa af 21,512 rdr 2 sk. 8 rst. b:co.¹ I sept. s. å. kom meddelande, att i Värmlands län komma endast större brännerier under innevarande höst att tillverka brännvin, nämligen: på Säby 15,000, på Morast 31,800, på Vall 8,100, i Karlanda 8,100, på Lundsholm 15,900 och på Trangårdstorp 8,100 eller tillsammans 87,900 kannor, hvarför skatten belöpte sig till 29,300 rdr bco.

En annan förändring var försäljningsmetoden, som skedde antingen medelst skattefri partihandel med 16 kannor som minimum, (hvilken gräns höjdes till 200 kannor, enär man kringgick förordningen genom salning), eller försäljning i mindre poster, hvaraf funnos två former, minuthandeln, där ej mindre kvantitet än $\frac{1}{2}$ kanna fick säljas, samt utskänkningsrörelsen.

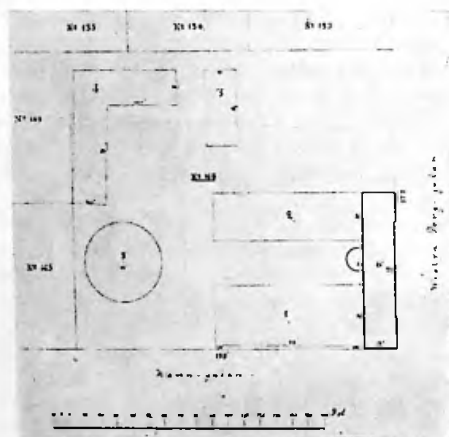
Den 28 april 1855 var borgerskapet sammankalladt för att besluta om hvilka åtgärder man med anledning af denna förordning skulle vidtaga. Öfverste Munck föreslog, att patriotiske män skulle bilda bolag, liksom i Jönköping och Falun² och öfvertaga utskänknungen, men därtill visade sig staden för konservativ och förslaget förkastades 13 juni. Den förnämsta orsaken härtill var nog den med utskänknungen förbundna gästgifverifrågan, och för att ej åter dragas in i de många och stora svårigheter, hvarmed dennas lösning sammanhängde, beslöt staden förbehålla

¹ Werml. Tidn. tillägger litet ironiskt: »Beloppet synes väl stort, men att brännvinsindustrin ej i brist på sinä pannor kommer att framdeles ligga nere, därom äro vi på grund af kända ställningar och förhållanden fullkomligt förvissade.»

² I denna stad existerade sedan 1850 sådant bolag, hvilket således är upprinnelsen till Göteborgssystemet.

sig själfbestämmelserätten att å offentlig auktion antaga och förkasta skeende anbud.

Tanken på bildande af ett bolag för öfvertagande af samtliga rättigheter mognade dock allt mera, och år 1867 bildades »Karlstads spritförsäljningsbolag» på initiativ af apotekare Kaijser, rektor Wallinder, härads-höfding Pihlgren, bankkamreraren O. Dahman och boktryckare C. Forssell, hvilket bolag skulle drifva rörelsen »utan hänsyn till egen vinst, uteslu-

120. Plan öfver tomten 166 år 1880.

1 och 2 gasverksbyggnaderna, 3 byggn. af resvirke och tegel, 4 uthus, 5 gasklockans bassin (sedan öfverbyggd och använd som lagerkällare, 6 den då tillämnade ombyggnaden.

tande med fästadt afseende å den arbetande klassens fördelar i moraliskt och ekonomiskt hänseende.» Aktiekapitalet var minst 30,000 kr. och från 1 oktober nämnda år öfvertog bolaget rättigheten »till minuthandel med och utskänkning af brännvin samt andra brända eller destillerade spirituösa drycker, som eljest skolat å auktion afyttras.» Åt bolaget beviljades vid dess startande 12 rättigheter, nämligen 2 minuthandels-, 5 utskänkings-, däraf 4 för förtäring på stället och 1 för afhämtning, 3 värdshus- och 2 schweitzerirättigheter.

Lokalerna förlades till gasverkets byggnader på så sätt att i norra flygeln inreddes kontor och lager och i södra flygeln bostad

ät kamreraren, destillatorn och rum för sköljning. Gasklockans bassäng öfverbyggdes med trä och användes till lagerkällare.

År 1884 uppfördes emellertid öfver den sistnämnda en byggnad af sten i två vaningar, hvilken år 1876 inreddes till direktörsbostad.

Enär försäljnings-, lager- och kontorslokaler med tiden blefvo för trånga och dessutom beslut fattats att förlägga all minutförsäljning till endast en lokal (se sid. 259), så uppfördes år 1887 utefter de båda gasverksflyglarnas östra gafflar det tvåvåningshus, som nu med fasad mot V. Torggatan är denna gatas sydvestra hörnhus. Nya magasins- och uthusbyggnader uppfördes 1895.

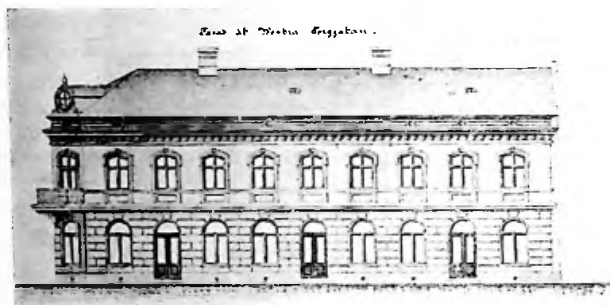
För närvarande utgöres styrelsen af 5 personer, af hvilka två utses af bolaget,¹ en af Kon. befallningshafvande, en af staden och en af landstinget. Denna styrelse tillkommer bl. a. att hos magistraten föreslå försäljningsställen såväl till antal som beskaffenhet. Rättigheterna äro nu 6 till antalet: 1 minuthandels- samt 5 utskänkningsrättigheter, däraf 1 utöfvas af bolaget, dock de 4 öfriga af inne-

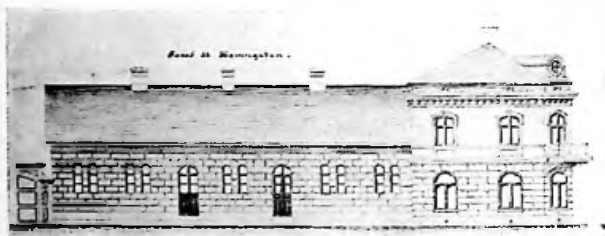
Kapten H. Ziegler.

F. 1852.

¹ Af dessa är f. kaptenen vid Värmlands regemente H. Ziegler bolagets direktör från 1891. Stadsfullmäktig sedan 1899, är han från ingången af 1915 denna institutions ordförande. År sedan 1890 direktör och störste delägare i Karlstads Kol- och Koksaktiebolag, sedan 1901 direktör för Karlstads Glasbruksaktiebolag, från 1903 ordförande i Förenade Fönsterglasbruks akt.-bolag, Stilm och från 1911 led. af styr. för Werml. ensk. bank samt fr. 1915 verkst. dir. i Sandö Glasbruks Nya A.-B. i Väster-norrlands län. Ridd. Carl XIII:s orden.

121. Spritbolaget. Fasad af tillbyggnaden mot V. Torggatan.

122. Den södra af de gamla gasverksbyggnaderna jämte gafveln af tillbyggnaden (till höger).

123. Bostad för spritbolagets direktör.

håvorna af Stads- och Grand hotell samt Stadsträdgårdens och Teaterns restauranger.

Under årens lopp har spritbolaget dels till staden dels för allmännyttiga ändamål lemnat stora anslag, af hvilka må nämnas: till Tekniska skolan 25,736 kr., Barnkrubban, (som byggdes å bolagets norra tomtdel) 9,775: 28, Elementarskolan för flickor 27,000: —, Pantlåneinrättningen (se sid. 307) 4,000 kr., Vattenledningsverket 180,650: —, Teatern 20,000: —, Kyrkogården 4,200: —, kyrkans uppvärming 10,000: — och till demnas gasled-

Fot. K. Nyström.

124. Barnkrubban, uppförd 1883.

ning 3,000: —, Tekniska söndags- och aftonskolan 3,075: —, Husbondeföreningen 7,600: —, Godtemplarföreningen 6,660: —, Sjuk- och begravningskassan 2,500: —, Hundramannaföreningen 2,000: —, Fruntimmersbadhus, 3,000: —, Trädgårdsföreningen 11,000: —, 2 frisångare på lasarettet 10,000: —, Vårmbadhuset 35,000: —, Karl IX:s stoden 8,000: —, Drätselkammaren för amortering af stadens lån 19,4,000: —, m. fl.

Tomten n:r 167 var tills för ett 10-tal år sedan en magasins-tomt. Är nu bebyggd med ett större stenhus i 4 våningar, som äges af änkefru Math. Frank.

Hörnhuset å tomten n:r 168 uppfördes 1874 af handlanden

Fot. A. Ollson.

125. Västra Torggatan.
N:r 132. N:r 168.

Grosshandl. A. W. Moberg.
F. 1835, † 1885.

August Wilhelm Moberg.¹ Hela tomtlinjen utefter de båda gatorna fullbyggdes med ett boningshus af sten i två våningar som hade sin fasad mot Drottninggatan och sin gafvel åt Hamngatan. I fortsättning af denna gafvel byggdes ett tvåvånings magasin af sten med portgång genom byggnaden. Ekonomiehusen lågo å tomtdelens norra ände.

Sedan Moberg, som var stadsfullmäktig 1881—85, dött äges gården af änkan, som gifte om sig med handlanden Herm. Collvin. Å den tomt, där magasinet stod, uppfördes 1905—06 ett vackert 4 våningar högt boningshus i modärn stil med fasad åt Hamngatan.

Tomten n:r 169 stod obebyggd till 1874, då handlanden P. M. Ågren (porträtt, se föreg. del sid. 103), lät uppföra en vacker tvåvåningsbyggnad af trä på tomtens sydvästra del

¹ Hitkom till staden 1855 och var biträde hos C. Holmberg och J. P. Ödman, hvars affär han öfvertog jämte G. A. Modin. Hade efter branden affär i ett af G. Nilsson från Lillerud i Nor på södra residenstomten

utefter gatulinjen med ingång från östra gavlveln, där äfven inkörsporten var. Å gårdens västra del uppfördes en flygelbyggnad i två våningar af rödt tegel, samt å nordöstra delen ett trevåningsmagasin af trä. Östra tomtdelen upptogs af en liten trädgård. Inpå gården hade Ågren sin alfärslokal, sedan han separerat från E. Wallerstedt (se sid. 161), intill i början af 80-talet, då den flyt-

Nr 169.

126. Hamngatan.

Nr 170. Nr 171.

tades till hotell Kristiania. Ågren var stadsfullmäktig 1869—76, 81—1904. Efter Ågrens död 1908 såldes gården af sterbhuset 1910 till grosshandlaren Sem Stawe.

Tvåvåningshuset (af trä) å tomt n:r 170 uppfördes 1869 af handlanden »Håka» Svensson (se föreg. del sid. 161), som här i uppfördt provisoriskt hus. Flyttade några år senare till gården n:r 75, men öfverlät 1871 affären på brodern (se sid. 294) och öppnade i stället agentur- och grosshandelsaffär.

undre våningen hade sitt kommissionskontor. Huset, af den vanliga typen med ingång midt å den mot gatan vända fasaden och med inkörsport vid östra gafveln, såldes vid Svenssons död 1895 till Petter Jonsson (se sid. 194) och efter hans död (1901) till fröken Eleonora Norell, som äger fastigheten ännu.

Hörntomten n:r 171 bebyggdes 1876 af godsägaren Jonas Andersson på Varpnäs. Södra delen bebyggdes med en tvåvånings träbyggnad med fasad åt Hamngatan och med ingång från norra eller gårdssidan. Västra delen bebyggdes med en mindre flygelbyggnad i två våningar, innehållande brygghus m. m. och å södra delen af tomtdelen uppfördes med gafveln åt gatan en andra flygel, större och äfven den i två våningar. På så sätt blef mittdeltomten åt Ö. Torggatan fri.

Gården såldes några år senare till v. häradshöfding Karl Adolf Lilliesköld, som sålde den, då han 1879 blef häradshöfding i Jösse domsaga och bosatte sig i Arvika, till lektor Gullbrand Elowson (portr., se föreg. del sid. 261), som var stadsfullmäktig 1873—92, däraf v. ordf. 1878—82 och ordf. 1883—90. Utrustad med stora kunskaper, särskildt i sitt hufvudämne matematik, intog han en bemärkt plats som politiker under sin långa riksdagsmannabana (blef led. af Riksd. II kam. redan 1887, hvarvid han var led. af konst.-utsk. 91—96, 03—06 samt i talmanskonferensen 05—06). Död 1908.

Bland hyresgäster märkes Carl Fredrik Andersson, som åren 1881—99 var stadsbyggmästare härstädes. Vidare adjunkten vid läroverket Gustaf Melcher Ydén, en fin, försynt och kunskapsrik man med framstående förmåga att bibringa sina lärjungar sitt klassiska vetande. Var i många år bibliotekarie vid läroverkets bibliotek. Stadsfullmäktig 1885—92, 98—1900. Här har också i många år bott doktor Johan Sanfrid Alvinzi, som blef t. f. förste provinsialläkare 1890 och ordinarie 1900. Stadsfullmäktig 1899—1901.

Tomten n:r 172 upbyggdes af handlanden A. T. Brattberg och användes såsom byggnadsmateriel en del af »stora baracken».

Hårdshöfd K. A. Lilliesköld.
F. 1837.

Stadsbyggmäst. C. F. Andersson.
F. 1844.

Fil. dokt. G. M. Ydén.
F. 1842, † 1913.

Förste prov.-läk. J. S. Alvinzi.
F. 1855.

Å södra delen med fasad åt Hamngatan uppfördes ett tvåvånings rappadt trähus med inkörs- och ingångsport från Ö. Torggatan. Utefter sistnämnda gata och skildt från boningshuset genom porten byggde han ett tvåvånings magasin af trä, hvari (såsom nämnts å sid. 128), teaterdirektör Smitt inredde sin teater. Det omändrades sedan till boningshus och i dess öfre våning hade Tekniska söndags- och afton-skolan sin lokal i flera tiotal år (se sid. 185).

Skalden Gustaf Fröding.
F. 1860. † 1911.

Tomten n:r 173 ägdes efter branden af dåvarande förval-taren på Höglunda i Nors socken, A. G. Hedqvist. Det å bild n:r 127 synliga tvåvå-ningshuset af trä (med fasad åt gatan och gaflar i öst och vest) uppfördes 1869 af kyparen Jonas Jonsson, som endast en kort tid ägde gården, till dess att den ånyo öfvergick i Hedqvists ägo. Fastigheten tillhörde sedan i många år f. kamreraren vid Porla, Gustaf Löwenhielm (f. 1835, † 1914).

Hörntomten n:r 174 ägdes af fabrikören G. A. Andersson (porträtt, se föreg. del sid. 150), som 1869 bebyggde den med ett litet envåningshus af trä med farstuförsedd fasad mot Hamngatan ett stycke in på tomten, som brukats för olika ändamål: så användes det af byggmästare Malmsten till ritkontor, sedan (på 1870-talet) var här fotografiateljéer (innehades af fröknarne Pauline Hjelm och Charlotta Nyberg), hvarjämte det till midten af 1880-talet förhyrdes af Värmlands reg. till lokal för öfningar i trumslagning och signalblåsning. Fotografen A. Kjerling startade här sin foto-grafiska verksamhet i staden.

Därintill a tomtens vestra del uppfördes af fabrikör Andersson en stenflygel i två våningar med gafveln åt gatan samt ingång och fasad mot öster. Huset, som nu är rifvet, var så tillvida en stor märkvärdighet, enär Gustaf Fröding här var bosatt under sin Karlstadsvistelse, och det var uti denna hostad många af hans skönaste dikter föddes.

Fot. A. Kjerling.

Nr 173.

127. Hamngatan nr 174.

Ofvanför utefter S. Kyrkogatan byggdes likaledes en envåningsbyggnad med inkörsport förbi norra gafveln. Här hade A. G. Wallman sitt mejeri till 1887 (se sid. 204). Hela den stora gården inköptes år 1892 af ofvannämnde kamrer Löwenhielm, hvilken sålde den till gårdägare E. J. Skogström. Då för ett 10-tal år sedan agenten J. L. Roman inköpte fastigheten, lät han nedrifva de små husen och uppförde ett 4 våningar högt, modernt hörnhus af sten.

De efter branden tillkomna stadsdelarne.¹

Nödvändigheten att så snart som möjligt skaffa sig tak öfver hufvudet tvang de genom eldsvådan husvilla stadsborna att se sig om efter tomter utanför det forna stadsområdet, där dels ruinerna stodo hindrande i vägen dels endast provisoriska byg-

Fot. K. Nystöm.

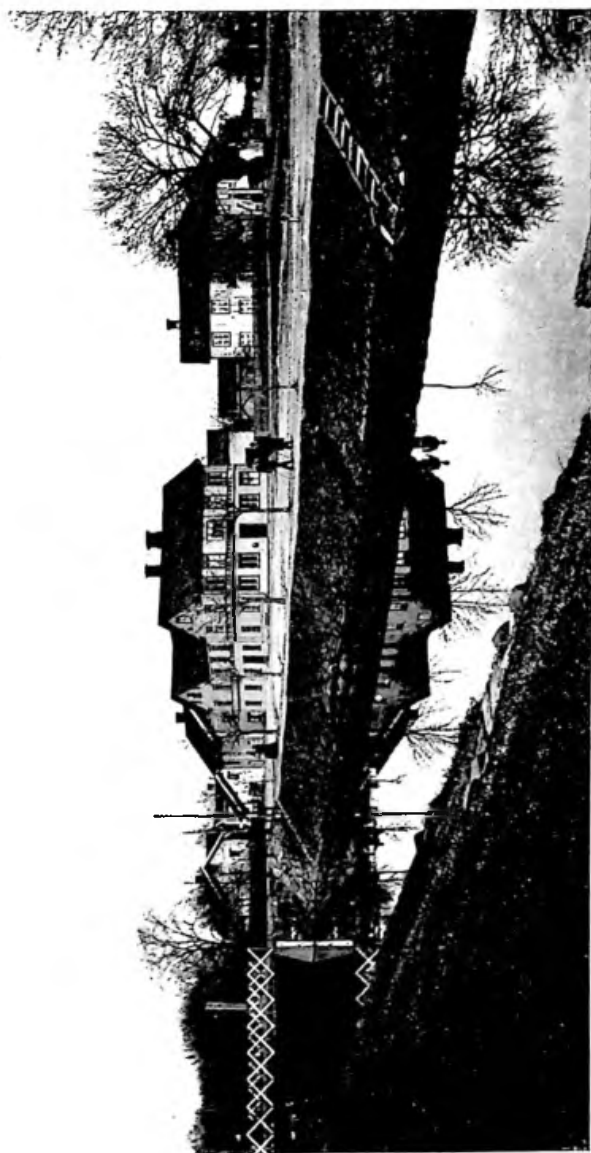
129. Utsigt öfver älfven och kanalen från Haga.

gen kunde ifrågakomma, tills dess att stadsplanen gillats. Men någon svårighet att erhålla byggnadstomter förefanns ej: man hade ju stora möjligheter till utvidgning såväl i öster, i norr som vesterut. Och byggnadsarbetet var, såsom vi förut sett, snart i full gång på alla håll och kanter.

Haga och Tormestad (se »Plan af Karlstad«).

Större delen af dessa områden var före branden obebyggd. Sedan långt tillbaka fanns dock en bebyggd tomt, Haga nr 2

¹ Hvad dessa stadsdelars beskrifning beträffar har jag ansett mig ej böra fullfölja den efter sedan stadsplanerna blifvit fastställda. Deras utveckling under de senaste 20 åren skulle, såsom i förordet vidrörts, taga utrymmet alltför mycket i anspråk.

Fot. A. Olsson

128. Vestra Haga

eller i dagligt tal benämnd Östra Hyttan till skillnad från den på andra sidan kanalen liggande Vestra Hyttan, små byggnader, som hyste mestadels arbetsfolk, och som kanske stått i något samband med »Guldgrufvan» (se sid. 91, föreg. del). Tomterna ägdes af Hospitalsfonden, Hyttbolaget och staden. Tomt n:r 2 är sedan många år tillbaka bebyggd med en stor rödmålad tvåvåningsbarack af trä.

Å tomt n:r 4 uppförde garfvaremästare J. P. Falk år 1860 ett garfveri, och ditflyttade den rörelse han öfvertagit efter garfvaremästare L. M. Zetterwall å de tomter, där elementarläroverket nu ligger. Då genom eldsvåda 1878 detta garfveri förstördes,¹ inköpte han det garfveri, som afl. garfvaremästaren C. M. Wendt 1865 uppfört vid älfven öster om det Lindgrenska, och som utgjordes af en större byggnad i två våningar jämte öfverliggande torkvind, allt af timmer. Detta garfveri innehade Falk till början af 1900-talet, då det på grund af gatureglering inköptes af staden och nedrefs.

På tomt n:r 5 uppfördes 1865 det Wennergrenska garfveriet (se föreg. del sid. 96) utaf garfvaremästaren Nils W., efter hvilkens död 1873 det öfvertogs af sonen Johan († 1913). Garfveribyggnaden är en i två våningar uppförd timmerbyggnad, utvändigt hvittrappad.² Efter »Nygatan» med fasad åt öster och med gafveln åt älfven ligger ett litet vackert envåningshus, tillhörigt Wennergrens sterbhus.

Midtemot eller öster om östra bron, låg fabrikör J. F. Lundins gård, som finnes beskrifven i föreg. del sid. 14. Den stora byggnaden med fasad mot vester, brann på 1870-talet och med den större delen af snickerifabriken. Efter denna brand uppfördes det nuvarande tvåvåningshuset ett 20-tal meter innanför gatulinjen.

¹ Hit äro nu förlagda akt.-bolaget Svenska guldlistfabrikens byggnader. Disponent S. W. Neuman. Akt.-kap. 100,000 kr. och ett 100-tal arbetare.

² N. Felländers trikáfabrik har här haft sina lokaler. En del af fabriken är fr. o. m. hösten 1915 inredd till lokal för »Nelsons strumpfabrik».

Tomten eller rättare sagdt området närmast öster darom upptogs af det Lindgrenska garfveriet. Grunden till såväl garfveri som corps de logislades af ägaren garfvaremästaren Alfred Lindgren (porträtt, se föreg. del sid. 79) 1866, och byggnaderna fullbordades s. å. Efter Lindgrens död 1900 ombildades garfveriet till akt.-bol. Alfr. Lindgrens läderfabrik med mågen K. Dahlgren som disp

130. Bostadsbyggn. till Lindgrenska garfveriet.

Gården n:r 6 ägdes af arbetarne Johannes Eriksson och Karl Olsson samt tunnbindaren och svagdricksbryggaren C. M. Cronholm, som inpå gården hade i en uthusliknande byggnad sitt lilla bryggeri.

Å hörntomten n:r 7 uppförde godtemplarorden sin första byggnad, ett hörnhus af trä med fasad åt båda gatorna (se sid. 300).

N:r:is 8 och 9 bebyggdes 1869 af garfvare J. P. Falk med ett mindre tvåvånings trähus, som ännu äges af hans arfvingar.

Hörutomten söderut (n:r 10) var den tomt, hvars bebyggande först tilläts. Redan 19 juli 1865 uppvisar handlanden J. F. Öd-

mann¹ inför magistraten en af honom själf uppgjord ritning till byggnad af trä i två våningar vid Åttkantsgatan, hvilken ritning gillades, men byggnadsföretaget verkställdes ej förrän 1869, och gården såldes så godt som omedelbart till poss. C. G. Dahl och f. d. Sognepresten B. Wettergren (norske presten).

Inom en vecka där-
efter inkommo ej mindre
än fyra ansökningar, bland
dem af f. klädeshandlanden
Anders Petter Nordlöf,²
hvilken uppförde ett envå-
ningshus å tomt 10 a, på-
byggdt af en senare ägare
med en våning, och af
konditor J. F. Warnström.
Detta lilla tvåvånings trä-
hus äges nu af målaren
Karl Jansson.

Hömtomten bebyggdes
af stenhuggaren Jöns Berg-
qvist 1874, hvars stenhug-
geri, gammalt och välkändt

131. Gården nr 10 a i Haga.

Handl. A. P. Nordlöf.
F. 1808, † 1879.

¹ Ödmann synes hafva varit mycket ifrig för byggnadsverksamheten, när de allra flesta af dessa byggnadsansökningar åtföljdes af ritningar »uppgjorda af handlanden J. F. Ödmann».

² N. var en af alla aktad borgare, som före branden var husägare och hade klädeshandel. Hedrades med mångt förtroendeuppdrag och var bl. a. medlem af nödhjälpskommittén. (Se för öfrigt sid. 37). Hans dotter, fröken

redan före branden, ännu finnes kvar och drivres af ofvannämnde Bergqvists söner och sonson.

En tredje tomtlägenhet var fränskild från denna tomt, nämligen 11 B, bebyggd med ett mindre trähus af slagtare K. V. Barthels-son, som här hade sitt slagteri.

Höritomten nr 12, som ej finns å kartan, men som bildar en triangel af ofvanför varande kvarters yttersidor, om de utdragas,

Handl. J. Ahlström.
F. 1853, † 1895.

Kopparslag. P. Larsson, f. 1832, † 1890
och h. h. Elise, f. Nyström.

var delad i fem tomtdelar. Gubben F. Grund, spegeluakare till yrket, hade i nordöstra vinkeln en liten inklämd kåk, som han uppfört 1869. Hörngården söderut, synlig å bild nr 128, var den största. Här var det som handlanden Johan Ahlström år 1881 öppnade sin affär, en af de första i Haga. Skötsam, energisk och allmänt afhållen omkom han genom en fruktansvärd seglings-Mimmi N., har tjänstgjort som handarbetslärarinna och förestår ännu vid fyllda 70 år »Nya platsbyrån» härstädes.

olycka 8 sept. 1895, då älfven brodern Olof och disponenten Carl Pedersen satte lifvet till.

Della var hvad som nu kallas *Vestra Haga*, och som fick sin plan fastställd 1865. *Östra Haga*, som fick stadsplan fastställd först 1899 är det område som ligger *närmast* öster om Nygatan. Öster därom intill järnvägen vidtager *Tormestad*, hvilket område delas af Åttkantsgatan i *Gamla* (Lindgrens garfveri m. fl. norr om vägen) och *Nya Tormestad* (söderut).

Hvad *Östra Haga* beträffar blef ej stadsplan fastställd förrän 1899, och därför äro så godt som alla gårdar af yngre datum. N:r 1 är Lundins ofvan beskrifna gård, n:r 4 (hörntomten till Åttkantsgatan, där nu sedan ett 15-tal år ett stort fyravåningars hörnhus är uppfördt) bebyggdes 1865 af målarmästaren E. Tideblad (porträtt, se föreg. del, sid. 211) och n:r 8 eller den lilla hörngården midtemot tillhörde från branden kopparslagaren Petter Larsson. — Han var en af de gamle yrkesmästarne, som, satt i lära 1844, år 1860 blef mästare, och som aflade sedvanlig borgared. Dref yrket ensam ända till sista året han lefde. Gården intill, öster om den Larssonska byggdes också 1865 af slaktaren Nils Peter Melén.

Efter stadsplanens fastställande har Haga gått framåt med stormsteg. Den smutsiga, hårdt när ofrafikabla landsvägen till östra bron och den om möjligt ännu sämre Åttkantsvägen äro nu finare än någon af stadens äldre gatudelar. De nyanlagda trottoarena och vägbanorna af tuktad sten äro dock väl behöfliga, enär denna stadsdel genom Östra stationens förläggande hit och Herrhagens utveckling inom några år blifvit starkt trafikerad. De flesta af de gamla små trähusen hafva också fått maka åt sig och den, som för ett 30-tal år sedan såg Hagatorget, i hvars midt stodo två ensamma popplar med högar af smuts rundt omkring, och som begränsades af små låga stugor, hade nog knappast kunnat tänka sig, att platsen någonsin skulle kunna blifva, hvad den nu är.

Det triangelformiga Hagatorgets södra sydsida utgjordes af

Mariedal, hvarom talats i föreg. del sid. 150, och hvars äldre utseende syns här nedan. Det uppbyggdes af kapten Chr.

132. Mariedal, från gårdssidan.

133. Mariedal och H. Ceijers första järnhandel.

Andersson (porträtt, se föreg. del sid. 149) och öfvertogs af sonen, fabrikören Gustaf Adolf Andersson 1862. Andersson var en af stadens största industriidkare, och hans namn är för alltid bundet vid stadens genom anläggande af dess största industriella verk:

Karlstads mek. verkstad. Anlade vidare jämte apot. Kaijser Karlstads Tändsticksfabrik (se sid. 347), samt var från 1863 lasarettets syssloman. Innehade därtill en del förtroendeupdrag: var stadsfullmäktig 1871—84, samt ordf. i hamnstyrelsen i många år.

Reproduktion efter en dåtida räkningsblankett.

Mariedal. Repslageri.

Gjuteri. Mek. verkstad.

134. Karlstads mek. verkstad på 1860-talet.

135. Karlstads mek. verkstad 1915.

Mariedal tillbyggde han och utökade, så att det från början enkla huset erhöi ett vackert, villalikhande utseende. På hörntomten söder om gjuteribacken hade kakelugnsmakaren C. T. Meijster (se föreg. del sid. 245) uppfört ett litet boningshus med tillhörande kakelfabrik, hvilken gård Andersson vid Meijsters

Kakelugnsmak C. T. Meijster.
F. 1813, † 1905.

Fabrikör G. A. Andersson.
F. 1832, † 1884.

Disponent A. W. Lundgren.
F. 1841, † 1891.

Disponent Ivar Wallberg.
F. 1855, † 1910.

afflyttning till Göteborg inköpte för verkstadens räkning och ombyggde till disponentbostad. — A. var för öfrigt en man, som räckte till för mycket och för många. Älskvärd och omtyckt af såväl vänner som underlydande väckte hans frånfälle 1884 allmän och stor saknad i samhället.

Karlstads mek. verkstad bildades 1860 och ombildades af fabr. A. jämte Charles Robertsson, 1873 till aktiebolag med 200,000 kr. aktiekapital. Tillverkningen utgöres af ångmaskiner och ångpannor, såg- och kvarnverk, ångbåtar samt från 1883 af maskiner för pappers- och cellulosaindustrien. Tillverkningen af vattenturbinerna är förlagd till systerfabriken i Kristinehamn. Från 1912 äger bolaget samtliga aktier i Jönköpings mek. verkstads akt.-bol. med tillhörande motorfabrik. Dess tillverkningar åtnjuta det största anseende långt utanför Sveriges gränser, och vackra segrar hafva vunnits i konkurrens med de yppersta och största specialfabriker i samma branscher.¹

Disponenter hafva varit: *Anders Vilhelm Lundgren* (1876—91), en man, som på grund af sin affärsbegåfning, sin duglighet och arbetsamhet gjort en stor insats i mek. verkstadens under dessa år så ofantligt utvidgade verksamhet, som af honom leddes in på hittills opröfvade områden, främst hvad tillverkning af pappersmaskiner beträffar. Ehuru chef stod han dock sina arbetare närmare kanske än någon, hvarför hans bortgång beklagades lika lifligt af bolaget som af arbetarne. Stadsfullmäktig 1879—90. *Ivar F. Wallberg*, äfven han en af naturen rikt utrustad, begåfvad person som snart gjorde sig gällande ej allenast på grund af sin skarpa affärsblick och sina chefsegenskaper utan äfven för sin duglighet på andra områden snart blef en infly-

¹ Akt.-kapitalet är nu 1,200,000 kr. i stam- och 1,200,000 kr. i preferensaktier. För att med några siffror visa utvecklingen, rörde sig det 1873 bildade bolaget 1876 med ett omslutningsbelopp å 350,000 kr., hvilket belopp 1914 slutade å 7,122,343 64, med en nettovinst å 230,808 64, däraf utdelning lämnades med 7 % å preferensaktier. Värdet af exporterade varor 1914 till nära 2³/₄ mill. och arbetareantalet var vid detta års slut 453.

telserik personlighet. Var stadsfullmäktig 1894—1910. *Julius Pollak* efterträdde W., som hade ett maktpåliggande arbete sig ålagdt under omorganisationsförhållandena. Han har nu återtagit sin öfveringenjörsbefattning vid etablissementet härstädes och som verkst. direktör för bolaget har från 1915 inträdd *H. Th. Holm*.

Fot. Anna Olsson.

136. F. fängelse O. Nygrens hus.

Herrhagen (stadsplan fastställd 1899).

Följa vi uppför gamla gjuteribacken, som ännu på 80- och 90-talen var ytterst svårtrafikabel dels på grund af sin branta lutning dels ock på grund af all dy och gyttna, som där sanlades vid regnväder, stå oss tre vägar att följa. Den norrut förde förbi gjuteribaracken (se noten sid. 36), och fram till fängelse O. Nygrens (porträtt, se föreg. del sid. 263) stora tvåvånings, hvitrappade timmerbyggnad, Kråkslottet benämndt,¹

¹ Här bodde 1866—68 den i föregående delen omnämnde kaptenen H. Lilljebjörn, som genom sitt fina, älskvärda, patriarkaliska väsen gjort

hvertill hörde stora ängs- och åkermarker ned till Lambergstjärnet. Egendomen såldes 1887 till ingenjör A. A. Svanbom,¹ hvilken dels till staden, dels till enskilde afyttrat ägorna, å hvilken större delen af den nya stadsdelen Herrhagen är belägen.

Nordost därom låg »Kullen», garnhandlare A. W. Wallerstedts sommarvilla, nedbrunnen genom åskeld i midten på 1880-talet, och därtill gränsade det gamla utvårdshuset *Ättkanten*.

När vårdshusrörelsen började härstädes är svårt att afgöra, men antagligen var det omkring 1850. Rådman P. Stenström (porträtt, se föreg. del sid. 113), som hade likörkammare och konditori i sin gård vid torget, lät här uppföra en liten vårdshusbyggnad med åtta sidor, hvaraf sedan stället fått sitt namn. Så småningom tillkom den ena byggnaden efter den andra, såsom kugelbanor, dansbana, m. m. Stället var ytterst populärt och under 1850- och 60-talen utvecklade sig här ett rikt folkliif, där både hög och låg, med eller utan familj, njöto af såväl den lekamliga som andliga spis, stället hade att bjuda på. Sedan Stenström dragit sig tillbaka, innehades rörelsen af källarmästare F. W. Roos och på 70-talet af konditor Warnström, som köpte området 1875 för 28,100 kr. A. F. Brattberg och H. Svensson innehade sedan stället, af hvilka den senare lät uppföra ett konserthus. I början af 1880-talet nedlades rörelsen.²

Kapten H. Lilljebjörn.

F. 1797, † 1875.

sig vördad och omtyckt af hela samhället, hvarmed han var intimt förenad, såsom visas af hans till Karlstads stads innevånare ställda afskedsbref, intaget i N. Werml.-Tidn. före hans afflytt. maj 1870 till Uppsala.

¹ Äfven störste ägare af Karlstads snickerifabrik (83,000 kr. akt.-kap. och ungefär 75 arbetare). Stadsfullmäktig 1899—1910 och från 1913.

² Herrgården vester om gamla kyrkogården var ett ställe af liknande art. Hur egendomen fått namnet, kan ej förklaras på annat sätt, än att den

Konditor J. F. Warnström.
F. 1829, † 1876.

Förvaltare Aug. Dahlgren.
F. 1810, † 1890.

Källarmäst. L. O. Palin.

Fru Charl. Palin.

Gå vi tillbaka till gjuteribacken och följa den södra vägen nå vi fram till den år 1867 uppförda Olsénska tobaksfabriken samt det första på denna del af Herrhagen uppförda boningshuset, det s. k. Dahlmanska huset, efter dess förste ägare, landtmätaren C. E. Dahlman (porträtt, se föreg. del sid. 181).

Den östra vägen, som leder öfver Herrhagens högsta del, var enda förbindelseleden med stadens gamla hamn, innan Nya eller Inre hamnen kom till. Den leder förbi »fattigbaracken» fram till det ståtliga folkskolehuset och vattentornet. På det förras plats stod intill omkring 1870 ett litet lusthus, byggt sedan decennier tillbaka och tjänstgjorde såsom paviljong för de sångkörer och musikkårer, som plägade samlas hit upp för att bland de hit lustvandrade stadsborna bidra till stämningens höjan-

varit utjord till »litteratomten» Herrgården, hvilken fått sitt namn däraf, att den legat på hertig Karls »Herrgård». Vid ny indelning af jorden har tomtens namn ändrats, men utjordens fått stå kvar. — Byggnaden synes hafva uppförts 1839 af logerrestauratrisen, mamsell Johanna Emilia Hollander, vid hvars död staden 1856 ingick med anhållan att bekomma kvarlätskapen som danaarf, hvilket afslogs. Här intogos merendels de mid-dagar, som gäfvos af stadens myndigheter eller borgerskap. Sålunda gaf landsstaten här middag för t. f. landshöfding Hammarhjelm 1841 ^{27/1}, handels- och bandtverkskåerna s. å. för stadens riksdagsman, d. v. auditör C. M. Höök, m. m. Äfven här uppfördes kugelbanor, karuseller samt iskarusell på Sundstatjärnet m. m., och för att underlätta kommunikation dit, anordnades roddbåtstrafik från Hyttan.

Från 1849 innehades Herrgården af källarmästare L. O. Palin och hans hustru Charlotta, som lär hafva varit oöfverträfflig då det gällde att arrangera en tillställning eller att framtrolla kulinariska läckerheter. År 1868 gick rörelsen omkull, och något år senare blefvo bröderna August och Alfred Dahlgren gårdens ägare. Jordarealen var den tiden oansenlig, men ökades genom inköp. Den förstnämnde af bröderna skötte jordbruket, medan Alfred Dahlgren, förutom skötseln af varmbadhuset, brunussalongen och vattenfabriken, år 1871 uti en å gården befintlig bageribyggnad började konservering af lax, för hvilket ändamål en fabrik senare byggdes. Herrgården äges nu af f. disponenten Johan Edvard Janssons sterbhus.

137. Herrhagens vestra mellersta del.
Olsénska fabriken. Dahlmans hus.

138. Den s. k. Engholmska villan. Efter oljemålning.

de vid firandet af vårens ankomst den 1 maj, kungliga födelse- och namnsdagar,¹ etc.

Strax sydost om vattentornet ligger ett litet envåningshus med fasad norrut. Det uppfördes af skräddaremästare Ringqvist 1868, och beboddes af honom till 1875, då han sålde det till brukspatron Olof Axel Engholm från Nordsjö, Ö. Ullerud. Nu är »Engholmska villan» sedan 1907 af stadsfullmäktige upplåten till barnhem.

Längre ned i backen söderut ligger på höger hand f. d. Tändsticksfabriken, som uppfördes 1875. Den var först afsedd endast för tillverkning af fosforstickor, hvaraf tillverkades 30,000 buntar om dagen. Sedan ändrades fabrikationen till säkerhets-tändstickor, men denna bar sig ej, utan nedlades.² Nedanför och intill prämkkanalen ligger Karlstads glasbruk.³

¹ Ett sådant tillfälle på 1840-talet skildras i tidningen på följande sätt: »Årsdagen af prins Carls födelse den 3 maj gaf anledning till stor promenad. En mängd lustvandrande af alla klasser fyllde kanalbankarne nedanför Herrhagen och höjderna ofvauför, hvarst å högsta punkten svenska flaggan var hissad. Ungdomen vid gymnasiet afsjöng en del »sångkör» och Wermlands jägares musikkår aflöste med musiknummer. En mängd salvor aflossades från dit uppförda kanoner.»

² Den apterades sedan i midten på 1890-talet till karamellfabrik, som startades af handlanden E. R. Wennergren.

Sedan 1911 är vid Långgatan uppförd Karlstads spisbrödsfabrik, hvilket bolag då bildades af fabriksör A. G. Olsson med ett akt.-kapital af 45,000 kr. Tillverkningen blir 1915 ungefär 420,000 kg. och herr Magnus Brattström är sedan 1914 bolagets disponent.

³ Då Forshaga fönsterglasbruk nedlades, beslöt man söka fortsätta verksamheten från en mera centralt belägen plats, hvilket gaf anledning till, att det år 1897 bildade »Karlstads glasbruks akt.-bol.» uppförde sitt glasbruk på dessa tomter.

Fabriken färdigbyggdes 1898 för 3 smältugnar om vardera 8 deglar, 2 arbets- och 2 sträckugnar, men brann 1904. Den återupbyggdes följande år i modernare skick. Tillverkningen uppgick 1914 till 22,500 lådor glas med ett värde af 407,315:—. År 1912 uppfördes en fabrik för tillverkning af gjutet råglas, ornament- och katedralglas, en fabrik som är enastående i Skandinavien.

Bolagets akt.-kap. är 233,000 kr. och arbetarantalet cirka 100 st. Styrelsens ordf. är kapten H. Ziegler, dess fabrikschef E. Bonnevier, hvars bostad är ofvannämnda »Dahlnska villan».

Herrhagslandets ändpunkt var Kannikenäset, innan hamnen gräfdes. Bland här boende må ej glömmas gamle mönsterskrifvaren vid Värmlands regemente Elis Edlund, en aktningvärd, sträfsam man, som hade ständig sysselsättning med hamngöromål och bokföring i rederikontoren. Var i yngre år en synnerligen intresserad skarpskytt.

Mönsterskrifv. E. Edlund.
F. 1833, † 1898.

Brukspatron G. A. Wall.
F. 1821, † 1881.

Hammarviks tullholme arrenderades 1879 af norrmannen C. F. Dahl, som här i början af 1880-talet byggde Tullholmens ångsåg, från 1896 tillhörig Säfveåns aktiebolag. Den drifves nu med ej mindre än 7 ramar.

Längre utanför i sydvestlig riktning ligger Orrholmens ångsåg, om hvars historia något antecknats i föreg. del sid. 264.¹ De här

¹ Där hade ursprungligen varit kvarn, som nedtogs 1871, då stenarne fraktades till Edsvalla.

omnämnda 6 ramarne ökades med ytterligare 2 för plankornas försågande till bräder. Sedermera inköptes Orrholmens sågverk af Edsvalla aktiebolag, hvars disponent var den som omätligt rik ansedde Gustaf Adolf Wall, son af den i förra delen omnämnde gästgifvaren i Karlstad, patron G. A. Wall. Driften fortsattes till 1871, då sågen ombyggdes. De gamla ramarna borttogos och i stället insattes 4 moderna ramar af firman Jensen & Dahls i Kristiania tillverkning. Därjämte insattes modernt hyfleri med en större hyfvel för exportvirke och en mindre för listverk samt klyfsåg och stafsåg. För kolning inrättades en storartad kolgård med 13 å 14 murade kolbottnar. Brädgården låg då öster om sågen med stapelfötterna byggda af groft timmer. Sågverket sattes i gång 25 juli 1872.¹

År 1877 gjorde Edsvalla bolag konkurs, hvarefter driften låg nere till 1880 då Orrholmen inköptes af O. P. Thallin för 32,000 kr. Han ref hyfleriet och halfva sågen, men dref sågverksrörelsen till sin död 1892. Sågen utarrenderades sedan till olika trävaruhandlare, till dess att den af sterbhuset såldes till grosshandlare N. Chr. Jensen för 65,000 kr. Denne lät 1901—03 ombygga ångpanne- och maskinhus samt skorsten, inlade nya ångpannor, ny maskin, 2 hyflar och 2 nya sågramar. Bolaget äger jämväl Bergholmens och Sundholmens ångsågar på Hammarön och Kris-

¹ Häröfver skrifver N. Werm.-Tidn.:

»²⁵/, gaf Wall en storartad fest dit inbjudits stadens och ortens ståndspersoner. Själva den stora högtidligheten försiggick i sågverket, som var prydt med festouer, som sågo ut som vattradt siden, men som befunnos förfärdigade af flera famnar långa hyfvelspån. Som ett trollslag sattes alla maskiner i gång, och beundran var öfverväldigande, då de närvarande funno, hur maskinerna förvandlade timret till bräder, plank, tunnstaflar och båtverk, och särskildt var förvåningen allmän öfver, att en del af det sågade äfven framkom *hyfladt*. På en gång arbetade 4 sågramar, 4 kanttrissor, en sinnrikt konstruerad hyfvel, ett båtverk, 2 sågtandringsmaskiner samt ett slipverk.

Senare på afton var stor folkfest med riklig förplägnad, därefter dans, till hvilken en riktig Bellmanstyp, den gamle Mathias Lundell, jänte tre stallbröder skötte strängaspelet. *

tinehamns ångsåg. Affären ombildades 1905 till »Trävaruaktiebolaget N. Chr. Jensen» med ett aktiekapital på 500,000 kr.

Mellan stadsviken och järnvägen ligger stadsträdgården (se föreg. del. 165), hvars anläggning påbörjades i samband med landtbruksmötet 1862. De oländiga, sankna markerna lade dock länge hinder i vägen, men arbetet påskyndades och underlättades genom den mängd fyllning

Direktör C. A. Carlsson.
F. 1836.

man fick efter ruinresterna 1865. Trädgårdens förste direktör var *Lorentz Ljungdahl*, som slutade år 1869, samma år som gamla trädgårdsrestaurangen uppfördes.¹

Senare direktörer hafva varit *C. A. Carlsson* till år 1883, då han öfverflyttade till Nebraska, U.S.A., *Johan Richter*, som åren 1895—1900 arrenderade trädgården, hvilken omständighet gaf honom friare händer, enär han från 1884 äfven förestod länsträdgårdsmästareinstitutionen, samt *C. H. Granquist* från 1900. Från samma tid daterar sig det

nya restaurationshuset samt fontänen norr om detsamma, båda bekostade af Karlstads spritförsäljningsbolag.

De följande stadsdelarne, *Viken* och *Kvarnberget (Berg)*, voro styfmoderligt behandlade, innan de fingo sina planer fastställda 1901. Särskildt har den förstnämnda, inklämd å den sumpiga marken mellan Mariebergsviken och stambanan, haft att kämpa med naturvidriga förhållanden, synnerligen under tider af högt

¹ Under bilden å sid. 164 föreg. del uppgifves restaurangen hafva uppbbygts 1866, hvilket år frågan var före i stadsfullm. första gången.

vattenstånd, då de sydliga tomterna delvis ställdes under vatten. Nu hafva gatorna omlagts, dräneringar utförts, gamla kåkar och fallfärdiga stängsel rifvits och ersatts med nya välbyggda gårdar. *Berget* ter sig också sedan några år tillbaka i ett prydligare skick, fast den kuperade grunden här näppeligen torde vara tjänlig för annat än mindre hus. Den stora gasklockan och det vackra, nyuppförda vattentornet gifva dock åt denna stadsdel en vacker prägel.

Strax nedanför berget intill järnvägsöfvergången uppförde handlanden Johannes Qvarnström ett tvåvånings trähus, där han 1871 öppnade den första speceriaffären i denna utkant af staden. Affären öfverlämnade han efter att innehaft den i 30 år.

Klara (stadsplan fastställd 1885).

Denna stadsdel blef också inom få år efter branden bebyggd, men har inom dessa femtio år förändrats så, att endast ett par af de då uppförda husen stå kvar. På det forna Salttorgets plats, där de gamla magasinerna stodo, reser sig nu vår teater, om ock ej af så synnerligen framstående arkitektonisk skönhet, dock vacker och pittoresk i all den härliga rikedom af grönt, hvori den är inbäddad.

Hybelejens kvarn, hvars historia är behandlad i föreg. del sid. 10—11, refs 1892. Det därintill liggande lilla varmbadhuset (se vyen öfver vestra bron) refs samtidigt.

All jord mellan Salttorget och Sandbäcken tillhörde general Malmborgs arfvingar såsom ägare till Lilla Våxnäs (se föreg. del

Handl. J. Qvarnström.
F. 1842.

Fot. A. Ollson.

139. Utsigt öfver Vestra bron 1870.

sid. 276), livars storartade corps de logis efter branden användes som landshöfdingens bostad. Sedan landshöfding Malmberg blifvit länets höfding, hitflyttade han från sin boställsvåning, sedan byggnaden blifvit grundligt reparerad och tillbyggd. Från 1900 är staden egendomens ägare och från samma år är Lilla Våxnäs

egendom inkorporerad med stadsdelen Klara.

Vägen utåt Sandbäcken var endast en vanlig 6 meters bred landsväg utan fyllning, hvarför framkomligheten ej var den lättaste, då väglaget var dåligt. För gående voro smala bräder utlagda på vägens vestra sida, hvilka sedan utbyttes mot på marken liggande trävändringar. De små hus, som uppfördes efter branden, voro dock små vackra gårdar, helst som den smala vägen tillät småträdgårdsanläggningar utanför framsidan. Och därtill funnos mån-

140. Hybelejens kvarn den första rifningsdagen.

141. Lilla Växnäs 1885.

142. Lilla Växnäs 1895.

ga vackra hängbjörkar efter älven, hvarjämte mot gårdarnes bak-sida vidtogo stora öppna gården, som slutade först sedan de nått Sandbäcksskogen.

Å tomten n:r 1¹ låg en stor magasinliknande byggnad, fordom tillhörig repslagaren Gustaf Hejdensleben († 1849). Den kom senare i stadens ägo. Öfvervåningen användes till bostadslägenheter, och i undre våningen var inredt kommissionskontor för ångaren Örnén, som hade sin tilläggsplats strax söder om fruntimmersbadhuset. Huset kvarstod till på 1880-talet. Å gården, mot saltorgssidan hade också handskmakare Skog ett litet tvåvånings-trähus, där han dog 1893.

Körsnären C. G. E. Bauer uppförde å tomten n:r 2 ett tvåvånings trähus, som efter 1877 äges af skraddaren L. G. Eriksson. Det finns ännu kvar, fast flyttadt in på gården, och är i dess ställe efter gatulinjen uppfördt ett större tvåvåningshus, också af trä.

N:r 3 bebyggdes af handlanden O. Wennerberg, hvilken sålde den till magister C. O. Schenson, som här var bosatt i många år. Gården var byggd på gammalt vis med rymliga uthus, bagarstuga, vagnbod och stall. Ehuru obetydligt till sitt yttre innehöll det i nedre våningen 5 rum och kök och 3 rum i den öfre. Gården ägdes innan den bebyggdes med det nuv. stenkompexet, först af änkefru Emma Cederblom, f. Blix († 1895) och sedan af änkefru Amelie Westerlund, f. Freidenfelt.

N:r 4 uppfördes af handlanden E. Christman: ett tvåvåningshus af trä med ingång från gårdssidan. Sålde af honom 1879 till bokhandlaren A. Nerman.

Följande gårdar voro så godt som alla envåningshus. N:r 5 byggdes af »Länge Petter i Bakgata» (se föreg. del. sid. 273), ägdes sedan af landtmätaren A. F. Stenbeck († 1870) och därefter af landtbrukaren J. A. V. Lagerstedt till 1877, då han sålde den till bagaren Peter Pettersson i Viken.

N:r 6 byggdes af bokbindaren J. Lundgren, men såldes efter något år till snickaren Carl Peter Lagergren. N:r 8 A byggdes

¹ Alla byggnaderna lågo på ofri grund till 1887.

143. En bild af det forna Klara.

N:r 2.

N:r 3.

N:r 4.

144. Vy af Klara 1915.

Fot. K. Nyström.

af Anders Jonsson, far till sotarmästaren Anders Sundelius, välkänd inom såväl samhället som hela provinsen för sin vackra tenor.

N:r 8 B står kvar ännu. Det byggdes af handlanden G. Wagerström (porträtt, se föreg. del. sid. 192) och har i många år senare tillhört repslagare A. F. Larsson, en af de få kvarlevande

Kronofogde L. M. Frykholm.
F. 1833 † 1888.

Repslagare A. F. Larsson.
F. 1843.

gamla mästarne, som var med i de gamla skråtiderna, som lärt sitt yrke från lärpojke, och som ännu håller på med ett yrke, nu så godt som helt och hållet tillbakaträngdt af maskinerna.

N:r 9 (ett tvåvåningshus) byggdes af hattmakaren J. P. Strömberg och ägdes först delvis sedan helt och hållet af kronolänsmannen Lars Magnus Frykholm, som blef landskontorist härstädes 1856 och kronofogde i Frykdals fögderi 1888.

Tomten n:r 10 bebyggdes af firman Sirén & Palmgren, som sålde det 1875. Från 1878 var skomakare Engström dess ägare.

Mellan Lilla Vaxnäs och älfven lag Vaxnäs bryggeri, grundadt 1862 af d. v. grosshandlaren P. Clarholm, brukspatron J. H. Huss och grosshandlaren O. F. Ahlmark. År 1886 ombildades bryggeriet till Vaxnäs bryggeriaktiebolag,¹ som 1911 upphörde, enär det gick med förlust. År 1914 uppköptes hela aktiestocken af Karlstadsortens mjölkförening, som å bryggeritomterna låtit uppföra ett mycket stort och tidsenligt mejeri.

Under åren 1910—13 uppfördes i Sandbäcksskogens sydöstra

Fot. K. Nyström.

145. Vaxnäs bryggeri.

del kasärner för Värmlands regemente. Den som minnes denna skogstrakts småbrutna terräng, med sina dälpor och stup, där dåtida Karlstadsungdom till och med hade sin förnämsta skidbacke, måste förvåna sig öfver detta nivelleringsföretag. Jämn och slät ligger nu här en kasärngård med inemot 300 meters längd, med sin östra långsida begränsad af de tre väldiga fyra-våningar höga kasärnerna (en för hvarje bataljon med ett kompani i hvardera våningen). Symmetrien i det hela är tilltalande

¹ Dess bryggmästare alltifrån 1871 har varit bryggmästaren Carl Herin (f. 1844).

146, 147. Värmlands regementets kaserner.

och förläggningen af de mangtals byggnaderna beundransvärd, något som väl torde få tillskrifvas däv. regementschefens, gen.-majoren Nordensvans förtjänst. En ytlig betraktare kan nog tycka det hela vara ett kolumbiägg; att låta kasärmernas långa rad motsvaras af gymnastikhuset, kokhusen, manskaps- och underofficersmess med sjukhuset på den utsigtsfria höjden bakom, att låta kanslihuset bilda en naturlig, kortare södra gräns med en motsats i norr uti förrådshusen, m. m., men det hela var dock på grund af markens lutningsförhållanden nog förenadt med större svårigheter, än för litet hvar torde synas.

Ät öfverste Uggla har lämnats att bringa form åt det hela, att med utnyttjande af de natursköna rester, som lämnats kvar, forma in det nytillkomna uti den gamla miljön och det pietetsfulla sätt, hvarpå han fyllt denna sin uppgift, torde nog både länge och tacksamt bevaras af alla Karlstadsbor.

Sedan 1913 är kasärnområdet (gamla Sandbäcken, Sanna, m. fl.) inkorporeradt i stadsområdet.

Öfverste A. E. Uggla.
F. 1857.

Det är en storartad utveckling, staden nått under de 50 åren, som förflutit efter branden. Den, som följt stadens historia under det senaste seklet och liksom lefvat sig in uti de obetydliga förhållanden, hvarunder den lilla residenstade existerade för ett

halft hundra år sedan, kan ej annat än med förvåning följa stegringen i resultaten på alla områden: industriens, handels, sjöfartens, näringarnes.

Gå vi tillbaka till början af 1800-talet, skola vi finna stadens *inkomster* och *utgifter* balansera på knappa 15,000 rdr bko, och bland utgiftsposterna kunna vi nog ej undgå att lägga märke till, att samtliga stadens ämbets- och tjänstemäns löner ej uppgingo till sammanlagdt 3,000 rdr bko, att fattigvårdsutgifterna stannade vid 200 rdr bko, och att skolkostnaderna ej heller nådde längre än till sistnämnda blygsamma siffra.¹ Gå vi så till brandåret 1865 äro stadens inkomster endast genom kommunalskatter uppe i 33,000 rdr, år 1900 i 218,376 kr. och 1914 i 788,279: 10. *Taxeringsvärdet* år 1865 var å fast egendom, som ej utgör bevillning till staten, 202,500: —, å jordbruksfastighet 559,700: — och å annan fastighet 2,802,800: —, eller tillsammans 3,565,000 rdr. År 1914 äro jordbruksfastigheterna värderade till 988,100: — och å andra fastigheter till 34,754,003: — eller tillsammans öfver 35 mill. kr. *Hvad tillgångar och skulder* beträffar voro 1865 de förre 988,100: —, de senare 486,534: —. År 1900 äro tillgångarne 2,186,003: — och skulderna 926,490: — för att slutligen 1 jan. 1915 uppgå till respektive 9,492,909: 78 och 6,989,161: 37, d. v. s. en behållning af 2,503,748: 31. Läger man härtill, att folkmängdssiffran, som vid 1865 års slut endast utgjorde 4,776 personer, år 1894 fördubblats, 1905 tredubblats och vid ingången af år 1915 i det allra närmaste fyrdubblats (18,581 pers.), måste man erkänna, att dessa siffror tala ett tydligt och glädjande språk.

¹ En tilldragelse från 1812 belyser rätt väl de gamla patriarkaliska förhållanden, som vid den tiden rådde i stadens drätsel. Stadskassören, som då tillika var länsbokhållare, hade af sina omländerhafda medel förskjutit för stades räkning 730 rdr bko. Han måste skyndsamligen redovisa och anmälde saken för borgmästare och råd, en anmälan, som vållade stor uppståndelse, då man ej såg sig någon utväg att anskaffa summan. På allmän rådstuga beslöts då att i Göteborg upptaga ett 6 mån. lån på 700 rdr bko, hvilket ock lyckades, men betecknande för dv. bistra penningtider är, att i utgiftsposten för låneinbetalningen äfven finns en post för 180 dagars öfverränta samt 5 rdr bko i lagsökningskostnad.

Och dock kanske samhället just nu står på tröskeln till ett tidskede med möjligheter till ett framåtskridande i ännu hastigare tempo. De väldiga hamnanläggningarna hafva på få år ställt staden som den främsta af dem vid Väneru, ett faktum som kommer att få ytterligare ökad betydelse, då genom Trollhätte kanals utvidgning direkta transoceana förbindelser erhållas, och därigenom omsättningsmöjligheterna för all vår lifskraftiga, årligen växande industri underlättas och ökas. Vid sidan af Nordvestra stambanan, den mest vägende häfstängen vid samhällets lyftning efter det hårda slaget 1865, hafva andra kommunikationsleder vuxit fram, som jämte den sedan sekler för staden så vigtiga flottleden, Klarälfven, allt fastare tillknutit sambandet med länets nordligare liggande delar och dess industriella anläggningar. En hel del förbindelseleder äro ytterligare under uttänkande för att samhället än mera skall kunna draga fördel af stadens gynnade läge. Och där kommunikationslinjer gå fram, där gifves också de rikaste tillfällen till utveckling, särskildt för ett samhälle, som vill framåt, och som blifvit förunnadt att stå under intiativkraftige mäns målmedvetna ledning.